BBF00049

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

(บาลี - ไทย)

ภาค ๓

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀAṬṬHAKATHĀ

(PĀLI - THAI)

PART III

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเอริญ
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

ISBN : 974-8288-70-6

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

(บาลี – ไทย)

ภาค ๓

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀAṬṬHAKATHĀ

(PĀLI - THAI)

PART III

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

คุณสุวัฒน์ – คุณนิรมล เรียบร้อยเอริญ
สร้างพระคัมภีร์เพื่อกวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
ISBN : 974-8288-70-6

พระบรมราโชวาท

ฉันขออนุโมทนา ขอให้ทำต่อไป อย่าหยุดเสีย ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวังให้จงหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่นักศึกษาต่อไปภายหน้า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจไม่ได้แจ่มแจ้ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย

(พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน พระราชทานแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาโณทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าน้อมเกล้าฯ ถวายพระคัมภีร์อัฏฐสาลินีแปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖)

คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ

สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปล พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุนโดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดย พระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเสส สัททาวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณี สืบไปชั่วกาลนาน

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสนมหาเถระ)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
องค์ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
และองค์ราชูปถัมภิกา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย ของมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

คณะกรรมการ

๑.	ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๒.	คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓.	คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	กรรมการ
๔.	คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย	กรรมการ
๕.	คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ	กรรมการ
๖.	คุณหญิงนงเยาว์ จิตต์กุศล	กรรมการ
๗.	นายชุมศักดิ์ เตชะเสน	กรรมการ
๘.	พลเอกอุดมชัย องคสิงห	กรรมการ
๙.	นายบุญปลูก ชายเกตุ	กรรมการ
๑๐.	นางสาววิไลลักษณ์ จารุดุล	กรรมการ
๑๑.	นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์	กรรมการ
๑๒.	นายปราโมทย์ สัชฌุกร	กรรมการ
๑๓.	พลเรือตรีสุรจิต สงสกุล	กรรมการ
๑๔.	พันเอกณรงค์ ครองแถว	กรรมการ
๑๕.	นายวิเศษ แสงกาญจนวนิช	กรรมการ

๑๖. นางสุนีย์ ครุจิต	กรรมการ
๑๗. นางสินีนาฏ โสดสถิตย์	กรรมการ
๑๘. นางบุญมา เตสยานนท์	กรรมการ
๑๙. นางสาวณัฐณิชา มานะวนิชย์	กรรมการ
๒๐. นายประสิทธิ์ พฤกษาจารสิริ	กรรมการ
๒๑. นายวีระชัย ไชยวรรธนะ	กรรมการ
๒๒. นายพีระพันธุ์ สุนทรศารทูล	กรรมการ
๒๓. นางสุภาคินี เอกฉัตร	กรรมการ
๒๔. นายระพินทร์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๒๕. นางสาวพิมพิมล งั่นบุญศรี	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๖. นางนิรมล เรียบร้อยเจริญ	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๗. นางสาวพรทิพย์ โพธิปิณฑ์	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๘. นางประณัฐ เตชะเสน	กรรมการและเหรัญญิก
๒๙. นางสาวจงกลณี นาคสมบูรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
๓๐. นางสาวกมลวรรณ กรรเกษม	กรรมการและเลขาธิการ

คณะผู้อำนวยการจัดสร้าง

พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	ประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. นายระพินทร์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๔. นายภิญโญ ล่องสกุล	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

๑. คณะนักวิชาการ

๑. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ.๙
๒. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙
๓. นายทศพร ศรีคำ ป.ธ.๙
๔. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘,พ.ม.,M.A.(B.H.U.)
๕. นายชำนาญ รักขาว ป.ธ.๘,พ.ม.
๖. นายกวีพัฑฒ์ นวลศรี ป.ธ.๗,พ.ม.,พธ.บ.,ค.บ.(มรธ.)
๗. อุบาสิกาจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์ บ.ศ.๗
๘. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ บ.ศ.๖
๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(ศิลปากร)

๒. ฝ่ายธุรการ-สารบรรณ

๑. นายสุนทร แก้วเพชร
๒. นางสุภา วรรณพงษ์

๓. ฝ่ายเอกสาร-การพิมพ์

๑. นางชลอ วรรณจันทร์
๒. นางพิกุล บำรุงผล
๓. นางจิตตรา อมะรักษ์
๔. นางสาวพวงเงิน อุชชิน

๔. ฝ่ายบัญชี-การเงิน

๑. นางถาวร ศรีปราสาท

๕. ฝ่ายพัสดุ

๑. นางวีณา เพิ่มสุข
๒. นางสาวธรินทร์ญา อภัยเสวตร์

๖. ฝ่ายโรงพิมพ์

๑. นายเฉลิมชัย ทองมี
๒. นางสาวจิดาภา กล่ำผ่องศรี
๓. นางบุศรา ขวัญดี
๔. นางรักชนก ศรีสุขสด
๕. อุบาสิกาชัฎสมร ทัดทอง
๖. อุบาสิกาพรหม เกิดเกษม
๗. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์
๘. นางวรียา รักดนตรี

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น

ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยความสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๖๐

First published : 2017

ISBN : 974-8288-70-6

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ในบริเวณวัดสระเกศฯ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalobhikkhu Foundation Press,

Wat Sraket, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า **พระธรรมวินัย** ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสัทธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติสัทธรรม** ในบรรดาพระสัทธรรมทั้ง ๓ พระปริยัติสัทธรรมมีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสัทธรรมยังดำรงอยู่ตราบใด **พระปฏิบัติสัทธรรม** และ **พระปฏิเวธสัทธรรม** ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสัทธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสัทธรรมและพระปฏิเวธสัทธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสัทธรรม จึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระเป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรกด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่ **พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

พุทธบริษัทผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสัทธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎก หรือพระบาลีนี้ ให้รู้ซึ้งทั้งบทพยัญชนะและอรรถ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสัทธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นธุระในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า **คันถธุระ** คู่กับ **วิปัสสนาธุระ** ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสัทธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธาธิบายเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึงพระอรหันต์ผู้เป็นสังคีติกาจารย์ในครั้งแรกมีพระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระอานนทเถระ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนั้นเรียกว่า **อรรถกถา** มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่น

อยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหฬอันเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่สำนักมหาวิหารในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา พุทธบริษัทจำต้องศึกษาภาษาสิงหฬก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่พุทธบริษัทผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถาธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลายมีพระพุทธโฆษะ พระพุทธทัตตะและพระธัมมปาละเป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหฬเป็นภาษาบาลีอันเป็นตันติภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลาย เป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายความในอรรถกถา เพื่อให้เข้าใจพระ-พุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้นเรียกว่า **ฎีกา** มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า **มูลฎีกา** และคัมภีร์อธิบายฎีกาเดิม ซึ่งต่อมาเรียกว่า **อนุฎีกา** แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนแง่ข้อขอด ที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า **คัณฐีบท** อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า **อัตถโยชนา** คัมภีร์เหล่านี้ล้วน เป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย พระคัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณ์วิเสส แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมรรค หรือพระคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถาแล้วมีคัมภีร์อธิบายต่อมาเรียกว่า **ฎีกา** เช่น **มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญชุสา** อธิบายพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคและ **คัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถวิภาวินี** อธิบายคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นตันติภาษา คือภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่า **พระบาลี** และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุตติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลง

ในอักขระและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น พุทธบริษัทผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ้งชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้เรียกว่า **สัททาวิเสส** บ้าง **สัททศาสตร์** บ้าง **นิรุตติศาสตร์** บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับพระคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และสัททาวิเสสเหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราช-ปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้ว ตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้เผยแผ่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชกฤษฎาภินิหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างพระคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการะแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักไปไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ **มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ** ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชฉายาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ เมื่อวันที่

๕ มิถุนายน ๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียชั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทยตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่นและฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็จะถูกต้องตามไปด้วย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นรายยก เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลดังได้ประกาศพระนามและนามในท้ายเล่มพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ **พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๓** นี้ **คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ** ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นมหากุศลยิ่ง

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ **คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ** ประสบความสุขความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ **ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย** นั้น มูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัณฐี อัตถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททาวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแผ่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระ-สัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกันโดยแยกเป็นสองคอลัมน์เป็น ๒ พากย์ซ้ายขวาเป็น ๒ ภาษา คือบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และ

จะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิฯ จะทำพระคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแผ่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การพิมพ์ **พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๓** นี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่ในหน้าเดียวกัน ตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา ให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้ดื่มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

แนะนำ
พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์ "ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา" เพื่อเป็นธรรมบรรณาการร่วมงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี สำเร็จในปี ๒๕๒๕ นับว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง ที่งานด้านการสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้สำเร็จลงอีกหนึ่งคัมภีร์

เบื้องต้น ควรทำความเข้าใจคำว่า **ปรมัตถทีปนี** ซึ่งเป็นชื่อของคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาหลายคัมภีร์ด้วยกัน คือ

๑. เป็นชื่อของอรรถกถาในขุททกนิกาย ได้แก่

๑.๑ อรรถกถาอุทาน

๑.๒ อรรถกถาอิติวุตตกะ

๑.๓ อรรถกถาวิมานวัตถุ

๑.๔ อรรถกถาเปตวัตถุ

๑.๕ อรรถกถาเถรคาถา

๑.๖ อรรถกถาเถรีคาถา

๑.๗ อรรถกถาจริยาปิฎก

๑.๘ อรรถกถาปัญจปกรณ์ในพระอภิธรรมปิฎก

๒. ฎีกาอรรถกถาพุทธวงศ์

๓. ฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ (งานของพระอาจารย์เลดีสยาดอ) สำหรับพระคัมภีร์นี้ นับว่าเป็นฎีกาภาษาบาลีรุ่นใหม่สุด

คำว่า **ปรมัตถทีปนี** แยกคำเป็น **ปรม-อัตถ-ทีปนี** แปลว่า แสดงเนื้อความอันยอดเยี่ยม ในที่นี้เป็นชื่อเฉพาะของอรรถกถาเถรคาถา คือเป็นคำอธิบายความในเถรคาถา

คำว่า **เถรคาถา** นี้ เป็นชื่อของพระคัมภีร์หนึ่งในพระไตรปิฎก หมวดพระสูตรหรือพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อยู่ในเล่มที่ ๒๖ ของพระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ ในเล่มนี้มีรวมกันอยู่ ๔ พระคัมภีร์ คือ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา และเถรีคาถา

คำว่า **คาถา** นี้ ได้แก่ คำฉันท์ภาษาบาลี เป็นคำร้อยกรองที่พระเถระในครั้งพุทธกาล มีพระสุภูติเถระเป็นต้น ได้กล่าวไว้ จึงเรียกว่า เถรคาถา เป็นคำประพันธ์ที่ท่านพระเถระได้พิจารณาถึงความสุขอันเกิดจากมรรคผล ตามที่ตนได้บรรลุแล้ว บางคาถาเปล่งเป็นอุทานวาจา บางคาถาเกี่ยวกับการพิจารณาถึงธรรมเป็นที่อยู่หรือผลสมาบัติของตน บางคาถาเกี่ยวกับการแสดงความที่พระศาสนาเป็นธรรมเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ในวัฏฏะ พระสังคีติกาจารย์ ได้รวบรวมไว้เป็นหมวดเดียวกัน ในคราวทำปฐมสังคายนา เรียกว่า เถรคาถา ส่วนคาถาที่พระเถรีทั้งหลายได้ภาษิตไว้ เรียกว่า เถรีคาถา

เถรคาถาเหล่านี้ เมื่อว่าโดยนวังคสัตถุศาสน์ ได้แก่ สุตตะ เคยยะ ไวยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัพภูตธรรม เวทัลละ เถรคาถานี้จัดอยู่ในองค์ คือ คาถา

ว่าโดยพระธรรมขันธ์แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ เถรคาถานี้ นับเข้าเป็นพระธรรมขันธ์เล็กน้อย

ว่าโดยการจัดเป็นหมวดหมู่ที่เรียกว่า นิบาต เถรคาถามี ๒๑ นิบาต

บรรดานิบาตเหล่านั้น เอกกนิบาตมี ๑๒ วรรค ในแต่ละวรรคมีพระเถระ ๑๐ องค์ กล่าวองค์ละหนึ่งคาถา รวมเป็นพระเถระ ๑๒๐ องค์ มี ๑๒๐ คาถา

ทุกนิบาต	มีพระเถระ ๔๙ องค์	กล่าวองค์ละ ๒ คาถา มี ๙๘ คาถา
ติกนิบาต	มีพระเถระ ๑๖ องค์	กล่าวองค์ละ ๓ คาถา มี ๔๘ คาถา
จตุกกนิบาต	มีพระเถระ ๑๓ องค์	กล่าวองค์ละ ๔ คาถา มี ๕๒ คาถา

ปัญจกนิบาต มีพระเถระ ๑๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๕ คาถา มี ๖๐ คาถา
ฉักกนิบาต มีพระเถระ ๑๔ องค์ กล่าวองค์ละ ๖ คาถา มี ๘๔ คาถา
สัตตกนิบาต มีพระเถระ ๕ องค์ กล่าวองค์ละ ๗ คาถา มี ๓๕ คาถา
อัฏฐกนิบาต มีพระเถระ ๓ องค์ กล่าวองค์ละ ๘ คาถา มี ๒๔ คาถา
นวกนิบาต มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๙ คาถา
ทสกนิบาต มีพระเถระ ๗ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๐ คาถา มี ๗๐ คาถา
เอกาทสกนิบาต มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๑๑ คาถา
ทวาทสกนิบาต มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๒ คาถา มี ๒๔ คาถา
เตรสนิบาต มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๑๓ คาถา
จุททสนิบาต มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๔ คาถา มี ๒๘ คาถา
ปัณณรสนิบาต ไม่มี
โสฬสนิบาต มีพระเถระ ๒ องค์ กล่าวองค์ละ ๑๖ คาถา มี ๓๒ คาถา
วีสตินิบาต มีพระเถระ ๑๐ องค์ กล่าวรวมกันมี ๒๔๕ คาถา
ติงสนิบาต มีพระเถระ ๓ องค์ กล่าวรวมกันมี ๑๐๕ คาถา
จัตตาฬีสนิบาต มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๔๒ คาถา
ปัญญาสนิบาต มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๕๕ คาถา
สัฏฐินิบาต มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๖๘ คาถา
สัตตตินิบาต หรือ มหานิบาต มีพระเถระองค์เดียว กล่าว ๗๑ คาถา

รวมพระเถระ ๒๖๕ องค์ มีคาถา ๑,๒๙๔ คาถา

ต่อจากนี้ ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ก็อธิบายคำแต่ละคำประกอบข้อความ เล่าเรื่องไปตามลำดับ ทำให้นักศึกษาเข้าใจความของคาถาและประวัติของพระเถระอย่างพิสดาร โดยได้อธิบายเล่าประวัติของพระเถระแต่ละองค์ทั้งในอดีตที่ได้บำเพ็ญบารมีและประวัติในครั้งพุทธกาล อธิบายความในคาถาให้เข้าใจได้ตลอด เป็นประโยชน์แก่การศึกษาพระคัมภีร์เถรคาถา

ประวัติผู้แต่งพระคัมภีร์

ท่านผู้แต่งพระคัมภีร์ "ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา" นี้ มีชื่อว่า พระธรรมปาลาจารย์ สำนักวัดพทรดิตถวิหาร แคว้นทมิฬ อินเดียตอนใต้ ใกล้เกาะลังกา ท่านมีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๙๕๐-๑๐๐๐ รุ่นหลังพระพุทธโฆษาจารย์ ได้สร้างงานรจนาพระคัมภีร์อรรถกถาฎีกาสืบต่อจากพระพุทธโฆษาจารย์ไว้เป็นจำนวนมาก ในคัมภีร์จูฬคันถวงศ์และศาสนวงศ์ได้กล่าวผลงานของท่านไว้ว่า ได้แต่งพระคัมภีร์ไว้ประมาณ ๑๔ พระคัมภีร์ คือ

๑. อรรถกถาเนตติปกรณ์
๒. อรรถกถาอิติวุตตกะ ชื่อปรมัตถทีปนี
๓. อรรถกถาอุทาน ชื่อปรมัตถทีปนี
๔. อรรถกถาจริยาปิฎก ชื่อปรมัตถทีปนี
๕. อรรถกถาเถรคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
๖. อรรถกถาเถรีคาถา ชื่อปรมัตถทีปนี
๗. อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๘. อรรถกถาเปตวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๙. มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อปรมัตถมัญชุสา
๑๐. ฎีกาอรรถกถาทั้ง ๔ มีอรรถกถาทีฆนิกายเป็นต้น ชื่อลีนัตถปกาสินี
๑๑. ฎีกาอรรถกถาชาดก ชื่อลีนัตถปกาสินี
๑๒. ฎีกาเนตติอรรถกถา เป็นฎีกาอธิบายงานอรรถกถาของท่านเอง
๑๓. ฎีกาอรรถกถาพุทธวงศ์ ชื่อปรมัตถทีปนี
๑๔. อนุฎีกาแห่งอรรถกถาอภิธรรม ชื่อลีนัตถวัณณนา

พระธรรมปาลาจารย์ ได้สร้างงานพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญเป็นสมบัติทางวรรณกรรมของโลกมาเป็นเวลาถึง ๑๕๐๐ ปีเศษแล้ว จัดว่าท่านเป็นพระอรรถกถาจารย์ และเป็นพระฎีกาจารย์ผู้มีความสามารถ จากผลงานของท่าน

ที่ปรากฏในคัมภีร์มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อว่า ปรมัตถมัญชุสานั้น ได้แสดงถึงความรู้อย่างเยี่ยมทั้งพุทธศาสตร์และโลกโวหาร. สำหรับด้านการรจนาอรรถกถานั้น ท่านได้ยึดแบบแผนข้อวินิจฉัยของสำนักมหาวิหารเป็นหลัก โดยถือแนวเดียวกับพระพุทธโฆษาจารย์ ทำให้เข้าใจว่าได้ร่วมงานมากับพระพุทธโฆษาจารย์ และรับช่วงงานทำอรรถกถาเป็นภาษาบาลีมาด้วย ผลงานที่ได้ทำอรรถกถาขุททกนิกายถึง ๘ พระคัมภีร์ อันมีชื่อว่าปรมัตถทีปนีนี้ แสดงถึงการวางแผนงานทำพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาในระบบต่อเนื่อง สืบทอดงานของกันและกันแห่งพระเถระผู้บริหารงานพระพุทธศาสนาไว้ให้เป็นสมบัติของโลก ถึงแม้ท่านจะอยู่สำนักวัดพทรดิตถวิหารในตอนใต้ของชมพูทวีป ทางลังกาก็ถือว่าท่านเป็นชาวลังกาด้วย

การสร้างเป็นอักษรไทย

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถานี้ เป็นพระคัมภีร์ที่แสดงถึงประวัติพระพุทธสาวกที่มีความสำคัญควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง แต่เดิมยังไม่เคยมีเป็นคัมภีร์อักษรไทย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อุปเสณมหาเถระ) ได้เห็นความสำคัญของพระคัมภีร์นี้ จึงได้เสนอแนะมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ตรวจชำระตอนต้น พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานออกพระเมรุ พระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทยมหาเถระ) แห่งวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๘ งานสร้างพระคัมภีร์นี้ยังค้างอยู่ มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเห็นเป็นการสมควรที่จะสืบต่องานสร้างพระคัมภีร์นี้ จึงได้ดำเนินการปริวรรตอักษรขอม พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถาตั้งแต่ต้นจนจบพระคัมภีร์ ใช้ต้นฉบับอักษรขอมจากวัดบวรนิเวศวิหาร โดยความอนุเคราะห์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จ-พระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ยืมมาปริวรรต มีจำนวนทั้งสิ้น ๔๙ ผูก เป็นหนังสือ ๑,๑๖๘ ลาน ๒,๓๓๖ หน้าลาน ดังนี้

บั้นต้น มีจำนวน ๑๙ ผูก

ผูก ๑	๒๓ ๑/๒	ลาน	๔๗ หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๓	๒๓	ลาน	๔๖ หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๑	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๒	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๓	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๔	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๕	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๖	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๗	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๘	๒๕	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๙	๑๔	ลาน	๒๘ หน้าลาน
รวม ๑๙ ผูก	๔๔๔ ๑/๒	ลาน	๘๘๙ หน้าลาน

บั้นสอง มีจำนวน ๑๐ ผูก

ผูก ๑	๒๓ ๑/๒	ลาน	๔๗ หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน

ผูก ๓	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
รวม ๑๐ ผูก	๒๓๙$\frac{๑}{๒}$	ลาน	๔๗๙ หน้าลาน

บั้นปลาย มีจำนวน ๒๐ ผูก

ผูก ๑	๒๓$\frac{๑}{๒}$	ลาน	๔๗ หน้าลาน
ผูก ๒	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๓	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๔	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๘	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๑	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๒	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๓	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๔	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน

ผูก ๑๕	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๖	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๗	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๘	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๙	๒๗ ๑/๒	ลาน	๕๕ หน้าลาน
ผูก ๒๐	๒๔	ลาน	๔๘ หน้าลาน
รวม ๒๐ ผูก	๔๘๔	ลาน	๙๖๘ หน้าลาน

ในการจัดพิมพ์ **พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ฉบับภูมิพโลภิกขุ** นี้ ได้แบ่งออกเป็น ๔ ภาค คือ

ปฐมภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ คันถารัมภกถา สุภูติเถรคาถาวัณณนา
ถึง สามิทัตตเถรคาถาวัณณนา

ทุติยภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ ปริปุณณกเถรคาถาวัณณนา
ถึง วิมลเถรคาถาวัณณนา

ตติยภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ นาคสมาลเถรคาถาวัณณนา
ถึง โคทัตตเถรคาถาวัณณนา

จตุตถภาค เริ่มเรื่องตั้งแต่ อัญญาโกณฑัญญเถรคาถาวัณณนา
ถึง วังคีสเถรคาถาวัณณนา

ในการพิมพ์ทั้ง ๔ ภาค เป็นการพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ **ปฐมภาค** มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดพิมพ์เพื่อถวายพระกุศลแด่ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อยู่ ญาโณทยมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ส่วนทุติยภาค ตติยภาค และจตุตถภาค นั้น ได้มีผู้มีจิตศรัทธาเป็นเจ้าภาพบริจาคเงินพิมพ์ ดังนี้

ทุติยภาค - หม่อมราชวงศ์หญิงรสลิน คัคณางค์ สร้างอุทิศส่วนกุศลถวายหม่อมเจ้าปรีดิยากร คัคณางค์ ท่านพ่อสุดที่รักและเคารพ

ตติยภาค - คณะอาสาสมัครร้านจิตรลดา มูลนิธิศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์ อุทิศกุศลถวายพระบุรพมหากษัตราธิราชเจ้าแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์

จตุตถภาค - สหพันธ์สตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย สร้างถวายเป็นพุทธบูชา

พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
พากย์คู่ บาลี-ไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดให้มีการแปลอรรถกถาเถรคาถา เป็นพากย์คู่บาลี-ไทย โดยมอบหมายให้ นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๙ นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๙ นายปลั่ง บุญศิริ ป.ธ.๙ นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ.๙ และนายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘ เป็นผู้แปล แล้วมอบหมายให้คณะนักวิชาการประจำมูลนิธิเป็นผู้ตรวจชำระ

พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา ฉบับภูมิพโลภิกขุ บาลีล้วน ประกอบด้วย ปฐมภาค ทุติยภาค ตติยภาค และจตุตถภาค เมื่อจัดสร้างเป็นฉบับภูมิพโลภิกขุ บาลี-ไทย จะมี ๘ ภาค ประกอบด้วย

ภาค ๑ เริ่มตั้งแต่ บทมาติกา คันถารัมภกถา **เอกกนิบาต** ปฐมวรรค ทุติยวรรค ไปจนจบ ตติยวรรค

ภาค ๒ เริ่มตั้งแต่ จตุตถวรรค ปัญจมวรรค ฉัฏฐวรรค สัตตมวรรค อัฏฐมวรรค ไปจนจบ นวมวรรค

ภาค ๓ เริ่มตั้งแต่ บทมาติกา ทสมวรรค เอกาทสมวรรค ทวาทสมวรรค **ทุกนิบาต** ปฐมวรรค ไปจนจบ ทุติยวรรค

ภาค ๔ เริ่มตั้งแต่ ตติยวรรค จตุตถวรรค ปัญจมวรรค ไปจนจบ **ติกนิบาต**

ภาค ๕ เริ่มตั้งแต่ **จตุกกนิบาต ปัญจกนิบาต** ไปจนจบ **ฉักกนิบาต**

ภาค ๖ เริ่มตั้งแต่ **สัตตกนิบาต อัฏฐกนิบาต นวกนิบาต ทสกนิบาต เอกาทสกนิบาต ทวาทสกนิบาต เตรสกนิบาต** ไปจนจบ **จุททสกนิบาต**

ภาค ๗ เริ่มตั้งแต่ **โสฬสนิบาต วีสตินิบาต** ไปจนจบ **ติงสนิบาต**

ภาค ๘ เร่มตั้งแต่ **จัตตาฬีสนิบาต ปัญญาสนิบาต สัฏฐินิบาต** ไปจนจบ **มหานิบาต**

สำหรับพระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๓ นี้ คุณสุวัฒน์ - คุณนิรมล เรียบร้อยเจริญ ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นธรรมทาน จงเป็นแสงสว่างคือปัญญาแก่มนุษยชาติและทวยเทพทั้งปวง ให้สรรพสัตว์มีความสุขโดยทั่วกันเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

---

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๙	ประธานกรรมการ
๒. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ธ.๙	กรรมการ
๓. นายบัว สนสร้อย	ป.ธ.๙	กรรมการ
๔. นายปลั่ง บุญศิริ	ป.ธ.๙	กรรมการ
๕. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา	ป.ธ.๙	กรรมการ
๖. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ธ.๘, M.A.	กรรมการ
๗. นายจิตต์ นิกรพล	ป.ธ.๖	กรรมการ
๘. พระมหาสนอง วิโรจโน	ป.ธ.๙	กรรมการและเลขานุการ
๙. นางสุภาพร พงศ์ไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๐. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นางปรางทิพย์ ขำทอง	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๓. นายอารมณ์ สุดใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๔. นางสาวเกษสุดา สุประดิษฐ์	ปกศ.สูง	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๕. นางสุนันทา วุฒิมานานนท์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๖. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๗. นายจิตต์ นิกรพล	ป.ธ.๖	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๘. นายสวัสดิ์ วิเศษวงษ์	ป.ธ.๕	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๙. นางสาวศิริกุล เอกศาสตร์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม

๒๐. นายอารมณ์ สุดใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๒๑. ร้อยตรีจันทร์ พุฒซ้อน		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๒.สิบโทจำเนียร คิ่งยา		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๓.ร้อยตำรวจเอกพิมพ์สอน ทองเปลว		อ่านทานกับอักษรขอม
๒๔.พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์	ป.ธ.๗ (เขมร)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๕.นายอารมณ์ สุดใจ	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๖. นายสิทธิชัย อินทพงษ์	ป.ธ.๖	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๗.นางสาวราตรี โตเพ่งพัฒน์	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๒๘.นายพวง หนองภักดี	ป.ธ.๔	ทำดรรชนี
๒๙. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา	ป.ธ.๙	ทำดรรชนี
๓๐. นายสุวัฒน์ โกพลวัฒน์	ป.ธ.๙, M.A.	ทำดรรชนี
๓๑. นายเกษียร มะปะโม	ป.ธ.๙	ทำดรรชนี
๓๒.นางปรางทิพย์ ขำทอง	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ควบคุมการแก้ไขตามต้นฉบับ
๓๓. นายวัฒนา สอนแย้ม	ป.ธ.๕	ตรวจความเรียบร้อย
๓๔. นางสาววชิราภรณ์ วรรณดี	อบ., อม.	ตรวจความเรียบร้อย และดำเนินการจัดพิมพ์

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๓
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

---

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ธ.๙	ประธานกรรมการแปล
๒. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	ป.ธ.๙	แปล
๓. นายพิสิฐ เจริญสุข	ป.ธ.๙	แปล
๔. นายปลั่ง บุญศิริ	ป.ธ.๙	แปล
๕. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา	ป.ธ.๙	แปล
๖. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ธ.๘	แปล
๗. นายทวี ศรีทองอินทร์	ป.ธ.๙	ตรวจชำระ
๘. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๙	ตรวจชำระ
๙. นายทองดี พันโน	ป.ธ.๘	ตรวจชำระ
๑๐. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ธ.๘	ตรวจชำระ
๑๑. นายกวีพัฒน์ นวลศรี	ป.ธ.๗	ตรวจชำระ
๑๒. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ	บ.ศ.๖	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๓. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๔. นายชำนาญ รักขาว	ป.ธ.๘	ตรวจทานตามต้นฉบับ
๑๕. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๙	ควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๑๖. นางชลอ วรรณจันทร์		จัดทำรูปเล่ม และดำเนินการจัดพิมพ์
๑๗. นายเฉลิมชัย ทองมี		ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพโลภิกขุ

****

คำย่อ	คำเต็ม	
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุนี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุนีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ	วินยปิฎก	จุลฺลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. สี.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ม. มู.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
สํ. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
สํ. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทุก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	
องฺ. ติก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ติกนิปาต
องฺ. จตุกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาต
องฺ. ปญฺจก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
องฺ. ฉกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ฉกฺกนิปาต
องฺ. สตฺตก.	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาต
องฺ. อฏฺฐก.	องฺคุตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาต
องฺ. นวก.	องฺคุตฺตรนิกาย	นวกนิปาต
องฺ. ทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทสกนิปาต
องฺ. เอกาทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาฐ
ขุ. ธ.	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย	ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทส
ขุ. จูฬ.	ขุทฺทกนิกาย	จูฬนิทฺเทส
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค

คำย่อ	คำเต็ม	
ขุ. อ.	ขุทฺทกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺทกนิกาย	พุทฺธวํส
ขุ. จริยา.	ขุทฺทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภิ. สํ.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตุกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺฐาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬโปตฺถก	(ฉบับสิงหฬ)
ส.	สฺยามรฏฺฐโปตฺถก	(ฉบับสยามรัฐ)
ม.	มรมฺมโปตฺถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺฐสงฺคีติโปตฺถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
ท.	นาลนฺทาเทวนาครีปาลิเตปิฏก	(ฉบับนาลันทา)
รา.	รามญฺญโปตฺถก	(ฉบับมอญ)
โป.	โปราณโปตฺถก	(ฉบับใบลานเก่า)
อิ.	อิงฺคลิสโปตฺถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ยุ.)
สงฺ.	สงฺคีติเตปิฏก	(ฉบับสังคายนา ๒๕๓๐)
มจร.	มหาจุฬาเตปิฏก	(ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
ก.	กตฺถจิโปตฺถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

****

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHUMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

ะ a า ā ิ i ี ī ุ u ู ū เ e โ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฌ jha	ญ ña
ฏ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	◌ं ṃ	

FIGURES

๑1 ๒2 ๓3 ๔4 ๕5 ๖6 ๗7 ๘8 ๙9 ๐0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์
ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
บาลี-ไทย
ภาค ๓

PARAMATTHADĪPANĪ THERAGĀTHĀAṬṬHAKATHĀ
Pāli - Thai
Part III

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๖๐

สารบาญ

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา

บาลี-ไทย

ภาค ๓

เรื่อง	หน้า
๑๐. ทสมวรรค	
๑. พรรณนาคาถาของพระปริปุณณกเถระ	๑
๒. พรรณนาคาถาของพระวิชยเถระ	๘
๓. พรรณนาคาถาของพระเอรกเถระ	๑๓
๔. พรรณนาคาถาของพระเมตตชิเถระ	๑๙
๕. พรรณนาคาถาของพระจักขุปาลเถระ	๒๓
๖. พรรณนาคาถาของพระขัณฑสุมนเถระ	๓๒
๗. พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ	๓๘
๘. พรรณนาคาถาของพระอภัยเถระ	๔๔
๙. พรรณนาคาถาของพระอุตติยเถระ	๕๐
๑๐. พรรณนาคาถาของพระเทวสภเถระ (ที่ ๒)	๕๔
๑๑. เอกาทสมวรรค	
๑. พรรณนาคาถาของพระเพลัฏฐานิกเถระ	๕๘
๒. พรรณนาคาถาของพระเสตุจฉเถระ	๖๔
๓. พรรณนาคาถาของพระพันธุรเถระ	๖๙
๔. พรรณนาคาถาของพระขิตกเถระ	๗๕

เรื่อง	หน้า
๕. พรรณนาคาถาของพระมลิตวัมภเถระ	๘๒
๖. พรรณนาคาถาของพระสุเหมันตเถระ	๘๘
๗. พรรณนาคาถาของพระธรรมสวเถระ	๙๕
๘. พรรณนาคาถาของพระธรรมสวปิตุเถระ	๑๐๐
๙. พรรณนาคาถาของพระสังฆรักขิตเถระ	๑๐๓
๑๐. พรรณนาคาถาของพระอุสภเถระ	๑๐๙

๑๒. ทวาทสมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระเชนตเถระ	๑๑๕
๒. พรรณนาคาถาของพระวัจฉโคตตเถระ	๑๒๒
๓. พรรณนาคาถาของพระวนวัจฉเถระ	๑๒๗
๔. พรรณนาคาถาของพระอธิมุตตเถระ	๑๓๓
๕. พรรณนาคาถาของพระมหานามเถระ	๑๔๓
๖. พรรณนาคาถาของพระปาราปริยเถระ	๑๕๑
๗. พรรณนาคาถาของพระยสเถระ	๑๖๒
๘. พรรณนาคาถาของพระกิมิลเถระ	๑๗๒
๙. พรรณนาคาถาของพระวัชชีปุตตเถระ	๑๗๗
๑๐. พรรณนาคาถาของพระอิสิทัตตเถระ	๑๘๒

ทุกนิบาต

๑. ปฐมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระอุตตรเถระ	๑๘๗
๒. พรรณนาคาถาของพระปิณโฑลภารทวาชเถระ	๒๐๓

เรื่อง	หน้า
๓. พรรณนาคาถาของพระวัลลิยเถระ	๒๑๒
๔. พรรณนาคาถาของพระคังคาตีริยเถระ	๒๑๘
๕. พรรณนาคาถาของพระอชินเถระ	๒๒๓
๖. พรรณนาคาถาของพระเมฆชินเถระ	๒๓๐
๗. พรรณนาคาถาของพระราธเถระ	๒๓๕
๘. พรรณนาคาถาของพระสุราธเถระ	๒๔๐
๙. พรรณนาคาถาของพระโคตมเถระ	๒๔๔
๑๐. พรรณนาคาถาของพระวสภเถระ	๒๕๑
๒. ทุติยวรรค	
๑. พรรณนาคาถาของพระมหาจุนทเถระ	๒๖๖
๒. พรรณนาคาถาของพระโชติทาสเถระ	๒๗๕
๓. พรรณนาคาถาของพระเหรัญญกานิเถระ	๒๘๓
๔. พรรณนาคาถาของพระโสมมิตตเถระ	๒๘๙
๕. พรรณนาคาถาของพระสัพพมิตตเถระ	๒๙๔
๖. พรรณนาคาถาของพระมหากาฬเถระ	๓๐๑
๗. พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ	๓๐๗
๘. พรรณนาคาถาของพระกิมพิลเถระ	๓๑๗
๙. พรรณนาคาถาของพระนันทเถระ	๓๒๑
๑๐. พรรณนาคาถาของพระสิริมาเถระ	๓๓๒
ปทานุกกโม	๓๔๙

ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา
บาลี–ไทย
ภาค ๓

---

๑๐. ทสมวคฺค

๑. ปริปุณฺณกตฺเถรคาถา–วณฺณนา

น ตถา มตํ สตรสนฺติ อายสฺมโต ปริปุณฺณกตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ธมฺมทสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต สตฺถริ ปรินิพฺพุเต สตฺถุ เจติเย ปุปฺผาทีหิ อุฬารํ ปูชํ อกาสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทเวสุ นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุสฺมึ สกฺยราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ปริปุณฺณวิภวตาย **ปริปุณฺณโก**ติ ปญฺญายิตฺถ.

๑๐. ทสมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระปริปุณณกเถระ

คาถาของท่านพระปริปุณณกเถระมีคำว่า **น ตถา มตํ สตรสํ** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูลครั้งพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าธัมมทัสสี รู้ความแล้วเมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว กระทำการบูชาอย่างยิ่งด้วยดอกไม้เป็นต้นที่เจดีย์ของพระศาสดา. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก บำเพ็ญบุญต่อ ๆ มา เวียนว่ายอยู่ในสุคติอย่างเดียว ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มา บังเกิดในตระกูลศากยราชในกรุงกบิลพัสดุ์

รู้ความแล้วปรากฏชื่อว่า**ปริปุณณกะ** เพราะท่านมีสมบัติบริบูรณ์.

โส วิภาวสมฺปนฺนตาย สพฺพกาลํ สตรสํ นาม อาหารํ ปริภุญฺชนฺโต สตฺถุ มิสฺสกาหารปริโภคํ สุตฺวา "ตาว สุขุมาโลปิ ภควา นิพฺพานสุขํ อเปกฺขิตฺวา ยถา ตถา ยาเปติ, กสฺมา มยํ อาหารคิทฺธา หุตฺวา อาหารสุทฺธิกา ภวิสฺสาม, นิพฺพานสุขเมว ปน อเมฺหหิ ปริเยสิตพฺพนฺ"ติ สํสารชาตสํเวโค หุราวาสํ ปหาย สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ภควตา กายคตาสติ-กมฺมฏฺฐาเน นิโยชิโต ตตฺถ ปติฏฺฐาย ปฏิลทฺธฌานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

เพราะท่านสมบูรณ์ด้วยสมบัติ ท่านจึงบริโภคอาหารที่เรียกว่าสตรส ตลอดกาลทุกเมื่อ ได้ยินว่า พระศาสดาเสวยอาหารเจือปนคิดว่า "พระผู้มีพระภาคแม้สุขุมาลยชาติถึงเพียงนั้นยังเพ่งถึงสุขในพระนิพพาน ยังอัตภาพให้เป็นไปโดยประการตามมีตามเกิด เหตุไรเราจึงติดในอาหาร เป็นผู้มีอาหารอันสะอาด ก็เราไม่แสวงหานิพพานสุขบ้างเล่า" จึงเกิดความสังเวชในสงสาร จึงละการอยู่ครองเรือน ออกบวชในสำนักพระศาสดา พระผู้มีพระภาคทรงชักชวนในกายคตา-สติกรรมฐาน ตั้งอยู่ในกรรมฐานนั้น กระทำฌานที่ตนได้แล้วให้เป็นบาทก์ เจริญวิปัสสนา ทำวิปัสสนาให้เจริญแล้ว บรรลุอรหัตแล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"นิพฺพุเต โลกนาถมฺหิ
ธมฺมทสฺสีนราสเภ
อาโรเปสึ ธชตฺถมฺภํ
พุทฺธเสฏฺฐสฺส เจติเย.

"เมื่อพระผู้มีพระภาค พระนามว่าธัมมทัสสี ผู้ประเสริฐกว่านระนิพพานแล้ว เราได้ยกเสาธงขึ้นไว้ที่เจดีย์แห่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๔๗.

นิสฺเสณึ มาปยิตฺวาน
ถูปเสฏฺฐํ สมารุหิ[๑]
ชาติปุปฺผํ คเหตฺวาน
ถูปมฺหิ อภิโรปยึ.

สุด ให้นายช่างสร้างบันไดสำหรับประชาชนจะได้ขึ้นสู่สถูปอันประเสริฐ แล้วถือเอาดอกมะลิไปโปรยบูชาที่พระสถูป.

อโห พุทฺธา อโห ธมฺมา[๒]
อโห โน สตฺถุ สมฺปทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ถูปปูชายิทํ ผลํ.
จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ถูปสิขสนามกา
โสฬสาสึสุ ราชาโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

โอ พระพุทธเจ้า โอ พระธรรม โอ ความถึงพร้อมแห่งพระศาสดา หนอ เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระสถูป ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระองค์ ทรงพระนามว่าถูปสิขะ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้กระทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ธมฺเม[๓] คารวพหุมาเนน ปีติเวควิสฺสฏฺฐํ[๔] อุทานํ อุทาเนนฺโต **"น ตถา มตฺถ สตฺรสนฺ"ติ**[๕]

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อเปล่งอุทานอันเปล่งไปแล้วด้วยกำลังปีติด้วยความเคารพนับถือเป็นอันมากในพระ

---

๑ ฉ. สมารุหึ.
๒ ฉ. อโห พุทฺโธ อโห ธมฺโม.
๓ สี. ธมฺม...
๔ อิ. ปีติเวเคน ปีติเวควิสฺสฏฺฐํ.
๕ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๐.

คาถำ อภาสิ.

ธรรม ได้ภาษิตคาถาว่า **น ตถา มตำ สตรสำ** เป็นต้น.

๙๑. น ตถา มตำ สตรสำ สุธนฺนำ
ยำ มยชฺช ปริภุตฺตำ
อปริมิตทสฺสินา โคตเมน
พุทฺเธน เทสิโต ธมฺโมติ.

๙๑. สุธาโภชน์มีรสตั้งร้อย ที่เราบริโภคในวันนี้ ก็ไม่เหมือนอมตะที่เราได้บริโภคพระธรรมที่พระพุทธเจ้า ผู้โคตมะทรงเห็นซึ่งธรรมหาประมาณมิได้ ทรงแสดงไว้แล้ว ดังนี้.

๙๑. ตตฺถ **น ตถา มตำ สตรสำ, สุธนฺนำ ยำ มยชฺช ปริภุตฺตนฺติ ตถาติ** เตน ปกาเรน. **มตนฺติ**[๑] อภิมตำ. **สตรสนฺติ** สตรสโภชนำ,[๒] "สตรสโภชนำ นาม สตปากสปฺปิอาทีหิ อภิสงฺขตำ โภชนนฺ"ติ วทนฺติ. อถ วา อเนกตฺโถ สตสทฺโท "สตโส สหสฺสโส"ติอาทีสุ วิย. ตสฺมา ยำ โภชนำ อเนกสูปำ อเนกพฺยญฺชนำ, ตำ อเนกรสตาย "สตรสนฺ"ติ วุจฺจติ, นานารสโภชนนฺติ อตฺโถ. สุธา เอว อนฺนำ สุธาโภชนำ เทวานำ อาหาโร.

๙๑. คำว่า **น ตถา ฯลฯ ปริภุตฺตำ** ในคาถานั้นมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. ศัพท์ว่า **ตถา** แปลว่า โดยประการนั้น. บทว่า **มตำ** ความว่า รู้ยิ่งแล้ว. บทว่า **สตรสำ** ได้แก่โภชนะร้อยรส. อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "โภชนะที่ปรุงด้วยวัตถุมีเนยใสที่ทำให้สุกถึงร้อยครั้งเป็นต้น ชื่อว่าโภชนะร้อยรส". อีกอย่างหนึ่ง สตศัพท์ มีอรรถเป็นอเนก ดุจในคำว่า "สตโส สหสฺสโส" (ร้อยครั้งพันครั้ง) เป็นต้น. เพราะฉะนั้น โภชนะใดมีสูปะมิใช่น้อย มีพยัญชนะมิใช่น้อย โภชนะนั้นท่านเรียกว่า "สตรสำ" เพราะมีรสมิใช่น้อย หมายความว่า โภชนะมีรสต่าง ๆ.

---

[๑] สี. อมตนฺติ.
[๒] สี. นตฺถิ.

ข้าวอันเป็นทิพย์นั้นเองชื่อว่าสุธาโภชน์เป็นอาหารของเทวดาทั้งหลาย.

ยํ มยชฺช ปริภุตฺตนฺติ ยํ มยา อชฺช อนุภุตฺตํ. "ยํ มยา ปริภุตฺตนฺ"ติ จ อิทํ "สตรสํ สุธนฺนนฺ"ติ เอตฺถาปิ โยเชตพฺพํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ : ยํ มยา อชฺช เอตรหิ นิโรธสมาปตฺติ-สมาปชฺชนวเสน ผลสมาปตฺติสมาปชฺชน-วเสน จ อจฺจนฺตเมว สนฺตํ ปณีตํ นิพฺพานสุขํ ปริภุญฺชิยมานํ, ตํ ยถา มตํ อภิมตํ สมฺภาวิตํ, ตถา ราชกาเล มยา ปริภุตฺตํ สตรสโภชนํ เทวตฺตภาเว ปริภุตฺตํ สุธนฺนํ จ[1] น มตํ นาภิมตํ.

บาทคาถาว่า **ยํ มยชฺช ปริภุตฺตํ** ความว่า สิ่งที่เราบริโภคในวันนี้ อนึ่ง คำว่า ยํ มยา ปริภุตฺตํ นี้ พึงประกอบในคำว่า "สตรสํ สุธนฺนํ" นี้. ท่านกล่าวอธิบายว่า : นิพพานสุขอันสงบอันประณีตสองส่วนนั่นเทียว อันใดที่เราบริโภคอยู่ในวันนี้คือในบัดนี้ ความสุขนั้นเราไม่รู้แล้ว ไม่เข้าใจแล้ว เหมือนสุธาโภชน์ที่บริโภคแล้วในอัตภาพแห่งเทวดา โภชนะร้อยรสที่เราบริโภคในเวลาเป็นพระราชา ก็เหมือนความสุขที่เรารู้แล้ว เข้าใจแล้ว ทำให้เกิดขึ้นแล้ว ฉะนั้น.

กสฺมา? อิทํ หิ อริยนิเสวิตํ[2] นิรามิสํ กิเลสานํ อวตฺถุภูตํ, ตํ ปน[3] ปุถุชฺชนเสวิตํ สามิสํ กิเลสานํ วตฺถุภูตํ, ตํ อิมสฺส สงฺขมฺปิ กลมฺปิ กลภาคมฺปิ น อุเปตีติ. อิทานิ "ยํ มยชฺช ปริภุตฺตนฺ"ติ วุตฺตธมฺมํ เทเสนฺโต **"อปริมิตทสฺสินา โคตเมน, พุทฺเธน**

ถามว่า เพราะเหตุไร? คือความในพระนิพพานนี้ อันพระอริยะเสพแล้ว เป็นนิรามิสสุข ไม่เป็นที่ตั้งแห่งกิเลสทั้งหลาย แต่ความสุขในการบริโภคสุธาโภชน์นั้น อันปุถุชนเสพแล้ว เป็นไปกับด้วยอามิส เป็นที่ตั้งของกิเลสทั้งหลาย ความสุขนั้น ไม่เข้าถึงแม้การนับเข้า

---

[1] ม. สุธนฺนำว.
[2] สี. อริเยหิ เสวิตํ.
[3] ยํ ปน (?).

สุเทสิโต ธมฺโม"ติ อาห. ตสฺสตฺโถ : แม้ส่วน แม้เสี้ยวแห่งความสุขในพระนิพพานนี้แล. พระเถระเมื่อจะแสดงธรรมที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ยํ มยชฺช ปริภุตฺตํ” ในบัดนี้จึงกล่าวว่า **“อปริมิตทสฺสินา โคตเมน พุทฺเธน สุเทสิโต ธมฺโม”** ดังนี้. เนื้อความของคำนั้นดังต่อไปนี้ :

อปริมิตํ อปริจฺฉินฺนํ อุปฺปาทวยาภาวโต สนฺตํ อสงฺขตธาตุ์ สยมฺภูญาเณน ปสฺสิ, อปริมิตสฺส อนนฺตาปริเมยฺยสฺส เณยฺยสฺส ทสฺสาวีติ เตน **อปริมิตทสฺสินา** โคตมโคตฺเตน สมฺมาสมฺพุทฺเธน “ขยํ วิราคํ อมตํ ปณีตนฺ”ติ[๑] จ “มทนิมฺมทโน ปิปาสวินโย”[๒] “สพฺพสงฺขารสมโถ”ติ[๓] จ อาทินา สุฏฺฐุ **เทสิโต ธมฺโม** นิพฺพานํ มยา อชฺช ปริภุตฺตนฺติ โยชนา.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นอสังขตธาตุ อันใครๆ กำหนดมิได้ อันใครๆ กำหนดตัดมิได้ ชื่อว่าเป็นธรรมอันสงบเพราะไม่มีการเกิดและการดับ คือมีปรกติเห็นไญยธรรม อันใครๆ กำหนดมิได้ อันเป็นอนันตะและหาประมาณมิได้ **พระธรรม** ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้โคตมโคตร ผู้ชื่อว่า**มีปรกติเห็นธรรมอันใคร ๆ กำหนดมิได้นั้น** ด้วยประการดังกล่าวมานี้ **ทรงแสดงไว้ดี**แล้ว โดยนัยมีอาทิว่า “ขยํ วิราคํ อมตํ ปณีตํ” (เป็นที่สิ้นไป เป็นที่สำรอก เป็นอมตะ เป็นธรรมประณีต) ก็ดี ว่า “มทนิมฺมทโน ปิปาสวินโย” ย่ำยีเสียซึ่งความเมา บำบัดความกระหายก็ดี และว่า “สพฺพสงฺขาร-

---

๑ ขุ. ขุ. ๒๕/๕, ขุ. สุ. ๒๕/๓๖๗.
๒ อง. จตุกฺก. ๒๑/๔๔, ขุ. อิติ. ๒๕/๒๙๘.
๓ อง. ปญฺจก. ๒๒/๑๘๓, อง. ทสก. ๒๔/๙.

สมโถ" (เป็นธรรมระงับสังขารทั้งปวง) ดังนี้ก็ดี ได้แก่ พระนิพพานอันเราบริโภคแล้วในวันนี้ ประกอบความด้วยประการดังนี้.

ปริปุณฺณกตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปริปุณณกเถระ จบ.

๒. วิชยตฺเถรคาถาวณฺณนา

ยสฺสาสวา **ปริกฺขีณา**ติ อายสฺมโต วิชยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ปิยทสฺสิสฺส ภควโต กาเล วิภวสมฺปนฺเน กุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต สตฺถริ ปรินิพฺพุเต ตสฺส ถูปสฺส รตนขจิตํ เวทิกํ กาเรตฺวา ตตฺถ อุฬารํ เวทิกามหํ กาเรสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน อเนกสเต อตฺตภาเว มณิโอภาเสน วิจริ. เอวํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, **วิชโย**ติสฺส นามํ อโหสิ.

๒. พรรณนาคาถาของพระวิชยเถระ

คาถาของท่านพระวิชยเถระมีคำว่า **ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย บังเกิดในตระกูลที่บริบูรณ์ด้วยสมบัติครั้นศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปิยทัสสีรู้ความแล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ได้สร้างไพรทีอันขจิตด้วยรัตนะของสถูปแห่งพระศาสดาจารย์เจ้านั้น แล้วกระทำการฉลองไพรทีอย่างยิ่งใหญ่ที่พระสถูปนั้น. ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเที่ยวไปด้วยโอภาสแห่งแก้วมณีหลายร้อยอัตภาพ. ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์อย่างนี้ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กรุงสาวัตถี นามของท่านว่า**วิชัย**.

โส วยปฺปตฺโต พฺราหฺมณวิชฺชาสุ นิปฺผตฺตึ คโต ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺญายตเน ฌานลาภี หุตฺวา วิหรนฺโต พุทฺธุปฺปาทํ สุตฺวา อุปฺปนฺนปฺปสาโท สตฺถุ สนฺติกํ อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ

ท่านเป็นหนุ่มแล้วถึงความสำเร็จในวิชาของพราหมณ์ ออกบวชเป็นดาบส ได้ฌานอยู่ในราวป่า, ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้น เกิดความเลื่อมใสจึงเข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่งอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. พระศาสดา

นิสีทิ. ตสฺส สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิ. โส ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ทรงแสดงธรรมโปรดท่าน. ท่านฟังธรรมแล้ว บวชแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนาไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"นิพฺพุเต โลกนาถมฺหิ
ปิยทสฺสีนรุตฺตเม
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
พุทฺธเวทิมกาสหํ.[๒]
มณีหิ ปริวาเรตฺวา
อกาสิมหมุตฺตมํ[๓]
เวทิกาย มหํ กตฺวา
ตตฺถ กาลงฺกโต อหํ.

ยํ ยํ โยนุปปชฺชามิ
เทวตฺตํ อถ มานุสํ
มณี ธาเรนฺติ อากาเส
ปุญฺญกมฺมสฺสิทํ ผลํ.
โสฬสิโต กปฺปสเต
มณิปฺปภาสนามกา
พตฺตึสาสึสุ[๔] ราชาโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

"เมื่อพระโลกนาถพระนามว่าปิยทัสสี ผู้สูงสุดกว่านระนิพพานแล้ว เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้กระทำที่บูชาพระพุทธเจ้า แวดล้อมด้วยแก้วมณีแล้ว ได้กระทำการฉลองอย่างมโหฬาร ครั้นทำการฉลองที่บูชาแล้ว เราได้ทำกาลกิริยา ณ ที่นั้น.

เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือความเป็นเทวดา หรือมนุษย์ในกำเนิดนั้น ๆ เทวดาทั้งหลายย่อมทรงแก้วมณีไว้ในอากาศ นี้เป็นผลแห่งบุญกรรม. ใน ๑,๖๐๐ กัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราช ๓๒ พระองค์ ทรงพระนามว่ามณีปภา มีพลมาก ฯลฯ.

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๒๔๘.
๒ ฉ. มุตฺตาเวทิมกาสหํ, อิ. รตนเวทิมกาสหํ.
๓ ฉ. อกาสึ เวทิมุตฺตมํ.
๔ ฉ. ฉตฺตึสาสึสุ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อญฺญํ พฺยากโรนฺโต **"ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา"ติ**[๑] คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณได้ภาษิตคาถาว่า **ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา** เป็นต้น.

๙๒. ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา
อาหาเร จ อนิสฺสิโต
สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ
วิโมกฺโข จสฺส[๒] โคจโร
อากาเสว สกุนฺตานํ
ปทนฺตสฺส ทุรนฺวยํ.

๙๒. ผู้ใดมีอาสวะสิ้นแล้ว ไม่ติดอยู่ในอาหาร มีสุญญตวิโมกข์และอนิมิตวิโมกข์เป็นโคจร รอยเท้าของผู้นั้นรู้ได้ยาก เหมือนรอยเท้าของฝูงนกในอากาศ ฉะนั้น.

๙๒. ตตฺถ **ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา**ติ ยสฺส อุตฺตมปุคฺคลสฺส กามาสวาทโย จตฺตาโร อาสวา สพฺพโส ขีณา อริยมคฺเคน เขปิตา. **อาหาเร จ อนิสฺสิโต**ติ โย จ อาหาเร ตณฺหา-ทิฏฺฐินิสฺสเยหิ อนิสฺสิโต อคธิโต[๓] อนชฺฌาปนฺโน, นิทสฺสนมตฺตํ, อาหาร-สีเสเนตฺถ จตฺตาโรปิ ปจฺจยา คหิตาติ ทฏฺฐพฺพํ. ปจฺจยปริยาโย วา อิธ

๙๒. บาทคาถาว่า **ยสฺสาสวา ปริกฺขีณา** ในคาถานั้น ความว่า อาสวะ ๔ มีกามาสวะเป็นต้น ของบุคคลผู้อุดมใดสิ้นแล้วโดยประการทั้งปวง คือ อันอริยมรรคให้สิ้นแล้ว. บาทคาถาว่า **อาหาเร จ อนิสฺสิโต** ความว่า ก็ผู้ใดไม่อาศัยแล้ว คือไม่ใคร่แล้วไม่ถึงทับแล้วด้วยธรรมเป็นที่อาศัย คือตัณหาทิฐิในอาหาร, บทนี้เป็นเพียงตัวอย่าง, พึงเห็น

---

๑ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๑.
๒ ฉ. ยสฺส.
๓ สี. อคฺถิโต, ก. อนธิคโต.

อาหารสทฺโท เวทิตพฺโพ.

ว่า ในบทนี้ปัจจัยทั้ง ๔ ท่านถือเอาโดยมีอาหารเป็นประธาน. อีกนัยหนึ่ง พึงทราบว่า อาหารศัพท์ในที่นี้เป็นศัพท์กล่าวถึงปัจจัย.

"สุญฺญโต อนิมิตฺโต จา"ติ เอตฺถ อปฺปณิหิตวิโมกฺโขปิ คหิโตเยว, ตีณิปิ เจตานิ นิพฺพานสฺเสว นามานิ. นิพฺพานญฺหิ ราคาทีนํ อภาเวน สุญฺญํ, เตหิ วิมุตฺตญฺจาติ[๑] สุญฺญตวิโมกฺโข, ตถา ราคาทินิมิตฺตาภาเวน สงฺขาร-นิมิตฺตาภาเวน จ อนิมิตฺตํ, เตหิ วิมุตฺตญฺจาติ อนิมิตฺตวิโมกฺโข, ราคาทิ-ปณิธีนํ อภาเวน อปฺปณิหิตํ, เตหิ วิมุตฺตญฺจาติ อปฺปณิหิโต วิโมกฺโขติ[๒] วุจฺจติ.

ในคำว่า **"สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ"** นี้ ท่านถือเอาแม้อัปปณิหิตวิโมกข์ด้วย เหมือนกัน, อนึ่ง บททั้ง ๓ นี้ เป็นชื่อแห่งพระนิพพานนั่นเอง. เพราะพระนิพพานชื่อว่าล่วง เพราะไม่มีราคะเป็นต้น, ชื่อว่าสุญญตวิโมกข์ เพราะอรรถว่า พ้นจากราคะเป็นต้นเหล่านั้น อนึ่ง ท่านเรียกว่า อนิมิตตวิโมกข์ เพราะอรรถว่าหานิมิตมิได้ เพราะไม่มีราคนิมิตเป็นต้น และไม่มีสังขารนิมิต และพ้นแล้วจากนิมิตเหล่านั้น ท่านเรียกว่าอัปปณิหิต-วิโมกข์ เพราะอรรถว่าหาที่ตั้งมิได้ เพราะไม่มีกิเลสเป็นที่ตั้งคือราคะเป็นต้น และพ้นแล้วจากราคาทิปณิธิเหล่านั้น.

ผลสมาปตฺติวเสน ตํ อารมฺมณํ กตฺวา วิหรนฺตสฺส อยมฺปิ ติวิโธ **วิโมกฺโข จสฺส โคจโร. อากาเสว สกุนฺตานํ, ปทนฺตสฺส ทุรนฺวยนฺติ** ยถา อากาเส คจฺฉนฺตานํ

วิโมกข์ทั้ง ๓ แม้นี้ **เป็นโคจรของผู้ใด** ผู้กระทำวิโมกข์นั้น ให้เป็นอารมณ์ ด้วยอำนาจผลสมาบัติอยู่ **รอยเท้าของท่านผู้นั้น อันบุคคลรู้ได้โดยยาก ดุจ**

---

[๑] สี. เตหิ สุญฺญา วิมุตฺติ จาติ.
[๒] สี. วิโมกฺโขติ จ.

สกุณานำ "อิมสฺมึ ฐาเน ปาเทหิ **รอยเท้าของนกในอากาศ** ฉะนั้น
อกฺกมิตฺวา คตา, อิทำ ฐานำ อุเรน เหตุนั้น รอยเท้าของนกที่ไปในอากาศ
ปหริตฺวา คตา, อิทำ สีเสน อิทำ อันใครๆ ไม่อาจจะรู้ได้ว่า "เหยียบด้วย
ปกฺเขหี"ติ[๑] น สกฺกา ญาตุ.[๒] เอวเมว เท้าทั้งสี่แล้วไป, ประหารที่นี้ด้วยอกแล้ว
เอวรูปสฺส ภิกฺขุโน "นิรยปทาทีสุ อิมินา ไป, ประหารด้วยศีรษะที่นี้แล้วไปประหาร
นาม ปเทน คโต"ติ ญาเปตุำ จ น ที่นี้ด้วยปีกแล้วไป" ดังนี้ฉันใด รอยเท้า
สกฺกาติ. ของภิกษุเห็นปานนี้ ก็ฉันนั้น อันใครๆ
ก็ไม่อาจเพื่อจะทราบว่า "รอยเท้านี้ไป
ในทางทั้งหลายมีทางนรกเป็นต้น" แล.

วิชยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา. พรรณนาคาถาของพระวิชยเถระ จบ.

---

[๑] สี. อิทำ ฐานำ สีเสน อิทำ อุทเรน ปหริตฺวา อิทำ ปกฺเขหีติ.
[๒] สี. อิ. ปญฺญาเปตุำ

๓. เอรกตฺเถรคาถาวณฺณนา

ทุกฺขา กามา เอรกาติ อายสฺมโต เอรกตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สตฺถุ กิญฺจิ ทาตพฺพยุตฺตกํ อลภนฺโต "หนฺทาหํ กายสารํ ปุญฺญํ กริสฺสามี"ติ สตฺถุ คมนมคฺคํ โสเธตฺวา สมํ อกาสิ. สตฺถา เตน ตถาคตํ มคฺคํ ปฏิปชฺชิ.

โส ตตฺถ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห ปสนฺนจิตฺโต ยาว ทสฺสนูปจารสมติกฺกมา พุทฺธารมฺมณํ ปีตึ อวิชหนฺโต อฏฺฐาสิ. โส เตน ปญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺโต อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ

๓. พรรณนาคาถาของพระเอรกเถระ

คาถาของท่านพระเอรกเถระมีคำว่า **ทุกฺขา กามา เอรก** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใส เมื่อไม่ได้สิ่งไรที่พอจะถวายพระศาสดาจึงดำริว่าเอาเถอะ "เราจักกระทำบุญให้เป็นแก่นสารสำหรับติดตัวไป" จึงชำระหนทางที่ดำเนินของพระศาสดา กระทำให้เสมอกัน. พระศาสดาทรงดำเนินไปยังทางที่ท่านกระทำไว้เช่นนั้น.

ท่านเห็นพระผู้มีพระภาค ณ มรรคานั้น จึงมีใจเลื่อมใส ถวายบังคมประคองอัญชลี มีใจเลื่อมใส ยืนอยู่ไม่ละปีติอันมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์จนกว่าจะเลยอุปจาระแห่งทัศนวิสัย. ด้วยบุญกรรมนั้นท่านบังเกิดในเทวโลกยังบำเพ็ญบุญต่อ ๆ ไป เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ครั้น

สมฺภาวนียสฺส กุฏุมฺพิยสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

พุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรของกุฏุมพีผู้อันบุคคลนับถือ ณ กรุงสาวัตถี.

เอรโกติสฺส นามํ อโหสิ อภิรูโป ทสฺสนีโย ปาสาทิโก อิติกตฺตพฺพตาสุ[๑] ปรเมน เวยฺยตฺติเยน สมนฺนาคโต. ตสฺส มาตาปิตโร กุเลน รูเปน[๒] อาจาเรน วเยน โกสลฺเลน จ อนุจฺฉวิกํ ทาริกํ อาเนตฺวา วิวาหกมฺมํ อกํสุ. โส ตาย สทฺธึ สංวาเสน เคเห วสนฺโต ปจฺฉิมภวิกตฺตา เกนจิเทว สංเวควตฺถุนา สංสาเร สංวิคฺคมานโส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิ, ตสฺส สตฺถา กมฺมฏฺฐานํ อทาสิ. โส กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา กติปยทิวสาติกฺกเมน อุกฺกณฺฐาภิภูโต วิหาสิ.

ท่านมีนามว่า**เอรกะ** เป็นผู้มีรูปงามชวนดูน่าเลื่อมใส ประกอบด้วยความเปรื่องปราชญ์อย่างยิ่งในสิ่งที่จะพึงกระทำและไม่พึงกระทำดังนี้. มารดาบิดาของท่านนำนางทาริกาที่มีตระกูล รูป อาจาระ วัย ความเฉลียวฉลาดที่สมควรกันมากระทำการวิวาหมงคลให้ท่านอยู่ครองเรือนด้วยการอยู่ร่วมกับนางทาริกานั้น เพราะท่านเป็นปัจฉิมภวิกสัตว์ จึงมีใจสลดในสงสารด้วยสังเวควัตถุ เข้าเฝ้าพระศาสดาสดับธรรมได้ศรัทธา จึงออกบวชแล้ว พระศาสดาทรงประทานกรรมฐานแก่ท่าน. ท่านรับกรรมฐานแล้วโดยกาลล่วงเลยไป ๒-๓ วัน ก็ถูกความกระสันครอบงำอยู่แล้ว.

อถ สตฺถา ตสฺส จิตฺตปฺปวตฺตึ ญตฺวา โอวาทวเสน “**ทุกฺขา กามา เอรกา**”ติ คาถํ อภาสิ. โส ตं สุตฺวา “อยุตฺตं **เอรก**” มยา กตํ,[๓] โยหํ เอวรูปสฺส สตฺถุ

ทีนั้นพระศาสดาทรงทราบจิตประวัติของท่าน จึงตรัสพระคาถาว่า “**ทุกฺขา กามา** เป็นต้น โดยเนื่องด้วยโอวาท. ท่านสดับพระคาถานั้นแล้วเกิดสลดจิต

---

[๑] สี. กตฺตพฺพากตฺตพฺเพสุ.
[๒] ม. กุลานุรูเปน.
[๓] ม. กตํ โมฆา.

สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ตํ วิสฺสชฺเชนฺโต[๑] มิจฺฉาวิตกฺกพหุโล วิหาสินฺ"ติ สเวคชาโต วิปสฺสนาย ยุตฺตปฺปยุตฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

เพราะคิดว่า "เราทำกรรมที่ไม่สมควรแล้ว เหตุที่เรารับพระกรรมฐานในสำนักของพระศาสดาเห็นปานนี้ ยังสละกรรมฐานนั้นเสีย เป็นผู้มากด้วยมิจฉาวิตกอยู่" จึงประกอบแล้วประกอบทั่วแล้วในวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"อุตฺตริตฺวาน นทิกํ
วนํ คจฺฉติ จกฺขุมา
ตมทฺทสาสึ สมฺพุทฺธํ
สิทฺธตฺถํ วรลกฺขณํ.
กุทาลปิฏกมาทาย
สมํ กตฺวาน ตํ ปถํ
สตฺถารํ อภิวาเทตฺวา
สกํ จิตฺตํ ปสาทยึ.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
มคฺคทานสฺสิทं ผลํ.
สตฺตปญฺญาสกปฺปมฺหิ
เอโก อาสึ ชนาธิโป

"พระสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระจักษุเสด็จขึ้นสู่ท่าน้ำแล้วเสด็จดำเนินไปสู่ป่า เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะ มีพระลักษณะอันประเสริฐพระองค์นั้น จึงได้ถือจอบและปุ้งกี๋มาปราบหนทางให้ราบเรียบ เราได้ถวายบังคมพระศาสดา แล้วยังจิตให้เลื่อมใส.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย ในกัปที่ ๕๗ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิจอมประชาชนพระองค์หนึ่ง มีพระนามว่าสุปปพุทธะ เป็นผู้นำ

---

[๑] สี. วิสฺสชฺชิตฺวา.
[๒] ขุ. อ. ๓๒/๒๕๒.

นาเมน สุปฺปพุทฺโธติ เป็นใหญกว่านระ ฯลฯ
นายโก โส นริสฺสโร.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ. คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหา ปน หุตฺวา อญฺญํ พฺยากโรนฺโต ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณ จึงได้กล่าวซ้ำพระคาถาที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วนั้นนั่นแหละอีกว่า

๙๓. "ทุกฺขา กามา เอรก ๙๓. "ดูกรเอรกะ กามทั้งหลายเป็นทุกข์
น สุขา กามา เอรก กามทั้งหลายไม่เป็นสุขเลย ผู้ใด
โย กาเม กามยติ ใคร่กาม ผู้นั้นชื่อว่าใคร่ทุกข์ ผู้ใด
ทุกฺขํ โส กามยติ เอรก ไม่ใคร่กาม ผู้นั้นชื่อว่าไม่ใคร่ทุกข์"
โย กาเม น กามยติ[๑] ดังนี้.
ทุกฺขํ โส น กามยติ เอรกา"ติ.[๒]
ตเมว ภควตา วุตฺตคาถํ ปจฺจุทาหาสิ.

ตตฺถ **ทุกฺขา กามา**ติ อิเม ในพระคาถานั้น สองบทว่า **ทุกฺขา**
วตฺถุกามกิเลสกามา ทุกฺขวตฺถุตาย **กามา** ได้แก่ วัตถุกามและกิเลสกาม
วิปริณามทุกฺขสงฺขารทุกฺขสภาวโต จ ชื่อว่าเป็นทุกข์ คือให้เกิดทุกข์แล้วทุกข์เล่า
ทุกฺขา ทุกฺขมา[๓]ทุกฺขนิพฺพตฺติกา. วุตฺตํ เพราะเป็นวัตถุแห่งทุกข์ และเพราะมี

---

[๑] สี. กามยติ เอรก.
[๒] ขุ. เถร ๒๖/๒๘๑.
[๓] สี. ทุกฺขา ทุกฺขา กามา.

เหตุ "อปฺปสฺสาทา กามา พหุทุกฺขา พหุปายาสา, อาทีนโว เอตฺถ ภิยฺโย"ติ-อาทิ.[๑] **เอรกา**ติ ปฐมํ ตาว ภควา ตํ อาลปติ, ปจฺฉา ปน เถโร อตฺตานํ นาเมน กเถสิ. **น สุขา กามา**ติ กามา นาเมเต ชานนฺตสฺส สุขา น โหนฺติ, อชานนฺตสฺส ปน สุขโต อุปฏฺฐหนฺติ. ยถาห "โย สุขํ ทุกฺขโต อทฺท,[๒] ทุกฺขมทฺทกฺขิ สลฺลโต"ติอาทิ.[๓]

สภาวะเป็นวิปริณามทุกข์และเป็นสังสารทุกข์สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า "กามทั้งหลายมีความแช่มชื่นน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษเป็นอันมาก" เป็นต้น. ครั้งแรกพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านว่า **เอรกะ** ก่อน, แต่ภายหลังพระเถระเรียกตัวท่านเอง โดยชื่อว่าเอรกะ. สองบทว่า **น สุขา กามา** ความว่า ชื่อว่ากามเหล่านี้ หาเป็นสุขแก่บุคคลผู้รู้อยู่ไม่. แต่ว่าเข้าไปปรากฏว่าเป็นสุขแก่บุคคลผู้ไม่รู้อยู่. เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า "ผู้เห็นความสุขว่าเป็นความทุกข์ ก็คือเห็นทุกข์ว่าเป็นศรอันเสียดแทงเป็นต้น".

โย กาเม กามยติ, ทุกฺขํ โส กามยตีติ โย สตฺโต กิเลสกาเมน[๔] วตฺถุกาเม กามยติ, ตสฺส ตํ กามนํ สมฺปติ สปริฬาหตาย, อายตึ อปายทุกฺขเหตุตาย จ วฏฺฏทุกฺขเหตุตาย จ ทุกฺขํ. วตฺถุกามา ปน ทุกฺขสฺส วตฺถุภูตา. อิติ โส

คำว่า **ผู้ใดใคร่กาม ผู้นั้นชื่อว่าใคร่ทุกข์** ความว่า สัตว์ใดย่อมใคร่วัตถุกามเพราะกิเลสกาม ความใคร่นั้นของบุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นไปกับด้วยความเร่าร้อนในปัจจุบัน ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะเป็นเหตุแห่ง

---

๑ วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๔๓๒, ม. มู. ๑๒/๒๖๒.
๒ สี. ทกฺขิ.
๓ สํ. สฬา. ๑๘/๒๕๗, ขุ. อิติ. ๒๕/๒๖๖, ขุ. เถร. ๒๖/๔๐๑.
๔ สี. กิเลสกาเม.

ทุกฺขสภาวํ ทุกฺขนิมิตฺตํ ทุกฺขวตฺถุญฺจ กามยตีติ วุตฺโต. อิตรํ ปฏิปกฺขวเสน ตเมวตฺถํ[๑] ญาเปตุ วุตฺตํ, ตสฺมา ตสฺสตฺโถ วุตฺตวิปริยาเยน เวทิตพฺโพ.

อบายทุกข์ และเป็นเหตุแห่งวัฏทุกข์ต่อไป. ส่วนวัตถุกาม ชื่อว่าเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ด้วยประการดังนี้ บุคคลผู้นั้นท่านกล่าวว่า ใคร่สภาวะที่เป็นทุกข์ ใคร่เหตุของทุกข์ และใคร่ที่ตั้งของทุกข์ ทุกข์นอกนี้ท่านกล่าวไว้ก็เพื่อจะให้ทราบความข้อนั้นนั่นเอง โดยตรงกันข้ามกัน เพราะเหตุนั้น บัณฑิตพึงทราบเนื้อความของคำนั้นโดยปริยาย ตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

เอรกตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเอรกเถระ จบ.

---

[๑] สี. อิตรปฏิปกฺขวเสน เจว วุตฺตฺ, ก. วจนตฺถ.

๔. เมตฺตชิตฺเถรคาถาวณฺณนา

นโม หิ ตสฺส ภควโตติ อายสฺมโต เมตฺตชิตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? โส กิร อโนมทสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตं ปตฺโต สาสเน อภิปฺปสนฺโน หุตฺวา โพธิรุกฺขสฺส อิฏฺฐกาหิ เวทิกํ จินิตฺวา สุธาปริกมฺมํ กาเรสิ. สตฺถา ตสฺส อนุโมทนํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มคธรฏฺเฐ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **เมตฺตชี**ติสฺส นามํ อโหสิ.

โส วยปฺปตฺโต กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺเญ วิหรนฺโต พุทฺธุปฺปาทํ สุตฺวา ปุพฺพเหตุนา โจทิยมาโน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปวตฺตินิวตฺติโย[๑] อาราพฺภ ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา

๔. พรรณนาคาถาของพระเมตตชิเถระ

คาถาของท่านพระเมตตชิเถระมีคำว่า **นโม หิ ตสฺส ภควโต** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินว่า พระเถระนั้นครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอโนมทัสสี มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้วมีความเลื่อมใสในพระศาสนาอย่างยิ่ง เอาอิฐมาก่อเป็นไพรที (ที่รอง, แท่น) ล้อมโพธิพฤกษ์ แล้วโบกปูนขาวไว้. พระศาสดาทรงอนุโมทนาแก่ท่านแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก แล้วบำเพ็ญบุญอื่นๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายอยู่ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์คนหนึ่งในแคว้นมคธ ท่านมีนามว่า **เมตตชิ**.

ท่านเจริญวัยแล้วเห็นโทษในกามทั้งหลาย จึงออกบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า ได้ยินว่าพระพุทธเจ้าทรงอุบัติเป็นผู้อันบุพเหตุตักเตือนแล้วจึงเข้าเฝ้าพระศาสดาปรารภการไปการกลับจึงทูลถามปัญหา เมื่อ

---

[๑] สี. ปวตฺติโย.

สตฺถารา ปเญฺห วิสฺสชฺชิเต ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนำ ปฏฺฐเปตฺวา อรหตฺตำ ปาปุณิ. เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[๑] :

พระศาสดาทรงวิสัชนาปัญหาแล้ว ก็ได้ศรัทธา จึงออกบวชเริ่มบำเพ็ญวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"อโนมทสฺสิสฺส มุนิโน[๒]
โพธิเวที อกาสหำ
สุธาย ปิณฺฑำ ทตฺวาน
ปาณิกมฺมำ อกาสหำ.
ทิสฺวา ตำ สุกตำ กมฺมำ
อโนมทสฺสี นรุตฺตโม
ภิกฺขุสำเฆ ฐิโต สตฺถา
อิมำ คาถำ[๓] อภาสถ.

"เราได้ทำไพรทีที่โพธิพฤกษ์ แห่งพระมุนี พระนามว่าอโนมทัสสี เราใส่ก้อนปูนขาวแล้ว ได้ทำกรรมด้วยมือตนเอง พระศาสดาพระนามว่าอโนมทัสสี ผู้อุดมกว่านระ ทอดพระเนตรเห็นกุศลกรรมที่เราทำแล้วนั้น ประทับอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

อิมินา สุธกมฺเมน
เจตนาปณิธีหิ จ
สมฺปตฺตึ อนุโภตฺวาน
ทุกฺขสฺสนฺตำ กริสฺสติ.
ปสนฺนมุขวณฺโณมฺหิ
เอกคฺโค สุสมาหิโต
ธาเรมิ อนฺติมำ เทหำ
สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน.

ด้วยกรรมคือการใส่ปูนขาวนี้ และด้วยการตั้งเจตนาไว้ ผู้นี้จะได้เสวยสมบัติแล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เราเป็นผู้มีสีหน้าผ่องใส มีอารมณ์เดียว มีจิตมั่นคง ทรงกายที่สุดไว้ในพระศาสนาแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๕๑.
[๒] ฉ. อโนมทสฺสีมุนิโน.
[๓] ฉ. อิมา คาถา.

อิโต กปฺปสเต อาสึ
ปริปุณฺโณ อนูนโก[๑]
ราชา สมฺปสฺสโน[๒] นาม
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ใน ๑๐๐ กัปแต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช พระนามว่าสัมปัสสนะ บริบูรณ์ไม่บกพร่อง มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สตฺถารํ โถเมนฺโต : ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะชมเชยพระศาสดาได้ภาษิตคาถาว่า :

๙๔. "นโม หิ ตสฺส ภควโต
สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต
เตนายํ อคฺคปุตฺเตน[๓]
อคฺคธมฺโม[๔] สุเทสิโต"ติ[๕]
คาถํ อภาสิ.

๙๔. "ขอนอบน้อม แด่พระผู้มีพระภาคผู้ศากยบุตร ผู้มีสิริพระองค์นั้น พระธรรมอันเลิศนี้ พระอัครบุตรพระองค์นั้นได้แสดงไว้ดีแล้ว".

ตตฺถ **นโม**ติ นมกฺกาโร. **หี**ติ นิปาตมตฺตํ. **ตสฺสา**ติ โย โส ภควา สมตฺตึสปารมิโย ปูเรตฺวา สพฺพกิเลเส ภญฺชิตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ, สกฺยราชสฺส ปุตฺโตติ

บทว่า **นโม** ในคาถานั้น แปลว่าการกระทำความนอบน้อม. ศัพท์ว่า **หิ** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **ตสฺส** ความว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นใด ทรงบำเพ็ญพระบารมีมา ๓๐ ทัศ ทรงหักราน

---

๑ ฉ. ปริปุณฺเณ อนูนเก.
๒ ฉ. สพฺพมโน.
๓ ฉ. อคฺคปุปตฺเตน.
๔ สี. อคฺโค ธมฺโม.
๕ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๑.

สกฺยปุตฺโต. อนญฺญสาธารณาย ปุญฺญสมฺปตฺติยา จ **สมฺภาวิโต** อุตฺตมาย รูปกายสิริยา ธมฺมกายสิริยา จ สมนฺนาคตตฺตา **สิรีมา**, ตสฺส ภควโต สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต นโม อตฺถุ, ตำ นมามีติ อตฺโถ.

สรรพกิเลสทั้งหลายแล้วตรัสรู้พระอนุตร-สัมมาสัมโพธิญาณ ผู้ชื่อว่า**ศากยบุตร** เพราะเป็นโอรสของเจ้าศากยะ. ชื่อว่า **ผู้มีสิริ** เพราะทรงมีบุญสมบัติอันไม่สาธารณะแก่สัตว์เหล่าอื่น และเพราะทรงประกอบด้วยรูปกายสิริ และธรรม-กายสิริอันอุดม ขอความนอบน้อมจงมีแด่พระผู้มีพระภาคผู้ศากยบุตรผู้มีพระสิริพระองค์นั้น หมายความว่า ข้าพเจ้าขอนอบน้อมนมัสการพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น.

เตนาติ เตน ภควตา. **อยนฺ**ติ ตสฺส ธมฺมสฺส อตฺตโน ปจฺจกฺขตาย วทติ. **อคฺคปฺปตฺเตนาติ** อคฺคำ สพฺพญฺญุตำ, สพฺเพหิ วา คุเณหิ **อคฺค**ภาวำ เสฏฺฐภาวำ ปตฺเตน. **อคฺคธมฺโม**ติ อคฺโค อุตฺตโม นววิธโลกุตฺตโร ธมฺโม สุฏฺฐุ อวิปรีตำ **เทสิโต** ปเวทิโตติ.

บทว่า **เตน** แปลว่า อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น. บทว่า **อยำ** ความว่า พระเถระกล่าว (เช่นนั้น) เพราะพระธรรมนั้นประจักษ์แก่ตน. บทว่า **อคฺคปฺปตฺเตน** ความว่า ผู้ทรงบรรลุพระสัพพัญญุต-ญาณอันเลิศ หรือทรงบรรลุความเป็นผู้เลิศคือความเป็นผู้ประเสริฐด้วยคุณทุกประการ. บทว่า **อคฺคธมฺโม** ความว่า โลกุตรธรรม ๙ ประการอันเลิศอันอุดม อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น**ทรงแสดง** คือทรงประกาศไว้ดีแล้วอันไม่วิปริต ดังนี้.

เมตฺตชิตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเมตตชิเถระ จบ.

๕. จกฺขุปาลตฺเถรคาถา-วณฺณนา

อนฺโธหํ หตเนตฺโตสฺมีติ อายสฺมโต จกฺขุปาลตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ กโรนฺโต สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ภควติ ปรินิพฺพุเต ถูปมเห กยิรมาเน อุมาปุปฺผ[๑] คเหตฺวา ถูปึ ปูเชสิ.

๕. พรรณนาคาถาของพระจักขุปาลเถระ

คาถาของท่านพระจักขุปาลเถระมีคำว่า **อนฺโธหํ หตเนตฺโตสฺมิ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? แม้พระเถระนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย บำเพ็ญบุญในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลรู้ความแล้ว เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ชาวบ้านเขาทำการฉลองพระสถูปอยู่ เอาดอกผักตบไปบูชาพระสถูป.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ มหาสุวณฺณสฺส นาม กุฏุมฺพิกสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ตสฺส **ปาโลติ** นามมกํสุ. มาตา ตสฺส อาธาวิตฺวา ปริธาวิตฺวา วิจรณกาเล อญฺญํ ปุตฺตํ ลภิ. ตสฺส มาตาปิตโร **จูฬปาโลติ** นามํ กตฺวา อิตรํ

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญต่อ ๆ มา เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรของกุฏุมพีชื่อว่ามหาสุวรรณ ณ กรุงสาวัตถี. พวกญาติตั้งนามท่านว่า**ปาละ**. ในเวลาที่ท่านวิ่งเล่นไปมาได้ มารดาก็ได้บุตรอีกคนหนึ่ง. มารดาบิดาตั้งชื่อบุตรคนเล็กว่า**จูฬปาละ** เรียกคนโตว่า**มหาปาละ**. ครั้งนั้นมารดา

---

[๑] สี. ปุปฺผํ.

มหาปาโลติ โวหรึสุ. อถ เต วยปฺปตฺเต ฆรพนฺธเนน พนฺธึสุ.

บิดาผูกท่านผู้เจริญวัยแล้วได้ด้วยเครื่องผูก คือเรือน.

ตสฺมึ สมเย สตฺถา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน. ตตฺถ มหาปาโล เชตวนํ คจฺฉนฺเตหิ อุปาสเกหิ สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโท กุฏุมฺพภารํ กนิฏฺฐภาติกสฺเสว ภารํ กตฺวา สยํ ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท อาจริยุปชฺฌายานํ สนฺติเก ปญฺจวสฺสานิ วสิตฺวา วุฏฺฐวสฺโส ปาวาเรตฺวา สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา สฏฺฐิมตฺเต สหายภิกฺขู ลภิตฺวา เตหิ สทฺธึ ภาวนานุกูลํ วสนฏฺฐานํ ปริเยสนฺโต อญฺญตรํ ปจฺจนฺตคามํ นิสฺสาย คามวาสิเกหิ อุปาสเกหิ วาเรตฺวา ทินฺนาย อรญฺญายตเน ปณฺณสาลาย วสนฺโต สมณธมฺมํ กโรติ.

สมัยนั้น พระศาสดาประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ณ กรุงสาวัตถี. มหาปาละไปวิหารกับพวกอุบาสกที่ไปสู่วิหารเชตวัน ฟังธรรมในสำนักพระศาสดา ได้ศรัทธา มอบหน้าที่ดูแลทรัพย์สมบัติให้เป็นภาระแก่น้องชาย แล้วตัวเองก็ออกบวช ได้อุปสมบทแล้ว อยู่ในสำนักอาจารย์และอุปัชฌาย์ ๕ พรรษา ออกพรรษาแล้ว ปวารณาแล้ว รับกรรมฐานในสำนักของพระศาสดาได้ภิกษุเป็นเพื่อนไปประมาณ ๖๐ รูป ไปแสวงหาที่อยู่ที่อนุกูลแก่การภาวนากับภิกษุเหล่านั้น อาศัยปัจจันตคามแห่งหนึ่งอยู่ ณ บรรณศาลาในราวป่าที่พวกอุบาสก ชาวบ้านสร้างถวายบำเพ็ญสมณธรรม.

ตสฺส อกฺขิโรโค อุปฺปนฺโน. เวชฺโช เภสชฺชํ สมฺปาเทตฺวา อทาสิ. โส เวชฺเชน วุตฺตวิธานํ น ปฏิปชฺชิ. เตนสฺส โรโค วฑฺฒิ. โส "อกฺขิโรควูปสมนโต กิเลสโรควูปสมนเมว มยฺหํ วรนฺ"ติ อกฺขิโรคํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา วิปสฺสนายเยว ยุตฺตปฺปยุตฺโต อโหสิ. ตสฺส ภาวนํ

ท่านเกิดโรคจักษุขึ้น. หมอก็ประกอบยาถวาย. (แต่) ท่านไม่ปฏิบัติตามวิธีที่หมอสั่งไว้. เพราะฉะนั้น โรคของท่านจึงหนักขึ้น. ท่านคิดว่า "เราทำโรคคือกิเลสให้สงบนั่นแหละประเสริฐกว่า การทำโรคจักษุให้หาย" ดังนี้ จึงไม่สนใจโรคจักษุประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้ว

อุสฺสุกฺกาเปนฺตสฺส อปุพฺพำ อจริมำ อกฺขีนิ เจว กิเลสา จ ภิชฺชึสุ. โส สุกฺขวิปสฺสโก อรหา อโหสิ. เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[๑] :

แต่ในวิปัสสนาเท่านั้น. เมื่อท่านเพียรพยายามภาวนาอยู่ นัยน์ตาก็แตก กิเลสก็ทำลายไปไม่ก่อนไม่หลังกันเทียว. ท่านเป็นพระอรหันต์ผู้สุกขวิปัสสก. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"นิพฺพุเต โลกมหิเต[๒]
อาหุตีนำ ปฏิคฺคเห
สิทฺธตฺถมฺหิ ภควติ
มหาถูปมโห อหุ.

"เมื่อพระผู้มีพระภาค พระนามว่า สิทธัตถะ ผู้ทรงเกื้อกูลแก่โลก สมควรรับเครื่องบูชา นิพพานแล้ว ได้มีการฉลองพระสถูปอย่างมโหฬาร.

มเห ปวตฺตมานมฺหิ
สิทฺธตฺถสฺส มเหสิโน
อุมาปุปฺผำ คเหตฺวาน
ถูปมฺหิ อภิโรปยึ.

เมื่อการฉลองพระสถูปแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สิทธัตถะ ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่เป็นไปอยู่ เราเอาดอกผักตบไปบูชาที่พระสถูป.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยำ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ปุปฺผปูชายิทำ[๓] ผลำ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระสถูปด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระสถูปด้วยดอกไม้.

อิโต จ นวเม กปฺเป
โสมเทวสนามกา

ในกัปที่ ๙ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราช ๘๕ พระองค์

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๒๕๐.
๒ สี. โลกนาถมฺหิ.
๓ ฉ. ถูปปูชายิทำ.

ปญฺจาสีตีสุ ราชาโน[๑]
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ทรงพระนามเหมือนกันว่า โสมเทวะ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อถ เถเร อกฺขิโรเคน วิหาเร โอหีเน คามํ ปิณฺฑาย คเต ภิกฺขู ทิสฺวา อุปาสกา "กสฺมา เถโร นาคโต"ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา โสกาภิภูตา ปิณฺฑปาตํ อุปเนตฺวา "ภนฺเต กิญฺจิ มา จินฺตยิตฺถ, อิทานิ มยเมว ปิณฺฑปาตํ อาเนตฺวา อุปฏฺฐหิสฺสามา"ติ ตถา[๒] กโรนฺติ. ภิกฺขู เถรสฺส โอวาเท ฐตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปตฺวา วุฏฺฐวสฺสา ปวาเรตฺวา "สตฺถารํ วนฺทิตุํ สาวตฺถึ คมิสฺสาม ภนฺเต"ติ อาหํสุ.

ครั้งนั้น พวกอุบาสกเห็นภิกษุทั้งหลายละพระเถระให้อยู่ในวิหาร เพราะโรคตา แล้วพากันไปบิณฑบาต จึงถามว่า "เพราะเหตุไร พระเถระจึงไม่มาเล่า" ก็ได้ฟังความนั้นแล้ว มีความเศร้าโศกเสียใจ พากันนำเอาบิณฑบาตเข้าไปถวายกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ อย่าคิดอะไรไปเลย บัดนี้ พวกกระผมจะนำบิณฑบาตมาบำรุงท่าน" ต่างกระทำอย่างนั้น. พวกภิกษุทั้งหลาย ตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระ ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต ออกพรรษาแล้ว ปวารณาแล้ว กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ พวกกระผมจักไปกรุงสาวัตถี เพื่อถวายบังคมพระศาสดา".

เถโร "อหํ ทุพฺพโล อจกฺขุโก, มคฺโค จ สอุปทฺทโว, มยา สทฺธึ คจฺฉนฺตานํ

พระเถระจึงกล่าวว่า "ข้าพเจ้าเป็นคนทุรพลตาเสียและหนทางก็มีอุปัทวันตราย

---

[๑] สี. ปญฺจาสีสุ ราชาโน.
[๒] สี. เต ตถา.

ตุมฺหากำ ปริสฺสโย ภวิสฺสติ, ตุเมฺห ปฐมำ คจฺฉถ, คนฺตฺวา สตฺถารำ มหาเถเร จ มม วนฺทนาย วนฺทถ, จูฬปาลสฺส มม ปวตฺตึ กเถตฺวา[๑] กญฺจิ ปุริสำ เปเสยฺยาถา"ติ อาห.

เมื่อพวกท่านไปกับข้าพเจ้าก็จักมีอันตราย พวกท่านจงไปก่อนเถอะ ครั้นไปแล้วก็จงถวายบังคมพระศาสดาและพระมหาเถระพร้อมกับการไหว้ของข้าพเจ้า พวกท่านจงบอกความเป็นไปของข้าพเจ้าแก่นายจูฬปาละแล้วให้ส่งใคร ๆ มาด้วย"

เต ปุนปิ ยาจิตฺวา คมนำ อลภนฺตา "สาธู"ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา เสนาสนำ สำสาเมตฺวา อุปาสเก อาปุจฺฉิตฺวา อนุกฺกเมน เชตวนำ คนฺตฺวา สตฺถารำ มหาเถเร จ ตสฺส วนฺทนาย วนฺทิตฺวา ทุติยทิวเส สาวตฺถิยำ ปิณฺฑาย จริตฺวา[๒] จูฬปาลสฺส ตำ ปวตฺตึ วตฺวา เตน "อยำ ภนฺเต มยฺหำ ภาคิเนยฺโย ปาลิโต นาม, อิมำ เปสิสฺสามี"ติ[๓] วุตฺเต "มคฺโค สปริสฺสโย, น สกฺกา เอเกน คหฏฺเฐน คนฺตุำ, ตสฺมา ปพฺพาเชตพฺโพ"ติ ตำ ปพฺพาเชตฺวา เปเสสุำ.

ภิกษุเหล่านั้นอ้อนวอนแล้วอ้อนวอนอีก ท่านก็ไม่ไปจึงรับคำว่า "สาธุ" แล้วเก็บงำเสนาสนะ ลาพวกอุบาสกไปยังวิหารเชตวันโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดาและพระมหาเถระ พร้อมด้วยการไหว้ของพระมหาปาละนั้น ในวันที่ ๒ เที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีบอกเรื่องราวของพระเถระแก่นายจูฬปาละ เมื่อนายจูฬปาละนั้นกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ผู้นี้คือหลานของกระผมชื่อปาลิต กระผมจักส่งผู้นี้ไป" แล้วกล่าวว่า "หนทางมีอันตราย คฤหัสถ์ผู้เดียวไม่อาจไปได้ ฉะนั้นควรให้เขาบรรพชาแล้ว" จึงให้เขาบรรพชาแล้วส่งไป.

---

[๑] สี. ปวตฺตึ วตฺวา อกฺขมำ กเถตฺวา.
[๒] สี. อิ. จรนฺตา.
[๓] ม. เปสิสฺสามิ นนฺติ.

โส อนุกฺกเมน เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อตฺตานํ ตสฺส อาโรเจตฺวา ตํ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค อญฺญตรสฺส คามสฺส สามนฺตา อรญฺญฏฺฐาเน เอกิสฺสา กฏฺฐหาริยา คายนฺติยา สทฺทํ สุตฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ยฏฺฐิโกฏึ วิสฺสชฺเชตฺวา "ติฏฺฐถ ภนฺเต มุหุตฺตํ ยาวาหํ อาคจฺฉามี"ติ วตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ตตฺถ สีลวิปตฺตึ ปาปุณิ.

สามเณรนั้นไปถึงสำนักของพระเถระโดยลำดับ บอกตนเองแก่พระเถระแล้วพาพระเถระมาอยู่ ในระหว่างทางได้ยินเสียงหญิงหาฟืนคนหนึ่งขับเพลงอยู่ในป่าใกล้บ้านหลังหนึ่ง เกิดปฏิพัทธจิตขึ้น จึงปล่อยปลายไม้เท้าเสียกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ จงคอยอยู่สักครู่ ประเดี๋ยวผมจะกลับมา แล้วก็ไปยังสำนักของหญิงนั้นถึงศีลวิบัติในที่นั้นแล้ว.

เถโร "อิทานิเมว อิตฺถิยา คีตสทฺโท สุโต, สามเณโร จ จิรายติ, นูน[๑] สีลวิปตฺตึ ปตฺโต ภวิสฺสตี"ติ จินฺเตสิ. โสปิ อาคนฺตฺวา "คจฺฉาม ภนฺเต"ติ อาห. เถโร "กึ ปาโป ชาโตสี"ติ ปุจฺฉิ.

พระเถระคิดว่า "เมื่อกี้เราได้ยินเสียงเพลงขับของหญิง และสามเณรก็ชักช้าอยู่ สามเณรจักถึงศีลวิบัติเสียเป็นแน่" ดังนี้. ฝ่ายสามเณรนั้นกลับมาแล้วพูดว่า "เราไปกันเถอะท่าน". พระเถระจึงถามว่า "เจ้าเป็นคนชั่วไปแล้วหรือ".

สามเณโร ตุณฺหี หุตฺวา ปุน ปจฺฉิโตปิ น กเถสิ, เถโร "ตาทิเสน ปาเปน มยฺหํ ยฏฺฐิคหณกิจฺจํ นตฺถิ, คจฺฉ ตฺวนฺ"ติ วตฺวา ปุน เตน "พหุปริสฺสโย มคฺโค, ตุเมฺห จ อนฺธา, กถํ คมิสฺสถา"ติ วุตฺเต "พาล อิเธว เม นิปชฺชิตฺวา มรนฺตสฺสาปิ อปราปรํ ปริวตฺเตนฺตสฺสาปิ[๒]

สามเณรก็นิ่งเสีย แม้พระเถระถามอีกก็ไม่บอก. พระเถระจึงกล่าวว่า "คนชั่วอย่างเจ้าไม่ต้องมาถือไม้เท้าของเรา เจ้าจงไปเถอะ" เมื่อเขาพูดอีกว่า "หนทางน่ะมีอันตรายมาก และท่านก็ตาบอด ท่านจะไปได้อย่างไร" ดังนี้ พระเถระเมื่อจะแสดงความข้อนี้ว่า "เจ้าคนพาล แม้เรา

---

[๑] ม. นนุ.
[๒] สี. ปวฏฺเฏนฺตสฺสาปิ.

ตาทิเสน คมนำ นาม นตฺถี"ติ อิมมตฺถำ ทสฺเสนฺโต :

จะนอนตายอยู่ ณ ที่นี้ก็ตาม กลิ้งเกลือกไปมาก็ตาม ก็จะไม่ไปกับด้วยคนเช่นเจ้า" ดังนี้จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๙๕. "อนฺโธหำ หตเนตฺโตสฺมิ
　　กนฺตารทฺธาน ปกฺขนฺโท[๑]
　　สยมาโนปิ คมิสฺสำ[๒]
　　น สหาเยน ปาเปนา"ติ[๓]

คาถำ อภาสิตฺถ.

๙๕. "เราเป็นคนบอด มีนัยน์ตาอันโรคกำจัดแล้ว เดินทางไกลอยู่ เรายอมนอนตายอยู่ ณ ที่นี้ จักไม่ไปกับเพื่อนร่วมทางอันลามก".

ตตฺถ **อนฺโธ**ติ จกฺขุวิกโล.[๔] **หตเนตฺโต**ติ วินฏฺฐจกฺขุโก, เตน "ปโยควิปตฺติวเสนาหำ อุปหตเนตฺตตาย อนฺโธ, น ชจฺจนฺธภาเวนา"ติ ยถาวุตฺตำ อนฺธภาวำ วิเสเสติ. อถ วา "อนฺโธ"ติ อิทำ "อนฺเธ ชิณฺเณ มาตาปิตโร โปเสตี"ติอาทีสุ[๕] วิย มำสจกฺขุเวกลฺลทีปนำ, "สพฺเพปิเม ปริพฺพาชกา อนฺธา อจกฺขุกา"ติ[๖] "อนฺโธ เอกจกฺขุ ทฺวิจกฺขู"ติ-อาทีสุ[๗] วิย น ปญฺญาจกฺขุเวกลฺลทีปนนฺติ

บทว่า **อนฺโธ** ในคาถานั้น ได้แก่ ผู้มีจักษุวิกล. บทว่า **หตเนตฺโต** ได้แก่ ผู้มีจักษุเสียแล้ว พระเถระย่อมยังความเป็นผู้บอดตามที่กล่าวแล้ว ให้พิเศษออกไปด้วยบทนั้นว่า "เราเป็นผู้บอด เพราะมีนัยน์ตาอันโรคกำจัดแล้ว ด้วยอำนาจแห่งประโยควิบัติ, มิใช่ด้วยความเป็นผู้บอดแต่กำเนิด". อีกนัยหนึ่ง เพื่อแสดงว่า คำว่า "ผู้บอด" นี้เป็นคำแสดงถึงความวิการแห่งมังสจักษุเหมือนในคำว่า

---

๑ สี. กนฺตารทฺธานปกฺกนฺโต, อิ. ปกฺขนฺโน.
๒ ฉ. คจฺฉิสฺสำ.
๓ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๑.
๔ โป. จกฺขุเวกลฺโล.
๕ ม. ม. ๑๓/๓๘๓.
๖ ขุ. อุ. ๒๕/๑๘๕.
๗ องฺ. ติก. ๒๐/๑๖๒.

ทสฺเสตุ "**หตเนตฺโตสฺมี**"ติ[๑] วุตฺตํ, เตน มุขฺยเมว อนฺธภาวํ ทสฺเสติ.

"บุคคลย่อมเลี้ยงมารดาบิดาผู้บอดผู้แก่แล้ว" ดังนี้เป็นต้น มิใช่เป็นคำแสดงถึงความพิกลแห่งปัญญาจักษุ ด้วยในประโยคว่า "ปริพาชกเหล่านี้ทั้งหมดเป็นผู้บอดไม่มีจักษุ (และว่า) คนบอดข้างเดียวหรือสองข้าง" ดังนี้เป็นต้น. จึงกล่าวว่า "**หตเนตฺโตสฺมิ**". ด้วยคำนั้นท่านแสดงว่า นัยน์ตาบอดเป็นสำคัญอย่างเดียว.

กนฺตารทฺธาน ปกฺขนฺโทติ กนฺตาเร วิวเน[๒] ทีฆมคฺคํ อนุปวิฏฺโฐ, น ชาติ-กนฺตาราทิคหนํ สํสารทฺธานํ ปฏิปนฺโนติ อธิปฺปาโย. ตาทิสํ หิ กนฺตารทฺธานํ อยํ เถโร สมติกฺกมิตฺวา ฐิโต, **สยมาโนปี**ติ สยนฺโตปิ, ปาเทสุ อวหนฺเตสุ อุเรน ชณฺณุกาหิ จ ภูมิยํ สํสรนฺโต[๓] ปริวตฺเตนฺโตปิ คจฺเฉยฺยํ.[๔] **น สหาเยน ปาเปนา**ติ ตาทิเสน ปาปปุคฺคเลน สหายภูเตน สทฺธึ น คจฺฉิสฺสนฺติ โยชนา.

บทว่า **กนฺตารทฺธาน ปกฺขนฺโท** ความว่า เข้าไปแล้วสู่ทางไกลในป่าใหญ่อันกันดาร. อธิบายว่า มิใช่ดำเนินไปสู่ทางไกลคือสงสารอันเป็นชัฏมีชาติกันดารเป็นต้น. ก็พระเถระนี้ก้าวล่วงทางไกลอันกันดารเช่นนั้นแล้วดำรงอยู่. บทว่า **สยมาโนปิ** คือแม้จะนอนอยู่ เมื่อเท้ายังนำไปได้อยู่ ก็จะกระเสือกกระสนไปบนแผ่นดินด้วยอก และด้วยเข่าทั้งหลาย แม้กลิ้งเกลือกอยู่ก็จะพึงไป. บาทคาถาว่า **น สหาเยน ปาเปน** ประกอบ

---

[๑] ม. อนฺโธหํ หตฺเนตฺโตสฺมีติ.
[๒] สี. กนฺตาเร วิย วเน.
[๓] สี. สยนฺโต.
[๔] สี. น คจฺเฉยฺยํ.

ความว่า เราจักไม่ไปพร้อมกับคนชั่วเป็นเพื่อนเช่นนั้น.

ตำ สุตฺวา อิตโร สำเวคชาโต "ภาริยำ วต มยา สาหสิกกมฺมำ กตนฺ"ติ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺโต วนสณฺฑำ ปกฺขนฺโท จ[๑] อโหสิ. อถ เถรสฺส สีลเตเชน ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนำ อุณฺหาการำ ทสฺเสสิ. เตน สกฺโก ตำ การณำ ญตฺวา เถรสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา สาวตฺถิคามิปุริสำ วิย อตฺตานำ ญาเปตฺวา ยฏฺฐิโกฏึ คณฺหนฺโต มคฺคำ สงฺขิปิตฺวา ตทหเว สายเณฺห สาวตฺถิยำ เถรำ เนตฺวา ตตฺถ เชตวเน จูฬปาลิเตน การิตาย ปณฺณสาลาย ผลเก นิสีทาเปตฺวา ตสฺส สหายวณฺเณน เถรสฺส อาคตภาวำ ชานาเปตฺวา ปกฺกามิ, จูฬปาลิโตปิ ตำ ยาวชีวำ สกฺกจฺจำ อุปฏฺฐาสีติ.

บุรุษนอกนี้ฟังคำนั้นแล้วเกิดความสังเวช คิดว่า กรรมหนักหนอ เราทำกรรมอย่างสาหัสแล้ว ประคองแขนคร่ำครวญอยู่แล่นไปยังไพรสณฑ์แล้ว ครั้งนั้นด้วยเดชแห่งศีลของพระเถระ บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์แสดงอาการร้อนแล้ว. ด้วยเหตุนั้นท้าวสักกะทราบเหตุนั้นแล้ว จึงไปยังที่ใกล้พระเถระให้ทราบตนเหมือนคนเดินทางไปยังกรุงสาวัตถี จับปลายไม้เท้าแล้วย่นหนทาง เย็นวันนั้นเองก็นำพระเถระไปถึงกรุงสาวัตถี ให้พระเถระนั่งบนแผ่นกระดานที่บรรณศาลาที่นายจูฬปาลิตสร้างไว้ ณ พระวิหารเชตวันนั้น แล้วบอกให้นายจูฬปาลิตทราบว่า พระเถระมาแล้วด้วยเพศแห่งสหายของนายจูฬปาลิตนั้นแล้วกลับไป, แม้นายจูฬปาลิตก็บำรุงพระเถระโดยเคารพตลอดชีพแล.

จกฺขุปาลตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระจักขุปาลเถระ จบ.

---

[๑] สี. วนสณฺฑำ ปกฺกนฺโต ตถาปกฺกนฺโตว.

๖. ขณฺฑสุมนตฺเถรคาถา-วณฺณนา

เอกปุปฺผ จชิตฺวานาติ อายสฺมโต ขณฺฑสุมนตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต สตฺถริ ปรินิพฺพุเต ตสฺส ถูปสฺส สมนฺตโต จนฺทนเวทิกาย ปริกฺขิปิตฺวา มหนฺตํ ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ อุฬารํ สมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต กสฺสปสฺส ภควโต กาเล กุฏุมฺพิกกุเล นิพฺพตฺโต สตฺถริ ปรินิพฺพุเต กนกถูปึ อุทฺทิสฺส รญฺญา ปุปฺผปูชาย กยิรมานาย ปุปฺผานิ อลภนฺโต เอกํ ขณฺฑสุมนปุปฺผ ทิสฺวา มหตา มูเลน ตํ กิณิตฺวา คณฺหนฺโต เจติเย ปูชํ กโรนฺโต อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ อุปฺปาเทสิ.

๖. พรรณนาคาถาของพระขัณฑสุมนเถระ

คาถาของท่านพระขัณฑสุมนเถระ มีคำว่า **เอกปุปฺผ จชิตฺวาน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ฟังมาว่าพระเถระนั้น เมื่อครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว เอาไม้จันทน์ทำไพรทีแวดล้อม พระสถูปของพระศาสดานั้นโดยรอบแล้วกระทำการบูชาใหญ่.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเสวยสมบัติอันโอฬารในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มาบังเกิดในตระกูลกุฏุมพี ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ. พอพระศาสดาปรินิพพานแล้ว พระราชาทรงกระทำการบูชาด้วยดอกไม้อุทิศพระสถูปที่สำเร็จด้วยแก้วกนก(ตนเอง)ไม่ได้ดอกไม้เห็นดอกมะลิครึ่งดอก ดอกหนึ่ง จึงขอซื้อดอกไม้นั้นด้วยราคาสูง เอาไปบูชาพระเจดีย์ เกิดปีติและโสมนัสอย่างยิ่ง.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อสีติ วสฺสโกฏิโย สคฺคสุขํ[๑] อนุภวิตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ปาวายํ มลฺลราชกุเล นิพฺพตฺติ. ตสฺส ชาตกาเล เคเห ขณฺฑสกฺขรา สุมนปุปฺผานิ จ อุปฺปนฺนานิ อเหสุ. เตนสฺส **ขณฺฑสุมโน**ติ นามมกํสุ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต ภควติ ปาวายํ จุนฺทสฺส อมฺพวเน วิหรนฺเต อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโท ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ[๒] อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๓] :

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก เสวยความสุขในสวรรค์อยู่ถึง ๘๐ โกฏิปี ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในราชตระกูลมัลละ ณ กรุงปาวายะ. ในเวลาที่ท่านเกิด ก้อนกรวดครึ่งท่อนและดอกมะลิ ก็เกิดในเรือนด้วย. ด้วยเหตุนั้นพวกญาติจึงขนานนามท่านว่า **ขัณฑสุมนะ**. ท่านรู้ความแล้ว ครั้งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่วิหารอัมพวันของนายจุนท์ ณ กรุงปาวาย จึงเข้าเฝ้าฟังธรรม ได้ศรัทธาจึงออกบวช แล้วบำเพ็ญวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ **ในอปทาน**ว่า :

"ปทุมุตฺตโร นาม ชิโน
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ
ชลิตฺวา อคฺคิกฺขนฺโธว
สมฺพุทฺโธ ปรินิพฺพุโต.

"พระชินสัมพุทธเจ้า พระนามว่าปทุมุตตรเชษฐบุรุษของโลก ผู้ประเสริฐกว่านระ รุ่งเรืองดังกองอัคคี ปรินิพพานแล้ว.

นิพฺพุเต จ มหาวีเร
ถูโป วิตฺถาริโก อหุ

เมื่อพระมหาวีรเจ้า นิพพานแล้ว ได้มีสถูปอันกว้างใหญ่ ชนทั้งหลาย

---

[๑] ม. โป. อคฺคสุขํ.
[๒] โป. อรหตฺตํ ปาปุณิ.
[๓] ขุ. อ. ๓๒/๒๔๙.

ถูปทตฺตุ[๑] อุปฏฺเฐนฺติ
ธาตุเคเห วรุตฺตเม.[๒]

เอาสิ่งของอันจะพึงถวายเข้าไปตั้งไว้ที่สถูป ในห้องพระธาตุอันประเสริฐสุด.

ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
อกำ[๓] จนฺทนเวทิกำ[๔]
ทียติ ถูปคนฺโธ จ[๕]
ถูปานุจฺฉวิกำ[๖] ตทา.

ในกาลนั้น เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ได้ทำไพรทีไม้จันทน์อันหนึ่ง อันสมควรแก่สถูป และถวายธูปและของหอม.

ภเว นิพฺพตฺตมานมฺหิ
เทวตฺเต อถ มานุเส
โอมตฺตำ เม น ปสฺสามิ
ปุพฺพกมฺมสฺสิทำ[๗] ผลำ.

ในกาลที่เราเกิด คือในความเป็นเทวดาหรือมนุษย์ เราไม่เห็นความที่เราเป็นผู้ต่ำทรามเลย นี้เป็นผลแห่งบุพกรรม.

ปญฺจทสกปฺปสเต
อิโต อฏฺฐ ชนา อหุำ[๘]
สพฺเพ สมตฺตนามา[๙] เต
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ใน ๑,๕๐๐ กัปแต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๘ พระองค์ ทรงพระนามว่า สมัตตะทุกพระองค์มีพลมาก ฯลฯ.

---

[๑] ฉ. ทูรโตว, โป. ถูปรตนำ.
[๒] ฉ. ธาตุเคหวรุตฺตเม.
[๓] ม. อกริ.
[๔] โป. รตฺตจนฺทนเวทิกำ.
[๕] ฉ. ทิสฺสติ ถูปขนฺโธ จ.
[๖] ฉ. ถูปานุจฺฉวิโก.
[๗] ม. ปุปฺผกมฺมสฺสิทำ.
[๘] สี. ปญฺจสเต ทเส กปฺเป, สเตโต อฏฺฐ ชนา พหู.
[๙] สี. สคฺเคนามา.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน ปุริมชาตึ อนุสฺสรนฺโต ตตฺถ อตฺตโน สุมนปุปฺผปริจฺจาคสฺส สคฺคสมฺปตฺติ-นิมิตฺตตญฺจ นิพฺพานูปนิสฺสยตญฺจ ทิสฺวา อุทานวเสน ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อระลึกถึงปุริมชาติของตน เห็นความที่การบริจาคดอกมะลิของตนในปุริมชาตินั้นเป็นนิมิตแห่งสวรรค์สมบัติ และเป็นอุปนิสัยแห่งพระนิพพาน จึงประกาศความข้อนั้นโดยเป็นอุทาน จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๙๖. "เอกํ ปุปฺผํ จชิตฺวาน
อสีติวสฺสโกฏิโย
สคฺเคสุ ปริจาเรตฺวา
เสสเกนมฺหิ นิพฺพุโต"ติ[๑]

๙๖. "เพราะสละดอกไม้เพียงดอกเดียว เราได้รับการบำเรออยู่ในสวรรค์ถึง ๘๐ โกฏิปี ที่สุดได้บรรลุพระนิพพาน เพราะผลกรรมที่เหลือ".

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **เอกํ ปุปฺผนฺ**ติ เอกํ กุสุมํ, ตญฺ ปน อิธ สุมนปุปฺผํ อธิปฺเปตํ. **จชิตฺวานา**ติ สตฺถุ ถูปปูชากรณวเสน ปริจฺจชิตฺวา ปริจฺจาคเหตุ. **อสีติวสฺส-โกฏิโย**ติ มนุสฺสคณนาย วสฺสานํ อสีติ โกฏิโย, อจฺจนฺตสโยโค เจตํ อุปโยควจนํ, อิทญฺจ ฉสุ กามสคฺเคสุ ทุติเย

สองบทว่า **เอกํ ปุปฺผํ** ในคาถานั้น ได้แก่ ดอกไม้ดอกหนึ่ง แต่คำนั้นท่านประสงค์เอาดอกมะลิในที่นี้. บทว่า **จชิตฺวาน** ความว่า บริจาคแล้วคือเพราะเหตุแห่งการบริจาค ด้วยอำนาจการกระทำการบูชาพระสถูปของพระศาสดา. บาทคาถาว่า **อสีติวสฺสโกฏิโย** ความว่า

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๑.

อปราปรุปฺปตฺติวเสน วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพำ. ตสฺมา **สคฺเคสู**ติ ตาวตึสสงฺขาเต สคฺคโลเก, ปุนปฺปุนำ อุปฺปชฺชนวเสน เหตฺถ พหุวจนำ.

ถึง ๘๐ โกฏิแห่งปี ด้วยการนับของมนุษย์ และคำนี้เป็นทุติยาวิภัติในอัจจันตสังโยค, และคำนี้ พึงทราบว่าท่านกล่าวด้วยอำนาจเกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นเล่า ในชั้นที่ ๒ ในบรรดาสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ชั้น. เพราะฉะนั้น บทว่า **สคฺเคสุ** ได้แก่ ในโลกสวรรค์ กล่าวคือชั้นดาวดึงส์ ก็ในที่นี้คำว่า สคฺเคสุ เป็นพหุวจนะ เพราะอำนาจการเกิดขึ้นบ่อย ๆ.

ปริจาเรตฺวาติ รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ อินฺทฺริยานิ ปริจาเรตฺวา สุขำ อนุภวิตฺวา, เทวจฺฉราหิ วา อตฺตานำ ปริจาเรตฺวา อุปฏฺจาเปตฺวา **เสสเกนมฺหิ นิพฺพุโต**ติ ปุปฺผปูชาย วเสน ปวตฺตกุสลเจตนาสุ ภวสมฺปตฺติ[๑]ทายกกมฺมโต เสเสน ยำ ตตฺถ วิวฏฺฏูปนิสฺสยภูตำ, ตำ สนฺธาย วทติ. พหู หิ ตตฺถ ปุพฺพปรวเสน ปวตฺตา เจตนา. **เสสเกนา**ติ วา ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน[๒] อปริกฺขีเณเยว ตสฺมึ กมฺมวิปาเก นิพฺพุโต อมฺหิ, กิเลสปรินิพฺพาเนน ปรินิพฺพุโตสฺมิ. เอเตน ยสฺมึ อตฺตภาเว ฐตฺวา อตฺตนา

บทว่า **ปริจาเรตฺวา** ได้แก่บำเรออินทรีย์ทั้งหลาย คือเสวยความสุขในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปารมณ์เป็นต้น. อีกนัยหนึ่ง อันนางเทพอัปสรทั้งหลาย บำเรอคืออุปัฏฐากตน. บาทคาถาว่า **เสสเกนมฺหิ นิพฺพุโต** ความว่า กรรมอันใดที่เป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะในภพนั้น เพราะกรรมอันเหลือจากกรรมที่ให้ภพสมบัติ ในบรรดากุศลเจตนาที่เป็นไปด้วยอำนาจแห่งการบูชาด้วยดอกไม้, พระเถระกล่าวหมายเอากรรมนั้น. คือเจตนาที่เป็นไปด้วยอำนาจก่อนและหลังในกรรมนั้น เป็นอันมาก. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **เสสเกน**

---

[๑] ม. เทวสมฺปตฺติ...
[๒] สี. วิปากาวเสเสน สห.

อรหตฺตํ สจฺฉิกตํ, โสปิ จริมตฺตภาโว ตสฺส กมฺมวิปาโกติ ทสฺเสติ. ยาทิสํ สนฺธาย อญฺญตฺถาปิ "ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสนา"ติ[๑] วุตฺตํ.

ขณฺฑสุมนตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ความว่า เราได้บรรลุนิพพานแล้ว ด้วยวิบากที่เหลือลงแห่งกรรมนั้นนั่นเทียว ในเมื่อกรรมวิบากนั้นยังไม่สิ้นไปแท้จริง คือเราปรินิพพานแล้วด้วยกิเลสปรินิพพาน. ด้วยบทนี้ท่านแสดงว่า ท่านตั้งอยู่ในอัตภาพใด กระทำให้แจ้งแล้วซึ่งพระอรหัต ด้วยตนเอง อัตภาพอันมีในที่สุดแม้นั้น เป็นกรรมวิบากของพระเถระนั้น. อย่างที่ท่านหมายเอากล่าวไว้แม้ในที่อื่นว่า "ด้วยวิบากอันเหลือลงแห่งกรรมนั้นนั่นเทียว" ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระขัณฑสุมนเถระ จบ.

---

[๑] วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๒๑๒, สี. ส. ๑๕/๑๓๔.

๗. ติสฺสตฺเถรคาถาวณฺณนา

หิตฺวา สตปลํ กสนฺติ อายสฺมโต ติสฺสตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล ยานการกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส จนฺทนขณฺเฑน ผลกํ กตฺวา ภควโต อุปนาเมสิ, ตญฺจ ภควา ปริภุญฺชิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท โรรุวนคเร ราชกุเล นิพฺพตฺติ.

๗. พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ

คาถาของท่านพระติสสเถระมีคำว่า **หิตฺวา สตปลํ กสํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มาบังเกิดในตระกูลผู้กระทำยาน รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคมีใจเลื่อมใส เอาไม้จันทน์ครึ่งท่อนทำเป็นแผ่นกระดานนำเข้าไปถวายแด่พระผู้มีพระภาค และพระผู้มีพระภาค ก็ใช้สอยแผ่นกระดานนั้น. ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก ยังบำเพ็ญบุญต่อ ๆ ไป เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในราชตระกูลในโรรุวนคร.

โส วยปฺปตฺโต ปิตริ กาลงฺกเต รชฺเช ปติฏฺฐิโต พิมฺพิสารรญฺโญ อทิฏฺฐสหาโย หุตฺวา ตสฺส มณิมุตฺตาวตฺถาทีนิ ปณฺณาการานิ เปเสสิ. ตสฺส ราชา พิมฺพิสาโร ปุญฺญวนฺตตํ สุตฺวา ปฏิปาฏิยา เปเสนฺโต จิตฺตปเฏ พุทฺธจริตํ

ท่านเจริญวัยแล้ว เมื่อพระชนกสวรรคตแล้วจึงดำรงอยู่ในราชสมบัติ เป็นอทิฏฐสหายของพระเจ้าพิมพิสาร ทรงส่งเครื่องบรรณาการมีแก้วมณี แก้วมุกดาและผ้าเป็นต้นไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร. พระเจ้าพิมพิสารทราบว่าพระสหายเป็นผู้มีบุญจึง

สุวณฺณปฏฺเฏ จ ลิขาเปตฺวา เปเสสิ.

ปฏิจฺจสมุปฺปาทำ

ส่งสารโต้ตอบไป รับสั่งให้เขียนพุทธจริตลงในแผ่นผ้าอันวิจิตร และพระปฏิจจสมุปบาทลงในแผ่นทองคำแล้วส่งไป.

โส ตำ ทิสฺวา ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิการตาย ปจฺฉิมภวิกตาย จ จิตฺตปเฏ ทสฺเสนฺตำ พุทฺธจริตำ สุวณฺณปฏฺฏเก ลิขิตำ ปฏิจฺจสมุปฺปาทกฺกมญฺจ โอโลเกตฺวา ปวตฺตินิวตฺติโย สลฺลกฺเขตฺวา สาสนกฺกมำ หทเย ฐเปตฺวา สญฺชาตสำเวโค "ทิฏฺโฐ มยา ภควโต เวโส, สาสนกฺกโม[๑] จ เอกปเทเสน ญาโต, พหุทุกฺขา กามา พหุปายาสา, กึทานิ มยฺหำ ฆราวาเสนา"ติ รชฺชำ ปหาย เกสมสฺสุ โอหาเรตฺวา[๒] กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทนฺโต ภควนฺตำ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตฺวา มตฺติกาปตฺตำ คเหตฺวา ราชา ปุกฺกุสาติ[๓] วิย มหาชนสฺส ปริเทวนฺตสฺเสว นครโต นิกฺขมิตฺวา อนุกฺกเมน ราชคหำ คนฺตฺวา ตตฺถ สปฺปโสณฺฑิกปพฺพภาเร วิหรนฺตำ ภควนฺตำ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตำ นิสีทิ.

ท่านเห็นของนั้นแล้ว เพราะเหตุท่านได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย และเพราะท่านเป็นปัจฉิมภวิกสัตว์ จึงตรวจดูพุทธจริตที่แสดงอยู่บนแผ่นผ้าอันวิจิตร และลำดับแห่งพระปฏิจจสมุปบาทที่เขียนไว้บนแผ่นทองแล้ว กำหนดความเป็นไปและความถอยกลับตั้งลำดับแห่งคำสอนไว้ในหทัย ทรงเกิดความสังเวชดำริว่า "เราเห็นเพศของพระผู้มีพระภาคแล้ว และลำดับแห่งคำสอนเราก็ทราบแล้วโดยส่วนหนึ่ง กามทั้งหลายมีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก บัดนี้ เราจะประโยชน์อะไรด้วยการครองเรือน" จึงละราชสมบัติ ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ บวชอุทิศเฉพาะพระผู้มีพระภาค ถือบาตรดินออกจากพระนคร เมื่อมหาชนกำลังปริเทวนาการอยู่นั้นเอง ดุจพระเจ้า

---

[๑] ม. สาสนกฺกโม.
[๒] ม. โอหาริตฺวา.
[๓] ม. ปกฺกุสาติ.

ปุกกุสาติถึงกรุงราชคฤห์ โดยลำดับ เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคซึ่งกำลังประทับอยู่ ณ เงื้อมเขาสัปปโสณฑิ ใกล้กรุงราชคฤหนั้น ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง.

สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิ. โส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา ยุตฺตปฺปยุตฺโต วิหรนฺโต วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดแล้ว ท่านฟังธรรมเทศนาแล้ว รับวิปัสสนากรรมฐาน ประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้วอยู่ เพียรพยายามวิปัสสนา บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ยานกาโร ปุเร อาสึ
ทารุกมฺเม สุสิกฺขิโต
จนฺทเนน[๒] ผลกํ กตฺวา
อทาสึ โลกพนฺธุโน.

"เราเป็นนายช่างทำยานอยู่ในเมือง เป็นผู้ศึกษาดีในกรรม ของช่างไม้ เราได้ทำแผ่นกระดานด้วยไม้จันทน์ ถวายแด่พระสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของโลก.

ปภาสติ อิทํ พฺยมฺหํ
สุวณฺณสฺส สุนิมฺมิตํ
หตฺถิยานํ อสฺสยานํ
ทิพฺพยานํ อุปฏฺฐิตํ.

วิมานอันบุญกรรมนิรมิตดีแล้วด้วยทองคำนี้ย่อมสว่างไสว ยานช้าง ยานม้าอันเป็นยานทิพย์ ปรากฏแก่เรา.

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๒๕๒.
๒ ฉ. จนฺทนํ, โป. จนฺทเน, อิ. จนฺทนผลกํ.

ปาสาทา สิวิกา เจว
นิพฺพตฺตนฺติ ยทิจฺฉกํ
อกฺขุพฺภํ รตนํ[๑] มยฺหํ
ผลกสฺส อิทํ ผลํ.

ปราสาทและวอ และแก้วอัน
ประมาณมิได้ ย่อมบังเกิดแก่เรา
ตามปรารถนา นี้เป็นผลแห่งการ
ถวายแผ่นกระดาน.

เอกนวุติโต กปฺเป
ผลกํ ยํ อหํ ททึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลกสฺส อิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
ถวายแผ่นกระดานใด ด้วยการ
ถวายแผ่นกระดานนั้น เราไม่รู้จัก
ทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวาย
แผ่นกระดาน.

สตฺตปญฺญาสกปฺปมฺหิ
จตุโร ภวนิมฺมิตา[๒]
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๕๗ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิ ๔ พระองค์ ทรง
พระนามว่าภวนิมมิตะ สมบูรณ์
ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก
ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อุทานวเสน
อตฺตโน ปฏิปตฺตึ กเถนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
จะบอกถึงข้อปฏิบัติของตนโดยเป็นอุทาน
จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

---

[๑] สี. อากาสรตนํ, อิ. อกฺโขภํ รตนํ, ปาฬิ. อกฺขุมฺภํ.
[๒] ฉ. นิมฺมิตาวฺหยา, สี. จตฺตาโร สนฺตนามกา.

๙๗. "หิตฺวา สตปลํ กํสํ
โสวณฺณํ สตราชิกํ
อคฺคหึ มตฺติกาปตฺตํ
อิทํ ทุติยาภิเสจนนฺ"ติ[๑]
คาถํ อภาสิ.

๙๗. "เราได้สละภาชนะทองคำ มีน้ำหนัก ประมาณ ๑๐๐ ปละ วิจิตรด้วย ลวดลายตั้งร้อยชนิด มาถือเอา บาตรดิน นี้เป็นการอภิเษกเป็นครั้งที่สองของเรา" ดังนี้.

ตตฺถ **หิตฺวาติ** ปริจฺจชิตฺวา. **สตปลนฺ**ติ สตํ ปลานิ ยสฺส, ตํ สตปลปริมาณนฺ. **กำสนฺ**ติ ถาลนฺ.[๒] **โสวณฺณนฺ**ติ สุวณฺณมยนฺ. **สตราชิกนฺ**ติ ภิตฺติวิจิตฺตตาย[๓] จ อเนกรูปราชิจิตฺตตาย[๔] จ อเนกเลขายุตฺตนฺ.

บทว่า **หิตฺวา** ในคาถานั้น ความว่า สละแล้ว. บทว่า **สตปลำ** ๑๐๐ ปละเป็นประมาณของภาชนะใด ภาชนะนั้น ชื่อว่ามีประมาณ ๑๐๐ ปละ. บทว่า **กำสำ** ได้แก่ถาด. บทว่า **โสวณฺณำ** ความว่า ทำด้วยทองคำ. บทว่า **สตราชิกำ** ความว่า ประกอบด้วยลวดลายมิใช่น้อย เพราะมีฝาอันวิจิตรและมีรอยรูปอันวิจิตร.

อคฺคหึ มตฺติกาปตฺตนฺติ เอวรูเป มหารเห ภาชเน ปุพฺเพ ภิญฺชิตฺวา พุทฺธานํ โอวาทํ กโรนฺโต "อิทานาหํ ตำ ฉฑฺเฑตฺวา มตฺติกามยปตฺตำ อคฺคเหสึ, อโห สาธุ มยา กตำ, อริยวตำ อนุจิตนฺ"ติ ภาชนกิตฺตนาปเทเสน รชฺชปริจฺจาคำ ปพฺพชฺชูปคมนญฺจ อนุโมทนฺโต วทติ.

บาทคาถาว่า **อคฺคหึ มตฺติกาปตฺตำ** ความว่า พระเถระเมื่อก่อนบริโภคในภาชนะที่สมควรใหญ่เห็นปานนั้น กระทำตามโอวาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย กล่าวอนุโมทนาการสละราชสมบัติ และการเข้าถึงการบรรพชา โดยการระบุและอ้างถึงภาชนะว่า "บัดนี้เราทิ้งภาชนะทอง

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๑.
[๒] สี. กำสตาลำ, ม. ตาลำ.
[๓] สี. วิภตฺตวิจิตฺตตาย.
[๔] สี. ราชินี.

นั้นแล้วมาถือเอาภาชนะที่ทำด้วยดิน โอ เราทำกรรมดีแล้ว เราประพฤติตามพระอริยเจ้าแล้ว".

เตนาห **"อิทำ ทุติยาภิเสจนนฺ"**ติ. ปฐมำ รชฺชาภิเสจนำ อุปาทาย อิทำ ปพฺพชฺชูปคมนำ มม ทุติยำ อภิเสจนำ. ตญฺหิ ราคาทีหิ สงฺกิลิฏฺฐำ สาสงฺกำ สปริสงฺกำ กมฺมำ[๑] อนตฺถสญฺหิตำ ทุกฺขปฏิพทฺธำ นิหีนำ, อิทำ ปน ตำวิปริยายโต อุตฺตมำ ปณีตนฺติ อธิปฺปาโย.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **"อิทำ ทุติยาภิเสจนำ"**. การเข้าถึงการบรรพชานี้เป็นการอภิเษกครั้งที่ ๒ ของเรา เทียบถึงการอภิเษกในราชสมบัติ เป็นการอภิเษกครั้งที่ ๑. อธิบายว่า ก็การอภิเษกครั้งแรกนั้นเศร้าหมองด้วยกิเลสมีราคะเป็นต้น น่ารังเกียจ เป็นกรรมน่ารังเกียจ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์เนื่องด้วยทุกข์ เป็นสิ่งต่ำทราม, แต่การอภิเษกครั้งที่ ๒ นี้เป็นสิ่งที่อุดม ประณีต โดยตรงกันข้ามกับการอภิเษกครั้งแรกนั้นดังนี้.

ติสฺสตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ จบ.

---

[๑] ม. กิลิฏฺฐำ สาฏิกสทิสำ ตำ กมฺมำ.

๘. อภยตฺเถรคาถาวณฺณนา

รูปี ทิสฺวา สติ มุฏฺฐาติ อายสฺมโต อภยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต สุเมธสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สุเมธํ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต สฬลปุปฺเผหิ ปูชมกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทเวสุ นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **อภโย**ติ ลทฺธนาโม วิญฺญุตํ ปตฺโต เหตุสมฺปตฺติยา โจทิยมาโน เอกทิวสํ วิหารํ ตโต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต วิหรติ.

๘. พรรณนาคาถาของพระอภัยเถระ

คาถาของท่านพระอภัยเถระมีคำว่า **รูปี ทิสฺวา สติ มุฏฺฐา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธะ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ววันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธะ มีจิตเลื่อมใส ได้เอาดอกช้างน้าวมาบูชา.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลกแล้วบำเพ็ญบุญต่อ ๆ มาอีก เวียนว่ายอยู่แต่ในสวรรค์เท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กรุงสาวัตถี ได้นามว่า**อภัย** รู้ความแล้วอันเหตุสมบัติตักเตือนอยู่ วันหนึ่งไปวิหารฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา ได้ศรัทธาแล้ว จึงออกบวช กระทำบุพกิจแล้วบำเพ็ญวิปัสสนากรรมอยู่.

อถสฺส เอกทิวสํ คามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส อลงฺกตปฏิยตฺตํ มาตุคามํ ทิสฺวา อโยนิโส มนสิการวเสน ตสฺส รูปๆ อารพฺภ ฉนฺทราโค อุปฺปชฺชิ, โส วิหารํ ปวิสิตฺวา "สตึ วิสฺสชฺชิตฺวา โอโลเกนฺตสฺส รูปารมฺมเณ มยฺหํ กิเลโส อุปฺปนฺโน, อยุตฺตํ มยา กตนฺ"ติ อตฺตโน จิตฺตํ นิคฺคณฺหนฺโต ตาวเทว วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ภายหลังวันหนึ่งท่านเข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้าน เห็นมาตุคามผู้ตกแต่งประดับประดาแล้ว เกิดฉันทราคะขึ้น เพราะปรารภรูปของหญิงนั้นโดยเนื่องด้วยไม่มนสิการโดยอุบายอันแยบคาย ท่านกลับไปสู่วิหารแล้วคิดว่า "เมื่อเราปล่อยสติแลดูอยู่ กิเลสของเราจึงเกิดขึ้นในรูปารมณ์ เรากระทำกรรมที่ไม่สมควรแล้ว" ดังนี้ จึงข่มจิตของตนเจริญวิปัสสนา ในทันใดนั้นเองได้บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สุเมโธ นาม นาเมน
สยมฺภู อปราชิโต
วิเวกมนุพฺรูหนฺโต
อชฺโฌคหิ มหาวนํ.
สฬลํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา
คนฺถิตฺวาน[๒] วฏฺฏสกํ
พุทฺธสฺส อภิโรเปสึ
สมฺมุขา โลกนายกํ.

"พระสยัมภูผู้ไม่พ่ายแพ้ มีพระนามชื่อว่าสุเมธะ เมื่อทรงพอกพูนวิเวก จึงเสด็จเข้าป่าใหญ่ เราเห็นดอกไม้ช้างน้าวกำลังบาน จึงเอามาร้อยเป็นพวงมาลัย บูชาแด่พระพุทธเจ้าผู้เป็นนายกของโลก เฉพาะพระพักตร์.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ

ใน ๓ หมื่นกัปแต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๒๕๓.
๒ โป. พนฺธิตฺวาน.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระผู้มีพระภาค.

อูนวีเส กปฺปสเต
โสฬสาสึสุ นิมฺมิตา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ใน ๑,๙๐๐ กัปแต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๑๖ พระองค์ ทรงพระนามว่านิมมิตะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน กิเลสุปฺปตฺตินิทสฺสเนน "กิเลเส อนุวตฺเตนฺตสฺส วฏฺฏทุกฺขโต นตฺเถว สีสุกฺขิปนํ. อหํ ปน เต นานุวตฺตินฺ"ติ ทสฺเสนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะแสดงว่า "เมื่อบุคคลประพฤติตามกิเลสอยู่ จะยกศีรษะขึ้นจากวัฏทุกข์ไม่ได้เลย แต่เราไม่เป็นไปตามกิเลสเหล่านั้น" ดังนี้ โดยเอาการเกิดขึ้นแห่งกิเลสของตนเป็นตัวอย่าง จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๙๘. "รูปึ ทิสฺวา สติ มุฏฺฐา
ปิยํ นิมิตฺตํ มนสิกโรโต
สารตฺตจิตฺโต เวเทติ
ตญฺจ อชฺโฌสฺส ติฏฺฐติ

๙๘. "เมื่อบุคคลได้เห็นรูปแล้ว มัวใส่ใจถึงอารมณ์เป็นที่รัก ก็หลงลืมสติ ผู้ใดมีจิตกำหนัด ยินดีเสวยรูปารมณ์ รูปารมณ์ก็ครอบงำผู้นั้น

ตสฺส วฑฺฒนฺติ อาสวา　　อาสวะทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่ผู้นั้น
ภวมูลปคามิโน"ติ[๑]　　ผู้เข้าถึงซึ่งมูลแห่งภพ".

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **รูปนฺติ** รชฺชนียํ รูปายตนํ, ตํ ปเนตฺถ อิตฺถิรูปํ อธิปฺเปตํ. **ทิสฺวาติ** จกฺขุนา ทิสฺวา, จกฺขุทฺวารานุสาเรน นิมิตฺตานุพฺยญฺชนสลฺลกฺขณวเสน[๒] ตํ คเหตฺวา ตสฺส[๓] ตถาคหณเหตูติ อตฺโถ. **สติ มุฏฺฐาติ** อสุภสภาเว กาเย "อสุภนฺ"เตฺวว ปวตฺตนสติ[๔] นฏฺฐา. ยถา ปน รูปึ ทิสฺวา สติ นฏฺฐา, ตํ ทสฺเสนฺโต อาห **"ปิยํ นิมิตฺตํ มนสิกโรโต"**ติ.

บทว่า **รูปึ** ในคาถานั้น ได้แก่ อายตนะคือรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี. ก็รูปนั้นในที่นี้ ท่านประสงค์เอาอิตถีรูป (รูปหญิง). บทว่า **ทิสฺวา** ได้แก่เห็นด้วยจักษุ คือยึดถือรูปนั้นด้วยสามารถแห่งการกำหนดโดยนิมิต และโดยอนุพยัญชนะ ด้วยการแล่นไปตามทางจักขุทวาร อธิบายว่า เพราะการถือเอารูปนั้นว่าเป็นอย่างนั้นเป็นเหตุ. สองบทว่า **สติ มุฏฺฐา** ความว่า สติที่เป็นไปว่า "ไม่สวยงาม" ในกายซึ่งมีสภาวะไม่สวยงามก็เสื่อมแล้ว. ก็ท่านพระเถระเมื่อจะแสดงอาการที่สติเห็นรูปแล้วเสื่อมไปนั้น จึงกล่าวว่า **"ปิยํ นิมิตฺตํ มนสิกโรโต"** ดังนี้.

ยถาอุปฏฺฐิตํ อารมฺมณํ "สุภํ สุขนฺ"ติ-อาทินา ปิยนิมิตฺตํ กตฺวา อโยนิโส-

ประกอบความว่า เมื่อบุคคลกระทำอารมณ์ตามที่ปรากฏแล้วให้เป็นนิมิตที่

---

[๑] สี. ภวมูลาภวคามิโนติ, ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๒.
[๒] สี. ม. นิมิตฺตานุพฺยญฺชนปลกฺขณวเสน.
[๓] สี. ตสฺส วา.
[๔] สี. ปวตฺตนกา สติ.

มนสิกาเรน มนสิกโรโต สติ มุฏฺฐาติ น่ารัก โดยนัยว่า "งาม ว่าเป็นสุข" โยชนา. ตถา ภูโตว[๑] **สารตฺตจิตฺโต** เป็นต้น แล้วกระทำไว้ในใจด้วยอโยนิโส- เวเทตีติ สุฏฺฐุ รตฺตจิตฺโต หุตฺวา ตำ มนสิการอยู่ สติก็หลงลืมไป. บุคคล รูปารมฺมณำ อนุภวติ อภินนฺทติ,[๒] ผู้เป็นอย่างนั้น คำว่า **มีจิตกำหนัดแล้ว** อภินนฺทนฺโต ปน **ตญฺจ อชฺโฌสฺส ติฏฺฐติ** ความว่า รู้อยู่ (ความว่า) มีจิตกำหนัด อชฺโฌสาย ตำ อารมฺมณำ คิลิตฺวา นักแล้วย่อมเสวย คืออยินดียิ่งซึ่งรูปารมณ์ ปริโภฐเปตฺวา วตฺตติ เจว, เอวำภูตสฺส นั้น แต่เมื่อยินดียิ่งอยู่ **รูปารมณ์** จ **ตสฺส วฑฺฒนฺติ**[๓] **อาสวา ภวมูลป- ก็ครอบงำผู้นั้น** คือรูปารมณ์ก็ครอบงำ **คามิโนติ** ภวสฺส สำสารสฺส มูลภาวำ กลืนกินอารมณ์นั้น ให้อารมณ์สำเร็จ การณภาวำ[๔] อุปคมนสภาวา กามา- เป็นไปอยู่ **และอาสวะทั้งหลายของ** สวาทโย จตฺตาโรปิ อาสวา ตสฺส **บุคคลนั้น** ผู้เป็นแล้วอย่างนั้น **ก็ย่อม** ปุคฺคลสฺส อุปรูปริ วฑฺฒนฺติเยว, น **เจริญเป็นผู้เข้าถึงซึ่งมูลแห่งภพ** คือ หายนฺติ. มยฺหำ ปน ปฏิสงฺขาเน[๕] อาสวะทั้ง ๔ มีกามาสวะเป็นต้น อันมี จตฺวา วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา สจฺจานิ สภาวะเข้าไปสู่ความเป็นมูล คือความ ปฏิวิชฺฌนฺตสฺส มคฺคปฏิปาฏิยา เต เป็นเหตุแห่งภพคือสงสาร ย่อมเจริญแก่ จตฺตาโรปิ อาสวา อนวเสสโต ปหีนา บุคคลนั้นยิ่ง ๆ ขึ้นทีเดียว หาเสื่อมไปไม่. ปริกฺขีณาติ อธิปฺปาโย. อธิบายว่า แต่อาสวะทั้ง ๔ เหล่านั้น ของเราผู้ตั้งอยู่ในปฏิสังขารญาณ (ญาณ เกิดแต่การพิจารณา) เจริญวิปัสสนา

---

[๑] สี. ตโตว, อิ. ตถา ตโต จ.
[๒] สี. นตฺถิ.
[๓] ม. เอวำภูตสฺส วฑฺฒนฺติ.
[๔] สี. มูลภาวการณภาว...
[๕] สี. ม. ปฏิสงฺขาเร.

แทงตลอดสัจจะทั้งหลาย ตามลำดับแห่งมรรคได้ เสื่อมไป สิ้นไป โดยหาส่วนเหลือมิได้.

อภยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.　　พรรณนาคาถาของพระอภัยเถระ จบ.

ฉ-๒๑.๑๘-๓๓.๑ ๑๙๑ MP199

๙. อุตฺติยตฺเถรคาถาวณฺณนา

สทฺทำ สุตฺวา สติ มุฏฺฐาติ อายสฺมโต อุตฺติยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยำ ปุญฺญำ อุปจินนฺโต สุเมธสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตำ ปตฺโต เอกทิวสำ สตฺถารำ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต โคนกาทิอตฺถตำ สอุตฺตรจฺฉทำ พุทฺธารหำ ปลฺลงฺกำ คนฺธกุฏิยำ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สำสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุสฺมึ สกฺยราชกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส **อุตฺติโย**ติ นามำ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต สตฺถุ ญาติสมาคเม พุทฺธานุภาวำ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมำ กโรนฺโต เอกทิวสำ

๙. พรรณนาคาถาของพระอุตติยเถระ

คาถาของท่านพระอุตติยเถระมีคำว่า **สทฺทำ สุตฺวา สติ มุฏฺฐา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ยังสั่งสมบุญที่เป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้นศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธะ มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ววันหนึ่งเห็นพระศาสดามีจิตเลื่อมใส ได้ตกแต่งบัลลังก์ที่สมควรแก่พระพุทธเจ้า พร้อมทั้งผ้าสำหรับปิดเบื้องบนที่ลาดไว้ด้วยผ้าขนแพะเป็นต้น ถวายไว้ที่พระคันธกุฎี.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในราชตระกูลศากยะ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ท่านมีนามว่า **อุตติยะ**. ท่านเจริญวัยแล้ว เห็นพุทธานุภาพในญาติสมาคมของพระศาสดา ได้ศรัทธา จึงออกบวชบำเพ็ญสมณธรรม วันหนึ่ง

คามๆ[๑] ปิณฺฑาย ปวิฏฺโฐ อนฺตรามคฺเค มาตุคามสฺส[๒] คีตสทฺทๆ สุตฺวา อโยนิโส มนสิการวเสน ตตฺถ ฉนฺทราเค อุปฺปนฺเน ปฏิสงฺขานพเลน ตๆ วิกฺขมฺเภตฺวา วิหารๆ ปวิสิตฺวา สญฺชาตสํเวโค ทิวาฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา ตาวเทว วิปสฺสนๆ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตๆ ปาปุณิ. เตน วุตฺตๆ **อปทาเน**[๓] :

เข้าไปยังบ้านเพื่อบิณฑบาตในระหว่างทาง ได้ยินเสียงมาตุคามขับเพลง เพราะอำนาจการทำไว้ในใจโดยอุบายไม่แยบคาย จึงเกิดฉันทราคะขึ้น ข่มฉันทราคะนั้นเสียได้ ด้วยกำลังการพิจารณาแล้วเข้าไปสู่วิหาร เกิดความสังเวชนั่งในที่พักกลางวัน เจริญวิปัสสนาในขณะนั้นเอง บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สุเมธสฺส ภควโต
โลกเชฏฺฐสฺส ตาทิโน
ปลฺลงฺโก หิ มยา ทินฺโน
สอุตฺตรสปจฺฉโท.[๔]
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
ปลฺลงฺโก อาสิ โส[๕] ตทา
มม สงฺกปฺปมญฺญาย
นิพฺพตฺตติ สทา มม.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
ยๆ ปลลงกมททินตทา[๖]

"ก็เราได้ถวายบัลลังก์ พร้อมทั้งผ้าสำหรับปิดเบื้องบน (เพดาน) แด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธะ เชษฐบุรุษของโลกผู้คงที่ ในกาลนั้น บัลลังก์นั้น ได้เป็นบัลลังก์ประกอบด้วยแก้ว ๗ ประการ รู้ความดำริของเรา ย่อมเกิดขึ้นแก่เราทุกเมื่อ.

ใน ๓ หมื่นกัปแต่ภัทรกัปนี้ ได้ถวายบัลลังก์ใด ในกาลนั้น ด้วย

---

๑ สี. นครๆ.
๒ สี. อญฺญตราย อิตฺถิยา.
๓ ขุ. อ. ๓๒/๒๕๔.
๔ สี. สอุตฺตรจฺฉทตฺถโต.
๕ สี. โย.
๖ ฉ. ปลฺลงฺกมทที ตทา.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ปลฺลงฺกสฺส อิทำ ผลำ.
วีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
สุวณฺณาภา ตโย ชนา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

กรรมนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายบัลลังก์ ใน ๒ หมื่นกัป แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๓ พระองค์ ทรงพระนามว่า สุวรรณาภา ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตำ ปน ปตฺวา อตฺตโน กิเลสุปฺปตฺตินิทสฺสเนน "กิเลเส อชิคุจฺฉนฺตสฺส นตฺถิ วฏฺฏทุกฺขโต สีสุกฺขิปนำ, อหำ ปน เต ชิคุจฺฉิเมวา"ติ ทสฺเสนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเมื่อจะแสดงว่า "การยกศีรษะขึ้นจากวัฏทุกข์ย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่เกลียดกิเลส แต่เราเกลียดกิเลสเหล่านั้นแท้จริง" ดังนี้ ด้วยการแสดงความเกิดขึ้นแห่งกิเลสของตนเป็นตัวอย่าง จึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๙๙. "สทฺทำ สุตฺวา สติ มุฏฺฐา
ปิยำ นิมิตฺตำ มนสิกโรโต
สารตฺตจิตฺโต เวเทติ
ตญฺจ อชฺโฌสิ ติฏฺฐติ
ตสฺส วฑฺฒนฺติ อาสวา
สำสารำ อุปคามิโน"ติ[๑]

๙๙. "เมื่อบุคคลได้สดับเสียงแล้ว มัวใส่ใจถึงอารมณ์เป็นที่รัก สติก็หลงลืม ผู้ใดมีจิตกำหนัดยินดีเสวยสัททารมณ์ สัททารมณ์ก็ครอบงำผู้นั้น อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่ผู้นั้น ผู้เข้าถึงสงสาร".

คาถำ อภาสิ.

---

[๑] ฉ. สำสารอุปคามิโนติ, ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๒.

ตตฺถ **สทฺทนฺติ** รชฺชนียํ สทฺทารมฺมณนฺ. **สสารอุปคามิโนติ** : บทว่า **สทฺทำ** ในคาถานั้น ได้แก่ สัททารมณ์ที่น่าใคร่น่าพอใจ. บทว่า **สสารอุปคามิโน** ความว่า ชื่อว่าผู้เข้าถึงสงสาร เพราะอรรถว่า เข้าถึงเหตุแห่งสังสารวัฏที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ว่า :

"ขนฺธานญฺจ ปฏิปาฏิ
ธาตุอายตนาน จ
อพฺโพจฺฉินฺนำ วตฺตมานา[๑]
สสาโรติ ปวุจฺจตี"ติ.

"ขันธ์ธาตุและอายตนะ โดยลำดับย่อมเป็นไปอยู่ไม่ขาดสาย ท่านเรียกว่าสังสารวัฏ" ดังนี้.

เอวำ วุตฺตสสารวฏฺฏการณำ[๒] หุตฺวา อุปคเมนฺตีติ สสารอุปคามิโน,[๓] "สสารูปคามิโน"ติ วา ปาโฐ. เสสำ อนนฺตรคาถาย วุตฺตนยเมว.

อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า "สสารูปคามิโน" ดังนี้. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวมาแล้วในคาถาต่อมานั้นเอง.

อุตฺติยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.　　พรรณนาคาถาของพระอุตติยเถระ จบ.

---

[๑] สี. วตฺตมานำ.
[๒] วุตฺตสสารวฏฺฏำ การณำ (?).
[๓] สี. สสารคามิโน.

©๒๐๑๑-๒๐๑๓ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๐. (ทุติย) เทวสภตฺเถรคาถาวณฺณนา

สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโนติ อายสฺมโต เทวสภตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต สิขิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สิขึ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส พนฺธุชีวกปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุสฺมึ สกฺยราชกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส **เทวสโภติ** นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต จุมฺพฏกลหวูปสมนตฺถํ สตฺถริ อาคเต พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สรเณสุ ปติฏฺฐิโต ปุน นิโครฺธาราเม สตฺถริ วิหรนฺเต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ

๑๐. พรรณนาคาถาของพระเทวสภเถระ (ที่ ๒)

คาถาของท่านพระเทวสภเถระมีคำว่า **สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้นๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี มีใจเลื่อมใส จึงกระทำการบูชาด้วยดอกชบาทั้งหลาย.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลศากยราช ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ท่านมีนามว่า**เทวสภะ**. ท่านเจริญวัยแล้ว เห็นพระพุทธานุภาพเมื่อครั้งพระศาสดาเสด็จมาเพื่อระงับการทะเลาะวิวาทกันเรื่องเทริด มีใจเลื่อมใสตั้งอยู่ในสรณะทั้งหลายจึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเมื่อครั้งพระศาสดาทรงประทับอยู่ในนิโครธาราม ได้ศรัทธาแล้ว ออกบวชแล้ว บำเพ็ญบุพกิจแล้ว กระทำวิปัสสนา

อปทาเน[๑] : กรรมฐาน ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน** ว่า :

"จนฺทว วิมลๆ สุทฺธๆ
วิปฺปสนฺนมนาวิลๆ
นนฺทิภวปริกฺขีณๆ[๒]
ติณฺณๆ โลเก วิสตฺติกๆ.

"เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี ผู้ปราศจากมลทิน บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ดังพระจันทร์ มีความเพลิดเพลิน และมีภพสิ้นแล้ว ทรงข้ามตัณหาในโลกแล้ว.

นิพฺพาปยนฺตๆ ชนตๆ
ติณฺณๆ ตารยตๆ วรๆ[๓]
วนสฺมึ ฌายมานนฺตๆ[๔]
เอกคฺคๆ สุสมาหิตๆ.

ผู้ยังหมู่ชนให้ดับ ทรงข้ามเองแล้ว ยังหมู่ชนให้ข้าม เป็นมุนีเพ่งฌาน อยู่ในป่า มีจิตเป็นอารมณ์เดียว ตั้งมั่นด้วยดี.

พนฺธุชีวกปุปฺผานิ
ลคฺคิตฺวา สุตฺตเก อหๆ[๕]
พุทฺธสฺส อภิโรเปสึ[๖]
สิขิโน โลกพนฺธุโน.

เราร้อยดอกชบาหลายดอก ไว้ในเส้นด้ายแล้ว บูชาพระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของโลก.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยๆ กมฺมมกรึ ตทา

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๒๕๖.
๒ สี. นนฺทิราคปริกฺขีณๆ.
๓ โป. มุนิ.
๔ ฉ. มุนึ วนมฺหิ ฌายนฺตๆ.
๕ ฉ. ลเคตฺวา สุตฺตเกนหๆ.
๖ ฉ. อภิโรปยึ.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

อิโต สตฺตมเก กปฺเป
มนุชินฺโท มหายโส
สมนฺตจกฺขุ นามาสิ
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๗ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่าสมันตจักขุ เป็นจอมมนุษย์ มียศมาก มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตนา อธิคตํ วิมุตฺติสุขं นิสฺสาย อุปฺปนฺนปีติโสมนสฺโส อุทานวเสน :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เกิดปีติและโสมนัสขึ้น เพราะอาศัยวิมุตติสุขที่ตนบรรลุแล้ว ได้กล่าวคาถาด้วยอำนาจแห่งอุทานว่า :

๑๐๐. "สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโน
สติปฏฺฐานโคจโร
วิมุตฺติกุสุมสญฺฉนฺโน
ปรินิพฺพิสฺสตฺยนาสโว"ติ[๑]

คาถํ อภาสิ.

๑๐๐. "ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยความเพียรชอบ มีสติปัฏฐานเป็นอารมณ์ ประดับประดาด้วยดอกไม้ คือวิมุตติ จักเป็นผู้ไม่มีอาสวะ ปรินิพพาน" ดังนี้.

ตตฺถ **สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโนติ** สมฺปนฺนจตุพฺพิธสมฺมปฺปธาโน, เตหิ กตฺตพฺพกิจฺจํ สมฺปาเทตฺวา ฐิโตติ อตฺโถ.

บทว่า **สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโน** ในคาถานั้น ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยสัมมัปปธาน ๔. อธิบายว่า ผู้ทำกิจที่ควร

---

[๑] สี. ปรินิพฺพายิสฺสตฺยนาสโวติ, ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๒.

สติปฏฺฐานโคจโรติ กายานุปสฺสนาทโย สติปฏฺฐานา โคจโร ปวตฺติฏฺฐานํ เอตสฺสาติ สติปฏฺฐานโคจโร, จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ ปติฏฺฐิตจิตฺโตติ อตฺโถ.

ทำด้วยสัมมัปปธาน ๔ นั้น ให้ถึงพร้อมแล้วตั้งอยู่. บทว่า **สติปฏฺฐานโคจโร** ความว่า ภิกษุชื่อว่าผู้มีสติปัฏฐานเป็นอารมณ์เพราะมีสติปัฏฐาน มีกายานุปัสสนาเป็นต้น เป็นอารมณ์คือเป็นฐานะที่เป็นไป. อธิบายว่า ผู้มีจิตตั้งมั่นอยู่ในสติปัฏฐานทั้ง ๔.

คุณโสเภน ปรมสุคนฺธา วิมุตฺติเยว กุสุมานิ, เตหิ สพฺพโส สมฺมเทว สญฺฉนฺโน วิภูสิโต อลงฺกโตติ **วิมุตฺติ-กุสุมสญฺฉนฺโน. ปรินิพฺพิสฺสตฺยนาสโวติ** เอวํ สมฺมา ปฏิปชฺชนฺโต ภิกฺขุ น จิรสฺเสว อนาสโว หุตฺวา ปรินิพฺพิสฺสติ สอุปาทิเสสาย อนุปาทิเสสาย จ นิพฺพานธาตุยาติ อตฺโถ. อิทเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ.

วิมุตตินั้นเอง ชื่อว่าดอกไม้ เพราะมีกลิ่นหอมอย่างยิ่งด้วยความงามคือคุณ, ชื่อว่า**ผู้ประดับประดาด้วยดอกไม้คือวิมุตติ** เพราะอรรถว่า ปกคลุม ประดับตกแต่งด้วยวิมุตตินั้น โดยชอบด้วยประการทั้งปวง. บทว่า **ปรินิพฺพิสฺสตฺยนาสโว** ความว่า ภิกษุผู้ปฏิบัติชอบด้วยประการดังกล่าวมานี้ จักเป็นผู้หาอาสวะมิได้ จักปรินิพพาน ด้วยสอุปาทิเสสนิพพานธาตุ และด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ต่อกาลไม่นานนักทีเดียว. และนี้แหละเป็นการพยากรณ์พระอรหัตคุณของพระเถระ.

(ทุติย) เทวสภตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเทวสภเถระ (ที่ ๒) จบ.

ทสมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

ทสมวรรค จบ.

๑๑. เอกาทสมวคฺค

๑. เพลฏฺฐานิกตฺเถรคาถา-วณฺณนา

หิตฺวา คิหิตฺตํ อนโวสิตตฺโตติ-อาทิกา อายสฺมโต เพลฏฺฐานิกตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร อิโต เอกตึเส กปฺเป เวสฺสภุสฺส ภควโต กาเล พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต พฺราหฺมณสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ คนฺตฺวา ฆราวาสํ ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อิสีหิ ปริวุโต วิจรนฺโต เอกทิวสํ เวสฺสภุ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปีติโสมนสฺสชาโต สตฺถุ ญาณสมฺปตฺตึ นิสฺสาย ปสนฺนมานโส ญาณํ อุทฺทิสฺส ปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ.

๑๑. เอกาทสมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระเพลฏฐานิกเถระ

คาถาของท่านพระเพลัฏฐานิกเถระ มีคำว่า **หิตฺวา คิหิตฺตํ อนโวสิตตฺโต** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้นี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าเวสสภู เจริญวัยแล้ว ถึงความสำเร็จในศิลปะของพราหมณ์แล้ว ละฆราวาสออกบวชเป็นฤๅษี มีหมู่ฤๅษีแวดล้อมแล้วเที่ยวไปอยู่ วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าเวสสภู เกิดปีติโสมนัส มีใจเลื่อมใสแล้ว เพราะอาศัยญาณสมบัติของพระศาสดา จึงเอาดอกไม้มากระทำการบูชาอุทิศพระญาณ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **เพลฏฺฐานิโก**ติ ลทฺธนาโม วิญฺญุตํ ปตฺโต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงสาวัตถี ได้นามว่า**เพลัฏฐานิกะ** รู้ความแล้ว สดับพระธรรมเทศนาของ

ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา โกสลรฏฺเฐ อรญฺเญ วิหรนฺโต อลโส กายทฬฺหิพหุโล ผรุสวาโจ อโหสิ, สมณธมฺเม จิตฺตํ น อุปฺปาเทสิ. อถ นํ ภควา ญาณปริปากํ โอโลเกตฺวา :

พระศาสดา ได้ศรัทธาแล้วออกบวช เรียนพระกรรมฐานอยู่ในป่าใกล้แคว้นโกศลรัฐ ไม่เกียจคร้าน มากไปด้วยทำกายให้แข็งแรง มีวาจาหยาบ ไม่ทำใจให้เกิดในพระสมณธรรม. ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาท่านผู้มีญาณแก่กล้าแล้วจึงทรงให้สังเวช ด้วยโอภาสคาถานี้ว่า :

๑๐๑. "หิตฺวา คิหิตฺตํ[๑] อนโวสิตตฺโต
มุขนงฺคลี โอทริโก กุสีโต
มหาวราโหว นิวาปปุฏฺโฐ
ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มนฺโท"ติ.[๒]

๑๐๑. "ท่านละความเป็นคฤหัสถ์แล้ว ยังไม่ทันสำเร็จกิจ เป็นผู้มีปากเหมือนไถ เห็นแก่ท้อง เป็นคนเกียจคร้าน เป็นคนโง่เขลา เข้าห้องบ่อย ๆ เหมือนสุกรตัวใหญ่ที่เขาปรนปรือด้วยเหยื่อ ฉะนั้น".

อิมาย โอภาสคาถาย สํเวเชสิ. โส สตฺถารํ ปุรโต นิสินฺนํ วิย ทิสฺวา ตญฺจ คาถํ[๓] สุตฺวา สํเวคชาโต ญาณสฺส ปริปากํ คตตฺตา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตं **อปทาเน**[๔] :

ท่านเห็นพระศาสดาประดุจทรงประทับอยู่ข้างหน้า และฟังคาถานั้นเกิดความสังเวช เพราะญาณถึงความแก่กล้าแล้วจึงเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน** ว่า :

---

๑ ก. คิหิตฺวํ.
๒ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.
๓ ม. กถํ.
๔ ขุ. อ. ๓๒/๒๔๑.

"กณิการำว โชตนฺตำ[๑]
นิสินฺนำ ปพฺพตนฺตเร
โอภาเสนฺตำ ทิสา สพฺพา
โอสธี วิย ตารกำ.[๒]

"เราได้เห็นพระผู้มีพระภาค พระนาม ว่า เวสสภู ผู้โชติช่วงดังดอกกรรณิการ์ ประทับนั่งอยู่ที่ระหว่างภูเขา ทรงยังทิศทั้งปวงให้สว่างดังดาวประกายพฤกษ์.

ตโย มาณวกา อาสุ
สเก สิปฺเป สุสิกฺขิตา
ขาริภารำ คเหตฺวาน
อเนฺวนฺติ มม ปจฺฉโต.

มีมาณพ ๓ คน เป็นผู้ศึกษาดีในศิลปะของตน หาบสิ่งของเต็มหาบไปตั้งข้างหลังเรา.

ปุฏเก สตฺต ปุปฺผานิ
นิกฺขิตฺตานิ ตปสฺสินา
คเหตฺวา ตานิ ญาณมฺหิ
เวสฺสภุสฺสาภิโรปยึ.

เรามีตบะใส่ดอกจำปา ๗ ดอก ไว้ในห่อ ถือดอกจำปาเหล่านั้น บูชาในพระญาณ ของพระผู้มีพระภาค พระนามว่าเวสสภู.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยำ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ญาณปูชายิทำ ผลำ.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราบูชาพระพุทธญาณด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาพระญาณ.

เอกูนตึสกปฺปมฺหิ
วิหตาภาสนามโก[๓]

ในกัปที่ ๒๙ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ มีพระนามว่า

---

[๑] สี. โชเตนฺตำ.
[๒] ม. ตารกา.
[๓] ฉ. วิปุลาภสนามโก.

สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

วิหตาภา ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า" เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สตฺถุ โอวาทํ ปฏิปูเชนฺโต พฺยติเรกมุเขน จ[๑] อญฺญํ พฺยากโรนฺโต ตเมว คาถํ ปจฺจุทาหาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะบูชา พระโอวาทของพระศาสดา และเมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณ จึงได้กล่าวซ้ำคาถานั้นนั่นแหละ.

ตตฺถ **หิตฺวา คิหิตฺตนฺ**ติ คหฏฺฐภาวํ ปริจฺจชิตฺวา, ปพฺพชิตฺวาติ อตฺโถ. **อนโวสิตตฺโต**ติ อนุรูปี อโวสิตตฺโต. ยทตฺถํ สาสเน ปพฺพชนฺตสฺส อนุรูป-ปริญฺญาทีนํ อตีริตตฺตา[๒] อปริโยสิตภาโว อกตกรณีโยติ อตฺโถ. อถ วา **อนโวสิตตฺโต**ติ อนุอโวสิตสภาโว, วิสุทฺธีนํ มคฺคานญฺจ อนุปฏิปาฏิยา วสิตพฺพาสสฺส อกตาวี, ทสสุ อริยวาเสสุ อวุสิตฺวาติ อตฺโถ.

ในคาถานั้น สองบทว่า **หิตฺวา คิหิตฺตํ** ความว่า สละความเป็นคฤหัสถ์ หมายความว่า ออกบวชแล้ว. บทว่า **อนโวสิตตฺโต** ความว่า ยังไม่สำเร็จกิจอันสมควรแล้ว, อธิบายว่า ยังเป็นผู้ชื่อว่าไม่สำเร็จกิจ คือยังมิได้กระทำกิจที่ควรกระทำ เพราะปริญญาที่สมควรเป็นต้นยังว่างเปล่าอยู่ สำหรับผู้บวชในพระศาสนาเพื่อประโยชน์ใด หรืออีกนัยหนึ่ง บทว่า **อนโวสิตตฺโต** ได้แก่ ผู้มีสภาวะยังไม่เสร็จกิจโดยลำดับ อธิบายว่า ผู้ยัง

---

[๑] ม. พฺยติเรกมุเขน.
[๒] สี. อตริตตฺตา.

มิได้กระทำการอยู่ที่จะพึงอยู่โดยลำดับแห่งวิสุทธิและมรรค คือยังมิได้อยู่ในอริยวาส ๑๐ ประการ.

มุขสงฺขาตํ นงฺคลํ อิมสฺส อตฺถีติ **มุขนงฺคลี**. นงฺคเลน วิย ปฐวึ ปเรสุ[๑] ผรุสวาจปฺปโยเคน อตฺตานํ ชนนฺโตติ อตฺโถ. **โอทริโก**ติ อุทเร ปสุโต อุทรโปสนตปฺปโร.[๒] **กุสีโต**ติ อลโส, ภาวนํ อนนุยุญฺชนฺโต. เอวํภูตสฺส นิปฺผตฺตึ ทสฺเสนฺโต อาห "**มหาวราโหว นิวาปปุฏโฐ, ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มนฺโท**"ติ.

ภิกษุชื่อว่า**ผู้มีปากดุจโถ** เพราะอรรถว่า ภิกษุนี้มีปากคือไถ. อธิบายว่า ผู้ขุดตนอยู่ด้วยการประกอบผรุสวาจาในบุคคลอื่นทั้งหลาย ดุจแผ่นดินที่เขาขุดอยู่ด้วยไถ. บทว่า **โอทริโก** คือผู้ขวนขวายในท้อง คือผู้ประกอบแต่การเลี้ยงท้อง. บทว่า **กุสีโต** แปลว่า ผู้เกียจคร้าน คือไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งภาวนา. พระเถระเมื่อจะแสดงความสำเร็จของผู้เป็นอย่างนี้ จึงกล่าวว่า "เหมือน**สุกรใหญ่ที่ถูกเขาปรนปรือด้วยเหยื่อ ย่อมเข้าห้องบ่อย ๆ ฉะนั้น.**

ตสฺสตฺโถ เหฏฺฐา วุตฺโตเยว. เอตฺถ จ ยถา ปพฺพชิตฺวา อนโวสิตาทิสภาวตาย ปุปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มนฺโท, น เอวํ มาทิโส ปณฺฑิโต. ตพฺพิปรีตสภาวตาย ปน สมฺมาปฏิปตฺติยา มตฺถกํ ปาปิตตฺตา ปรินิพฺพายตีติ พฺยติเรกมุเขน อญฺญํ พฺยากาสีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ.

ความของคำนั้นได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังแล้วแล. แต่ในที่นี้บัณฑิตผู้เช่นกับด้วยเรา ย่อมไม่เป็นเหมือนอย่างภิกษุผู้โง่เขลา ย่อมเข้าห้องบ่อย ๆ เพราะความที่ตนเป็นผู้มีสภาวะบวชแล้ว ยังไม่สำเร็จกิจเป็นต้นฉะนั้น. แต่พึงเห็นว่าพระเถระพยากรณ์พระอรหัตคุณโดยยิ่งขึ้นว่า

---

[๑] ม. ปถวิปฺปเทเสสุ, ปถวีปเทสุ.
[๒] ม. อุทรโปสนกปฺปโร.

ภิกษุย่อมปรินิพพานเพราะความที่สัมมา-ปฏิบัติอันตนให้ถึงที่สุดแล้ว ด้วยความเป็นผู้มีสภาวะผิดตรงกันข้ามจากภิกษุนั้นดังนี้แล.

พรรณนาคาถาของพระเพลัฏฐานิกเถระ จบ.

เพลฏฺฐานิกตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

เอกสารประกอบการเรียนการสอน

๒. เสตุจฺฉตฺเถรคาถาวณฺณนา

มาเนน วญฺจิตาเสติ อายสฺมโต เสตุจฺฉตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต ติสฺสสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ ติสฺสํ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สุมธุรํ ปนสผลํ อภิสงฺขตฺวา นาฬิเกรสาฬฺวิ[1] อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อญฺญตรสฺส มณฺฑลิกรญฺโญ ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **เสตุจฺโฉติสฺส** นามํ อโหสิ. โส ปิตริ มเต รชฺเช ปติฏฺฐิโต อุสฺสาหสตฺตีนํ[2] อภาเวน ราชกิจฺจานิ วิราเธนฺโต รชฺชํ

๒. พรรณนาคาถาของพระเสตุจฉเถระ

คาถาของท่านพระเสตุจฉเถระมีคำว่า **มาเนน วญฺจิตาเส** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้นี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าติสสะมาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ววันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพระนามว่าติสสะ มีใจเลื่อมใส ได้ถวายผลขนุนอันมีรสหวานดี· และผลมะพร้าวที่ตบแต่งแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลกเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายไป ๆ มา ๆ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นโอรสของพระเจ้ามัลลิกราชพระองค์หนึ่ง ท่านมีพระนามว่า**เสตุจฉะ**. เมื่อพระชนกสวรรคตท่านก็ดำรงราชสมบัติแทน แต่เพราะไม่มีความอุตสาหะและ

---

[1] สี. สาฬุวนํ, ม. สาฬุวํ.
[2] สี. อุสฺสาหนสฺส สมฺปตฺตีนํ.

ปรหตฺถคตำ กตฺวา ทุกฺขปฺปตฺติยา สำเวคชาโต ชนปทจาริกำ จรนฺตำ ภควนฺตำ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมำ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา ปริกมฺมำ กโรนฺโต ตทเหว อรหตฺตำ ปาปุณิ. เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[๑] :

ความสามารถ ทรงดำรงราชกิจให้ผิดพลาดไป จนราชสมบัติตกอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระราชาอื่น จึงเกิดความสังเวชเพราะเกิดความทุกข์ขึ้น ครั้นเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเที่ยวจาริกไปยังชนบท จึงเข้าเฝ้าฟังธรรมมีศรัทธาจึงออกบวชกระทำบริกรรม ได้บรรลุพระอรหัตในวันนั้นเทียว. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ติสฺสสฺส[๒] โข ภควโต
ปุพฺเพ ผลมทาสหำ
นาฬิเกรญฺจ ปาทาสึ
ขชฺชกำ อภิสมฺมตำ.

พุทฺธสฺส ตมหำ ทตฺวา
ติสฺสสฺส ตุ มเหสิโน
โมทามหำ กามกามี
อุปปชฺชึ ยมิจฺฉกำ.

เทวนฺวุเต อิโต กปฺเป
ยำ ทานมททึ ตทา

"ในปางก่อน เราได้ถวายผลไม้แด่พระผู้มีพระภาคพระนามว่า ติสสะ และได้ถวายผลมะพร้าวที่สมมติกันว่าควรเคี้ยว.

ครั้นถวายผลมะพร้าวนั้น แด่พระพุทธเจ้า พระนามว่าติสสะ ผู้แสวงหาคุณ อันใหญ่หลวงแล้ว ย่อมบันเทิง มีความประสงค์สิ่งที่ต้องการก็เข้าถึง(ได้)ตามปรารถนา.

ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายทานใด ในกาลนั้น ด้วยทาน

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๖๖.
[๒] โป. อิ. ติสฺสสฺสาหำ ภควโต.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทं ผลं.

นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผล
แห่งการถวายผลไม้.

อิโต เตรสกปฺปมฺหิ
ราชา อินฺทสโม อหุ
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๑๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิราช มีพระนามว่า
อินทสมะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหं
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา กิเลเส
ครหนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
จะติเตียนกิเลสทั้งหลายจึงได้ภาษิตคาถา
ว่า :

๑๐๒. "มาเนน วญฺจิตาเส
สงฺขาเรสุ สงฺกิลิสฺสมานาเส
ลาภาลาเภน มถิตา
สมาธึ นาธิคจฺฉนฺตี"ติ.[๑]
คาถํ อภาสิ.

๑๐๒. "ชนทั้งหลาย ถูกมานะหลอกลวง
แล้ว เศร้าหมองอยู่ในสังขาร
ทั้งหลาย ถูกความมีลาภและ
ความเสื่อมลาภย่ำยีแล้ว ย่อม
ไม่ได้บรรลุสมาธิเลย".

ตตฺถ **มาเนน วญฺจิตาเส**ติ
"เสยฺโยหมสฺมี"ติอาทินยปฺปวตฺเตน มาเนน
อตฺตุกฺกํสนปรวมฺภนาทิวเสน กุสล-
ภณฺฑจฺเฉทเนน วิปฺปลทฺธา. **สงฺขาเรสุ**

ในคาถานั้น บาทคาถาว่า **มาเนน**
วญฺจิตาเส ความว่า ถูกมานะอันเป็นไป
โดยนัยว่า "เราเป็นผู้ดีกว่าเขา" เป็นต้น
อันเป็นตัวตัดกุศลภัณฑ์เสีย ด้วยอำนาจ

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.

สงฺกิลิสฺสมานาเสติ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ จกฺขฺวาทีสุ เจว รูปาทีสุ จ สงฺขตธมฺเมสุ สงฺกิลิสฺสมานา, "เอตํ มม เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตา"ติ ตณฺหาทิวเสน[๑] สงฺกิเลสํ อาปชฺชมานา.

ความยกตนหมิ่นผู้อื่นเป็นต้น หลอกลวงแล้ว. คำว่า **เศร้าหมองอยู่ในสังขารทั้งหลาย** ความว่า เศร้าหมองอยู่ในสังขตธรรมในจักษุเป็นต้น และในรูปเป็นต้นทั้งภายในทั้งภายนอก, คือถึงความเศร้าหมองด้วยอำนาจอาการมีถือเอานิมิตนั้นด้วยตัณหาเป็นต้นว่า "นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา" ดังนี้เป็นต้น.

ลาภาลาเภน มถิตาติ ปตฺตจีวราทีนญฺเจว วตฺถาทีนญฺจ ลาเภน เตสญฺเยว จ อลาเภน ตํนิมิตฺตํ อุปฺปนฺเนหิ อนุนยปฏิฆหิ มถิตา มทฺทิตา อภิภูตา. นิทสฺสนมตฺตญฺเจตํ, อวสิฏฺฐโลกธมฺมานมฺเปตฺถ[๒] สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพ. **สมาธึ นาธิคจฺฉนฺตีติ** เต เอวรูปา ปุคฺคลา สมาธึ สมถวิปสฺสนาวเสน จิตฺเตกคฺคตํ กทาจิปิ น วินฺทนฺติ น ปฏิลภนฺติ น ปาปุณนฺติ สมาธิสංวตฺตนิกานํ ธมฺมานํ อภาวโต, อิตเรสญฺจ ภาวโต.

คำว่า **อันความมีลาภและความเสื่อมลาภย่ำยีแล้ว** ความว่า อันความมีลาภมีการได้บริขาร มีบาตรจีวรเป็นต้น และผ้าผ่อนเป็นต้น และความเสื่อมลาภจากสิ่งเหล่านั้นเหมือนกัน ย่ำยีแล้วคือเหยียบย่ำแล้ว ครอบงำแล้ว เพราะเป็นปฏิฆะกับความยินดีและความยินร้ายซึ่งนิมิตนั้นที่เกิดขึ้น. อนึ่ง คำนี้เป็นเพียงตัวอย่าง, แม้โลกธรรมที่เหลือก็พึงทราบว่าสงเคราะห์เข้าในข้อนี้ด้วย. บาทคาถาว่า **สมาธึ นาธิคจฺฉนฺติ** ความว่า บุคคลผู้มีอย่างนี้ เป็นรูปเหล่านั้น จะไม่ได้ไม่ประสบ จะไม่ถึงสมาธิคือความ

---

[๑] สี. ตณฺหาทิวเสน.
[๒] สี. เจตฺถ.

มีจิตเป็นเอกัคคตาด้วยอำนาจสมถะและวิปัสสนา แม้ในการบางครั้ง เพราะไม่มีธรรมที่จะยังสมาธิให้เป็นไป และเพราะไม่มีธรรมนอกนี้.

อิธาปิ ยถา มานาทีหิ อภิภูตา อวิทฺทสุโน[๑] สมาธึ นาธิคจฺฉนฺติ, น เอวํ วิทฺทสุโน. เต ปน มาทิสา เตหิ อนภิภูตา สมาธึ อธิคจฺฉนฺเตวาติ พฺยติเรกมุเขน อญฺญาพฺยากรณนฺติ เวทิตพฺพํ.

แม้ในที่นี้ก็จะไม่ประสบเหมือนอย่างบุคคลผู้ถูกมานะเป็นต้นครอบงำ จะไม่ประสบคือไม่บรรลุสมาธิฉันนั้น. บัณฑิตพึงทราบว่า บุคคลเหล่านั้นผู้เช่นกับด้วยเราไม่ถูกมานะเป็นต้นเหล่านั้นครอบงำแล้ว ย่อมบรรลุสมาธิได้เทียว การพยากรณ์พระอรหัตคุณโดยพยติเรกมุขนัย ด้วยประการดังนี้แล.

เสตุจฺฉตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเสตุจฉเถระ จบ.

---

[๑] สี. เต อวิทฺทสุโน.

๓. พนฺธุรตฺเถรคาถาวณฺณนา

นาหํ เอเตน อตฺถิโกติ อายสฺมโต พนฺธุรตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล อญฺญตรสฺส รญฺโญ อนฺเตปุเร โคปโก หุตฺวา เอกทิวสํ ภควนฺตํ สปริสํ ราชงฺคเณน[๑] คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต กณเวรปุปฺผานิ คเหตฺวา สสงฺฆโลกนายกํ ปูเชสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สีลวตีนคเร เสฏฺฐิปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. **พนฺธุโร**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต เกนจิเทว กรณีเยน สาวตฺถิยํ คโต อุปาสเกหิ สทฺธึ วิหารํ คโต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา ฌาณสฺส ปริปากตฺตา

๓. พรรณนาคาถาของพระพันธุรเถระ

คาถาของท่านพระพันธุรเถระมีคำว่า **นาหํ เอเตน อตฺถิโก** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาค พระนามว่าสิทธัตถะ มาเป็นคนเลี้ยงโคในวังหลวงของพระราชาพระองค์หนึ่ง วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งบริษัททรงดำเนินไปทางพระลานหลวง มีจิตเลื่อมใสถือเอาดอกยี่โถบูชาพระผู้เป็นผู้นำของโลกพร้อมทั้งพระสงฆ์.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลกเวียนว่ายอยู่ในสุคติอย่างเดียวต่อ ๆ ไป ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรเศรษฐีในเมืองสีลวดีนคร ท่านมีนามว่า **พันธุระ**. ท่านรู้ความแล้ว ไปยังกรุงสาวัตถี ด้วยกรณียกิจอย่างหนึ่ง เข้าไปสู่วิหารกับพวกอุบาสก ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา ได้ศรัทธาออกบวชแล้ว เพราะญาณท่านแก่กล้าแล้ว จึงเริ่มตั้ง

---

[๑] สี. ราชงฺคเนน.

วิปสฺสนำ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตำ ปาปุณิ. เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[๑] :

วิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต แล้ว ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ใน อปทาน**ว่า :

“สิทฺธตฺโถ นาม ภควา
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ
ปุรกฺขโต สาวเกหิ
นครำ ปฏิปชฺชถ.

“พระผู้มีพระภาค พระนามว่า สิทธัตถะ เชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านระ แวดล้อมด้วย พระสาวกทั้งหลาย เสด็จดำเนิน ไปสู่นคร.

รญฺโญ อนฺเตปุเร อาสึ
โคปโก อภิสมฺมโต
ปาสาเท อุปวิฏฺโฐหำ
อทฺทสำ โลกนายกำ.

เราเป็นผู้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้คุ้มครอง ภายในพระราชวัง เราเข้าไปใน ปราสาท ได้เห็นพระผู้มีพระภาค ผู้นำของโลก.

กณเวรำ คเหตฺวาน
ภิกฺขุสงฺเฆ สโมกิรึ
พุทฺธสฺส วิสุำ กตฺวาน
ตโต ภิยฺโย สโมกิรึ.

จึงถือเอาดอกชบา ไปโปรยลงใน ภิกษุสงฆ์ แยกพระพุทธเจ้าไว้ แผนกหนึ่ง โปรยดอกชบาลงบูชา ยิ่งกว่านั้น.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยำ ปุปฺผมภิโรปยึ[๒]
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติ เลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๖๖.
[๒] ฉ. ปุปฺผมภิปูชยึ.

สตฺตาสีติมฺหิโต กปฺเป
จตุราสุ๑ มหิทฺธิกา
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๘๗ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๔ พระองค์ ทรงพระนามว่ามหิทธิกะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา กตญฺญุภาเว ฐตฺวา อตฺตโน อุปการสฺส รญฺโญ ปจฺจุปการํ กาตุํ สีลวตีนครํ คนฺตฺวา รญฺโญ ธมฺมํ เทเสนฺโต สจฺจานิ ปกาเสสิ. ราชา สจฺจปริโยสาเน โสตาปนฺโน หุตฺวา อตฺตโน นครเร สุทสฺสนํ นาม มหนฺตํ วิหารํ กาเรตฺวา เถรสฺส นิยฺยาเทสิ. มหาลาภสกฺกาโร อโหสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ดำรงอยู่ในความเป็นผู้มีความกตัญญู เพื่อจะกระทำอุปการะตอบแก่พระราชาผู้เคยอุปการะท่านมา จึงไปยังกรุงสีลวดี แสดงธรรมถวายพระราชาประกาศสัจจะทั้งหลาย. ในเวลาจบแสดงสัจจะ พระราชาได้เป็นโสดาบัน โปรดให้สร้างมหาวิหารชื่อสุทัสสนะ ในพระนครของพระองค์แล้วมอบถวายพระเถระ. ลาภและสักการะใหญ่ได้มีแล้ว.

เถโร วิหารํ สพฺพํ จ ลาภสกฺการํ สมฺมสฺส นิยฺยาเทตฺวา สยํ ปุริมนิยาเมเนว ปิณฺฑาย จริตฺวา ยาเปนฺโต กติปาหํ ตตฺถ วสิตฺวา สาวตฺถึ คนฺตุกาโม อโหสิ. ภิกฺขู "ภนฺเต ตุเมฺห อิเธว วสถ, สเจ

พระเถระมอบวิหารและลาภสักการะทั้งหมดแด่พระสงฆ์ ท่านเองเที่ยวบิณฑบาตเลี้ยงชีพโดยนิยามเดิมนั่นเอง อยู่ในวิหารนั้น ๒-๓ วัน แล้วประสงค์จะไปยังกรุงสาวัตถี. ภิกษุทั้งหลาย

---

๑ สี. จตุโร อาสีสุ.

ปจฺจเยหิ เวกลฺลํ, มยํ ตํ ปริปูเรสฺสามา"ติ อาหํสุ. เถโร "น มยฺหํ อาวุโส อุฬาเรหิ ปจฺจเยหิ อตฺโถ อตฺถิ,[๑] อิตรีตเรหิ ปจฺจเยหิ ยาเปมิ, ธมฺมรเสเนวมฺหิ ติตฺโต"ติ[๒] ทสฺเสนฺโต :

จึงพูดว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านจงอยู่ในที่นี้เถิด ถ้าความบกพร่องด้วยปัจจัยทั้งหลายเกิดขึ้น พวกกระผมจักทำให้บริบูรณ์กันเอง" ดังนี้. พระเถระกล่าวว่า "อาวุโส เราไม่ต้องการด้วยปัจจัยอันโอฬาร เรายังอัตภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัยตามมีตามได้ เราอิ่มเอิบด้วยรสพระธรรมอย่างเดียว" แสดงดังนี้ จึงภาษิตคาถาว่า :

๑๐๓. "นาหํ เอเตน อตฺถิโก
สุขิโต ธมฺมรเสน ตปฺปิโต
ปิตฺวาน รสคฺคมุตฺตมํ
น จ กาหามิ วิเสน[๓]
สนฺถวนฺ"ติ.[๔]

๑๐๓. "เราไม่มีความต้องการด้วยลาภคืออามิสนั้น มีความสุขพอแล้ว เป็นผู้อิ่มเอิบแล้วด้วยรสแห่งธรรม ครั้นได้ดื่มรส อันล้ำเลิศเช่นนี้แล้ว จะไม่กระทำความสนิทสนมด้วยรสอื่นเลย".

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **นาหํ เอเตน อตฺถิโก**ติ เยน มํ ตุเมฺห ตปฺเปตุกามา "ปริปูเรสฺสามา"ติ วทถ, เอเตน อามิสลาเภน ปจฺจยามิสรเสน นาหํ อตฺถิโก, มยฺหํ เอเตน อตฺโถ นตฺถิ, สนฺตุฏฺฐิ[๕] ปรมํ สุขนฺติ

ในคาถานั้น บาทคาถาว่า **นาหํ เอเตน อตฺถิโก** ความว่า ท่านทั้งหลายใคร่จะให้เราอิ่มเอิบด้วยรสใด กล่าวว่า "จักยังปัจจัยให้บริบูรณ์" เราไม่ต้องการด้วยรสแห่งปัจจัยอามิสนั้น อันเป็นอามิส

---

[๑] ม. อตฺถิสทฺโท น ทิสฺสติ.
[๒] สี. อตฺถิโกติ.
[๓] ก. รเสน.
[๔] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.
[๕] สี. สนฺตุฏฺฐี.

อิตรีตเรเหว ปจฺจเยหิ ยาเปมีติ อตฺโถ. อิทานิ เตน อนตฺถิกภาเว ปธานการณํ ทสฺเสนฺโต อาห "**สุขิโต ธมฺมรเสน ตปฺปิโต**"ติ.

ลาภนั้น เราไม่ต้องการด้วยปัจจัยนี้ ความสันโดษเป็นสุขอย่างยิ่ง ฉะนั้น เราจะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัยตามมีตามได้อย่างเดียว. บัดนี้พระเถระเมื่อจะแสดงเหตุอันเป็นประธานในความไม่ต้องการด้วยอามิสลาภนั้น จึงกล่าวว่า "**สุขิโต ธมฺมรเสน ตปฺปิโต**" (เราเป็นผู้อิ่มเอิบแล้วด้วยรสแห่งพระธรรม).

สตฺตตึสโพธิปกฺขิยธมฺมรเสน เจว นววิธโลกุตฺตรธมฺมรเสน จ ตปฺปิโต ปีณิโต[๑] สุขิโต อุตฺตเมน สุเขน สุหิโตติ อตฺโถ. **ปิตฺวา รสคฺคมุตฺตมนฺติ** สพฺพรเสสุ อคฺคํ เสฏฺฐํ ตโตเยว อุตฺตมํ ยถาวุตฺตํ ธมฺมรสํ ปิวิตฺวา ฐิโต, เตนาห "สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาตี"ติ.[๒] **น จ กาหามิ วิเสน สนฺถวนฺติ** เอวรูปึ รสุตฺตมํ ธมฺมรสํ ปิวิตฺวา ฐิโต วิเสน วิสสทิเสน วิสรเสน[๓] สนฺถวํ สํสคฺคํ น กริสฺสามิ, ตถากรณสฺส การณํ นตฺถีติ อตฺโถ.

อธิบายว่า เราอิ่มเอิบแล้ว คืออยินดีแล้วด้วยรสแห่งโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และด้วยรสแห่งโลกุตรธรรม ๙ ประการ เป็นผู้มีความสุขแล้ว คือตั้งมั่นแล้วด้วยความสุขอันอุดม. บาทคาถาว่า **ปิตฺวา รสคฺคมุตฺตมํ** ความว่า พระเถระดื่มรสอันเลิศอันประเสริฐในบรรดารสทั้งปวงคือรสแห่งพระธรรมอันสูงสุดกว่านั้นตามที่กล่าวแล้วตั้งอยู่, เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ" (รสแห่งพระธรรมย่อมชำนะรสทั้งปวง) ดังนี้. บาทคาถาว่า **น จ กาหามิ วิเสน สนฺถวํ** ความว่า ผู้ที่ดื่มรสแห่ง

---

[๑] สี. ปีโต.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๖๓.
[๓] สี. อิ. วิสสฺส รเสน.

พระธรรมอันเป็นรสสูงสุดเห็นปานนี้ตั้งอยู่แล้ว ย่อมไม่กระทำความเกี่ยวข้องเชยชมด้วยรสอันเป็นพิษเช่นกับยาพิษอันเป็นพิษ คือไม่มีเหตุที่ให้กระทำเช่นนั้น" ดังนี้.

พนฺธุรตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา. พรรณนาคาถาของพระพันธุรเถระ จบ.

๔. ขิตกตฺเถรคาถาวณฺณนา

ลหุโก วต เม กาโยติ อายสฺมโต ขิตกตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล ยกฺขเสนาปติ หุตฺวา นิพฺพตฺโต เอกทิวสํ ยกฺขสมาคเม นิสินฺโน สตฺถารํ อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสินฺนํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

ตสฺส สตฺถา ธมฺมํ เทเสสิ. โส ธมฺมํ สุตฺวา อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ ปเวเทนฺโต อปฺโผเฏนฺโต[๑] อุฏฺฐหิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, **ขิตโก**ติสฺส นามํ อโหสิ.

๔. พรรณนาคาถาของพระขิตกเถระ

คาถาของท่านพระขิตกเถระมีคำว่า **ลหุโก วต เม กาโย** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เมื่อครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระมาบังเกิดเป็นยักษ์เสนาบดี วันหนึ่งนั่งอยู่ในสมาคมของพวกยักษ์ เห็นพระศาสดาประทับนั่งอยู่ ณ ควงไม้ต้นหนึ่ง จึงเข้าเฝ้าถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง.

พระศาสดาจึงทรงแสดงธรรมโปรดยักษ์นั้น. ยักษ์นั้นฟังธรรมแล้ว เมื่อประกาศความปีติและโสมนัสอันยิ่งใหญ่จึงลุกขึ้นปรบมือแล้วถวายบังคมพระศาสดา กระทำประทักษิณแล้วกลับไป. ด้วยบุญกรรมนั้น ยักษ์นั้นเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงสาวัตถี มีนามว่า**ขิตกะ**.

---

[๑] สี. อิ. อปฺโผเฑนฺโต.

โส วิญฺญุตํ ปตฺโต มหาโมคฺคลานตฺ-
เถรสฺส มหิทฺธิกภาวํ สุตฺวา "อิมินา
ภวิสฺสามี"ติ ปุพฺพเหตุนา โจทิยมาโน
ปพฺพชิตฺวา ภควโต สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ
คเหตฺวา สมถวิปสฺสนาสุ[๑] กมฺมํ กโรนฺโต
น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน
วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

เขารู้เดียงสาแล้ว ได้ยินว่า พระมหา-
โมคคัลลานเถระเป็นผู้มีฤทธิ์มากคิดว่า
"เราก็จักเป็นด้วยเหตุนี้" เป็นผู้อันบุพเหตุ
ตักเตือนแล้วจึงออกบวชแล้วเรียนกรรมฐาน
ในสำนักของพระผู้มีพระภาค บำเพ็ญ
สมถะและวิปัสสนากรรมฐานอยู่ไม่นานนัก
ก็ได้อภิญญา ๖ แล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่าน
จึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ปทุโม นาม[๓] นาเมน
ทฺวิปทินฺโท นราสโภ
ปวนา อภินิกฺขมฺม
ธมฺมํ เทเสติ จกฺขุมา.

ยกฺขานํ สมโย อาสิ
อวิทูเร มเหสิโน
เยน กิจฺเจน สมฺปตฺตา
อชฺฌาเปกฺขึสุ ตาวเท.

พุทฺธสฺส คิรมญฺญาย
อมตสฺสว[๔] เทสนํ

"พระผู้มีพระภาค ผู้เป็นจอมสัตว์
ประเสริฐกว่านระ มีพระนามว่า
ปทุมะ ผู้มีจักษุ เสด็จออกจาก
ป่าใหญ่แล้ว ทรงแสดงธรรมอยู่.

ในขณะนั้น ได้มีการประชุมใหญ่
แห่งยักษ์ทั้งหลาย ในที่ไม่ไกล
พระผู้มีพระภาค ยักษ์ทั้งหลายมา
ประชุมกันแล้ว ด้วยกิจบางอย่าง
ได้เห็นอย่างแจ้งชัด.

เราได้ทราบ (ได้ยิน) พระสุรเสียง
ที่ทรงแสดงอมฤตธรรมของพระพุทธ-

---

[๑] ม. วิปสฺสนาย.
[๒] ขุ. อ. ๓๒/๒๖๕.
[๓] สี. ปทุมุตฺตโร นาม.
[๔] ฉ. อิ. อมตสฺส จ.

ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
อปฺโปเสตฺวา[๑] อุปฏฺฐหึ.
สุจิณฺณสฺส ผลํ ปสฺส[๒]
อุปฏฺฐานสฺส สตฺถุโน
ตีสกปฺปสหสฺเสสุ
ทุคฺคตึ นุปปชฺชหํ.

อูนตีเส[๓] กปฺปสเต
สมลงฺกตนามโก
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เจ้า มีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส
ปรบมือแล้วเข้าไปบำรุง.
เราเห็นผลแห่งการบำรุงพระศาสดา
ที่ประพฤติด้วยดี ใน ๓๐,๐๐๐ กัป
เราไม่เข้าถึงทุคติเลย.

ใน ๒,๙๐๐ กัป ได้มีพระเจ้า
จักรพรรดิ พระนามว่า สมลังกตะ
ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ
มีพลมาก ฯลฯ.
กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา สวิเสสํ อิทฺธีสุ วสีภาเวน อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุภนฺโต อิทฺธิปาฏิหาริเยน อนุสาสนี-ปาฏิหาริเยน จ สตฺตานํ อนุคฺคหํ กโรนฺโต วิหรติ. โส ภิกฺขูหิ "กถํ ตฺวํ อาวุโส อิทฺธี วลญฺเชสี"ติ ปุฏฺโฐ ตมตฺถํ อาจิกฺขนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเสวย อิทธิวิธีมีอย่างต่าง ๆ ด้วยความเป็นผู้มีความชำนาญในฤทธิ์ทั้งหลาย พร้อมทั้งความวิเศษ กระทำการอนุเคราะห์แก่สัตว์ทั้งหลาย ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ และอนุสาสนียปาฏิหาริย์อยู่. ท่านถูกภิกษุทั้งหลาย ถามว่า "อาวุโส ท่านใช้ฤทธิ์

---

[๑] ฉ. อปฺโผเฏตฺวา.
[๒] อิ. ปสฺสํ.
[๓] สี. อูนวีเส.

อย่างไร" เมื่อจะบอกความข้อนั้นจึงกล่าวคาถาว่า :

๑๐๔. "ลหุโก วต เม กาโย
ผุฏฺโฐ จ ปีติสุเขน วิปุเลน
ตูลมิว เอริตำ มาลุเตน
ปิลวตีว เม กาโย"ติ.[๑]

๑๐๔. "กายของเราเป็นกายเบาหนอ อันปีติ และสุขอย่างไพบูลย์ถูกต้องแล้ว ย่อมเลื่อนลอยได้ เหมือนนุ่นที่ถูกลมพัดไป ฉะนั้น".

คาถำ อภาสิ.

"อุทานวเสนา"ติปิ วทนฺติเยว.

อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ท่านกล่าวคาถาด้วยอำนาจแห่ง "อุทาน" ดังนี้บ้าง.

ตตฺถ **ลหุโก วต เม กาโยติ** นีวรณาทิวิกฺขมฺภเนน จุทฺทสวิเธน จิตฺตปริทมเนน จตุริทฺธิปาทกภาวนาย สุฏฺฐุ จิณฺณวสีภาเวน จ เม รูปกาโย สลฺลหุโก วต, เยน ทนฺธ[๒] มหาภูตปจฺจยมฺปิ นาม อิมำ กรชกายำ จิตฺตวเสน ปริณาเมมีติ[๓] อธิปฺปาโย. **ผุฏฺโฐ จ ปีติสุเขน วิปุเลนาติ** สพฺพตฺถกเมว ผรนฺเตน มหตา อุฬาเรน ปีติสหิเตน

บาทคาถาว่า **ลหุโก วต เม กาโย** ในคาถานั้น ความว่า รูปกายของเราเบาพร้อมหนอ ด้วยการข่มนิวรณ์เป็นต้นได้ ด้วยการฝึกจิต ๑๔ ประการ และด้วยความมีความชำนาญที่สั่งสมไว้ดีแล้วในอิทธิบาทภาวนา ๔, อธิบายว่า อันจะเป็นเหตุให้กรชกายนี้ ชื่อว่ามีมหาภูตเป็นปัจจัยเชื่องช้าเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจจิตได้. คำว่า **ผุฏฺโฐ จ สุเขน ผุฏฺโฐ จ เม กาโยติ** โยชนา. **ปีติสุเขน วิปุเลน** ประกอบความว่า

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.
[๒] สี. อหำ.
[๓] ม. ปริณาเมตีติ.

อิทญฺจ ยถา กาโย ลหุโก อโหสิ. ตำ ทสฺสนตฺถำ วุตฺตำ. สุขสญฺโญกฺกมเนน หิ สทฺธึเยว ลหุสญฺโญกฺกมนำ โหติ. สุขสฺส ผรณญฺเจตฺถ ตำ สมุฏฺฐานรูปวเสน ทฏฺฐพฺพำ.

กายของเราอันความสุขที่ประกอบด้วยปีติอันยิ่งใหญ่แผ่ไปมีประโยชน์ในที่ทั้งปวงถูกต้องแล้ว. อนึ่ง คำนี้ท่านกล่าวไว้เพื่อแสดงถึงประการที่กายอันเบานั้น. ก็การก้าวลงสู่ลหุสัญญา (ความสำคัญว่าเบาพร้อม) ย่อมมีพร้อมกับการก้าวลงสู่สุขสัญญา (ความสำคัญว่ามีความสุข) ทีเดียว, อนึ่งในอธิการนี้พึงเห็นว่าความแผ่สุขไปก็ด้วยอำนาจรูป ซึ่งมีลหุสัญญานั้นเป็นสมุฏฐาน.

กถำ ปน จตุตฺถชฺฌานสมงฺคิโน ปีติสุขผรณำ, สมติกฺกนฺตปีติสุขำ หิ ตนฺติ เจ? สจฺจเมตำ,[1] อิทำ ปน น จตุตฺถชฺฌานกฺขณวเสน วุตฺตำ, อถโข ปุพฺพภาควเสน "ปีติสุเขนา"ติ ปน ปีติสหิตสทิเสน สุเขน, อุเปกฺขา หิ อิธ สนฺตสภาวตาย ณาณวิเสสโยคโต จ สุขนฺติ อธิปฺเปตำ.

ก็การแผ่ปีติและสุขของท่านผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยจตุตถฌานจะมีได้อย่างไร. ถ้าพึงมีผู้ถามว่า ก็การแผ่ปีติและสุขนั้นมีปีติและสุขอันก้าวล่วงเสียแล้วนี่? ตอบว่าข้อนั้นจริง แต่ข้อนี้ท่านมิได้กล่าวด้วยอำนาจขณะแห่งจตุตถฌาน. โดยที่แท้ท่านกล่าวด้วยอำนาจความสุขในตอนต้น. แต่คำว่าปีติสุข ท่านกล่าวด้วยความสุขเช่นเดียวกันกับที่ประกอบด้วยปีติ. เพราะอุเบกขาท่านประสงค์เอาว่าเป็นสุขในที่นี้เพราะมีสภาวะสงบ และเพราะประกอบด้วยฌานอันพิเศษ.

---

[1] สี. ตนฺติ สมฺมตำ.

๕-๒-๑๑-๔

ตถา หิ วุตฺตํ "สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ โอกฺกมตี"ติ.[๑] ปาทกชฺฌานารมฺมเณน รูปกายารมฺมเณน วา อิทฺธิจิตฺเตน สหชาตํ สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ โอกฺกมติ ปวิสติ ผุสติ สมฺปาปุณาตีติ อยมฺปิ ตตฺถ อตฺโถ. ตถา จาห อฏฺฐกถายํ "สุขสญฺญา นาม อุเปกฺขาสมฺปยุตฺตา สญฺญา. อุเปกฺขา หิ สนฺตํ สุขนฺติ วุตฺตํ, สาเยว สญฺญา นีวรเณหิ เจว วิตกฺกาทิปจฺจนีเกหิ จ วิมุตฺตตฺตา ลหุสญฺญาติปิ เวทิตพฺพา.

สมจริงดังท่านกล่าวไว้ว่า "ก้าวลงสู่สุขสัญญา และลหุสัญญา" ดังนี้. พระโยคาวจรย่อมก้าวลง ย่อมเข้าไป ย่อมถูกต้อง ย่อมถึงพร้อมซึ่งสุขสัญญาและลหุสัญญา ซึ่งเกิดร่วมกันกับอิทธิจิตอันมีฌานที่เป็นบาทเป็นอารมณ์ หรือมีรูปกายเป็นอารมณ์ แม้ดังกล่าวมานี้เป็นข้อความในคำว่า ก้าวลงสู่สุขสัญญาและลหุสัญญานั้น. อีกประการหนึ่ง ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า "สัญญาที่สัมปยุตด้วยอุเบกขา ชื่อว่าสุขสัญญา เพราะท่านกล่าวว่า อุเบกขาเป็นความสุขอันสงบ. สัญญานั้นนั่นเทียว พึงทราบว่าเป็นลหุสัญญาด้วย เพราะพ้นจากนิวรณ์ทั้งหลาย และพ้นจากธรรมอันเป็นข้าศึกคือวิตกเป็นต้น.

ตํ โอกฺกนฺตสฺส ปนสฺส กรชกาโยปิ ตูลปิจุ วิย สลฺลหุโก โหติ. โส เอวํ วาตกฺขิตฺตตูลปิจุนา วิย สลฺลหุเกน ทิสฺสมาเนน[๒] กาเยน พฺรหฺมโลกํ คจฺฉตี"ติ. เตนาห "**ตูลมิว เอริตํ มาลุเตน, ปิลวตีว เม กาโย**"ติ ตสฺสตฺโถ

อนึ่ง แม้กรชกายของพระโยคาวจรนั้นอันก้าวลงสู่ลหุสัญญานั้น ก็มีความเบาพร้อมดุจปุยนุ่น. พระโยคาวจรนั้นย่อมไปสู่พรหมโลกได้ ด้วยกายที่ปรากฏอยู่อันเบาพร้อม เหมือนปุยนุ่นที่ถูกลมพัดไปฉะนั้น" อย่างนี้แล. เพราะเหตุนั้น ท่าน

---

[๑] ขุ. ป. ๓๑/๑๖๓, ๕๙๕..
[๒] ม. อทิสฺสมาเนน ฯ.

ยทาหं พฺรหฺมโลกं อญฺญं วา อิทฺธิยา คนฺตุกาโม โหมิ, ตทา มาลุเตน วายุนา เอริตं จิตฺตं ตูลปิจุ วิย อากาสं ลงฺฆนฺโตเยว เม กาโย โหตีติ.

จึงกล่าวว่า "**กายของเราเป็นกายเบา ย่อมเลื่อนลอยได้ เหมือนปุยนุ่นถูกลมพัดแล้ว**". ความของคำนั้นดังต่อไปนี้ เมื่อใดเราต้องการจะไปสู่พรหมโลก หรือโลกอื่นด้วยฤทธิ์. เมื่อนั้นจิตก็จะถูกมาลุตคือลมหอบไป คือกายของเราจะโลดขึ้นสู่อากาศดุจปุยนุ่นฉะนั้นแล.

ขิตกตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระขิตกเถระ จบ.

๕. มลิตวมฺภตฺเถรคาถา-วณฺณนา

อุกฺกณฺฐิโตติ อายสฺมโต มลิตวมฺภตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล หิมวนฺตโต อวิทูเร อญฺญตรสฺมึ ชาตสฺสเร สกุโณ หุตฺวา นิพฺพตฺติ ปทุมุตฺตโร ภควา ตํ อนุคฺคณฺหนฺโต ตตฺถ คนฺตฺวา ชาตสฺสรตีเร จงฺกมติ. สกุโณ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส สเร กุมุทานิ คเหตฺวา ภควนฺตํ ปูเชสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กุรุกจฺฉนคเร[๑] อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **มลิตวมฺภ**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต ปจฺฉาภูมหาเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต วิหรติ.

๕. พรรณนาคาถาของพระมลิตวัมภเถระ

คาถาของท่านพระมลิตวัมภเถระมีคำว่า **อุกฺกณฺฐิโต** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินว่าพระเถระนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระบังเกิดเป็นนกอยู่ที่สระแห่งหนึ่งไม่ไกลจากป่าหิมวันต์. พระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ เมื่อจะอนุเคราะห์นกนั้นจึงเสด็จไปที่สระนั้น ทรงเดินจงกรมที่ริมสระ. นกเห็นพระผู้มีพระภาคแล้วมีใจเลื่อมใส จึงเอาดอกโกมุทในสระมาบูชาพระผู้มีพระภาค.

ด้วยบุญกรรมนั้น นกนั้นจึงเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์คนหนึ่งในกุรุกัจฉนคร[๑] นามของท่านว่า **มลิตวัมภ**. ท่านรู้ความแล้วเข้าไปหาพระปัจฉาภูมหาเถระ ฟังธรรมในสำนักของท่านแล้วได้ศรัทธาออกบวช แล้วบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานอยู่.

---

[๑] สี. ภารุกจฺฉนคเร.

[๑] สี. ภารุกัจฉกนคร.

ตสฺส จ อยํ สภาโว, ยตฺถ โภชนสปฺปาโย ทุลฺลโภ, อิตเร สุลภา, ตโต น ปกฺกมติ. ยตฺถ ปน โภชนสปฺปาโย สุลโภ, อิตเร ทุลฺลภา, ตตฺถ น วสติ ปกฺกมเตว. เอวํ วิหรนฺโต จ เหตุสมฺปนฺนตาย มหาปุริสชาติกตาย จ น จิรสฺเสว วิปสฺสนำ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตำ ปาปุณิ, เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[๑] :

ก็ท่านมีสภาวะอันนี้คือช่างหาโภชนะที่สบายได้ยาก (ส่วน) นอกนี้หาได้ง่าย ฉะนั้นท่านจึงไม่ออกไปจากที่นั้น. แต่ในที่ใดหาโภชนะที่สบายได้ง่าย นอกนี้หาได้ยาก ในที่นั้นท่านจะไม่อยู่ จะหลีกไปเสีย และเมื่อท่านอยู่อย่างนี้ เพราะเหตุที่ท่านถึงพร้อมด้วยเหตุและมีชาติเป็นมหาบุรุษ จึงเจริญวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต, ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
มหาชาตสฺสโร อหุ
ปทุมุปฺปลสญฺฉนฺโน
ปุณฺฑรีกสโมหิโต.[๒]

"ณ ที่ใกล้ภูเขาหิมวันต์ มีสระใหญ่สระหนึ่ง (สระธรรมชาติ) ดารดาษด้วยดอกปทุม (บัวหลวง) และดอกอุบล (บัวเขียว) สะพรั่งด้วยดอกบุณฑริก (บัวขาว).

กุกฺกุโฏ[๓] นาม นาเมน
ตตฺถาสึ สกุโณ ตทา
สีลวา วตฺตสมฺปนฺโน[๔]
ปุญฺญาปุญฺเญสุ โกวิโท.

ในกาลนั้น เราเป็นนกมีชื่อว่ากุกกุฏะ อาศัยอยู่ใกล้สระนั้น เป็นผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร ฉลาดในบุญและมิใช่บุญ.

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๒๖๓.
๒ ฉ. ปุณฺฑรีกสโมตฺถโฏ.
๓ ฉ. กุกุตฺโถ, สี. กกุโธ.
๔ ฉ. พุทฺธิสมฺปนฺโน.

ปทุมุตฺตโร โลกวิทู
อาหุตีนำ ปฏิคฺคโห
ชาตสฺสรสฺสาวิทูเร
สญฺจริตฺถ มหามุนิ.

พระมหามุนีพระนามว่าปทุมุตตระ ทรงรู้แจ้งโลก สมควรรับเครื่องบูชา เสด็จสัญจรไปในที่ไม่ไกลสระนั้น.

ชลชำ กุมุทำ ภิตฺวา[๑]
อุปเนสึ มเหสิโน
มม สงฺกปฺปมญฺญาย
ปฏิคฺคหิ มหามุนิ.

เราหักดอกบัวโกมุท น้อมถวายแด่พระองค์ พระองค์ทรงทราบความดำริของเราแล้ว ทรงรับไว้.

ตญฺจ ทานำ ททิตฺวาน
สุกฺกมูเลน โจทิโต
กปฺปานำ สตสหสฺสำ
ทุคฺคตึ นุปปชฺชหำ.

ครั้นเราถวายทานนั้นแล้ว และอันกุศลมูลตักเตือน เราไม่รู้จักทุคติเลยตลอดแสนกัป.

โสฬเสโต กปฺปสเต
อาสุ วรุณนามกา
อฏฺฐ เอเต ชนา ตตฺถ[๒]
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ใน ๑,๖๐๐ กัปแต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๘ พระองค์. พระเจ้าจักรพรรดิเหล่านี้มีพระนามว่าวรุณะ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. เฉตฺวา, อิ. คเหตฺวา.
[๒] ฉ. ชนาธิปา.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน ปฏิปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา อุทาเนนฺโต[๑] :

๑๐๕. "อุกฺกณฺฐิโตปิ น วเส
รมมาโนปิ ปกฺกเม
น เตฺววานตฺถสංหิตं
วเส วาสं วิจกฺขโณ"ติ[๒]

คาถํ อภาสิ.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาถึงความปฏิบัติของตนเมื่อจะเปล่งอุทาน ได้ภาษิตคาถาว่า :

๑๐๕. "เราเกิดความกระสันขึ้น ในที่ใด เราย่อมไม่อยู่ในที่นั้น แม้เราจะยินดีอย่างนั้น ก็พึงหลีกไปเสีย แต่เราเห็นว่า การอยู่ในที่ใด จะไม่มีความเสื่อมเสีย เราก็พึงอยู่ในที่นั้น.

ตตฺถ **อุกฺกณฺฐิโตปิ น วเสติ** ยสฺมึ อาวาเส วสนฺตสฺส เม โภชนสปฺปายาลาเภน อธิกุสเลสุ ธมฺเมสุ อุกฺกณฺฐา[๓] อนภิรติ อุปฺปชฺชติ, ตตฺถ อุกฺกณฺฐิโตปิ วสามิเยว[๔] อิตรสปฺปายลาเภน น ปกฺกเม น ปกฺกมามิ. **น วเสติ** เอตฺถ น-กาเรนปิ ปกฺกเมติปทं สมฺพนฺธิตพฺพं.

คำว่า **อุกฺกณฺฐิโตปิ น วเส** ในคาถานั้น ความว่า เมื่อเราอยู่ในอาวาสใด ความกระสันคือความไม่ยินดีย่อมบังเกิดขึ้นในธรรมอันเป็นกุศลอันยิ่ง เพราะไม่ได้โภชนะที่เป็นสัปปายะในที่นั้น แม้เรากระสันแล้ว เราจะอยู่ในที่นั้น เราจะไม่หลีกไป คือไม่กลับไป เพราะว่าโภชนะนอกนี้ที่เป็นสัปปายะ. บทว่า ปกฺกเม นี้พึงเชื่อมเข้าแม้กับ น-อักษร ในคำว่า **น วเส** นี้.

---

[๑] สี. อุทานํ อุทาเนนฺโต.
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.
[๓] ม. อุกฺกณฺฐิ.
[๔] สี. วเส วสามิเยว.

รมมาโนปิ ปกฺกเมติ ยสฺมึ ปน อาวาเส วสนฺตสฺส เม ปจฺจยเวกลฺลาภาเวน นตฺถิ อุกฺกณฺจา, อญฺญทตฺถุ อภิรมามิ, เอวํ อภิรมมาโนปิ อวเสสสปฺปายาลาเภน ตโต ปกฺกเม, น วเสยฺยํ, เอวํ ปฏิปชฺชนฺโตวาหํ น จิรสฺเสว สกตฺถํ ปจฺจุปาทินฺติ. อยญฺเจตฺถ อตฺตปฏิปตฺติ-ปจฺจเวกฺขณายํ โยชนา. ปรสฺส โอวาททาเน ปน วเสยฺย น ปกฺกเมยฺยาติ[๑] วิธานวเสน โยเชตพฺพํ.

บาทคาถาว่า **รมมาโนปิ ปกฺกเม** ความว่า เมื่อเราอยู่ในอาวาสใด ความกระสันย่อมไม่มี เพราะไม่ได้ความบกพร่องด้วยปัจจัย เราก็จะอภิรมย์แท้จริง เราแม้อภิรมย์อยู่อย่างนี้ ก็จะพึงหลีกไปเสียจากที่นั้น เพราะไม่ได้สัปปายะที่เหลือคือจะไม่พึงอยู่. เราแม้ปฏิบัติอยู่อย่างนี้ไม่นานนักก็ยึดเอาได้ซึ่งประโยชน์ตน. อนึ่ง ในการพิจารณาถึงข้อปฏิบัติของตนนี้มีวาจาประกอบความเท่านี้. แต่ในการให้โอวาทแก่บุคคลอื่น ควรอยู่ ไม่ควรหลีกไป พึงประกอบด้วยอำนาจการจัดแจง (วิธาน) ดังกล่าวมานี้.

น เตฺววานตฺถสหิตํ, วเส วาสํ วิจกฺขโณติ ยสฺมึ อาวาเส ปจฺจยา สุลภา, สมณธมฺโม น ปาริปูรึ คจฺฉติ, [๒]ยสฺมึ จ อาวาเส ปจฺจยา ทุลฺลภา, สมณธมฺโมปิ ปาริปูรึ น คจฺฉติ, เอวรูโป อาวาโส อิธ อนตฺถสหิโต นาม อวฑฺฒิสหิโตติ กตฺวา. เอวรูปึ วาสํ[๒]

คำว่า **น เตฺววานตฺถสหิตํ วเส วาสं วิจกฺขโณ** กระทำคำอธิบายว่า "ในอาวาสใด ปัจจัยหาได้ง่าย แต่สมณธรรมไม่ถึงความบริบูรณ์ และในอาวาสใดปัจจัยหาได้ยาก แม้สมณธรรมก็ไม่ถึงความบริบูรณ์ อาวาสเห็นปานนี้ ชื่อว่าไม่ประกอบด้วยประโยชน์ คือไม่ประกอบ

---

[๑] สี. โอวาททาเน จ น วเสยฺย ปกฺกเมยฺยาติ.

[๒-๒] สี. ยสฺมึ จ อาวาเส ปจฺจยา สุลภา, สมณธมฺโมปิ ปาริปูรึ คจฺฉติ, เอวรูโป อาวาโส อตฺถสหิโต นาม วฑฺฒิสหิโตติ กตฺวา อิธ อนตฺถสหิตํ วาสं.

วิจกฺขโณ วิญฺญุชาติโก สกตฺถํ ปริปูเรตุกาโม นเตฺวว วเสยฺย. ยตฺถ ปน ปญฺจงฺคสมนฺนาคโต อาวาโส ลพฺภติ, สตฺตปิ สปฺปายา ลพฺภนฺติ, ตตฺเถว วเสยฺยาติ อตฺโถ.

ด้วยความเจริญในที่นี้. ผู้มีปัญญา คือ มีวิญญูชาติ พิจารณาถึงการอยู่เห็น ปานนี้ เป็นผู้ใคร่เพื่อจะยังประโยชน์ตน ให้บริบูรณ์ ก็ไม่ควรอยู่. อธิบายว่า ก็ในที่ใดได้อาวาสอันประกอบด้วยองค์ ๕ ทั้งได้สัปปายะทั้ง ๗ ในที่นั้น ควรอยู่.

มลิตวมฺภตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระมลิตวัมภเถระ จบ.

๖. สุเหมนฺตตฺเถรคาถา-วณฺณนา

สตลิงฺคสฺส อตฺถสฺสาติ อายสฺมโต สุเหมนฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต อิโต ทฺวานวุเต กปฺเป ติสฺสสฺส ภควโต กาเล วนจโร หุตฺวา วเน วสติ, ตํ อนุคฺคหิตุํ ภควา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตสฺส อาสนฺเน ฐาเน อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิ. โส ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต สุคนฺธานิ ปุนฺนาคปุปฺผานิ โอจินิตฺวา ภควนฺตํ ปูเชสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ปาริยนฺตเทเส วิภวสมฺปนฺนสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **สุเหมนฺโต**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต สงฺกสฺสนคเร มิคทาเย วิหรนฺตํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา

๖. พรรณนาคาถาของพระสุเหมันตเถระ

คาถาของท่านพระสุเหมันตเถระมีคำว่า **สตลิงฺคสฺส อตฺถสฺส** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะในภพนั้น ๆ. ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าติสสะ เป็นพรานไพรอยู่ในป่า พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปสู่ป่าเพื่อจะอนุเคราะห์พรานนั้น จึงประทับนั่ง ณ ควงไม้ต้นหนึ่ง ในที่ใกล้พรานนั้น. พรานนั้นเห็นพระผู้มีพระภาคแล้วมีจิตเลื่อมใส เลือกเฟ้นดอกบุญนาคที่มีกลิ่นหอมดี บูชาพระผู้มีพระภาค.

ด้วยบุญกรรมนั้นเขาไปบังเกิดในเทวโลก ยังกระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติในประเทศชายแดน มีนามว่า**สุเหมันตะ**. เขารู้ความแล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้ประทับอยู่ ณ มิคทายวัน ใกล้สังกัสนคร ฟังธรรม ได้

ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา เตปิฏโก หุตฺวา วิปสฺสนำ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต อโหสิ. เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[๑] :

ศรัทธาจึงออกบวชเป็นผู้ทรงไตรปิฎก เริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖ บรรลุปฏิสัมภิทาแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"กานนำ วนโมคฺคยฺห[๒]
วสามิ ลุทฺทโก อหำ
ปุนฺนาคำ ปุปฺผิตำ ทิสฺวา
พุทฺธเสฏฺฐำ อนุสฺสรึ.

"เราเป็นนายพราน เข้าไปสู่ป่าใหญ่ ได้เห็นดอกบุนนาคกำลังบาน จึงระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

ตำ ปุปฺผำ โอจินิตฺวาน
สุคนฺธำ คนฺธคนฺธิกำ[๓]
ถูปำ กริตฺวา ปุลิเน
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ.

ได้เก็บเอาดอกบุนนาคนั้น อันมีกลิ่นหอมตลบอบอวลแล้ว ได้ก่อสถูปที่กองทรายบูชาแด่พระพุทธเจ้า.

เทฺวนวุเต อิโต กปฺเป
ยำ ปุปฺผำ อภิปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.

ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

เอกมฺหิ นวุเต กปฺเป
เอโก อาสึ ตโมนุโท
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง มีนามว่าตโมนุทะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๖๒.
[๒] ฉ. วนโมคยฺห.
[๓] ฉ. คนฺธิตำ สุภำ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา เอวํ จินฺเตสิ "มยา โข ยํ สาวเกน ปตฺตพฺพํ, ตํ[๑] อนุปฺปตฺตํ, ยนฺนูนาหํ อิทานิ ภิกฺขูนํ อนุคฺคหํ กเรยฺยนฺ"ติ. เอวํ จินฺเตตฺวา ปภินฺนปฏิสมฺภิทตาย อกิลาสุตาย จ อตฺตโน สนฺติกํ อุปคเต ภิกฺขู ยถารหํ[๒] โอวทนฺโต อนุสาสนฺโต กงฺขํ ฉินฺทนฺโต ธมฺมํ กเถนฺโต กมฺมฏฺฐานํ นิคฺคุมฺพํ นิชฺชฏํ กตฺวา อาจิกฺขนฺโต วิหรติ. อเถกทิวสํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปคตานํ ภิกฺขูนํ วิญฺญูนญฺจ ปุคฺคลานํ วิเสสํ อาจิกฺขนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว จึงดำริว่า "ธรรมใดที่สาวกควรบรรลุ เราเองก็ได้บรรลุธรรมนั้นแล้ว บัดนี้ทำไฉนหนอเราจึงจะกระทำความอนุเคราะห์ แก่พระภิกษุทั้งหลายได้" ดังนี้. ครั้นดำริดังนี้แล้ว เมื่อจะโอวาทสั่งสอนภิกษุทั้งหลายผู้เข้ามาหายังสำนักของตนตามควรเพราะท่านแตกฉานในปฏิสัมภิทา และเพราะท่านเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน จึงตัดความสงสัยกล่าวธรรม กระทำกรรมฐานมิให้คลุมเครือ มิให้เป็นชัฏบอกอยู่. ภายหลังวันหนึ่งเมื่อกำลังบอกคุณวิเศษแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เข้ามาหาตน และแก่บุคคลผู้เป็นวิญญูทั้งหลายจึงได้ภาษิตคาถาว่า :

๑๐๖. "สตลิงฺคสฺส อตฺถสฺส
สตลกฺขณธาริโน
เอกงฺคทสฺสี ทุมฺเมโธ
สตทสฺสี จ ปณฺฑิโต"ติ[๓]

๑๐๖. "คนโง่เขลา มักเห็นเนื้อความอันมีความหมายเป็นอเนก[๑] ทรงไว้ซึ่งลักษณะเป็นอเนก ว่ามีความหมาย และลักษณะอย่างเดียว

---

[๑] สี. ยํ ยํ สาวเกน ปตฺตพฺพํ, ตํ ตํ.
[๒] สี. ภิกฺขู ธมฺมํ กเถนฺโต ยถารหํ.
[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.

[๑] สตศัพท์ในที่นี้เป็น อเนกตฺโถ.

คาถำ อภาสิ. เท่านั้น ส่วนคนฉลาดจึงจะเห็นตั้งร้อยอย่าง".

ตตฺถ **สตลิงฺคสฺสาติ** ลีนมตฺถำ คเมนฺตีติ ลิงฺคานิ, อตฺเถสุ สทฺทสฺส ปวตฺตินิมิตฺตานิ, ตานิ ปน สตำ อเนกานิ ลิงฺคานิ เอตสฺสาติ สตลิงฺโค. อเนกตฺโถ หิ อิธ สตสทฺโท, "สตำ สหสฺสนฺ"ติอาทีสุ วิย น สงฺขฺยาวิเสสตฺโถ, ตสฺส สตลิงฺคสฺส.

บทว่า **สตลิงฺคสฺส** ในคาถานั้น ความว่า ชื่อว่าลิงคานิ เพราะถึงความหมายอันลี้ลับ ได้แก่นิมิตอันเป็นไปของศัพท์ในความหมายทั้งหลาย ก็นิมิตเหล่านั้นร้อยหนึ่ง คือมิใช่น้อยของอรรถนั้น เหตุนั้นอรรถนั้นชื่อว่า สตลิงฺค. ก็สตศัพท์ในที่นี้มีอรรถเป็นอเนก, คือไม่มีอรรถอันพิเศษแห่งสังขยา (การนับ) เหมือนในคำว่า สตำ สหสฺสำ (หนึ่งร้อย, หนึ่งพัน) เป็นต้น. แห่งอรรถเป็นอเนกนั้น.

อตฺถสฺสาติ เญยฺยสฺส, เญยฺยำ หิ ญาเณน อรณียโต "อตฺโถ"ติ วุจฺจติ. โส จ เอโกปิ อเนกลิงฺโค, ยถา "สกฺโก ปุรินฺทโท มฆวา"ติ, "ปญฺญา วิชฺชา เมธา ญาณนฺ"ติ จ. เยน ลิงฺเคน ปวตฺตินิมิตฺเตน ตาวตีสาธิปติมฺหิ อินฺทสทฺโท ปวตฺโต, น เตน ตตฺถ สกฺกาทิสทฺทา ปวตฺตา, อถโข อญฺเญน, ตถา เยน สมฺมาทิฏฺฐิมฺหิ ปญฺญาสทฺโท ปวตฺโต, น เตน วิชฺชาทิสทฺทา. เตน วุตฺตำ "สตลิงฺคสฺส อตฺถสฺสา"ติ.

บทว่า **อตฺถสฺส** ได้แก่ข้อความที่ควรรู้ คือสิ่งที่ควรรู้ท่านเรียกว่า "อรรถ" เพราะอันบุคคลพึงรู้ได้ด้วยญาณ (ปัญญา, ความรู้) ก็อรรถนั้น แม้อรรถเดียวก็มีอรรถเป็นอเนก. เหมือนคำว่า "สกฺโก ปุรินฺทโท มฆวา", และ "ปัญญา. วิชชา เมธา ญาณ" เป็นต้น (แต่ละคำมีอรรถมากมาย). อินทศัพท์ เป็นไปในความเป็นอธิบดีแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยลิงคือนิมิตที่เป็นไปอันแต่ศัพท์สักกะเป็นต้นหาเป็นไปในอรรถนั้นด้วยลิงคนั้นไม่ โดยที่แท้ย่อมเป็นไปด้วยสิ่งอื่น ฉันใด

ศัพท์ว่าปัญญา ก็ฉันนั้น เป็นไปแล้วในสัมมาทิฐิ ด้วยลิงคใด ศัพท์ว่า วิชชา เป็นต้น หาเป็นไปด้วยลิงคนั้นไม่. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สตลิงฺคสฺส อตฺถสฺส" (อรรถที่มีความหมายตั้งร้อย) ดังนี้.

สตลกฺขณธาริโนติ อเนกลกฺขณวโต. ลกฺขียติ เอเตนาติ ลกฺขณํ, ปจฺจยภาวิโน อตฺถสฺส อตฺตโน ผลํ ปฏิจฺจ ปจฺจยภาโว,[๑] เตน หิ โส อยํ อิมสฺส การณนฺติ ลกฺขียติ. โส จ เอกสฺเสว อตฺถสฺส อเนกปฺปเภโท อุปลพฺภติ, เตนาห "สตลกฺขณธาริโน"ติ. อถ วา ลกฺขียนฺตีติ ลกฺขณานิ, ตสฺส ตสฺส อตฺถสฺส สงฺขตตาทโย[๒] ปการวิเสสา, เต ปน อตฺถโต อวตฺถาวิเสสา[๓] เวทิตพฺพา.

บทว่า **สตลกฺขณธาริโน** แปลว่า มีลักษณะมิใช่น้อย ธรรมชาติชื่อว่าลักษณะ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องกำหนด. ภาวะแห่งอรรถที่มีความเป็นปัจจัย เพราะอาศัยผลของตน. เพราะเหตุนั้นแหละ ปัจจัย ภาวะนั้นท่านย่อมกำหนดว่า สิ่งนี้เป็นเหตุของสิ่งนี้. และปัจจัยภาวะนั้นสำหรับอรรถเดียวเท่านั้นก็ได้ ประเภทมิใช่น้อย เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า "สตลกฺขณธาริโน". อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าลักษณะ เพราะอรรถว่าอันบัณฑิตกำหนด อาการมีความที่แห่งอรรถนั้น ๆ เป็นสังขตะเป็นต้น เป็นความต่างกันโดยประการ. ก็ความต่างกันโดยประการนั้น โดยอรรถพึงทราบว่าเป็นความต่างกันแห่งเหตุที่ตั้งลง.

---

[๑] สี. อตฺตโน ผลสฺส ปจฺจยภาโว.
[๒] สี. ลกฺขณาทโย.
[๓] สี. อตฺถาวิเสสา.

เต จ ปน เตสํ อนิจฺจตาทิสามญฺญ-ลกฺขณํ ลิงฺเคนฺติ ญาเปนฺตีติ "ลิงฺคานี"ติ จ วุจฺจนฺติ. ตสฺสิเม อาการา, ยสฺมา เอกสฺสาปิ อตฺถสฺส อเนเก[๑] อุปลพฺภนฺติ. เตน วุตฺตํ "สตลิงฺคสฺส อตฺถสฺส สตลกฺขณธาริโน"ติ. เตนาห อายสฺมา ธมฺมเสนาปติ "สพฺเพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺตี"ติ.[๒]

ก็แลความต่างกันแห่งเหตุที่ตั้งลงเหล่านั้น ท่านกล่าวว่า ต้องกำหนดคือต้องทราบสามัญญลักษณะมีความที่แห่งธรรมเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นต้น, และว่า "นิมิตทั้งหลาย" ดังนี้. อาการเหล่านี้ของธรรมนั้น เพราะอรรถแม้อรรถเดียวก็ได้เป็นอเนก ดังนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "สตลิงฺคสฺส อตฺถสฺส สตลกฺขณธาริโน". ด้วยเหตุนั้น ท่านพระธรรมเสนาบดีจึงกล่าวว่า "ธรรมทั้งปวงย่อมมาสู่คลองในข่ายแห่งพระญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าโดยประการทั้งปวง".

เอกงฺคทสฺสี ทุมฺเมโธจิ เอวํ อเนกลิงฺเค อเนกลกฺขเณ อตฺเถ โย ตตฺถ เอกงฺคทสฺสี อปฺุุปญฺญตาย เอกลิงฺคมตฺตํ เอกลกฺขณมตฺตํ จ ทิสฺวา อตฺตนา ทิฏฺเมว "อิทเมว สจฺจนฺ"ติ อภินิวิสฺส "โมฆมญฺญนฺ"ติ อิตรํ ปฏิกฺขิปติ, หตฺถิทสฺสนกอนฺโธ วิย เอกงฺคตาหี[๓] **ทุมฺเมโธ** ทุปฺปญฺโญ ตตฺถ วิชฺชมานานเยว ปการวิเสสานํ อชานนโต มิจฺฉา

บาทคาถาว่า **เอกงฺคทสฺสี ทุมฺเมโธ** ความว่า ในอรรถซึ่งมีลิงคเป็นอเนก มีลักษณะเป็นอเนกอย่างนี้ บุคคลใดมีปรกติเห็นแต่ส่วนเดียวในบรรดาอรรถเป็นอเนกนั้น ครั้นเห็นแต่เพียงส่วนเดียวแต่เพียงลักษณะเดียว เพราะตนมีปัญญาตื้น ก็ยึดมั่นเอาสิ่งที่ตนเห็นแล้วนั้นแหละว่า "นี้แหละสัจจะ" ปฏิเสธนอกนี้ว่า "สิ่งอื่นเปล่า", **คนโง่**คือผู้มี

---

๑ ม. อเนกา.

๒ ขุ. มหา. ๒๙/๔๓๒, ขุ. จูฬ. ๓๐/๒๓๘, ขุ. ป. ๓๑/๕๗๖.

๓ สี. เอกงฺโค หิ.

อภินิวิสนโต จ. ปัญญาทราม ผู้มีปรกติถือเอาแต่ส่วนเดียว เหมือนคนบอดคลำช้าง. เพราะไม่รู้ประการอันพิเศษที่มีอยู่ในอรรถนั้น และเพราะยึดมั่นถือมั่นอย่างผิด ๆ.

สตทสฺสี จ[๑] ปณฺฑิโตติ ปณฺฑิโต ปน ตตฺถ วิชฺชมาเน อเนเกปิ ปกาเร อตฺตโน ปญฺญาจกฺขุนา สพฺพโส ปสฺสติ. โย วา ตตฺถ ลพฺภมาเน อเนเก ปญฺญาจกฺขุนา อตฺตนาปิ ปสฺสติ อญฺเญสมฺปิ ทสฺเสติ ปกาเสติ, โส **ปณฺฑิโต** วิจกฺขโณ อตฺเถสุ กุสโล นามาติ. เอวํ เถโร อุกฺกํสคตํ อตฺตโน ปฏิสมฺภิทาสมฺปตฺตึ ภิกฺขูนํ วิภาเวสิ.

บาทคาถาว่า **สตทสฺสี จ ปณฺฑิโต** ความว่า ส่วนคนฉลาดย่อมเห็นประการแม้มิใช่น้อยอันมีอยู่ในอรรถนั้น ด้วยปัญญาจักษุของตนโดยประการทั้งปวง. อีกนัยหนึ่ง บุคคลใดย่อมเห็นอรรถเป็นอเนกที่ตนได้อยู่ในอรรถนั้น ด้วยตนเองด้วยปัญญาจักษุ ย่อมแสดงย่อมประกาศแก่คนเหล่าอื่นด้วย, บุคคลนั้นชื่อว่า **บัณฑิต**มีปัญญา ชื่อว่าผู้ฉลาดในประโยชน์ทั้งปวง. พระเถระประกาศปฏิปทาสมาบัติของตน อันถึงความอุกฤษฏ์ แก่ภิกษุทั้งหลายด้วยประการดังนี้แล.

สุเหมนฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสุเหมันตเถระ จบ.

---

[๑] สี. สหายทสฺสนโต จ.

๗. ธมฺมสวฑฺเฒรคาถาวณฺณนา

ปพฺพชี ตุลยิตฺวานาติ อายสฺมโต ธมฺมสวฑฺเฒรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล สุวจฺโฉ นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา ติณฺณํ เวทานํ ปารคู ฆราวาเส โทสํ ทิสฺวา ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺญายตเน ปพฺพตนฺตเร อสฺสมํ กาเรตฺวา พหูหิ ตาปเสหิ สทฺธึ วสิ.

อถสฺส กุสลพีชํ โรเปตุกาโม ปทุมุตฺตโร ภควา อสฺสมสมีเป อากาเส จตฺวา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทสฺเสสิ. โส ตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ปูเชตุกาโม นาคปุปฺผานิ โอจินาเปสิ. สตฺถา "อลํ อิมสฺส ตาปสสฺส เอตฺตกํ กุสลพีชนฺ"ติ ปกฺกามิ. โส ปุปฺผานิ คเหตฺวา สตฺถุ คมนมคฺคํ โอกิริตฺวา จิตฺตํ ปสาเทนฺโต อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐาสิ.

๗. พรรณนาคาถาของพระธรรมสวเถระ

คาถาของท่านพระธรรมสวเถระมีคำว่า **ปพฺพชี ตุลยิตฺวาน** เป็นต้น มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ครั้นศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ เป็นพราหมณ์ชื่อว่าสุวัจฉะ เรียนจบไตรเพท เห็นโทษในการอยู่ครองเรือน จึงออกบวชเป็นดาบส สร้างอาศรมอยู่ระหว่างภูเขาในป่าใหญ่ อยู่กับดาบสเป็นอันมาก.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ ทรงใคร่จะปลูกพืชคือกุศลแก่ดาบสนั้น จึงประทับยืนแสดงอิทธิ-ปาฏิหาริย์อยู่ในอากาศใกล้อาศรม. ดาบสนั้นเห็นพระผู้มีพระภาคแล้วมีใจเลื่อมใส ใคร่จะบูชา จึงเก็บดอกบุนนาค (มาบูชา). พระศาสดาทรงพระดำริว่า "กุศลพืชมีประมาณนี้ก็พอสมควรแก่ดาบสนี้แล้ว" จึงเสด็จกลับ. ดาบสนั้นเอาดอกไม้โปรยลงตามที่พระศาสดาเสด็จดำเนิน ใจก็ผ่องใส ได้ยืนประคองอัญชลีอยู่แล้ว.

ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๑๗-๓

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มคธรฏฺเ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **ธมฺมสโว**ติ ลทฺธนาโม วิญฺญุตํ ปตฺโต เหตุสมฺปตฺติยา โจทิยมาโน ฆราวาเส อาทีนวํ ปพฺพชฺชาย อานิสํสํ[๑] จ ทิสฺวา ทกฺขิณาคิริสฺมึ วิหรนฺตํ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

ด้วยบุญกรรมนั้น ดาบสนั้นบังเกิดในเทวโลก เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ไป ๆ มา ๆ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในสกุลพราหมณ์ ในแคว้นมคธ ได้นามว่า**ธรรมสวะ** รู้ความแล้ว ผู้อันเหตุสมบัติตักเตือนแล้ว เห็นโทษในฆราวาสและอานิสงส์ในการบรรพชา จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ซึ่งประทับอยู่ ณ ทักษิณาคีรี ฟังธรรมแล้วได้ศรัทธาจึงออกบวชแล้วบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สุวจฺโฉ นาม นาเมน
พฺราหฺมโณ มนฺตปารคู
ปุรกฺขโต สสิสฺเสหิ
วสติ[๓] ปพฺพตนฺตเร.

"เราเป็นพราหมณ์มีนามว่าสุวัจฉะ เป็นผู้รู้จบมนต์ แวดล้อมด้วยพวกศิษย์ของตน อยู่ ณ ระหว่างภูเขา.

ปทุมุตฺตโร นาม ชิโน
อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห
มมุทฺธริตุกาโม โส
อาคจฺฉิ มม สนฺติกํ.[๔]

พระชินเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ผู้สมควรรับเครื่องบูชา พระองค์ทรงประสงค์จะช่วยเหลือเรา จึงเสด็จมายังสำนักเรา.

---

[๑] ม. อานิสังเส.
[๒] ขุ. อ. ๓๒/๒๖๑.
[๓] ฉ. วสเต.
[๔] อิ. สนฺติเก, โป. อาคญฺฉิ.

เวหาสเย จงฺกมติ[๑]
ธูโป ปชฺชลิเต ตถา[๒]
หาสํ มมํ วิทิตฺวาน
ปกฺกามิ ปาจินามุโข.

เสด็จจงกรมอยู่บนเวหาส เหมือน
ประทีปอันโพลงฉะนั้น ทรงทราบ
ว่าเรายินดีแล้ว บ่ายพระพักตร์
กลับไปทางทิศประจิม.

ตญฺจ อจฺฉริยํ ทิสฺวา
อพฺภุตํ โลมหํสนํ
นาคปุปฺผํ คเหตฺวาน
คตมคฺคมฺหิ โอกิรึ.

ก็เราได้เห็นความอัศจรรย์อันไม่เคย
มีขนพองสยองเกล้านั้นแล้ว ได้เก็บ
เอาดอกบุนนาคไปโปรยลงที่ทางเสด็จ
ไป.

สตสหสฺสิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผํ โอกิรึ อหํ
เตน จิตฺตปฺปสาเทน
ทุคฺคตึ นูปปชฺชหํ.

ในกัปที่แสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ เรา
โปรยดอกไม้ใด ด้วยจิตอันเลื่อมใส
นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย.

เอกตึเส อิโต กปฺเป[๓]
ราชา อาสึ มหารโถ[๔]
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชมีพระนาม
ว่ามหารถะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗
ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

---

๑ ฉ. เวหาสมฺหิ, สี. เวหาเส จ จงฺกมติ.
๒ ฉ. ธูปายติ ชลเต ตถา, สี. ธูปายติ ชลิโต ตถา,
อิ. ธูโปติ ชลิโต ตถา.
๓ ฉ. กปฺปสเต.
๔ ฉ. ราชา อาสิ มหารโห.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตำ ปน ปตฺวา อตฺตโน ปฏิปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา โสมนสฺสปฺปตฺโต อุทานวเสน :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาถึงข้อปฏิบัติของตน เกิดความโสมนัสแล้วได้ภาษิตคาถาว่า :

๑๐๗. "ปพฺพชึ ตุลยิตฺวาน
อคารสฺมา อนคาริยำ
ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา
กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ[๑]

๑๐๗. "เราได้พิจารณาแล้ว จึงออกบวช เป็นบรรพชิต เราได้บรรลุวิชชา ๓ แล้วบำเพ็ญกิจในพระพุทธศาสนาเสร็จแล้ว" ดังนี้.

คาถำ อภาสิ.

ตตฺถ **ปพฺพชึ ตุลยิตฺวานาติ** "สมฺพาโธ ฆราวาโส รชาปโถ"ติอาทินา[๒] ฆราวาเส, "อปฺปสฺสาทา กามา พหุทุกฺขา พหุปายาสา"ติอาทินา[๓] กาเมสุ อาทีนวำ ตปฺปฏิปกฺขโต เนกฺขมฺเม จ อานิสำสำ ตุลภูตาย ปญฺญาย วิจาเรตฺวา วีมำสิตฺวาติ อตฺโถ. เสสำ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมว. อิทเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณำ อโหสีติ.

คำว่า **เราได้พิจารณาแล้วจึงออกบวช** ความว่า เราได้พิจารณาคือใคร่ครวญด้วยปัญญาอันเที่ยงตรงถึงโทษในฆราวาสเป็นต้นว่า "ฆราวาส (การอยู่ครองเรือน) คับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลีคือกิเลส", และโทษในกามทั้งหลายโดยนัยมีอาทิว่า "กามทั้งหลายมีความชุ่มชื่นน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก" ดังนี้ และอานิสงส์ในการออกบวช

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๓.
[๒] ที. สี. ๙/๘๒, ม. ม. ๑๓/๑๐, สำ. นิ. ๑๖/๒๕๙.
[๓] วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๔๓๒, ม. มู. ๑๒/๑๘๐.

โดยความเป็นปฏิปักษ์ต่อกามนั้น. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวมาแล้วในหนหลังนั่นเทียว. ส่วนข้อนี้เป็นอัญญาพยากรณ์ซึ่งพระอรหัตของพระเถระแล.

ธมฺมสวตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระธรรมสวเถระ จบ.

๘. ธมฺมสวปิตุตฺเถรคาถา-วณฺณนา

ส วีสวสฺสสติโกติ อายสฺมโต ธมฺมสวปิตุตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร พุทฺธสุญฺเญ โลเก กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ภูตคเณ นาม ปพฺพเต วิหรนฺตํ ปจฺเจกสมฺพุทฺธํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ติณสูลปุปฺเผหิ[๑] ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มคธรฏฺเฐ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ทารปริคฺคหํ กตฺวา ธมฺมสวํ นาม ปุตฺตํ ลภิตฺวา ตสฺมึ ปพฺพชิเต สยมฺปิ วีสวสฺสสติโก หุตฺวา "มม ปุตฺโต ตาว ตรุโณ ปพฺพชิ, อถ กสฺมา นาหํ ปพฺพชิสฺสามี"ติ สญฺชาตสํเวโค สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ

๘. พรรณนาคาถาของพระธรรมสวปิตุเถระ

คาถาของท่านพระธรรมปิตุเถระมีคำว่า **ส วีสวสฺสสติโก** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย เมื่อโลกว่างจากพระพุทธเจ้า มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้เดียงสาแล้ว เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ากำลังประทับอยู่ ณ ภูเขาชื่อภูตคณะ มีใจเลื่อมใส ได้ทำการบูชาด้วยดอกมะลิซ้อน.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติอย่างเดียวต่อ ๆ กัน ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในแคว้นมคธ รู้ความแล้วจึงแต่งงาน (มีภรรยา) ได้บุตรชายชื่อว่าธรรมสวะ เมื่อบุตรนั้นบวชแล้ว ตัวเองมีอายุ ๑๒๐ ปี คิดว่า "บุตรของเราบวชแต่ยังหนุ่มอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุไรเราจึงไม่บวชเล่า" จึงเกิดความสังเวชเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วฟังธรรมออกบวชแล้วเริ่มบำเพ็ญเพียรวิปัสสนา ไม่นานนัก

---

[๑] ม. ติณมูลปุปฺเผหิ.

สจฺฉากาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] : ก็กระทำให้แจ้งพระอรหัตผลแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
ภูตคโณ นาม ปพฺพโต
วสเตโก ชิโน ตตฺถ
สยมฺภู โลกนิสฺสโฏ.

"มีภูเขาชื่อภูตคณะ อยู่ในที่ไม่ไกล
ต่อภูเขาหิมวันต์ พระชินปัจเจก-
พุทธเจ้าองค์หนึ่ง สละโลกแล้ว
มาอยู่ ณ ภูเขานั้น.

ติณสูเล[๒] คเหตฺวาน
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ
เอกูนสตสหสฺสํ
กปฺปึ น วินิปาติโก.

เราถือเอาดอกมะลิช้อนไปบูชา แด่
พระพุทธเจ้า เราไม่ตกลงใน
จตุราบายตลอด ๙ หมื่นกัป.

อิโต เอกาทเส กปฺเป
เอโกสึ[๓] ธรณีรุโห
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ในกัปที่ ๑๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
เป็นพระเจ้าจักรพรรดิองค์หนึ่ง มี
พระนามว่าธรณีรุหะ สมบูรณ์ด้วย
แก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน ปฏิปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา สญฺชาต- ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาถึงข้อปฏิบัติของตน เกิดความ

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๖๑.
[๒] ฉ. ติณสูลํ.
[๓] อิ. เอโกสิ.

โสมนสฺโส อุทาเนนฺโต :

๑๐๘. "ส วีสำวสฺสสติโก[๑]
ปพฺพชึ อนคาริยํ
ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา
กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ[๒]
คาถำ อภาสิ.

โสมนัส เมื่อจะเปล่งอุทานได้กล่าวคาถาว่า :

๑๐๘. "เรามีอายุ ๑๒๐ ปี จึงออกบวชเป็นบรรพชิต ได้บรรลุวิชชา ๓ แล้ว บำเพ็ญกิจในพระพุทธศาสนาเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ตตฺถ **ส วีสำวสฺสสติโก**ติ โส วีสำวสฺสสติโก, โส อหำ ชาติยา วีสาธิกวสฺสสติโก สมาโน. **ปพฺพชินฺ**ติ ปพฺพชฺชำ อุปคจฺฉึ. เสสำ วุตฺตนยเมว. อิทเมว จ อิมสฺส เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณำ อโหสิ.

บาทคาถาว่า **ส วีสำวสฺสสติโก** ในคาถานั้น ความว่า เรานั้นมีอายุ ๑๒๐ ปี, คือเรานั้นมีอายุ ๑๐๐ เกิน ๒๐ โดยกำเนิด. บทว่า **ปพฺพชึ** ความว่า เข้าไปบรรพชา. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ แต่คำเป็นคาถานี้จัดเป็นการพยากรณ์พระอรหัตคุณของพระเถระรูปนี้.

ธมฺมสวปิตุเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระธรรมสวปิตุเถระ จบ.

---

๑ ฉ. วีสวสฺสสติโก.
๒ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๔.

๙. สุมรกุขิตตฺเถรคาถา-วณฺณนา

น นูนายํ ปรมหิตานุกมฺปิโนติ อายสฺมโต สุมรกฺขิตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? โสปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต อิโต จตุนวุเต กปฺเป กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ ปพฺพตปาเท วสนฺเต สตฺต ปจฺเจก-สมฺพุทฺเธ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส กทมฺพปุปฺผานิ คเหตฺวา ปูเชสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อิพฺภกุเล[๑] นิพฺพตฺติ, ตสฺส **สุมรกฺขิโต**ติ นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อญฺญตรํ ภิกฺขุ สหายํ กตฺวา อรญฺเญ วิหรติ.

เถรสฺส วสนฏฺฐานโต อวิทูเร วนคุมฺเพ เอกา มิคี วิชายิตฺวา ตรุณํ ฉาปึ รกฺขนฺตี

๙. พรรณนาคาถาของพระสังฆรักขิตเถระ

คาถาของท่านพระสังฆรักขิตเถระมีคำว่า **น นูนายํ ปรมหิตานุกมฺปิโน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนั้นก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้เดียงสาแล้ว วันหนึ่งเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ พระองค์ อยู่ ณ เชิงบรรพต มีใจเลื่อมใส ถือเอาดอกกระทุ่มไปบูชาแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านไปบังเกิดในเทวโลก แล้วกระทำบุญอื่น ๆ อีก จึงเวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติอย่างเดียว ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลที่มั่งคั่งในกรุงสาวัตถี นามของท่านว่า**สังฆรักขิตะ**. ท่านรู้เดียงสาแล้ว ได้ศรัทธาแล้ว จึงออกบวช เรียนกรรมฐานแล้วชวนภิกษุรูปหนึ่งไปเป็นเพื่อนอยู่ในป่า.

ในพุ่มไม้ที่ไม่ไกลจากที่อยู่ของพระเถระ มีแม่เนื้อตัวหนึ่งตกลูก รักษาลูกอ่อนอยู่

---

[๑] สี. อิทฺเธ กุลเคเห.

ฉาตชฺฌตฺตาปิ ปุตฺตสิเนเหน ทูเร โคจราย น คจฺฉติ. อาสนฺเน จ ติโณทกสฺส อลาภาน กิลมติ. ตํ ทิสฺวา เถโร "อโห วตายํ โลโก ตณฺหาพนฺธนพทฺโธ มหาทุกฺขํ อนุภวติ, น ตํ ฉินฺทิตุ สกฺโกตี"ติ สเวคชาโต ตเมว องฺกุสํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑]

แม้ตนเองหิวก็ไม่ไปหาอาหารในที่ไกล เพราะรักลูก. และเพราะไม่ได้หญ้าและน้ำในที่ใกล้ๆ เนื้อนั้นก็ลำบาก. พระเถระเห็นเหตุนั้นคิดว่า "น่าอัศจรรย์หนอโลกนี้เกี่ยวข้องอยู่ด้วยเครื่องผูกคือตัณหา จึงเสวยทุกข์ใหญ่ นางเนื้อนี้ไม่อาจตัดเครื่องผูกคือตัณหานั้นได้" ดังนี้ ก็เกิดความสังเวชเอาเหตุนั้นแหละ กระทำเป็นขอเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน** ว่า :

"หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
กุกฺกุโฏ นาม ปพฺพโต
ตมฺหิ ปพฺพตปาทมฺหิ
สตฺต พุทฺธา วสนฺติ เต.

"มีภูเขาชื่อกุกกุฏะ อยู่ในที่ไม่ไกลต่อภูเขาหิมวันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ พระองค์ อยู่ใกล้เชิงภูเขานั้น.

กทมฺพํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา
ทีปราชฺว อุคฺคตํ
อุโภหตฺเถหิ ปคฺคยฺห
สตฺต พุทฺเธ สโมกิรึ.

เราเห็นต้นกระทุ่มมีดอกบาน ดังพระจันทร์ขึ้นไปบนท้องฟ้า จึงประคองด้วยมือทั้งสอง บูชาพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง ๗ พระองค์.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใด

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๖๐.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลการบูชาพระปัจเจก-พุทธเจ้า.

เทฺวนวุเต อิโต กปฺเป
สตฺตาสุ์ ปุปฺผนามกา[๑]
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
จกฺกวตฺตี มหพฺพลา.

ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิ ๗ พระองค์ ทรงพระนามว่าปุปผะ สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาไหม้แล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน ทุติยกํ ภิกฺขุ์ มิจฺฉาวิตกฺกพหุลํ วิหรนฺตํ ญตฺวา ตเมว มิคึ อุปมํ กริตฺวา[๒] ตํ โอวทนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วจึงทราบว่า ภิกษุที่เป็นเพื่อนของตนมีมิจฉาวิตกมากอยู่ จึงเอาแม่เนื้อนั่นเองมาเป็นอุปมาโอวาทภิกษุเพื่อนกันนั้นได้ภาษิตคาถาว่า :

๑๐๙. "น นูนายํ ปรมหิตานุกมฺปิโน
รโหคโต อนุวิคเณติ สาสนํ
ตถาหยํ วิหรติ ปากตินฺทฺริโย
มิคี ยถา ตรุณชาติกา วเน"ติ[๓]

๑๐๙. "ภิกษุผู้อยู่ในที่สงัดนี้ เห็นจะไม่คำนึงถึงคำสอน ของพระศาสดา ผู้ทรงอนุเคราะห์สัตวโลก ด้วยประโยชน์อย่างเยี่ยม จึงไม่สำรวม

---

[๑] อิ. สตฺตาหุ์ ผุลฺลนายกา.
[๒] ม. หริตฺวา.
[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๔.

ศัพท์ถอดภาสิ.

อินทรีย์เหมือนแม่เนื้อลูกอ่อน อยู่ในป่า" ฉะนั้น.

ตตฺถ **น นูนายนฺติ น**-อิติ ปฏิเสเธ นิปาโต. **นูนาติ**[๑] ปริวิตกฺเก. นูน อยนฺติ เฉทจฺเฉโท.[๒] **ปรมหิตานุกมฺปีโน**ติ ปรมํ อุตฺติวิย, ปรเมน วา อนุตฺตเรน หิเตน สตฺเต อนุกมฺปนสีลสฺส ภควโต.

ในคาถานั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ คำว่า **นุ** ในบทว่า **น นูนายํ** เป็นนิบาตใช้ในการปฏิเสธ. ศัพท์ว่า **นูน** ใช้ในการปริวิตก. ตัดบทว่า นูน อยํ. บทว่า **ปรมหิตานุกมฺปิโน** ความว่า ของพระผู้มีพระภาคผู้มีปรกติเอ็นดูสัตว์อย่างยิ่ง คืออย่างเหลือเกิน หรือด้วยประโยชน์เกื้อกูลอันยอดเยี่ยมอย่างยิ่ง.

รโหคโตติ รหสิ คโต, สุญฺญาคารคโต กายวิเวกยุตฺโตติ อตฺโถ. **อนุวิคเณตี**ติ เอตฺถ "น นูนา"ติ ปททฺวยํ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํ "นานุวิคเณติ นูนา"ติ, น จินฺเตสิ มญฺเญ, "นานุยุญฺชตี"ติ ตกฺเกมีติ[๓] อตฺโถ. **สาสนนฺ**ติ ปฏิปตฺติ-สาสนํ, จตุสจฺจกมฺมฏฺฐานภาวนนฺติ อธิปฺปาโย.

บทว่า **รโหคโต** ความว่า ไปแล้วในที่ลับ หมายความว่า ไปแล้วสู่เรือนว่าง คือประกอบแล้วด้วยกายวิเวก. สองศัพท์ว่า "น นูน" ในคำว่า **อนุวิคเณติ** นี้ พึงนำมาเชื่อมว่า "นานุวิคเณติ นูน" คือเห็นจะไม่คิดถึง... คือไม่ตรึกถึงว่าไม่ประกอบเนือง ๆ. บทว่า **สาสนํ** ได้แก่ ปฏิบัติศาสนา. อธิบายว่า จตุสัจจ-กรรมฐานภาวนา.

---

[๑] สี. ม: นูนนฺติ.
[๒] สี. น นูนายนฺติ น นูนํ อยนฺติ ปทจฺเฉโท.
[๓] สี. นานุยุญฺชติ วิตกฺเกตีติ.

ตถา หีติ เตเนว การเณน, สตฺถุ สาสนสฺส อนนุยุญฺชนโต เอว. **อยนฺติ** อยํ ภิกฺขุ. **ปากตินฺทฺริโยติ** มนจฺฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยานํ ยถาสกํ วิสเยสุ วิสฺสชฺชนโต[๑] สภาวภูตอินฺทฺริโย, อสํวุตจกฺขุทฺวาราทิโกติ อตฺโถ. ยสฺส ตณฺหาสงฺคสฺส[๒] อจฺฉินฺนตาย โส ภิกฺขุ ปากตินฺทฺริโย วิหรติ, ตสฺส อุปมํ ปสฺเสนฺโต **"มิคี ยถา ตรุณชาติกา วเน"**ติ อาห.

ศัพท์ว่า **ตถา หิ** ความว่า ด้วยเหตุนั้นแหละคือโดยการประกอบเนือง ๆ ซึ่งคำสอนของพระศาสดานั่นเทียว. บทว่า **อยํ** โยค อยํ ภิกฺขุ (แปลว่า ภิกษุนี้). บทว่า **ปากตินฺทฺริโย** ความว่า ชื่อว่าผู้มีอินทรีย์เป็นไปตามสภาวะ หมายความว่า ไม่สำรวมจักขุทวารเป็นต้น เพราะปล่อยอินทรีย์อันมีใจเป็นที่หกไปในอารมณ์ทั้งหลายของตนอย่างไร พระเถระเมื่อจะชี้อุปมาของภิกษุผู้ชื่อว่า มีอินทรีย์ตามปรกติอยู่ เพราะยังตัดความข้องอยู่ในตัณหาไม่ได้นั้น จึงกล่าวว่า **มิคี ยถา ตรุณชาติกา วเน** (เหมือนแม่เนื้อลูกอ่อนในป่า ฉะนั้น).

ยถา อยํ ตรุณสภาวา มิคี ปุตฺตเสฺนหสฺส อจฺฉินฺนตาย วเน ทุกฺขํ อนุภวติ, น ตํ อติวตฺตติ, เอวมยมฺปิ ภิกฺขุ สงฺคสฺส อจฺฉินฺนตาย ปากตินฺทฺริโย วิหรนฺโต วฏฺฏทุกฺขํ นาติวตฺตตีติ อธิปฺปาโย. "ตรุณวิชาติกา"ติ วา ปาโฐ. อภินวปฺปสุตา พาลวจฺฉาติ อตฺโถ. ตํ สุตฺวา โส ภิกฺขุ สญฺชาตสํเวโค วิปสฺสนํ

อธิบายว่า เหมือนอย่างแม่เนื้อมีสภาวะยังสาวอยู่ ย่อมเสวยทุกข์อยู่ในป่าเพราะยังตัดความเสน่หาในบุตรมิได้ คือจะปล่อยลูกนั้นไปยังไม่ได้ฉันใด ภิกษุแม้นี้ก็ฉันนั้น ชื่อว่ามีอินทรีย์ตามปรกติเพราะยังตัดความข้องอยู่ไม่ได้. ก็หาล่วงพ้นจากวัฏทุกข์ไปได้ไม่. อีกนัยหนึ่ง ปาฐะว่า "ตรุณวิชาติกา" ดังนี้ ความว่า ยังมี

---

[๑] สี. วิชฺชมานโต.
[๒] ม. ตณฺหาสงฺฆสฺส

วฑฺเฒตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. ลูกอ่อนอยู่เพราะเพิ่งคลอดออกใหม่ ๆ. ภิกษุนั้นฟังอุปมานั้นแล้วเกิดความสังเวช เจริญวิปัสสนาไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

สมฺมรกฺขิตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา. พรรณนาคาถาของพระสังฆรักขิตเถระ จบ.

๑๐. อุสภตฺเถรคาถาวณฺณนา

นคา นคคฺเคสุ สุสวิรูฬฺหาติ อายสฺมโต อุสภตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยานิ ปุญฺญานิ กโรนฺโต อิโต เอกตึเส กปฺเป สิขิสฺส ภควโต กาเล เทวปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ทิพฺพปุปฺเผหิ ปูชํ อกาสิ.

สา ปุปฺผปูชา สตฺตาหํ ปุปฺผมณฺฑปากาเรน อฏฺฐาสิ. เทวมนุสฺสานํ มหาสมาคโม อโหสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท โกสลรฏฺเฐ อิพฺภกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส **อุสโภ**ติ นามํ อโหสิ.

โส วิญฺญุตํ ปตฺโต เชตวนปฏิคฺคหเณ สตฺถริ ลทฺธปฺปสาโท ปพฺพชิตฺวา กตปุพฺพกิจฺโจ อรญฺเญ ปพฺพตปาเท

๑๐. พรรณนาคาถาของพระอุสภเถระ

คาถาของท่านพระอุสภเถระมีคำว่า **นคา นคคฺเคสุ สุสวิรูฬฺหา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย กระทำบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี บังเกิดเป็นเทพบุตรวันหนึ่งเห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใส ได้กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ทิพย์.

การบูชาด้วยดอกไม้นั้นได้ปรากฏอยู่โดยอาการดังมณฑปดอกไม้ถึง ๗ วัน. ได้มีมหาสมาคมของพวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้บังเกิดในตระกูลอันมั่งคั่งในแคว้นโกศล, ท่านมีนามว่า **อุสภะ**.

ท่านรู้ความแล้วในวันรับพระเชตวันวิหาร มีความเลื่อมใสในพระศาสดา จึงออกบวชบำเพ็ญบุพกิจแล้วอยู่ที่เชิงภูเขา

วิหรติ. เตน จ สมเยน ปาวุสกาลเมเฆ[๑] อภิปฺปวุฏฺเฐ ปพฺพตสิขเรสุ รุกฺขคจฺฉลตาย ฆนปณฺณสณฺฑิโน[๒] โหนฺติ.

ในป่า. ก็ในสมัยนั้น เมื่อเมฆในฤดูฝนพอขาดเม็ดใหม่ ๆ ต้นไม้ ตอไม้ เถาลดาในซอกเขาทั้งหลายปรากฏเป็นชัฏใบไม้หนาทึบ.

อเถกทิวสํ เถโร เลณโต นิกฺขมิตฺวา ตํ วนรามเณยฺยกํ ปพฺพตรามเณยฺยกญฺจ ทิสฺวา โยนิโสมนสิการวเสน "อิเมปิ นาม รุกฺขาทโย อเจตนา อุตุสมฺปตฺติยา[๓] วุฑฺฒึ ปาปุณนฺติ, อถ กสฺมา นาหํ อุตุสปฺปายํ ลภิตฺวา คุเณหิ วุฑฺฒึ ปาปุณิสฺสามี"ติ จินฺเตนฺโต :

ภายหลังวันหนึ่งพระเถระออกจากถ้ำเห็นป่าอันน่ารื่นรมย์และภูเขาอันน่ารื่นรมย์นั้น จึงดำริด้วยโยนิโสมนสิการว่า "สิ่งทั้งหลาย มีต้นไม้เป็นต้นเหล่านี้ ไม่มีเจตนาย่อมถึงความเจริญงอกงามได้ เพราะถึงพร้อมด้วยฤดู เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรเราจึงไม่ได้อุตุสัปปายะ ถึงความเจริญด้วยคุณทั้งหลายบ้างเล่า" ดังนี้ จึงกล่าวคาถาว่า :

๑๑๐. "นคา นคคฺเคสุ สุสංวิรูฬฺหา
อุทคฺคเมเฆน นเวน สิตฺตา
วิเวกกามสฺส อรญฺญสญฺญิโน
ชเนติ ภิยฺโย อุสภสฺส กลฺยตนฺ"ติ[๔]
คาถํ อภาสิ.

๑๑๐. "พฤกษชาติทั้งหลายบนยอดเขาที่ถูกน้ำฝนใหม่ตกรดแล้ว ย่อมงอกงาม จิตอันควรแก่ภาวนาย่อมเกิดทวีขึ้นแก่เราผู้ชื่อว่าอุสภะ ผู้ใคร่ต่อวิเวก มีความสำคัญไปแล้วในป่า.

---

[๑] สี. ปจฺจูสกาเล เมเฆ.
[๒] สี. รุกฺขคจฺฉลตาโย ฆนสณฺฑสญฺจรณา,
อิ. รุกฺข...ฆนสณฺฑสณฺฑจาริโน.
[๓] สี. อุตุสมฺปตฺติยํ.
[๔] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๔.

ตตฺถ **นคาติ** รุกฺขา, "นาคา"ติ เกจิ วทนฺติ, นาครุกฺขาติ อตฺโถ. **นคคฺเคสูติ** ปพฺพตสิขเรสุ. **สุสัวิรูฬฺหาติ** สุฏฺฐุ สมนฺตโต วิรูฬฺหมูลา หุตฺวา ปริโต อุปริ จ สมฺมเทว สญฺชาตสาขคฺคปลฺลวปฺปสาขาติ[๑] อตฺโถ. **อุทคฺคเมเฆน นเวน สิตฺตาติ** ปฐมปุปฺผนฺเนน อุฬาเรน มหตา ปาวุสเมเฆน[๒] อภิปฺปวุฏฺฐา.

บทว่า **นคา** ในคาถานั้น ได้แก่ ต้นไม้ทั้งหลาย บางอาจารย์กล่าวว่า "นาคทั้งหลาย" หมายความต้นสารภี. บทว่า **นคฺเคสุ** ได้แก่ ที่ซอกเขาทั้งหลาย. บทว่า **สุสัวิรูฬฺหา** ความว่า มีรากงอกงามดีโดยรอบมีกิ่งก้านยอดใบและกิ่งน้อยใหญ่เกิดพร้อมโดยรอบ และในเบื้องบนเป็นอันงามแท้. บาทคาถาว่า **อุทคฺคเมเฆน นเวน สิตฺตา** ความว่า อันเมฆมีฝนใหญ่ยิ่งที่เกิดขึ้นครั้งแรกตกยิ่งแล้ว.

วิเวกกามสฺสาติ กิเลสวิวิตฺตํ จิตฺตวิเวกํ อิจฺฉนฺตสฺส, อรญฺญวาเสน ตาว[๓] กายวิเวโก ลทฺโธ, อิทานิ อุปธิวิเวกาธิคมสฺส นิสฺสยภูโต จิตฺตวิเวโก ลทฺธพฺโพติ ตํ ปตฺถยมานสฺส, ชาคริยํ อนุยุญฺชนฺตสฺสาติ อตฺโถ, เตนาห **"อรญฺญสญฺญิโน"**ติ. อรญฺญวาโส นาม สตฺถารา วณฺณิโต โถมิโต. โส จ โข ยาวเทว สมถวิปสฺสนาภาวนาปาริปูริยา, ตสฺมา สา มยา หตฺถคตา กาตพฺพาติ

บทว่า **วิเวกกามสฺส** ความว่า ต้องการความสงัดจิตอันสงัดจากกิเลส. ความว่า เราได้กายวิเวกด้วยการอยู่ป่าก่อน บัดนี้ควรได้จิตวิเวกอันเป็นที่อาศัยแห่งการบรรลุอุปธิวิเวก ผู้ปรารถนาความวิเวกดังกล่าวมานี้ หมายความว่า ประกอบเนือง ๆ ซึ่งความเพียร เพราะเหตุนั้นพระเถระจึงกล่าวว่า **"อรญฺญสญฺญิโน"**. พระศาสดาทรงชมเชยสรรเสริญการอยู่ป่า. ก็การอยู่ป่านั้น ก็เพื่อยังสมถภาวนาและวิปัสสนา-

---

[๑] สี. สญฺชาตสาขาปลฺลวปฺปสาขาติ.
[๒] สี. ปาวุสฺสเมเฆน.
[๓] สี. วสตา.

เอวํ อรญฺญคตสญฺญิโน เนกฺขมฺม-สงฺกปฺปพหุลสฺสาติ อตฺโถ.

ภาวนาให้เต็มรอบ. เพราะฉะนั้น เราควรบำเพ็ญภาวนานั้นให้อยู่ในเงื้อมมือด้วยประการดังกล่าวมานี้ จึงชื่อว่าผู้มีสัญญาว่าอยู่ในป่า คือเป็นผู้มากด้วยความดำริในอันออกจากกิเลส.

ชเนตีติ อุปฺปาเทนฺติ,[๑] ปุถุตฺเต หิ อิทำ เอกวจนำ. เกจิ ปน "ชเนนฺตี"ติ ปฐมนฺติ, **ภิยฺโย**ติ อุปรูปริ. **อุสภสฺสา**ติ อตฺตานเมว[๒] ปรำ วิย วทติ. **กลฺยตนฺ**ติ กลฺยภาวำ จิตฺตสฺส **กมฺมญฺญตำ** ภาวนาโยคฺยตำ. สฺวายมตฺโถ[๓] เหฏฺฐา วุตฺโตเยว. เอวำ เถโร อิมำ คาถำ วทนฺโตเยว วิปสฺสนำ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตำ ปาปุณิ. เตน วุตฺตำ **อปาทาเน**[๔] :

บทว่า **ชเนติ** ได้แก่ ให้บังเกิดขึ้น, ก็คำนี้เป็นเอกวจนะใช้ในความเป็นพหุวจนะ. แต่บางอาจารย์กล่าวว่า "ชเนนฺติ". บทว่า **ภิยฺโย** ได้แก่ สูง ๆ ขึ้นไป. พระเถระกล่าวถึงตนเองนั่นแหละ เหมือนเป็นคนอื่นด้วยคำว่า **อุสภสฺส**. บทว่า **กลฺยตำ** ได้แก่ ความควรแห่งจิต ความประกอบภาวนา ชื่อว่า**ความควรแก่การงาน**. ความนี้นั้นได้กล่าวไว้แล้วในหนหลัง. พระเถระกล่าวคาถานี้อย่างนี้เริ่มขวนขวายวิปัสสนา ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทานว่า** :

---

[๑] ม. อุปฺปาเทติ.
[๒] สี. ภิยฺโยติ อุปรูปริ, ญายสฺสาติ อตฺโถ, อตฺตานเมว.
[๓] สี. ตสฺสายมตฺโถ.
[๔] ขุ. อ. ๓๒/๒๕๙.

"เทวปุตฺโต อหํ สนฺโต
ปูชยึ สิขินายกํ
มนฺทารเวน ปุปฺเผน
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ.

"เราเป็นเทพบุตร ได้บูชาพระผู้มี
พระภาคผู้เป็นนายกพระนามว่าสิขี
ได้บูชาแด่พระพุทธเจ้า ด้วยดอก
มนทารพ.

สตฺตาหํ ฉทนํ อาสิ
ทิพฺพมาลฺยํ[๑] ตถาคเต
สพฺเพ ชนา สมาคนฺตฺวา
นมสฺสึสุ ตถาคตํ.

พวงมาลัยทิพย์เป็นหลังคาบังร่มใน
พระตถาคตตลอด ๗ วัน ชนทั้งปวง
มาประชุมกัน นมัสการพระตถาคต.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ[๒]
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชา
พระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ใด ด้วย
การบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย
นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

อิโต จ ทสเม กปฺเป
ราชาโหสึ ชุตินฺธโร
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

ก็ในกัปที่ ๑๐ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มี
พระเจ้าจักรพรรดิราชมีพระนามว่า
สัตตุตตมา ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว
๗ ประการ มีพลมาก.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. มาลํ.
[๒] ฉ. ปุปฺผมภิปูชยึ.

อยเมว จ เถรสฺส อญฺญา-พฺยากรณคาถา อโหสีติ.

ก็คาถานี้แหละได้เป็นคาถาพยากรณ์พระอรหัตคุณของพระเถระแล้ว.

อุสภตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอุสภเถระ จบ.

เอกาทสมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาเอกาทสมวรรค จบ.

๑๒. ทุวาทสมวคฺค

๑. เชนฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา

ทุปฺปพฺพชฺชํ เว ทุรธิวาสา เคหาติ อายสฺมโต เชนฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลํ อุปจินนฺโต สิขิสฺส ภควโต กาเล เทวปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. โส เอกทิวสํ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต กึกิราต-ปุปฺเผหิ[๑] ปูชํ อกาสิ.

๑๒. ทวาทสมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระเชนตเถระ

คาถาของท่านพระเชนตเถระมีคำว่า **ทุปฺปพฺพชฺชํ เว ทุรธิวาสา เคหา** เป็นต้น.. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขีบังเกิดเป็นเทพบุตร. วันหนึ่งเทพบุตรนั้นเห็นพระศาสดา มีจิตเลื่อมใส จึงเอาดอกหงอนไก่ทำการบูชา.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มคธรฏฺเฐ เชนฺตคาเม เอกสฺส มณฺฑลิกราชสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **เชนฺโต**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺโต ทหรกาเลเยว เหตุสมฺปตฺติยา โจทิยมาโน ปพฺพชฺชา-นินฺนมานโส หุตฺวา ปุน จินฺเตสิ "ปพฺพชฺชา นาม ทุกฺกรา, ฆราปิ ทุราวาสา, ธมฺโม จ คมฺภีโร, โภคา

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุป-บาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดเป็นโอรสของพระเจ้ามัณฑลิกราช พระองค์หนึ่งในเชนตคาม แคว้นมคธ ท่านมีนามว่าเจ้าชาย**เชนตะ**. ท่านรู้ความแล้วผู้อันเหตุสมบัติตักเตือนอยู่ในเวลาที่ยังเป็นหนุ่มอยู่ทีเดียว มีใจน้อมไปในการบรรพชา จึงคิดต่อไปว่า ธรรมดาการบวช

---

[๑] ม. กิกิราตปุปฺเผหิ.

จ ทุรธิคมา, กึ นุ โข กตฺตพฺพนฺ"ติ เอวํ ปน จินฺตาพหุโล หุตฺวา วิจรนฺโต เอกทิวสํ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณิ.

อันบุคคลพึงทำได้ยาก แม้การครองเรือนก็ยากและธรรมก็ลึกซึ้งทั้งโภคสมบัติก็จะถึงที่ก็แสนยาก เราจะพึงกระทำอย่างไรดีหนอ และครั้นคิดเป็นอันมากอย่างนี้แล้วจึงท่องเที่ยวไป วันหนึ่งเข้าเฝ้าพระศาสดาฟังธรรม.

สุตกาลโต ปฏฺฐาย ปพฺพชฺชาภิรโต หุตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา สุขาย ปฏิปทาย ขิปฺปาภิญฺญาย อรหตฺตํ สจฺฉากาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

จำเดิมแต่ฟังธรรมแล้วก็มีจิตยินดียิ่งในการบรรพชา จึงออกบวชในสำนักของพระศาสดา เรียนกรรมฐานเจริญวิปัสสนาก็ได้กระทำให้แจ้งซึ่งพระอรหัต ด้วยสุขาปฏิปทา ขิปปาภิญญาแล้ว (ปฏิบัติสะดวกรู้ง่าย) ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"เทวปุตฺโต อหํ สนฺโต
ปูชยึ สิขินายกํ
กกฺการุปุปฺผํ ปคฺคยฺห
พุทฺธสฺส อภิโรปยึ.

เอกตีเส อิโต กปฺเป
ยํ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทं ผลं.

"เราเป็นเทพบุตร ได้บูชาพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นนายกพระนามว่าสิขี ได้ถือเอาดอกพักทิพย์ไปบูชาแด่พระพุทธเจ้า.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้า ด้วยดอกไม้ใดด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๕๘.

อิโต จ นวเม กปฺเป
ราชา สตฺตุตฺตโม อหุ
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

และในกัปที่ ๙ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราชมีพระนามว่าสัตตุตตมะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน ปฏิปตฺตึ ปจฺจเวกฺขนฺโต "อสกฺขึ วตาหํ อาทิโต มยฺหํ อุปฺปนฺนวิตกฺกํ ฉินฺทิตุนฺ"ติ โสมนสฺสชาโต วิตกฺกสฺส อุปฺปนฺนาการํ ตสฺส จ สมฺมเทว ฉินฺนตํ ทสฺเสนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพิจารณาถึงการปฏิบัติของตน คิดว่า "ในตอนต้น เราไม่อาจตัดวิตกที่บังเกิดขึ้นแก่เรา น่าอัศจรรย์จริง" ดังนี้ จึงเกิดความโสมนัส เมื่อจะแสดงอาการแห่งวิตกที่เกิดขึ้น และวิตกนั้นท่านตัดได้ดีแล้วเทียว จึงได้กล่าวคาถาว่า :

๑๑๑. "ทุปฺปพฺพชฺชํ เว ทุรธิวาสา เคหา
ธมฺโม คมฺภีโร ทุรธิคมา โภคา
กิจฺฉา วุตฺติ โน อิตรีตเรนว[๑]
ยุตฺตํ จินฺเตตุ สตตมนิจฺจตนฺ"ติ[๒]
คาถํ อภาสิ.

๑๑๑. "การบวชกระทำได้ยากแท้ การอยู่ครองเรือนก็ยากแท้ ธรรมเป็นของลึก การหาทรัพย์เป็นสิ่งยาก การเลี้ยงชีพของเราด้วยปัจจัย ๔ ตามมีตามได้ ก็เป็นของยาก ควรคิดถึงอนิจจตาเนือง ๆ".

---

[๑] อิตรีตเรน'ธ (?).
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๕.

ตตฺถ **ทุปฺปพฺพชฺชนฺติ** อปฺปิ วา มหนฺตํ วา โภคกฺขนฺธญฺเจว ญาติปริวฏฺฏญฺจ ปหาย อิมสฺมึ สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชนสฺส ทุกฺกรตฺตา[๑] ทุกฺขํ ปพฺพชนํ, ทุกฺกรา ปพฺพชฺชาติ ทุปฺปพฺพชฺชํ. **เวติ** นิปาตมตฺตํ, ทฬฺหตฺโถ วา[๒] ปพฺพชฺชา ทุกฺขาติ.

บทว่า **ทุปฺปพฺพชฺชํ** ในคาถานั้น ความว่า ชื่อว่าการบวชทำได้ยาก เพราะการละกองโภคะน้อยก็ตามมาก ก็ตาม และหมู่ญาติแล้วถวายชีวิตในพระศาสนานี้ ออกบวชทำได้แสนยาก ชื่อว่าทุปฺปพฺพชฺชํ เพราะอรรถว่าการออกบวชกระทำได้ยาก. ศัพท์ว่า **เว** เป็นเพียงนิบาต. อีกนัยหนึ่ง ศัพท์ว่า เว มีอรรถว่ามั่นคง ว่าการบวชทำได้ยากแท้.

เคหญฺเจ อาวเสยฺยํ, **ทุรธิวาสา เคหา**, ยสฺมา เคหํ อธิวสนฺเตน รญฺญา ราชกิจฺจํ, อิสฺสเรน อิสฺสรกิจฺจํ, คหปตินา คหปติกิจฺจํ กตฺตพฺพํ โหติ, ปริชโน เจว สมณพฺราหฺมณา จ สงฺคเหตพฺพา, ตสฺมึ ตสฺมึ จ กตฺตพฺเพ กริยมาเนปิ ฆราวาโส ฉิทฺทฆโฏ วิย มหาสมุทฺโท วิย จ ทุปฺปูโร, ตสฺมา เคหา นาเมเต อธิวสิตุํ อาวสิตุํ ทุกฺขา ทุกฺกราติ กตฺวา ทุรธิวาสา ทุราวาสาติ.[๓] ปพฺพชฺชญฺจ อนุติฏฺเฐยฺยํ, **ธมฺโม คมฺภีโร**, ยทตฺถา ปพฺพชิเตน อธิคนฺตพฺโพ

หากบุคคลจะพึงอยู่ครองเรือน **การอยู่ครองเรือนก็ยากแท้** เพราะอธิบายว่า เพราะบุคคล พระราชาผู้ครองเรือนจำต้องกระทำกิจของพระราชา คนที่เป็นใหญ่ก็พึงทำกิจของผู้เป็นใหญ่ คฤหบดีก็ต้องทำกิจของคฤหบดี จะต้องสงเคราะห์บริวารชนและสมณชีพราหมณ์ เมื่อกิจที่ควรทำนั้น ๆ อันตนกระทำอยู่ การอยู่ครองเรือนก็เหมือนหม้อทะลุและเหมือนมหาสมุทร ยากที่จะทำให้เต็มได้ เพราะฉะนั้นขึ้นชื่อว่าเรือน เป็นการยากคือทำได้ยากที่จะพึงครอบครองคืออยู่ครอง.

---

[๑] ม. ปพฺพชนฺตสฺส ทุกฺกรโต.
[๒] สี. ทฬฺหโตว.
[๓] สี. ทุราวาสาติ ทุกฺขา ทุกฺกราติ กตฺวา ทุรธิวาสา.

ปฏิเวธสทฺธมฺโม คมฺภีโร, คมฺภีรญาณ-โคจรตฺตา ทุทฺทโส, ทุปฺปฏิวิชฺโฌ ธมฺมสฺส คมฺภีรภาเวน ทุปฺปฏิวิชฺฌตฺตา. ก็พึงจำต้องออกบวช, **ธรรมก็ลึกซึ้ง** เพราะการออกบวชเพื่อประโยชน์ใด ปฏิเวธสัทธรรมเป็นธรรมอันลึกซึ้งอันผู้ออกบวชนั้นควรจะพึงบรรลุ จึงชื่อว่ารู้ได้แสนยากเพราะเป็นโคจรของคัมภีรญาณ. ชื่อว่ารู้แจ้งได้ยาก เพราะข้อที่ธรรมเป็นของลึกซึ้งจึงรู้แจ้งได้ยาก

เคหญฺจ อาวเสยฺยํ, **ทุรธิคมา โภคา** เยหิ วินา น สกฺกา เคหํ อาวสิตุ, เต โภคา ทุกฺเขน กสิเรน อธิคนฺตพฺพตาย ทุรธิคมา. เอวํ สนฺเต ฆราวาสํ ปหาย ปพฺพชฺชเยว อนุติฏฺเฐยฺยํ, เอวมฺปิ **กิจฺฉา วุตฺติ โน อิตรีตเรนว** อิมสฺมึ พุทฺธสาสเน อิตรีตเรน ยถาลทฺเธน ปจฺจเยน อมฺหากํ วุตฺติ ชีวิกา กิจฺฉา ทุกฺขา, ฆราวาสานํ ทุรธิวาสตาย โภคานญฺจ ทุรธิคมตาย เคเห อิตรีตเรน ปจฺจเยน ยาเปตพฺพตาย กิจฺฉา กสิรา วุตฺติ อมฺหากํ.

อนึ่ง บุคคลจะพึงครองเรือน **โภคะทั้งหลายก็หาได้แสนยาก** เพราะเว้นโภคะเสียแล้วก็ไม่อาจอยู่ครองเรือนได้ โภคะเหล่านั้นจึงชื่อว่าหาได้แสนยาก เพราะเป็นของอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยความยากความลำบาก. เมื่อเป็นเช่นนั้นพึงละการอยู่ครองเรือน ตั้งการบรรพชาเถิด แม้อย่างนี้ **ความเป็นไปด้วยปัจจัยตามมีตามได้ของเราก็ยาก** ความเป็นไปคือความเลี้ยงชีพของเราด้วยปัจจัยตามมีตามได้ คือสุดแต่จะได้อย่างไรในธรรมนี้คือในพุทธศาสนานี้ ก็ยากคือลำบาก. ความเป็นไปอันยากลำบากของเราก็เพราะเหตุการอยู่ครองเรือน ก็อยู่ครองได้ยาก โภคะก็หาได้แสนยาก การยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยปัจจัยตามมีตามได้ก็ยาก.

ตตฺถ กึ กาตุํ วฏฺฏตีติ? **ยุตฺตํ จินฺเตตุ**ํ สตตมนิจฺจตํ สกลํ[๑] ทิวสํ ปุพฺพรตฺตา-ปรรตฺตญฺจ เตภูมิกธมฺมชาตํ อนิจฺจตนฺติ, ตโต อุปฺปาทวยวนฺตโต อาทิอนฺตวนฺตโต[๒] ตาวกาลิกโต จ น นิจฺจนฺติ "อนิจฺจนฺ"ติ จิตฺเตตุ วิปสฺสิตุ ยุตฺตํ. อนิจฺจานุปสฺสนาย สิทฺธาย อิตรานุปสฺสนา สุเขเนว สิชฺฌนฺตีติ อนิจฺจานุปสฺสนาว เอตฺถ วุตฺตา, อนิจฺจสฺส ทุกฺขานตฺตตานํ อพฺยภิจรณโต สาสนิกสฺส สุขคฺคหณโต จ.

ถามว่า ควรกระทำอย่างไรในเหตุนั้น ตอบว่า **ควรคิดถึงความไม่เที่ยงเนือง ๆ เถิด** คือธรรมอันเป็นไปในภูมิ ๓ ทั้งเบื้องต้นทั้งเบื้องปลาย ก็เป็นของไม่เที่ยงตลอดกาลทุกเมื่อ. เพราะเกิดแล้วก็ดับไป เพราะมีเบื้องต้นก็มีที่สุด และดุจเป็นของขอยืมเขามาจึงว่าไม่เที่ยง ฉะนั้น จึงควรคิดเห็นว่า "เป็นสภาพไม่เที่ยงแท้". เมื่ออนิจจานุปัสสนาสำเร็จแล้ว อนุปัสสนานอกนี้ก็สำเร็จได้ง่ายเข้าทีเดียว ฉะนั้นในคาถานี้ท่านกล่าวถึงอนิจจานุปัสสนาก่อน เพราะความไม่เที่ยงมีปรกติเที่ยวไปไม่ขาดจากความทุกข์และความไม่ใช่ตัวตน และนักการศาสนาก็จับความได้ง่าย.

เตนาห "ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา"ติ[๓] "ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺมं[๔] วยธมฺมา สงฺขารา"ติ[๕] จ, ตทมินา เอวํ อญฺญมญฺญํ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงว่า "สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา", และว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอันเกิดขึ้นเป็นธรรมดา

---

๑ ม. สพฺพกาลํ.
๒ สี. อนิจฺจตฺตาตโต.
๓ สํ. ขนฺธ. ๑๗/๒๘.
๔ วิ. มหา. ๔/๒๒, ที. มหา. ๑๐/๓๒๓, สํ. มหา. ๑๙/๕๓๑.
๕ ที. มหา. ๑๐/๑๘๐.

ปฏิปกฺขวเสน[๑] อปราปรํ อุปฺปนฺเน วิตกฺเก นิคฺคเหตฺวา อนิจฺจตามุเขน วิปสฺสนํ อารภิตฺวา อิทานิ กตกิจฺโจ ชาโตติ ทสฺเสติ. เตน วุตฺตํ "อตฺตโน ปฏิปตฺตินฺ"ติอาทิ. อิทเมว เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ.

สิ่งนั้นก็มีอันดับไปเป็นธรรมดา สังขารทั้งหลายมีความสิ้นไปเป็นธรรมดา" ดังนี้. พระเถระแสดงว่า ข่มวิตกที่เกิดขึ้นเนือง ๆ ด้วยอำนาจเป็นปฏิปักษ์ต่อกันและกันอย่างนี้แล้วปรารภวิปัสสนาโดยมีอนิจจตาเป็นประธาน บัดนี้ เป็นผู้กระทำกิจเสร็จแล้ว. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "อตฺตโน ปฏิปตฺตึ" ดังนี้เป็นต้น. เรื่องนี้ก็เป็นการพยากรณ์พระอรหัตคุณของพระเถระทีเดียว.

เชนฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเชนตเถระ จบ.

---

[๑] ม. ปฏิกฺเขปวเสน.

๒. วจฺฉโคตฺตตฺเถรคาถา-วณฺณนา

เตวิชฺโชหํ มหาฌายีติ อายสฺมโต วจฺฉโคตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลพีชํ โรเปนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล พนฺธุมตีนคเร กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ รญฺญา นาคเรหิ จ สทฺธึ พุทฺธปูชํ กตฺวา ตโต ปรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห วิภวสมฺปนฺนสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ตสฺส วจฺฉโคตฺตตาย[๑] **วจฺฉโคตฺโต**เตฺวว สมญฺญา อโหสิ.

๒. พรรณนาคาถาของพระวัจฉโคตตเถระ

คาถาของท่านพระวัจฉโคตตเถระมีคำว่า **เตวิชฺโชหํ มหาฌายี** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ได้ปลูกพืชคือกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูลในพันธุมดีนคร รู้ความแล้ว วันหนึ่งกระทำพุทธบูชาร่วมกับพระราชาและชาวเมืองทั้งหลาย เบื้องหน้าแต่นั้นก็เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ผู้มั่งคั่งด้วยสมบัติอยู่ในกรุงราชคฤห์ เพราะท่านมีโคตรว่าวัจฉะ จึงมีสมัญญานามว่า**วัจฉโคตตะ**.

ท่านรู้ความแล้วเรียนจบวิชาของพราหมณ์ ค้นหาวิมุตติอยู่ก็ไม่เห็นสาระในวิชานั้น จึงออกบวชเป็นนักบวชปริพาชกเที่ยวไปอยู่ เข้าเฝ้าพระศาสดาทูลถามปัญหา เมื่อ

---

[๑] สี. อิ. ตสฺส ปิตุ วจฺฉโคตฺตตาย.

อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา ตสฺมึ วิสฺสชฺชิเต ปสนฺนมานโส สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

พระองค์ทรงวิสัชนาปัญหานั้นแล้ว ก็มีใจเลื่อมใส บรรพชาในสำนักของพระศาสดา เจริญวิปัสสนากรรมฐานอยู่ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"อุเทนฺตํ สตรํสึ ว
ปีตรํสึ ว ภาณุมํ
ปนฺนรเส ยถา จนฺทํ
นิยฺยนฺตํ โลกนายกํ.

"เราได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้นำของโลก เป็นจอมสัตว์ประเสริฐกว่านระ มีพระรัศมีเปล่งปลั่งดังพระอาทิตย์อุทัย เหลืองอร่ามเหมือนพระจันทร์ เสด็จดำเนินไปเหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ.

อฏฺฐสฏฺฐิสหสฺสานิ
สพฺเพ ขีณาสวา อหุ
ปริวารึสุ สมฺพุทฺธํ
ทิปทินฺทํ[๒] นราสภํ.

ภิกษุสงฆ์ ๖๘,๐๐๐ ล้วนเป็นพระขีณาสพ แวดล้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดกว่าหมู่ชน ผู้องอาจในหมู่นระ.

สมฺมชฺชิตฺวาน ตํ วีถึ
นิยฺยนฺเต โลกนายเก
อุสฺสาเปสึ ธชํ ตตฺถ
วิปฺปสนฺเนน เจตสา.

เราจึงกวาดถนนนั้น ในเมื่อพระผู้มีพระภาคผู้นำของโลกเสด็จไป ได้ยกธงขึ้นที่ถนนนั้น ด้วยจิตอันเลื่อมใส.

เอกนวุติโต กปฺเป
ยํ ธชํ อภิโรปยึ

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ยกธงใด ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จัก

---

[๑] ขุ. อ. ๓๒/๒๕๘.
[๒] ฉ. ทฺวิปทินฺทํ.

ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ธชทานสฺสิทํ ผลํ.

ทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายธง.

อิโต จตุตฺถเก กปฺเป
ราชาโหสึ มหพฺพโล
สพฺพากาเรน สมฺปนฺโน
สุธโช อิติ วิสฺสุโต.

ในกัปที่ ๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้เป็นพระราชามีพลมาก สมบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง ปรากฏชื่อว่าสุธชะ ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา อตฺตโน ปฏิปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา โสมนสฺสชาโต อุทานวเสน :

ก็ครั้นท่านได้อภิญญา ๖ แล้ว พิจารณาถึงความปฏิบัติของตน เกิดความโสมนัสขึ้นได้ภาษิตคาถานี้ ด้วยอำนาจอุทานว่า :

๑๑๒. "เตวิชฺโชหํ มหาฌายี
เจโตสมถโกวิโท
สทตฺโถ เม อนุปฺปตฺโต
กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.
คาถํ อภาสิ.

๑๑๒. "เราเป็นผู้ได้ไตรวิชชา มักเพ่งธรรมอันประณีต ฉลาดในอุบายสงบใจ ได้บรรลุประโยชน์ของตน คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ตตฺถ **เตวิชฺโชหนฺ**ติ ยทิปิ มํ ปุพฺเพ ติณฺณํ เวทานํ ปารึ คตตฺตา "พฺราหฺมโณ เตวิชฺโช"ติ สญฺชานนฺติ, ตํ ปน สมญฺญามตฺตํ เวเทสุ วิชฺชากิจฺจสฺส อภาวโต. อิทานิ ปน

บทว่า **เตวิชฺโชหํ** ในคาถานั้น ความว่า แม้หากว่าชนทั้งหลายรู้จักเราว่า "เป็นพราหมณ์ผู้ได้วิชชา ๓" เพราะถึงฝั่งแห่งเวทย์ทั้ง ๓ ในกาลก่อน, แต่ความรู้นั้นเป็นเพียงชื่อ(สมัญญา) เพราะไม่มีกิจ

ปุพฺเพนิวาสญาณาทีนํ ติสฺสนฺนํ วิชฺชานํ อธิคตตฺตา ปรมตฺถโต เตวิชฺโช อหํ, มหนฺตสฺส อนวเสสสฺส สมุทยปกฺขิยสฺส กิเลสคณสฺส ฌาปนโต, มหนฺเตน มคฺคผลญาเนน มหนฺตสฺส อุฬารสฺส ปณีตสฺส นิพฺพานสฺส ญายนโต จ **มหาฌายี**.

แห่งวิชชาในเวททั้งหลาย. แต่ในบัดนี้เราเป็นผู้ได้ไตรวิชชาแล้วโดยปรมัตถ์ เพราะเราบรรลุวิชชา ๓ มีบุพเพนิวาสญาณเป็นต้น. ชื่อว่า**เป็นผู้มีปรกติเพ่งธรรมอันประณีต** เพราะเพ่งหมู่กิเลสอันเป็นไปในฝ่ายสมุทัย เป็นจำนวนมาก คือไม่มีส่วนเหลือ และเพราะเพ่งพระนิพพานอันใหญ่หลวง คือโอฬาร ได้แก่ประณีต.

เจโตสมถโกวิโทติ จิตฺตสงฺโขภกรานํ สงฺกิเลสธมฺมานํ วูปสมเนน เจตโส สมาทหเน กุสโล. เอเตน เตวิชฺชภาวสฺส[๑] การณมาห. สมาธิโกสลฺลสหิเตน หิ อาสวกฺขเยน เตวิชฺชตา, น เกวเลน.

บทว่า **เจโตสมถโกวิโท** ความว่า เป็นผู้ฉลาดในอุบายเครื่องทำใจให้สงบด้วยการเข้าไปสงบระงับสังกิเลสธรรมอันกระทำความกำเริบแห่งจิต. พระเถระกล่าวถึงเหตุแห่งความเป็นผู้มีวิชชา ๓ ด้วยบทว่า เจโตสมถโกวิโท นี้. อธิบายว่า ความเป็นผู้มีวิชชา ๓ จะมีได้ก็ด้วยความสิ้นไปแห่งอาสวะ อันประกอบไปด้วยความเป็นผู้ฉลาดในสมาธิ มิใช่ด้วย(อย่างอื่น) โดยสิ้นเชิง.

สทตฺโถติ สกตฺโถ, กการสฺสายํ ทกาโร กโต "อนุปฺปตฺตสทตฺโถ"ติอาทีสุ[๒] วิย. ท่านเอา ก-อักษรนี้ เป็น ท-อักษร "สทตฺโถ"ติ จ อรหตฺตํ เวทิตพฺพํ. ตํ ดุจในประโยคว่า "อนุปฺปตฺตสทตฺโถ"

บทว่า **สทตฺโถ** ได้แก่ประโยชน์ของตน,

---

[๑] สี. วิชฺชาภาวสฺส, ม. วิชฺชาสภาวสฺส.
[๒] ม. มู. ๑๒/๘, องฺ. ติก. ๒๐/๑๘๒.

หิ อตฺตปฏิพนฺธฏฺเฐน[๑] อตฺตานํ เป็นต้น. อนึ่ง พระอรหัต บัณฑิตพึงทราบ อวิชหนฏฺเฐน อตฺตโน ปรมตฺถฏฺเฐน ว่า ชื่อว่า "สทตฺโถ" (ประโยชน์ตน). อตฺตโน อตฺถตฺตา "สกตฺโถ"ติ วุจฺจติ. ก็พระอรหัตนั้นท่านเรียกว่า "สทตฺโถ" สฺวายํ สทตฺโถ **เม** มยา **อนุปฺปตฺโต** เพราะอรรถว่า เนื่องด้วยตน เพราะ อธิคโต. เอเตน ยถาวุตฺตํ มหาภิญฺญาภาวํ อรรถว่า ไม่ละตน เพราะอรรถว่า เป็น สิขาปตฺตํ กตฺวา ทสฺเสติ. เสสํ ประโยชน์อย่างยิ่งของตน เพราะเป็น วุตฺตนยเมว. ประโยชน์ของตน ประโยชน์ของตนนี้นั้น **อันเรา** คือข้าพเจ้า**บรรลุแล้ว** คือถึงทับ แล้ว. ท่านแสดงความที่ท่านเป็นผู้มีปรกติ เพ่งใหญ่ตามที่กล่าวแล้ว กระทำให้ถึง ยอดแล้ว ด้วยสองบทว่า มหาภิญญา สทตฺโถ นี้. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้ว นั่นแหละ.

วจฺฉโคตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวัจฉโคตตเถระ จบ.

---

[๑] ม. อตฺถูปนิพนฺธฏฺเฐน.

๓. วนวจฺฉฏฺเฐรคาถาวณฺณนา

อจฺโฉทิกา ปุถุสิลาติ อายสฺมโต วนวจฺฉฏฺเฐรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ กุสลพีชํ โรเปนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ปรสฺส กมฺมํ กตฺวา ชีวนฺโต กสฺสจิ อปราธํ กตฺวา มรณภเยน ตชฺชิโต ปลายนฺโต อนฺตรามคฺเค โพธิรุกฺขํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ตสฺส มูลํ สมฺมชฺชิตฺวา ปิณฺฑิพนฺเธหิ อโสกปุปฺเผหิ ปูชํ กตฺวา วนฺทิตฺวา โพธึ อภิมุโข นมสฺสมาโน ปลฺลงฺเกน นิสินฺโน มาเรตุ อาคเต ปจฺจตฺถิเก ทิสฺวา เตสุ จิตฺตํ อโกเปตฺวา โพธึ เอว[๑] อาวชฺเชนฺโต สตโปริเส ปปาเต ปปติ.[๒]

๓. พรรณนาคาถาของพระวนวัจฉเถระ

คาถาของท่านพระวนวัจฉเถระมีคำว่า **อจฺโฉทิกา ปุถุสิลา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ปลูกพืชคือกุศลอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้วกระทำการรับจ้างเลี้ยงชีพ กระทำความผิดกะใคร ๆ ถูกมรณภัยคุกคามจึงหนีไป ในระหว่างทางเห็นต้นโพธิ์ มีใจเลื่อมใส กวาดโคนโพธิ์นั้น เอาดอกอโศกที่ติดกันเป็นพวงบูชาไหว้แล้วผินหน้าตรงต้นโพธิ์ นั่งขัดสมาธินมัสการอยู่ เห็นศัตรูมาแล้วเพื่อจะฆ่า จึงไม่ทำจิตให้โกรธในศัตรูเหล่านั้น นึกถึงแต่ต้นโพธิ์เท่านั้น ตกลงไปในเหวลึกถึงชั่ว ๑๐๐ บุรุษ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา

ด้วยบุญกรรมนั้น เขาไปบังเกิดในเทวโลก แล้วกระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ใน

---

[๑] สี. โพธิรุกฺขํ เอว.
[๒] สี. ปตี.

เทวมนุสฺเสสุ สංสรนฺโต อิมสฺมึ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุป-
พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห วิภวสมฺปนฺนสฺส บาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์
พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ผู้มีสมบัติบริบูรณ์ในกรุงราชคฤห์ นาม
"วจฺโฉ"ติสฺส นามं อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต ของเขาว่า "วัจฉะ". เขาเจริญวัยแล้ว
พิมฺพิสารสมาคเม ปฏิลทฺธสทฺโธ ได้ศรัทธา ในสมาคมของพระเจ้าพิมพิสาร
ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตं ปาปุณิ. เตน จึงออกบวช บรรลุพระอรหัตแล้ว. เพราะ
วุตฺตं **อปทาเน**[๑] : เหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ปรกมฺมายเน ยุตฺโต
อปราธं อกาสหं
วนนฺตं อติธาวิสฺสं[๒]
ภยเวรสมปฺปิโต.[๓]

ปุปฺผิตं ปาทปึ ทิสฺวา
ปิณฺฑิพนฺธं สุนิมฺมิตं[๔]
ตมฺพปุปฺผं คเหตฺวาน
โพธิยं โอกิรึ อหं.

สมฺมชฺชิตฺวาน ตं โพธึ
ปาฏลึ ปาทปุตฺตมं
ปลฺลงฺกं อาภุชิตฺวาน
โพธิมูลํ[๕] อปาวิสึ.

"เรา เป็นผู้ประกอบในการทำกรรม
ของบุคคลอื่น ได้ทำความผิด
เพียบพร้อมด้วยภัยและเวร จึงวิ่ง
หนีไปตามชายป่า.

เราได้เห็นต้นไม้ มีดอกเป็นกลุ่มก้อน
บานสะพรั่ง จึงถือเอาดอกไม้แดง
ไปเกลี่ยลงที่โพธิพฤกษ์.

ได้กวาดไม้แคฝอย อันเป็นไม้โพธิ์
อันอุดมนั้นแล้ว เข้าไปนั่งคู้บัลลังก์
(ขัดสมาธิ) ที่โคนโพธิ์.

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๒๕๗.
๒ ฉ. อภิธาวิสฺสं.
๓ สี. ภยเภรวสมปฺปิโต.
๔ สี. สุนิฏฺฐิตं.
๕ ฉ. โพธิมูเล.

คตมคฺคำ คเวสนฺตา
　　อาคจฺฉุ มม สนฺติกำ
เต จ ทิสฺวานหำ ตตฺถ
　　อาวชฺชึ โพธิมุตฺตมำ.

ชนทั้งหลาย แสวงหาทางไปอยู่ ได้มาสู่ที่ใกล้เรา และเราเห็นชนเหล่านั้น ณ ที่นั้นแล้ว คำนึงถึงโพธิพฤกษ์อันอุดม.

วนฺทิตฺวาน อหำ โพธึ
　　วิปฺปสนฺเนน เจตสา
อเนกตาเล[๑] ปปตึ
　　คิริทุคฺเค ภยานเก.

และเรามีใจผ่องใส ไหว้โพธิพฤกษ์แล้ว ตกลงในเหวที่น่ากลัวอันลึกหลายชั่วลำตาล.

เอกนวุติโต กปฺเป
　　ยำ ปุปฺผมภิโรปยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
　　โพธิปูชายิทำ ผลำ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาโพธิพฤกษ์ด้วยดอกไม้ใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชาโพธิพฤกษ์.

อิโต จ ตติเย กปฺเป
　　ราชา สมฺมสิโต อหุ[๒]
สตฺตรตนสมฺปนฺโน
　　จกฺกวตฺตี มหพฺพโล.

และในกัปที่ ๓ แต่ภัทรกัปนี้ ได้มีพระเจ้าจักรพรรดิราชทรงพระนามว่าสัมมสิตะ ทรงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีพลมาก ฯลฯ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
　　ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตำ ปน ปตฺวา วิเวกาภิรติยา วเนเยว วสิ, เตน **วนวจฺโฉติ**

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วอยู่แต่ในป่าอย่างเดียวเพราะยินดีในวิเวก.

---

[๑] สี. เอนกตาลา.
[๒] ฉ. สุสญฺญโต อหำ, สี. สนฺตุสิโต.

สมญฺญา อุทปาทิ. อถ กทาจิ เถโร ญาติชนานุคฺคหตฺถํ ราชคหํ คโต ตตฺถ ญาตเกหิ อุปฏฺฐิยมาโน กติปาหํ วสิตฺวา คมนาการํ สนฺทสฺเสสิ. ตํ ญาตกา "ภนฺเต อมฺหากํ อนุคฺคหตฺถํ ธุรวิหาเร วสถ, มยํ อุปฏฺฐหิสฺสามา"ติ ยาจึสุ. เถโร เตสํ ปพฺพตรามเณยฺยกิตฺตนาปเทเสน วิเวกาภิรตึ นิเวเทนฺโต :

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเกิดสมัญญาว่า **วนวัจฉะ**. คราวนั้นพระเถระบางครั้งไปกรุงราชคฤห์เพื่ออนุเคราะห์ชนที่เป็นญาติ อันพวกญาติพากันอุปัฏฐากอยู่ในที่นั้นจึงอยู่สิ้น ๒-๓ วัน แล้วแสดงอาการจะไป. พวกญาติอ้อนวอนท่านว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านพักอยู่ ณ วิหารที่ใกล้ ๆ เพื่อสงเคราะห์พวกข้าพเจ้าด้วย พวกข้าพเจ้าจักบำรุงท่าน" ดังนี้. แต่พระเถระประกาศแก่คนเหล่านั้นถึงความยินดีในวิเวกโดยระบุ และอ้างว่าภูเขาเป็นที่น่ารื่นรมย์ ได้กล่าวคาถาว่า :

๑๑๓. "อจฺโฉทิกา ปุถุสิลา
โคนงฺคุลมิคายุตา
อมฺพุเสวาลสญฺฉนฺนา
เต เสลา รมยนฺติ มนฺ"ติ[๑]

๑๑๓. "ภูเขากว้างใหญ่ มีน้ำใสสะอาด เกลื่อนกล่นไปด้วยลิงค่างฟานและเนื้อ ดาดดื่นไปด้วยน้ำแลสาหร่าย ย่อมทำใจของเราให้รื่นรมย์".

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **อจฺโฉทิกา**ติ อจฺฉํ อพหลํ สุขุมํ อุทกํ เอเตสูติ "อจฺโฉทกา"ติ วตฺตพฺเพ[๒] ลิงฺควิปลฺลาเสน "อจฺโฉทิกา"ติ วุตฺตํ. เอเตน เตสํ อุทกสมฺปตฺตึ

บทว่า **อจฺโฉทิกา** ในคาถานั้น ความว่า ชื่อว่า อจฺโฉทิกา เพราะอรรถว่า ภูเขาเหล่านี้มีน้ำใสไม่ขุ่นมัวสะอาด เมื่อควรกล่าวว่า "อัจโฉทกา" เพราะเป็น

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๕.
[๒] สี. เอเตสูติ อจฺโฉทิกา, อจฺโฉทกาติ วตฺตพฺเพ,
อิ. เอเตสูติ อจฺโฉทกา. อจฺโฉทกาติ วตฺตพฺพา.

ทสฺเสติ. **ปุถุสิลาติ** ปุถุลา วิตฺถตา มุทุสุขสมฺผสฺสา สิลา เอเตสูติ ปุถุสิลา. เอเตน นิสชฺชนฏฺฐานสมฺปตฺตึ ทสฺเสติ. คุนฺนํ วิย นงฺคุลํ นงฺคุฏฺฐํ เอเตสนฺติ **โคนงฺคุลา**, กาฬมกฺกฏา, "ปกติมกฺกฏา"ติปิ วทนฺติเยว. โคนงฺคุเลหิ จ ปสทาทิเกหิ มิเคหิ จ[๑] ตหึ ตหึ วิจรนฺเตหิ อายุตา มิสฺสตาติ **โคนงฺคุลมิคายุตา**. เอเตน เตสํ อมนุสฺสูปจาริตาย อรญฺญลกฺขณูเปตตํ ทสฺเสติ.

ลิงควิปัลลาส ท่านจึงกล่าวว่า "อัจโฉทิกา" ท่านแสดงถึงความสมบูรณ์ด้วยน้ำแห่งภูเขาเหล่านั้นด้วยคำนั้น. บทว่า **ปุถุสิลา** ความว่า ชื่อว่ามีภูเขาอันกว้างใหญ่ เพราะอรรถว่าภูเขาเหล่านี้มีศิลาอันหนากว้างมีสัมผัสเป็นสุขนิ่มนวล. ท่านแสดงถึงความว่าสมบูรณ์ด้วยที่เป็นที่นั่งด้วยคำนี้ ชื่อว่า **โคนงฺคุลา** เพราะอรรถว่ามีหางดุจหางโค. ได้แก่ลิงดำ บางอาจารย์ก็กล่าวว่า "ลิงตามธรรมดานั่นเองบ้าง". ชื่อว่า **โคนงฺคุลมิคายุตา** (เกลื่อนกล่นไปด้วยลิงค่างฟานและเนื้อ). เพราะอรรถว่าประกอบคือเจือปนกันด้วยลิงค่างเนื้อฟานเป็นต้น เที่ยวขวักไขว่ในที่นั้นๆ ด้วยคำนี้ ท่านแสดงถึงความที่เขานั้น เป็นเขาถึงความเป็นป่า เป็นลักษณะ เพราะเป็นอุปจาระแห่งอมนุษย์.

อมฺพุเสวาลสญฺฉนฺนาติ ปสวนโต สตตํ[๒] ปคฺฆรมานสลิลตาย ตหึ ตหึ อุทกเสวาลสญฺฉาทิตา. **เต เสลา รมยนฺติ มนฺติ** ยตฺถาหํ วสามิ, เต เอทิสา เสลา ปพฺพตา วิเวกาภิรติยา

บทว่า **อมฺพุเสวาลสญฺฉนฺนา** ความว่า มีสาหร่ายปิดบังน้ำไว้ในที่นั้นๆ โดยมีน้ำไหลอยู่ติดต่อกัน. บาทคาถาว่า **เต เสลา รมยนฺติ มํ** ความว่า ภูเขาศิลาเช่นนี้ซึ่งเป็นที่ที่เราอยู่นั้น ทำให้เรารื่นรมย์

---

[๑] สี. จตุปฺปทาทิเกหิ จ.
[๒] ม. ปวาหึ, อิ. ปวาฬึ.

มํ รมฺยนฺติ, ตสฺมา ตตฺเถวาหํ[๑] คจฺฉามีติ อธิปฺปาโย. อิทเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณํ อโหสิ.

ด้วยความรื่นรมย์ในวิเวก เพราะฉะนั้น อธิบายว่า เราอยู่ในที่นั้นนั่นแหละ. ก็คาถาประพันธ์นี้เป็นการพยากรณ์พระอรหัตคุณของพระเถระแล้ว.

วนวจฺฉตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวนวัจฉเถระ จบ.

---

[๑] สี. ตตฺถ วาสํ.

๔. อธิมุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา

กายทุฏฺฐุลฺลครุโนติ อายสฺมโต อธิมุตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? โส กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต พฺราหฺมณวิชฺชาสุ นิปฺผตฺตึ คโต กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ฆราวาสํ ปหาย ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺเญ วิหรนฺโต พุทฺธุปฺปาทํ สุตฺวา มนุสฺสปถจารํ อุปคนฺตฺวา สตฺถารํ ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส อตฺตโน วากจีรํ สตฺถุ ปาทมูเล ปตฺถริ.

สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ ญตฺวา ตสฺมึ อฏฺฐาสิ. ตตฺถ ฐิตํ ภควนฺตํ กาฬานุสาเรน คนฺเธน ปูเชตฺวา "สมุทฺธรสิมํ โลกนฺ"ติอาทิกาหิ ทสหิ คาถาหิ อภิตฺถวิ. ตํ สตฺถา "อนาคเต อิโต สตสหสฺสกปฺปมตฺถเก โคตมสฺส นาม สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา ฉฬภิญฺโญ ภวิสฺสตี"ติ

๔. พรรณนาคาถาของพระอธิมุตตเถระ

คาถาของท่านพระอธิมุตตเถระมีคำว่า **กายทุฏฺฐุลฺลครุโน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินว่า พระเถระนั้นครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ รู้ความแล้ว เรียนสำเร็จในวิชาของพราหมณ์ เห็นโทษในกามทั้งหลาย จึงละฆราวาสออกบวชเป็นดาบสอยู่ในป่า ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดขึ้น จึงเข้ามายังแดนมนุษย์เห็นพระศาสดามีหมู่ภิกษุแวดล้อม ทรงพระดำเนินไปอยู่ มีใจเลื่อมใส จึงเอาผ้าเปลือกไม้คากรองของตนปูลาด ณ ที่ใกล้บาทมูลของพระศาสดา.

พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท่าน จึงทรงประทับยืนบนผ้านั้น. ได้เอากระลำพักมีกลิ่นหอม บูชาพระผู้มีพระภาค ผู้ประทับยืนบนผ้านั้นแล้ว กล่าวสรรเสริญด้วยคาถา ๑๐ คาถา มีคำว่า "สมุทฺธรสิมํ โลกํ" เป็นต้น. พระศาสดาทรงพยากรณ์ ท่านว่า "ในอนาคตในที่สุดแห่งแสนกัป แต่ภัทรกัป

พฺยากริตฺวา ปกฺกามิ.

นี้ไป ดาบสนี้จักออกบวชในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม จักได้อภิญญา ๖" ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ตโต ยาวายุ๑ พุทฺธุปฺปาโท, ตาว เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **อธิมุตฺโตติ** ลทฺธนาโม วิญฺญุตํ ปตฺโต พฺราหฺมณวิชฺชาสุ นิปฺผตฺตึ คนฺตฺวา ตตฺถ สารํ อปสฺสนฺโต ปจฺฉิมภวิกตฺตา นิสฺสรณํ คเวสนฺโต เชตวนปฏิคฺคหเณ พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์จนถึงพุทธุปบาทกาลนี้ ครั้งพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาบังเกิดในสกุลพราหมณ์ ในกรุงสาวัตถี แต่เทวโลกนั้น ได้นามว่า **อธิมุตตะ** รู้ความแล้ว ถึงความสำเร็จในวิชาของพราหมณ์ ไม่เห็นสาระในวิชานั้น เพราะเหตุที่ท่านเป็นปัจฉิมภวิกสัตว์ จึงแสวงหานิสสรณธรรม (ธรรมเป็นเหตุออกจากทุกข์) เห็นพุทธานุภาพเมื่อคราวรับพระเชตวันวิหารได้ศรัทธา จึงออกบวชในสำนักพระศาสดา เริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"กณิการํว ชลิตं
ทีปรุกฺขํว โชติตं[๒]
โอสธึว วิโรจนฺตํ
วิชฺชุวฺ[๓] คคเน ยถา.

"เราเป็นพราหมณ์ผู้ทรงชฎา และหนังสัตว์ เป็นผู้ซื่อตรง มีตบะ ได้เห็นพระพุทธเจ้า ผู้นายกของโลก ทรงรุ่งเรืองดังดอกกรรณิการ์ โชติ-

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๕๐๗.
๒ ฉ. อุชฺชลํ.
๓ ฉ. วิชฺชุตํ.

อสมฺภีตํ อนุตฺราสี[๑]
มิคราชว เกสรี
ญาณาโลกํ ปกาเสนฺตํ
มทฺทนฺตํ ติตฺถิเย คเณ.
อุทฺธรนฺตํ อิมํ โลกํ
ฉินฺทนฺตํ สพฺพสํสยํ
อสมฺภีตํ[๒] มิคราชว
อทฺทสํ โลกนายกํ.
ชฎาชินธโร อาสึ
พฺรหฺมา[๓] อุชุ ปตาปวา
วากจีรํ คเหตฺวาน
ปาทมเล อปตถรึ.
กาฬานุสาริยํ คยฺห
อนุลิมฺปึ[๔] ตถาคตํ
สมฺพุทฺธํ อุปลมฺปิตฺวา[๕]
สนฺถวึ โลกนายกํ.
สมุทฺธรสิมํ โลกํ
โอฆติณฺณ[๖] มหามุนิ

ช่วงดังดวงไฟ รุ่งโรจน์ดังดาว
ประกายพฤกษ์ เปรียบเหมือน
สายฟ้าในอากาศ ไม่ทรงครั่นคร้าม
ไม่ทรงสะดุ้งกลัว ดังพญาไกรสร
ราชสีห์ ทรงประกาศแสงสว่างแห่ง
พระญาณ ทรงย่ำยีพวกเดียรถีย์
ทรงช่วยเหลือสัตวโลกนี้ ทรงตัด
ความสงสัยทั้งปวงไม่ทรงหวาดหวั่น
ดังพญาเนื้อ จึงถือเอาผ้าเปลือกไม้
คากรองลาดลง ณ ที่ใกล้พระบาท.

หยิบเอากระลัมพัก มาชะโลมทา
พระตถาคต ครั้นชะโลมทาพระ
สัมพุทธเจ้าแล้ว ได้ชมเชยพระองค์
ผู้เป็นนายกของโลกว่า.

ข้าแต่พระมหามุนี พระองค์ทรง
ข้ามพ้นโอฆะแล้ว ทรงยังโลกนี้ให้

---

๑ ฉ. อนุตฺตาสี.
๒ ฉ. คชฺชนฺตํ.
๓ ฉ. พฺรหา.
๔ สี. อนุปีสี.
๕ ฉ. สมฺพุทฺธมนุลิมฺเปตฺวา, สี. อนุปีสิตฺวา.
๖ สี. ปฏิคณฺห.

ญาณาโลเกน โชเตสิ
ปวรๆ[๑] ญาณมุตฺตมๆ.
ธมฺมจกฺกๆ ปวตฺเตสิ
มทฺทเส ปรติตฺถิเย
อุสโภ ชิตสงฺคาโม[๒]
สมฺปกมฺเปสิ เมทนึ.
มหาสมุทฺเท อุมฺมีว[๓]
เวลนฺตมฺหิ[๔] ปภิชฺชเร
ตเถว ตว ญาณมฺหิ
สพฺพทิฏฺฐี ปภิชฺชเร.
สุขุมจฺฉิกชาเลน
สรมฺหิ สมฺปตานิเต[๕]
อนฺโตชาลิคตา[๖] ปาณา
ปีฬิตา โหนฺติ ตาวเท.
ตเถว ติตฺถิยา โลเก
มุฬฺหา สจฺจวินิสฺสิตา[๗]

ข้ามพ้นโชติช่วงด้วยแสงสว่าง แห่งพระญาณ พระญาณประเสริฐสุด.
ทรงประกาศธรรมจักร ทรงย่ำยีพวกเดียรถีย์อื่น ทรงเป็นผู้กล้าหาญ ทรงชนะสงครามแล้ว ยังแผ่นดินให้หวั่นไหว.
คลื่นในมหาสมุทรย่อมแตกในที่สุดฝั่ง ฉันใด ทิฐิทั้งปวงย่อมแตกทำลาย ในเพราะพระญาณของพระองค์ ฉันนั้น.
ข่ายตาเล็ก ๆ ที่เขาเหวี่ยงลงไปในสระแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ภายในข่าย เป็นผู้ถูกบีบคั้นในขณะนั้นฉันใด.
ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ พวกเดียรถีย์ในโลก เป็นผู้หลงงมงาย

---

๑ ฉ. นาวฺๆ.
๒ อิ. ชิตสงฺคาเม.
๓ ฉ. อูมิโย.
๔ สี. เวลนฺตๆ หิ.
๕ สี. สุขุมจฺฉิเก ยถาชาเล ปารมฺหิ สมฺปสาริเต.
๖ ฉ. อนฺโตชาลีกตา.
๗ ฉ. ปุถุปาสณฺฑนิสฺสิตา.

อนุโตฌาณวเร ตุยฺหำ
ปริวตฺตนฺติ มาริส.

ไม่อาศัยสัจจะ ย่อมเป็นไปภายในพระญาณอันประเสริฐของพระองค์ฉันนั้น.

ปติฏฺฐา วุยฺหตำ โอเฆ
ตฺวำ หิ นาโถ อพนฺธุนำ
ภยฏฺฏิตานำ สรโณ[๑]
มุตฺติตฺถีนำ ปรายโน.[๒]

พระองค์เท่านั้นเป็นที่พึ่งของผู้ที่ว่ายอยู่ในห้วงน้ำ เป็นนาถะของผู้ไม่มีเผ่าพันธุ์ เป็นสรณะของผู้ที่ตั้งอยู่ในภัย เป็นผู้นำของผู้ต้องการความพ้น.

เอกจฺจโร[๓] อสทิโส
เมตฺตากรุณสญฺญโต[๔]
ปญฺญวา ยุตฺตจาโค จ
วสี ตาที คุณาลโย.[๕]

เสด็จเที่ยวไปอยู่ผู้เดียว ไม่มีใครเหมือน ทรงประกอบด้วยพระเมตตากรุณา ทรงมีปัญญา ประกอบการสละ มีความชำนาญคงที่ เป็นที่อยู่แห่งคุณ.

ธีโร[๖] วิคตสมฺโมโห
อเนโช อกถำกถี
ตุสฺสิโต[๗] วนฺตโทโสสิ
นิมฺมโล สำยโต[๘] สุจิ.

เป็นนักปราชญ์ปราศจากความหลง ไม่ทรงหวั่นไหว ไม่มีความสงสัย เป็นผู้พอพระทัย มีโทสะอันคายแล้ว ไม่มีมลทิน ทรงสำรวม มีความสะอาด.

---

[๑] ฉ. สรณำ.　[๒] ฉ. ปรายนำ.
[๓] ฉ. เอกวีโร.
[๔] ฉ. เมตฺตากรุณสญฺจโย.
[๕] ฉ. อสโม สุสโม สนฺโต วสี ตาที ชิตญฺชโย.
[๖] สี. วีโร.
[๗] ฉ. ตุสิโต.
[๘] สี. ปยโต.

สพ-ม.๑๓/๑๓๗/๑๓๑

สงฺคาติโค หตมโท[๑]
เตวิชฺโช ติภวนฺตโค
สีมาติโค ธมฺมครุ
ตตตฺโถ หิตวปฺปโก.[๒]

ล่วงธรรมเครื่องข้อง มีความเมาไป
ปราศแล้ว ได้วิชชา ๓ ถึงความเจริญ
ทรงถึงเขตแดน เป็นผู้หนักในธรรม
มีประโยชน์อันถึงแล้ว ทรงหว่าน
ประโยชน์.

ตารโก ตฺวํ ยถา นาวา
นิธิวสฺสาสการโก
อสมฺภีโต ยถา สีโห
คชราชาว ทมฺมิโต.[๓]

ทรงยังสัตว์ให้ข้ามเปรียบเหมือนเรือ
ทรงมีขุมทรัพย์ ทรงทำความเบาใจ
ไม่ทรงครั่นคร้ามดังราชสีห์ เหมือน
พญาคชสารอันฝึกแล้ว ในกาลนั้น.

โถเมตฺวา ทสคาถาหิ
ปทุมุตฺตรํ มหามุนึ[๔]
วนฺทิตฺวา สตฺถุโน ปาเท
ตุณฺหี อฏฺฐาสหํ ตทา.

ครั้นเราสรรเสริญพระมหามุนีพระนาม
ว่าปทุมุตตระ ด้วยคาถา ๑๐ คาถา
ถวายบังคมพระบาทพระศาสดาแล้ว
ได้ยืนนิ่งอยู่.

ปทุมุตฺตโร โลกวิทู
อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห
ภิกฺขุสงฺเฆ ฐิโต สตฺถา
อิมา คาถา อภาสถ.

พระศาสดาพระนามว่า ปทุมุตตระ
ผู้รู้แจ้งโลก สมควรรับเครื่องบูชา
ประทับอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ได้
ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า.

โย เม สีลญฺจ ปญฺญญฺจ[๕]
ธมฺมญฺจาปิ ปกิตฺตยิ[๖]

ผู้ใดสรรเสริญศีล ปัญญา และ
ธรรมของเรา เราจักพยากรณ์ผู้นั้น

---

[๑] สี. คตมโท. [๒] ฉ. คตตฺโถ หิตวพฺภุโต.
[๓] สี. นาคราชาว, ฉ. ทปฺปิโต.
[๔] ฉ. มหายสํ. [๕] ฉ. ญาณญฺจ.
[๖] ฉ. สทฺธมฺมญฺจาปิ วณฺณยิ.

ตมหำ กิตฺตยิสฺสามิ　　ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว.
สุณาถ มม ภาสโต.

สฏฺฐิ กปฺปสหสฺสานิ　　ผู้นั้นจักรื่นรมย์อยู่ในเทวโลกตลอด
เทวโลเก รมิสฺสติ　　หกหมื่นกัป จักเสวยความเป็น
อญฺเญ เทเว อภิภวิตฺวา[๑]　　อิสระครอบงำเทวดาเหล่าอื่น.
อิสฺสรำ การยิสฺสติ.

โส ปจฺฉา ปพฺพชิตฺวาน　　ภายหลัง อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว
สุกฺกมูเลน โจทิโต　　เขาจักออกบวชในพระศาสนา ของ
โคตมสฺส ภควโต　　พระผู้มีพระภาคพระนามว่าโคดม.
สาสเน ปพฺพชิสฺสติ.

ปพฺพชิตฺวาน กาเยน　　ครั้นบวชแล้ว เว้นบาปกรรมด้วย
ปาปกมฺมำ วิวชฺชิย　　กาย กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว
สพฺพาสเว ปริญฺญาย　　จักไม่มีอาสวะนิพพาน.
นิพฺพายิสฺสตินาสโว.

ยถา จ[๒] เมโฆ ถนยำ　　เมฆครางกระหึ่ม ยังพื้นดินนี้ให้อิ่ม
ตปฺเปติ เมทนึ อิมำ　　ฉันใด ข้าแต่พระมหาวีรเจ้า
ตเถว ตฺวำ มหาวีร　　พระองค์ทรงยังพระองค์ให้อิ่ม ด้วย
ธมฺเมน ตปฺปยี มมำ.　　ธรรม ฉันนั้น.

สีลำ ปญฺญญฺจ ธมฺมญฺจ　　ครั้นเราเชยชมศีล ปัญญา ธรรม
ถวิตฺวา โลกนายกำ　　และพระนายกของโลกแล้ว ได้

---

[๑] ฉ. เทเวภิภวิตฺวา.
[๒] ฉ. ยถาปิ.

ปตฺโตมฺหิ ปรมํ สนฺตึ[๑]
นิพฺพานํ ปทมจฺจุตํ.

บรรลุนิพพาน อันเป็นธรรมระงับอย่างยิ่ง เป็นบทไม่เคลื่อน.

อโห นูน ส ภควา
จิรํ ติฏฺเฉยฺย จกฺขุมา
อญฺญาตญฺจ วิชาเนยฺย[๒]
ปสฺเสยฺย[๓] อมตํ ปทํ.

โอหนอ พระผู้มีพระภาคผู้มีจักษุพระองค์นั้น พึงดำรงอยู่นานแน่ เราก็พึงรู้แจ้งธรรมที่ยังไม่รู้แจ้ง พึงเห็นอมตบท.

อยํ เม ปจฺฉิมา ชาติ
ภวา สพฺเพ สมูหตา
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
วิหรามิ อนาสโว.

ชาตินี้เป็นชาติที่สุดของเรา เราถอนภพขึ้นได้ทั้งหมดแล้ว กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

สตสหสฺเส อิโต[๔] กปฺเป
ยํ พุทฺธมภิโถมยึ[๕]
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
กิตฺตนาย อิทํ ผลํ.

ในกัปที่แสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ เราได้สรรเสริญพระพุทธเจ้าใด ด้วยกรรมนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการสรรเสริญ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. สนฺตึ.
[๒] ฉ. วิชาเนยฺยุ.
[๓] ฉ. ผุเสยฺยุ.
[๔] ฉ. สตสหสฺสิโต.
[๕] อิ. พุทฺธมภิปูชยึ.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตนา สห วสนฺเต กายทฬฺหิพหุเล ภิกฺขู โอวทนฺโต

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะโอวาทภิกษุทั้งหลาย ผู้มากไปด้วยกายทัฬหี (ความเกียจคร้าน) ที่อยู่กับตน จึงได้ภาษิตคาถานี้ว่า

๑๑๔. “กายทุฏฺฐุลฺลครุโน
หิยฺยมานมฺหิ ชีวิเต
สรีรสุขคิทฺธสฺส
กุโต สมณสาธุตา”ติ[๑]

๑๑๔. “เมื่อชีวิตจะสิ้นไป ความเป็นสมณะที่ดี จักมีแก่ภิกษุผู้เกียจคร้าน ผู้ติดอยู่ในความสุขในร่างกาย แต่ที่ไหน”.

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **กายทุฏฺฐุลฺลครุโน**ติ ทุฏฺฐุลฺลํ อสุภโยคฺยตา, กายสฺส ทุฏฺฐุลฺลํ กายทุฏฺฐุลฺลํ, กายทุฏฺฐุลฺลํ ครุ สมฺภาวิตํ[๒] ยสฺส โส กายทุฏฺฐุลฺลครุ, อนิสฺสรณปฺปญฺโญ หุตฺวา กายโปสนปฺปสุโต กายทฬฺหิพหุโลติ อตฺโถ, ตสฺส กายทุฏฺฐุลฺลครุโน.

คำว่า **ภิกษุผู้เกียจคร้าน** ในคาถานั้น ความว่า ความเป็นผู้ประกอบในอสุภะอันหยาบ, ความหยาบของกายชื่อว่ากายทุฏฺฐุลฺลํ กายทุฏฺฐุลละอันหนักของภิกษุใดอบรมแล้ว ภิกษุนั้นชื่อว่าผู้มีกายทุฏฺฐุลละหนัก หมายความว่า ผู้มีปัญญาไม่สลัดออก ขวนขวายแก่การเลี้ยงตน ชื่อว่าผู้มากด้วยความเกียจคร้านของภิกษุผู้มากด้วยความเกียจคร้านนั้น.

หิยฺยมานมฺหิ ชีวิเตติ กุนฺนทีนํ อุทกํ วิย ชีวิตสงฺขาเร ลหุโส[๓] ขียมาเน.

เมื่อชีวิตจะสิ้นไป ความว่า เมื่อชีวิตสังขารสิ้นไปโดยพลัน ดุจน้ำแห่ง

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๕.
[๒] ม. สกฺกฏิตํ.
[๓] สี. พหุโส.

สรีรสุขคิทฺธสฺสาติ ปณีตาหาราทีหิ อตฺตโน กายสฺส สุเขน เคธํ อาปนฺนสฺส. **กุโต สมณสาธุตาติ** เอวรูปสฺส ปุคฺคลสฺส สมณภาเวน สาธุตา สุสมณตา กุโต เกน การเณน สิยา, เอกสฺโส ปน กาเย ชีวิเต จ นิรเปกฺขสฺส อิตรีตร-สนฺโตเสน สนฺตุฏฺฐสฺส อารทฺธวีริยสฺเสว สมณสาธุตาติ อธิปฺปาโย.

แม่น้ำน้อย. คำว่า **ผู้ติดอยู่ในความสุข** ได้แก่ ผู้ถึงความใคร่ด้วยความสุขแห่งกายของตน ด้วยอาหารอันประณีตเป็นต้น. คำว่า **ความเป็นสมณะที่ดีจะมีมาแต่ไหน** ความว่า ความที่บุคคลเห็นปานนี้เป็นคนดีโดยความเป็นสมณะ คือความเป็นสมณะที่ดีของบุคคลเช่นนี้จะพึงมีได้แต่ไหน คือด้วยเหตุไร อธิบายว่า แต่ความเป็นสมณะที่ดีพึงมีได้ แก่ผู้ไม่ห่วงใยในกายและชีวิตโดยส่วนเดียว เป็นผู้สันโดษ ด้วยความสันโดษในปัจจัยตามมีตามได้ ผู้ปรารภความเพียรแล้วเท่านั้น.

อธิมุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอธิมุตตเถระ จบ.

๕. มหานามตฺเถรคาถา-วณฺณนา

เอสาวหิยฺยเส ปพฺพเตนาติ อายสฺมโต มหานามตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สุเมธสฺส ภควโต กาเล พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา พฺราหฺมณ-วิชฺชาสุ นิปฺผตฺตึ คโต ฆราวาสํ ปหาย อญฺญตราย นทิยา ตีเร อสฺสมํ กาเรตฺวา สมฺพหุเล พฺราหฺมเณ มนฺเต[๑] วาเจนฺโต วิหรติ.

อเถกทิวสํ ภควา ตํ อนุคฺคณฺหิตุ ตสฺส อสมปทํ อุปคจฺฉิ. โส ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต อาสนํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิ. นิสินฺเน ภควติ สุมธุรํ มธุ อุปนาเมสิ. ตํ ภควา ปริภุญฺชิตฺวา เหฏฺฐา อธิมุตฺตตฺเถรวตฺถุมฺหิ วุตฺตนเยน อนาคตํ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิ.

๕. พรรณนาคาถาของพระมหานามเถระ

คาถาของท่านพระมหานามเถระมีคำว่า **เอสาวหิยฺยเส ปพฺพเตน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ เรียนสำเร็จในวิชาของพราหมณ์ละฆราวาส สร้างอาศรมอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแห่งหนึ่งอยู่ บอกมนต์แก่พราหมณ์เป็นอันมาก.

อยู่มาวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงพระประสงค์จะอนุเคราะห์เธอ จึงเสด็จเข้าไปยังอาศรมบทของท่าน. ท่านเห็นพระผู้มีพระภาคแล้ว มีจิตเลื่อมใส ปูลาดอาสนะถวายแล้ว. เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับแล้ว จึงน้อมน้ำผึ้งที่มีรสหวานสนิทถวาย. พระผู้มีพระภาคทรงเสวยน้ำผึ้งนั้นแล้ว ทรงพยากรณ์อนาคตโดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องพระอธิมุตตเถระข้างหลังแล้วเสด็จหลีกไป.

---

[๑] อิ. พฺราหฺมณมนฺเต.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ สุคตีสุเยว ปริวตฺเตนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **มหานาโม**ติ ลทฺธนาโม วิญฺญุตํ ปตฺโต ภควโต สนฺติกํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา เนสาทเก นาม ปพฺพเต วิหรนฺโต กิเลสปริยุฏฺฐานํ วิกฺขมฺเภตุํ อสกฺโกนฺโต “กึ เม อิมินา สงฺกิลิฏฺฐจิตฺตสฺส ชีวิเตนา”ติ อตฺตภาวํ นิพฺพินฺทนฺโต อุจฺจํ[๑] ปพฺพตสิขรํ อภิรุหิตฺวา “อิโต ปาเตตฺวา ตํ มาเรสฺสามี”ติ อตฺตานํ ปรํ วิย นิทฺทิสนฺโต

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก ไป ๆ มา ๆ อยู่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กรุงสาวัตถี ได้นามว่า**มหานาม** เจริญวัยแล้ว จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ฟังธรรมได้ศรัทธาแล้ว ออกบวชรับกรรมฐานไปอยู่ ณ เนสาทกบรรพต เมื่อไม่อาจข่มกิเลสที่ฟุ้งขึ้น คิดว่า “เราผู้มีจิตเศร้าหมองแล้วจะประโยชน์อะไรด้วยชีวิตนี้” เบื่อหน่ายอัตภาพ จึงขึ้นไปสู่ยอดเขาสูง อ้างตนเองเหมือนเป็นคนอื่นว่า “เราจะฆ่าเจ้าให้ตกไปจากยอดเขานี้” ได้ภาษิตคาถาว่า

๑๑๕. “เอสาวหิยฺยเส ปพฺพเตน
พหุกูฏชสลฺลกิเกน[๒]
เนสาทเกน คิรินา
ยสสฺสินา ปริจฺฉเทนา”ติ[๓]
คาถํ อภาสิ.

๑๑๕. “ดูกรมหานาม ท่านนี้จะเสื่อมจากภูเขาชื่อเนสาทกะ ที่สะพรั่งไปด้วยต้นโมกมัน และไม้อ้อยช้าง เป็นภูเขาที่สมบูรณ์ด้วยร่มเงาและน้ำเป็นอันมาก ประดับด้วยต้นไม้และเถาวัลย์โดยรอบ”.

---

[๑] ม. อุปจฺจกํ.
[๒] โป. พหุกูฏชสลฺลริเกน.
[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๕.

ตตฺถ **เอสาวหิยฺยเสติ** เอโส ตฺวํ มหานาม อวหิยฺยเส ปริหายสิ. **ปพฺพเตนาติ** นิวาสฏฺฐานภูเตน อิมินา ปพฺพเตน. **พหุกุฏชสลฺลกิเกนาติ** พหูหิ กุฏเชหิ อินฺทสาลรุกฺเขหิ สลฺลกีหิ อินฺทสาลรุกฺเขหิ วา สมนฺนาคเตน. **เนสาทเกนาติ** เอวํ นามเกน.

บทว่า **เอสาวหิยฺยเส** (ดูกร มหานาม ท่านนี้จะเสื่อม) ความว่า ดูกร มหานาม ท่านนี้จะละคือจะเสื่อม. บทว่า **ปพฺพเตน** ได้แก่ ภูเขานี่ซึ่งเป็นนิวาสสถาน. บทว่า **พหุกุฏชสลฺลกิเกน** ความว่า ประกอบไปด้วยต้นโมกมันเป็นอันมาก หรือต้นอินทสาลหรือต้นอ้อยช้างทั้งหลาย. บทว่า **เนสาทเกน** ความว่า มีชื่ออย่างนั้น.

คิรินาติ เสเลน. เสโล หิ สนฺธิสงฺขาเตหิ ปพฺเพหิ จิตตฺตา "ปพฺพโต"ติ, ปสวนาทิวเสน ชลสฺส, สารภูตานํ[๑] เภสชฺชาทิวตฺถูนญฺจ คิรณโต "คิรี"ติ วุจฺจติ. ตทุภยตฺถสมฺภวโต ปเนตฺถ "ปพฺพเตนา"ติ วตฺวา "คิรินา"ติ จ วุตฺตํ **ยสสฺสินาติ** สพฺพคุเณหิ[๒] วิญฺญูเตน ปกาเสน.[๓]

บทว่า **คิรินา** ได้แก่ภูเขาศิลา. ก็ภูเขาศิลาท่านเรียกว่า "บรรพต" เพราะตั้งอยู่ด้วยข้อต่อ ๆ กัน ท่านเรียกว่า "คีรี" เพราะมีน้ำไหลไปเป็นต้น และเพราะบอกถึงวัตถุมีเภสัชเป็นต้นอันเป็นสาระ. อนึ่ง ในคาถานี้ท่านกล่าวว่า "ปพฺพเตน" แล้วกล่าวคำว่า "คิรินา" เพราะเหตุมีอรรถทั้ง ๒ อย่าง. บทว่า **ยสสฺสินา** ความว่า ด้วยอันประกาศด้วยคุณทั้งปวงที่ทราบกันอยู่แล้ว.

ปริจฺฉเทนาติ นานาวิธรุกฺขคจฺฉลตาหิ สมนฺตโต ฉนฺเนน, วสนฏฺฐานตาย วา

บทว่า **ปริจฺฉเทน** ความว่า มุงบังแล้วโดยรอบด้วยต้นไม้ กอไม้ และเถาลดา

---

[๑] สี. ชลาสยสารภูตานํ.
[๒] สี. ปพฺพตคุเณหิ.
[๓] ม. ปกาเรน.

ตุยฺหํ ปริจฺฉทภูเตน.[๑] อยํ เหตฺถ ต่าง ๆ, หรือเป็นที่กำหนดไว้ว่าเป็นที่อยู่
อธิปฺปาโย : มหานาม ยทิ กมฺมฏฺฐานํ ของท่าน. ในที่นี้อธิบายดังนี้ : ดูกร
วิสฺสชฺเชตฺวา วิตกฺกพหุโล โหสิ, เอวํ มหานาม ถ้าท่านละกรรมฐานมากไป
ตฺวํ อิมินา ฉายูทกสมฺปนฺเนน สปฺปาเยน ด้วยวิตกไซร้ ท่านก็จะเสื่อมจากภูเขา
นิวาสนฏฺฐานภูเตน เนสาทกคิรินา เนสาทกะอันเป็นนิวาสสถานอันสบาย ซึ่ง
ปริหายสิ, อิทานิหํ ตํ[๒] อิโต ปาเตตฺวา สมบูรณ์ด้วยร่มเงาและน้ำอย่างนี้ บัดนี้
มาเรสฺสามิ, ตสฺมา น ลพฺภา เราจักให้เจ้าตกลงไปตายจากภูเขานี้
วิตกฺกวสิเกน ภวิตุนฺติ. เอวํ เถโร เพราะฉะนั้น เจ้าอย่าตกอยู่ในอำนาจ
อตฺตานํ สนฺตชฺเชนฺโตเยว วิปสฺสนํ วิตก. พระเถระข่มขู่ตนด้วยอาการอย่างนี้
อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน นั่นเทียวขวนขวายวิปัสสนาแล้วบรรลุ
วุตฺตํ **อปทาเน**[๓] : พระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สินฺธุยา นทิยา ตีเร "เราได้สร้างอาศรมอย่างสวยงาม ไว้
สุกโต อสฺสโม มม ใกล้ฝั่งแม่น้ำสินธุ เราบอกคัมภีร์
ตตฺถ วาเจมหํ สิสฺเส อิติหาสะ พร้อมทั้งตำราทำนาย
อิติหาสํ สลกฺขณํ.[๔] ลักษณะ กะพวกศิษย์ที่อาศรมนั้น.

ธมฺมกามา วินีตา เต ศิษย์เหล่านั้น เป็นผู้ใคร่ธรรม เรา
โสตุกามา สุสาสนํ แนะนำดี เป็นผู้ใคร่ฟังคำสั่งสอนดี
ฉฬงฺเค ปารมิปฺปตฺตา ถึงที่สุดในองค์ ๖ ประการ อยู่ใกล้
สินฺธุกูเล วสนฺติ เต. ฝั่งแม่น้ำสินธุ.

---

[๑] ม. ปริจฺเฉทภูเตน.
[๒] สี. อิทานิ ตํ อหํ.
[๓] ขุ. อ. ๓๒/๕๑๐.
[๔] สี. อิติหาสญฺจ ลกฺขณํ.

อุปฺปาทาคมเน[๑] เจว
ลกฺขเณสุ จ โกวิทา
อุตฺตมตฺถํ คเวสนฺตา
วสนฺติ ปวเน[๒] ตทา.

เป็นผู้ฉลาดในการทำนายการมาเกิด และในลักษณะทั้งหลาย แสวงหาประโยชน์อันสูงสุด อยู่ในป่าใหญ่ในกาลนั้น.

สุเมโธ นาม สมฺพุทฺโธ
โลเก อุปฺปชฺชิ ตาวเท
อมฺหากํ อนุกมฺปนฺโต
อุปาคญฺฉิ วินายโก.

ครั้งนั้น พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธ เสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระองค์ผู้ทรงนำดีจะทรงอนุเคราะห์พวกเรา จึงเสด็จเข้ามา.

อุปาคตํ มหาวีรํ
สุเมธํ โลกนายกํ
ติณสนฺถารกํ กตฺวา
โลกเชฏฺฐสฺสทาสหํ.

เราได้เห็นพระมหาวีระ พระนามว่าสุเมธ ผู้เป็นนายกของโลก เสด็จเข้ามา จึงได้เอาหญ้าลาดถวายแด่พระองค์ผู้เป็นเชษฐบุรุษของโลก.

ปวนาโต[๓] มธุ๋ คยฺห
พุทฺธเสฏฺฐสฺสทาสหํ
สมฺพุทฺโธ ปริภุญฺชิตฺวา
อิทํ วจนมพฺรวิ.

เราถือเอาน้ำผึ้งจากป่าใหญ่มาถวายแด่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด พระสัมพุทธเจ้าเสวยแล้วได้ตรัสพระดำรัสนี้ว่า.

โย ตํ อทาสิ มธุ๋ เม
ปสนฺโน เสหิ ปาณิภิ
ตมหํ กิตฺตยิสฺสามิ
สุณาถ มม ภาสโต.

ผู้ใดมีความเลื่อมใสได้ถวายน้ำผึ้งแก่เรา ด้วยมือทั้งสองของตน เราจักพยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว.

---

[๑] ฉ. อุปฺปาตคมเน.
[๒] ฉ. วิปิเน.
[๓] ฉ. วิปินาโต.

อิมินา มธุทาเนน
ติณสนฺถารเกน จ
ตีส กปฺปสหสฺสานิ
เทวโลเก รมิสฺสติ.

ด้วยการถวายน้ำผึ้ง และด้วยการลาดหญ้าถวายนี้ ผู้นั้นจักรื่นรมย์อยู่ในเทวโลกตลอดสามหมื่นกัป.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
โอกฺกากกุลสมฺภโว
โคตโม นาม โคตฺเตน
สตฺถา โลเก ภวิสฺสติ.

ในกัปที่สามหมื่น พระศาสดามีพระนามว่า โคดม ทรงสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จอุบัติในโลก.

ตสฺส ธมฺเมสุ ทายาโท
โอรโส ธมฺมนิมฺมิโต
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
นิพฺพายิสฺสตินาสโว.

ผู้นั้นจักเป็นทายาทในธรรม ของพระศาสดาพระองค์นั้น จักเป็นโอรสอันธรรมนิรมิต จักกำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะนิพพาน.

เทวโลกา อิธาคนฺตฺวา
มาตุกุจฺฉิมฺหุปาคโต[๑]
มธุวสฺโส[๒] ปวสฺสิตฺถ
ฉาทยํ มธุนา มหึ.[๓]

เมื่อเราจากเทวโลกมาในมนุษยโลกนี้ เข้าอยู่ในครรภ์มารดา เมล็ดฝนน้ำผึ้งได้ตกปกปิดแผ่นดินด้วยน้ำผึ้ง.

มม[๔] นิกฺขนฺตมตฺตมฺหิ
กุมฺภิยา[๕] จ สุทุตฺตรา

แม้ในขณะเมื่อเราพอออกจากครรภ์นั้น ฝนน้ำผึ้งก็ตกให้แก่เราเต็มเปี่ยม

---

๑ ฉ. มาตุกุจฺฉึ อุปาคเต.
๒ ฉ. มธุวสฺสํ.
๓ สี. สมํ.
๔ ฉ. มยิ.
๕ ฉ. กุจฺฉิยา.

ตตฺราปิ มธุวสฺโส[๑] เม
วสฺสเต นิจฺจกาลิกํ.

หม้อ ตลอดกาลเป็นนิตย์.

อคารา อภินิกฺขมฺม
ปพฺพชี อนคาริยํ
ลาภี อนฺนสฺส ปานสฺส
มธุทานสฺสิทํ ผลํ.

เมื่อเราออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิตแล้ว ย่อมได้ข้าวและน้ำ นี้เป็นผลแห่งการถวายน้ำผึ้ง.

สพฺพกามสมิทฺธิหํ
ภวิตฺวา[๒] เทวมานุเส
เตเนว มธุทาเนน
ปตฺโตมฺหิ อาสวกฺขยํ.

เราเกิดในเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยกามทั้งปวง ได้บรรลุความสิ้นอาสวะ เพราะการถวายน้ำผึ้งนั้นแล.

วุฏฺฐมฺหิ เทเว จตุรงฺคุเล ติเณ
[๓]สุปุปฺผิเต ธรณีรุเห วปฺปเทเส[๓]
สุญฺเญ ฆเร มณฺฑปรุกฺขมูลเก
วสามิ นิจฺจํ สุขิโต อนาสโว.

เมื่อฝนตกแล้ว หญ้างอกออก ๔ นิ้ว เมื่อต้นไม้ในแถวฝั่งน้ำ มีดอกบานสะพรั่ง เราผู้ไม่มีอาสวะเป็นสุขอยู่เป็นนิตย์ในเรือนว่างเปล่า มีมณฑปและโคนไม้.

[๔]มชฺเฌ มยฺหํ ภวา อสฺสุ
เย ภเว สมติกฺกมี[๔]
อชฺช เม อาสวา ขีณา
นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว.

เราก้าวล่วงภพเหล่าใด ภพเหล่านั้นของเราสิ้นไปแล้วในวันนี้ บัดนี้ภพใหม่มิได้มีอีก.

---

[๑] ฉ. มธุวสฺสํ.
[๒] สี. ภุตฺวาน.
[๓-๓] ฉ. สมฺปุปฺผิเต ธรณีรุเห สญฺฉนฺเน.
[๔-๔] ฉ. มชฺเฌ มหนฺเต หีเน จ ภเว สพฺเพ อติกฺกมี.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
ยำ ทานมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
มธุทานสฺสิทำ ผลำ.

ในสามหมื่นกัป (แต่ภัทรกัปนี้) เรา
ได้ถวายทานใด ในกาลนั้น ด้วย
ทานนั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็น
ผลแห่งการถวายน้ำผึ้ง.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อยเมว จ เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณคาถา โหสีติ.

ก็คาถานี้แหละ ได้เป็นคาถาพยากรณ์
พระอรหัตคุณของพระเถระแล้ว ด้วย
ประการฉะนี้แล.

มหานามตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระมหานามเถระ
จบ.

๖. ปาราปริยตฺเถรคาถา-วณฺณนา

ฉผสฺสายตเน หิตฺวาติ อายสฺมโต ปาราปริยตฺเถรสฺส[๑] คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต ปิยทสฺสิสฺส ภควโต กาเล เนสาทโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ตสฺส วิญฺญุตํ ปตฺตสฺส วิจรฺณฏฺฐาเน อญฺญตรสฺมึ วนสณฺเฑ ปิยทสฺสี ภควา ตํ อนุคฺคณฺหิตุ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิ.

โส จ มิเค ปริเยสนฺโต ตํ ฐานํ คโต สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส ภควนฺตํ อนฺโต กตฺวา กตํ สาขามณฺฑปปทุมปุปฺเผหิ กูฏาคาราการเน สญฺฉาเทตฺวา อุฬารํ ปีติโสมนสฺสํ ปฏิสํเวเทนฺโต สตฺตาหํ นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิ. ทิวเส ทิวเส จ มิลาตมิลาตานิ อปเนตฺวา อภินเวหิ ฉาเทสิ. สตฺถา สตฺตาหสฺส อจฺจเยน นิโรธโต วุฏฺฐหิตฺวา

๖. พรรณนาคาถาของพระปาราปริยเถระ

คาถาของท่านพระปาราปริยเถระมีคำว่า **ฉผสฺสายตเน หิตฺวา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปิยทัสสี เกิดในกำเนิดพราน พระผู้มีพระภาคพระนามว่าปิยทัสสี ประสงค์จะอนุเคราะห์ท่านจึงทรงประทับเข้านิโรธสมาบัติอยู่ในไพรสณฑ์แห่งหนึ่งในที่ที่เขารู้ความแล้วเที่ยวไปอยู่.

และเมื่อเขาเที่ยวแสวงหาเนื้ออยู่ไปถึงที่นั้น เห็นพระศาสดา มีใจเลื่อมใส จึงเอาดอกบัวมามุงมณฑปที่ทำด้วยกิ่งไม้ ให้พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ข้างในโดยอาการเป็นเรือนยอด เสวยปีติและโสมนัสอันยิ่งใหญ่ยืนนมัสการอยู่ถึง ๗ วัน. และนำเอาดอกไม้ที่เหี่ยวแล้วออกเปลี่ยน เอาดอกไม้ที่ใหม่มุงบังทุก ๆ วัน. ล่วงไป ๗ วัน พระศาสดาจึงเสด็จออกจากนิโรธ ทรง

---

[๑] สี. ปาราสริยตฺเถรสฺส.

ภิกฺขุสงฺฆํ อนุสฺสริ.

ระลึกถึงภิกษุสงฆ์.

ตาวเทว อสีติสหสฺสมตฺตา ภิกฺขู สตฺถารํ ปริวาเรสุ. "มธุรธมฺมกถํ สุณิสฺสามา"ติ เทวตา สนฺนิปตึสุ, มหาสมาคโม อโหสิ. สตฺถา อนุโมทนํ กโรนฺโต ตสฺส เทวมนุสฺเสสุ ภาวินึ สมฺปตฺตึ อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวกโพธึ จ พฺยากริตฺวา ปกฺกามิ.

ในทันใดนั้นภิกษุประมาณ ๘๐,๐๐๐ รูป มาแวดล้อมพระศาสดาแล้ว. เทวดาทั้งหลาย ก็มาประชุมกันด้วยคิดว่า "พวกเราจักฟังธรรมกถา อันไพเราะ" มหาสมาคมได้มีแล้ว (ในครั้งนั้น). พระศาสดาเมื่อจะทรงกระทำอนุโมทนา ทรงพยากรณ์สมบัติที่จะให้ท่านบังเกิดในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย และสาวกโพธิญาณในพุทธุปบาทกาลนี้แล้วเสด็จหลีกไป.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ติณฺณํ เวทานํ ปารคู หุตฺวา ปราปรโคตฺตตาย **ปาราปริโยติ**[๑] ลทฺธสมญฺโญ พหู พฺราหฺมเณ มนฺเต วาเจนฺโต สตฺถุ ราชคหคมเน พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้จึงมาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงราชคฤห์ รู้ความแล้ว เรียนไตรเพทจบแล้ว ได้สมัญญานามว่า**ปาราปริยะ**. เพราะท่านมีโคตรสืบต่อ ๆ กันมา บอกมนต์กะพราหมณ์เป็นอันมาก เห็นพุทธานุภาพครั้งพระศาสดาเสด็จไปกรุงราชคฤห์ จึงได้ศรัทธาออกบวช เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็บรรลุ

---

[๑] สี. ปราสรโคตฺตตาย ปาราสริโยติ, อิ. ปาราปเรโคตฺตตาย ปาราปริโยติ.

[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๖ (๒๕๓).

พระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ปิยทสฺสี นาม ภควา
สยมฺภู โลกนายโก
วิเวกกาโม สมฺพุทฺโธ
สมาธิกุสโล มุนิ.

วนสณฺฑำ สโมคฺคยฺห
ปิยทสฺสี มหามุนิ
ปัสุกูลำ ปตฺถริตฺวา
นิสีทิ ปุริสุตฺตโม.

มิคลุทฺโท ปุเร อาสึ
อิริเน[๑] กานเน อหำ
ปสทำ มิคเมสนฺโต[๒]
อาหิณฺฑามิ อหำ ตทา.

ตตฺถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธำ
โอฆติณฺณำ อนาสวำ
ปุปฺผิตำ สาลราชำว
สตรำสึว อุคฺคตำ.

ทิสฺวานหำ เทวเทวำ
ปิยทสฺสี มหายสำ

"พระผู้มีพระภาค พระนามว่าปิยทัสสี ผู้สยัมภูเป็นนายกของโลก ตรัสรู้แล้วเอง ทรงใคร่ในวิเวก ฉลาดในสมาธิ เป็นมุนี.

พระมหามุนี พระนามว่าปิยทัสสี ผู้อุดมบุรุษ เสด็จไปสู่ไพรสณฑ์ ทรงลาดผ้าบังสุกุลแล้วประทับนั่งอยู่ในกาลก่อน.

เราเป็นพรานเนื้ออยู่ในป่าใหญ่ ในกาลนั้น เราเที่ยวแสวงหาเนื้อทรายอยู่ในป่านั้น.

เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้ข้ามโอฆะแล้วไม่มีอาสวะ เปรียบเหมือนพระยารังมีดอกบาน เหมือนพระอาทิตย์อุทัย.

ครั้นเห็นพระพุทธเจ้า พระนามว่าปิยทัสสี ผู้มียศมากแล้ว เราจึงลง

---

[๑] ฉ. อรญฺเญ, สี. วิปินे.
[๒] สี. ปสุตำ มิคเมสนฺโต.

CC-BY-NC-ND 1.0 TH

ชาตสฺสรํ สโมคฺคยฺห ปทุมํ อาหรึ ตทา.

ไปสู่สระบัว นำเอาดอกปทุมมา ในขณะนั้น.

อาหริตฺวาน ปทุมํ สตปตฺตึ มโนรมํ
กูฏาคารํ กริตฺวาน ฉาทยึ ปทุเมนหํ.

ครั้นนำเอาดอกปทุมอันเป็นที่รื่นรมย์ใจมาแล้ว จึงสร้างเรือนมียอด (ประสาท) แล้วมุงบังด้วยดอกปทุม.

อนุกมฺปโก การุณิโก ปิยทสฺสี มหามุนิ
สตฺต รตฺตินฺทิเว[๑] พุทฺโธ กูฏาคาเร วสี ชิโน.

พระพุทธชินเจ้าพระนามว่าปิยทัสสี เป็นมหามุนี ผู้ทรงอนุเคราะห์ประกอบด้วย พระมหากรุณา ประทับอยู่ในกูฏาคาร ๗ วัน ๗ คืน.

ปุราณํ ฉฑฺฑยิตฺวาน นเวน ฉาทยึ อหํ
อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวาน อฏฺฐาสึ ตาวเท อหํ.

เราเอาดอกปทุมที่เก่า ๆ ทิ้งเสียแล้ว บังมุงด้วยดอกปทุมใหม่ ขณะนั้น เราได้ยืนประนมกรอัญชลีอยู่.

วุฏฺฐหิตฺวา สมาธิมฺหา ปิยทสฺสี มหามุนิ
ทิสา[๒] อนุวิโลเกนฺโต นิสีทิ โลกนายโก.

พระมหามุนีพระนามว่า ปิยทัสสี ผู้เป็นนายกของโลก เสด็จออกจากสมาธิแล้ว ประทับนั่งเหลียวแลดูทิศอยู่.

ตทา สุทสฺสโน นาม อุปฏฺฐาโก มหิทฺธิโก

ในกาลนั้น พระเถระผู้อุปัฏฐาก นามว่าสุทัสสนะ มีฤทธิ์มาก

---

[๑] ฉ. สตฺตรตฺตินฺทิวึ.
[๒] ฉ. ทิสํ.

จิตฺตมญฺญาย พุทฺธสฺส
ปิยทสฺสิสฺส สตฺถุโน.

รู้พระดำริของพระพุทธเจ้าพระนาม
ว่าปิยทัสสี ผู้ศาสดา.

อสีติยา สหสฺเสหิ
ภิกฺขูหิ ปริวาริโต
วนนฺเต สุขมาสีนํ
อุเปสิ โลกนายกํ.

อันภิกษุแปดหมื่นรูป แวดล้อมแล้ว
เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้เป็นนายก
ของโลก ซึ่งประทับทรงพระสำราญ
อยู่ที่ชายป่า.

ยาวตา วนสณฺฑมฺหิ
อธิวตฺถา จ เทวตา
พุทฺธสฺส จิตฺตมญฺญาย
สพฺเพ สนฺนิปตุํ ตทา.

และในกาลนั้น เทวดาผู้สิงสถิตอยู่
ในไพรสณฑ์ประมาณเท่าใด เทวดา
เหล่านั้น ทราบพระพุทธดำริแล้ว
พากันมาประชุมทั้งหมด.

สมาคเตสุ ยกฺเขสุ
กุมฺภณฺเฑ สหรกฺขเส
ภิกฺขุสงฺเฆ จ สมฺปตฺเต
คาถา สพฺยาหรี[๑] ชิโน.

เมื่อพวกยักษ์กุมภัณฑ์ พร้อมทั้ง
ผีเสื้อน้ำมาพร้อมกัน และเมื่อ
ภิกษุสงฆ์มาถึงพร้อมแล้ว พระ
ชินเจ้าได้ตรัสพระคาถาว่า.

โย มํ สตฺตาหํ ปูเชสิ
อาวาสญฺจ อกาสิ เม
ตมหํ กิตฺตยิสฺสามิ
สุณาถ[๒] มม ภาสโต.

ผู้ใดบูชาเราตลอด ๗ วัน และได้
สร้างอาวาสถวายเรา เราจัก
พยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง
เรากล่าว เราจักพยากรณ์.

สุทุทฺทสํ สุนิปุณํ
คมฺภีรํ สุปฺปกาสิตํ

สิ่งที่ได้เห็นยากนัก ละเอียดนัก
ลึกซึ้ง ปรากฏดีด้วยญาณ ท่าน

---

[๑] ฉ. ปพฺยาหรี, อิ. มพฺยาหรี, สี. คาถาโย พฺยาหริ.
[๒] สี. สุโณถ.

เนวสารแปล-ไม่ผ่านตรวจ

ฌาเณน กิตฺตยิสฺสามิ
สุณาถ[๑] มม ภาสโต.

ทั้งหลายจงฟังเรากล่าว.

จตุทฺทสานิ กปฺปานิ
เทวรชฺชํ กริสฺสติ
กูฏาคารํ พฺรหนฺตสฺส[๒]
ปทุมปุปฺเผหิ ฉาทิตํ.
อากาเส ธารยิสฺสนฺติ[๓]
ปุพฺพกมฺมสฺสิทํ[๔] ผลํ
จตุพฺพีเส กปฺปสเต
โวกิณฺณํ สํสริสฺสติ.

ผู้นั้นจักได้เสวยราชสมบัติในเทวโลก ตลอด ๑๔ กัป เทวดาทั้งหลายจักทรงกูฏาคารอันประเสริฐที่มุงบังด้วยดอกปทุมไว้แก่ผู้นั้น ในอากาศ นี้เป็นผลแห่งบุพกรรม เขาจักท่องเที่ยวอยู่ตลอด ๑,๔๐๐ กัป.

ตตฺถ ปุปฺผมยํ พฺยมฺหํ
อากาเส ธารยิสฺสติ
ยถา ปทุมปตฺตมฺหิ
โตยํ น อุปลิมฺปติ.

ใน ๑,๔๐๐ กัปนั้น วิมานดอกไม้จักทรงอยู่ในอากาศ น้ำย่อมไม่ติดในใบบัวฉันใด.

ตเถวีมสฺส ญาณมฺหิ
กิเลสา โนปลิมฺปเร
มนสา วินิวฏฺเฏตฺวา
ปญฺจนีวรเณ อยํ.

กิเลส ก็ไม่ติดอยู่ในญาณของผู้นั้นฉันนั้น ผู้นี้หมุนกลับนิวรณ์ ๕ ออกไปด้วยใจ.

---

[๑] สี. สุโณถ.
[๒] ฉ. มหนฺตสฺส.
[๓] ฉ. ธารยิสฺสติ.
[๔] ฉ. ปุปฺผกมฺมสฺสิทํ.

จิตฺตํ ชเนตฺวา เนกฺขมฺเม
อคารา ปพฺพชิสฺสติ
ตโต ปุปฺผมยํ พฺยมฺหं[๑]
ธาเรนฺเต นิกฺขมิสฺสติ.

ยังจิตให้เกิดในเนกขัมมะแล้ว จักออกบวชในกาลนั้น วิมานดอกไม้จักทรงอยู่เหนือศีรษะ.

รุกฺขมูเล วสนฺตสฺส
นิปกสฺส สตีมโต
ตตฺถ ปุปฺผมยํ พฺยมฺหं
มตฺถเก ธารยิสฺสติ.

ผู้อยู่ ณ โคนไม้ เป็นผู้มีปัญญา มีสติ วิมานดอกไม้จักทรงอยู่เหนือศีรษะ.

จีวรํ ปิณฺฑปาตญฺจ
ปจฺจยํ สยนาสนํ
ทตฺวาน[๒] ภิกฺขุสงฺฆสฺส
นิพฺพายิสฺสตินาสโว.

ผู้นั้นจักถวายจีวร บิณฑบาต คิลานปัจจัย ที่นอนและที่นั่งแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว จักไม่มีอาสวะนิพพาน.

กูฏาคาเรน จริเต[๓]
ปพฺพชฺชํ อภินิกฺขมิ[๔]
รุกฺขมูเล วสนฺตมฺปิ
กูฏาคารํ ธรียติ.

เมื่อผู้นั้นเที่ยวไปพร้อมด้วยกูฏาคาร ออกบวชแล้ว กูฏาคารย่อมทรงผู้นั้นแม้อยู่ที่โคนไม้.

จีวเร ปิณฺฑปาเต จ
เจตนา เม น วิชฺชติ
ปุญฺญกมฺเมน สํยุตฺโต
ลภามิ ปรินิฏฺฐิตํ.

เจตนาในจีวรและบิณฑบาต ย่อมไม่มีแก่เรา เราประกอบด้วยบุญกรรม จึงได้จีวรและบิณฑบาตที่สำเร็จแล้ว.

---

[๑] ฉ. ปุปฺผมเย พฺยเมฺห.
[๒] สี. ททิตฺวา.
[๓] ฉ. จรตา, สี. กูฏาคาเรว ธรณา.
[๔] ฉ. อภินิกฺขมึ.

เรียงตามเล่ม-ข้อ-หน้า ๑๐-๓-๑๑

คณนาโต อสงฺเขยฺยา
กปฺปโกฏิ พหู มม
ริตฺตกา เต อติกฺกนฺตา
สุมุตฺตา[๑] โลกนายกา.

พระพุทธเจ้า ผู้เป็นนายกของโลก ล่วงเราไปเปล่า ๆ พ้นไปแล้วด้วยดี ตลอดโกฏิกัปเป็นอันมากโดยจะนับจะประมาณมิได้.

อฏฺฐารเส กปฺปสเต
ปิยทสฺสี วินายโก
ตมหํ ปยิรูปาสิตฺวา
อิมํ โยนึ อุปาคโต.

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราจึงได้เฝ้าพระพุทธเจ้า พระนามว่าปิยทัสสี ผู้แนะนำให้วิเศษแล้วจึงเข้าถึงกำเนิดนี้.

ตมทฺทสามิ[๒] สมฺพุทฺธํ
อโนมํ นาม จกฺขุมํ
ตมหํ อุปคนฺตฺวาน
ปพฺพชึ อนคาริยํ.

เราได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่าอโนมะ ผู้มีจักษุ ได้เข้าเฝ้าพระองค์แล้ว บวชเป็นบรรพชิต.

ทุกฺขสฺสนฺตํ กโร[๓] พุทฺโธ
สทฺธมฺเม[๔] เทสยี ชิโน
ตสฺส ธมฺมํ สุณิตฺวาน
ปตฺโตมฺหิ อจลํ ปทํ.

พระพุทธชินเจ้าผู้ทรงทำที่สุดทุกข์ได้ ทรงแสดงพระสัทธรรม เราได้ฟังธรรมของพระองค์แล้ว ได้บรรลุบทอันไม่หวั่นไหว.

โตสยิตฺวาน สมฺพุทฺธํ
โคตมํ สกฺยปุงฺควํ
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
วิหรามิ อนาสโว.

เรายังพระสัมพุทธเจ้า พระนามว่าโคดมศากยบุตร ได้ทรงโปรดกำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

---

[๑] ฉ. ปมุตฺตา.
[๒] ฉ. อิธ ปสฺสามิ.
[๓] ฉ. ทุกฺขสฺสนฺตกโร.
[๔] ฉ. มคฺคํ เม.

อฏฺฐารเส กปฺปสเต
ยํ พุทฺธมภิปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าใด ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน ปฏิปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา สญฺชาตโสมนสฺโส อุทานวเสน :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาถึงความปฏิบัติของตน เกิดความโสมนัสแล้ว ได้ภาษิตคาถาโดยเนื่องด้วยอุทานว่า :

๑๑๖. "ฉผสฺสายตเน หิตฺวา
คุตฺตทฺวาโร สุสํวุโต
อมมูลํ วมิตฺวาน[๑]
ปตฺโต เม อาสวกฺขโย"ติ.[๒]

๑๑๖. "เราละผัสสายตนะ ๖ แล้ว คุ้มครองทวารแล้ว สำรวมดีแล้ว ถอนราก ของความชั่วได้แล้ว บรรลุถึงความสิ้นอาสวะแล้ว".

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **ฉผสฺสายตเน หิตฺวา**ติ จกฺขุสมฺผสฺสาทีนํ ฉนฺนํ สมฺผสฺสานํ อุปฺปตฺติฏฺฐานตาย "ผสฺสายตนานี"ติ ลทฺธนามานิ จกฺขฺวาทีนิ ฉ อชฺฌตฺติกายตนานิ ตปฺปฏิพทฺธสงฺกิเลสปฺปหาน-

บาทคาถาว่า **ฉผสฺสายตเน หิตฺวา** ในคาถานั้น ความว่า ละอายตนะ ๖ อันเป็นภายใน ๖ มีจักษุทวารเป็นต้น อันได้นามว่า "ผัสสายตนะ" เพราะเป็นที่บังเกิดของผัสสะ ๖ มีจักษุสัมผัสเป็นต้น.

---

[๑] ก. วเมตฺวาน.
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๖.

วเสน ปหาย. **คุตฺตทฺวาโร สุสำวุโตติ** ตโต เอว จกฺขุทฺวาราทีนำ คุตฺตตฺตา, ตตฺถ ปวตฺตนกานำ อภิชฺฌาทีนำ ปาปธมฺมานำ ปเวสนนิวารเณน สติกวาเฏน สุฏฺฐุ ปิหิตตฺตา คุตฺตทฺวาโร สุสำวุโต.

บาทคาถาว่า **คุตฺตทฺวาโร สุสำวุโต** ความว่า ชื่อว่าผู้คุ้มครองทวารแล้ว ผู้สำรวมดีแล้ว เพราะคุ้มครองจักขุทวาร เป็นต้นแล้วนั้นนั่นแหละ เพราะปิดไว้เป็นอันดีด้วยประตูคือสติ โดยห้ามบาปธรรมมีอภิชฌาเป็นต้น ที่เป็นไปอยู่ในทวารเหล่านั้นมิให้เข้าไป.

อถ วา มนจฺฉฏฺฐานำ ฉนฺนำ ทฺวารานำ วุตฺตนเยน รกฺขิตตฺตา คุตฺตทฺวาโร, กายาทีหิ สุฏฺฐุ สณฺฐิตตฺตา สุสำวุโตติ เอวเมตฺถ อตฺโถ เวทิตพฺโพ. **อมมฺมลำ วมิตฺวานาติ** อมสฺส วฏฺฏทุกฺขสฺส มูลภูตำ อวิชฺชาภวตณฺหาสงฺขาตำ โทสำ, สพฺพำ วา กิเลสโทสำ อริยมคฺคสงฺขาตวมนโยค-ปาเนน[๑] อุคฺคิริตฺวา สนฺตานโต พหิกตฺวา, พหิกรณเหตุ วา.

อีกนัยหนึ่ง พึงทราบความในข้อนี้อย่างนี้ คือชื่อว่าผู้คุ้มครองทวารแล้ว เพราะทวารทั้ง ๖ อันมีใจเป็นที่ ๖ อันตนรักษาไว้แล้วโดยนัยดังกล่าวแล้ว ชื่อว่าผู้สังวรดีแล้ว เพราะสำรวมดีแล้วด้วยกายทวารเป็นต้น. บาทคาถาว่า **อมมูลำ วมิตฺวาน** ความว่า คายโทสะกล่าวคืออวิชชา ภพ และตัณหา อันเป็นมูลแห่งความชั่วคือวัฏทุกข์ หรือโทษ คือกิเลสทั้งปวง ด้วยการดื่มโยคะอันเป็นเครื่องคายเสียได้ กล่าวคือ อริยมรรคกระทำไว้ในภายนอกจากสันดาน หรือเพราะเหตุทำไว้ในภายนอก.

ปตฺโต เม อาสวกฺขโยติ กามาสวาทโย อาสวา เอตฺถ ขียนฺติ, เตสำ วา ขเยน ปตฺตพฺโพติ อาสวกฺขโย, นิพฺพานำ

บาทคาถาว่า **ปตฺโต เม อาสวกฺขโย** ความว่า ชื่อว่าความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะอรรถว่าเป็นที่สิ้นอาสวะมีกามาสวะ

---

[๑] ม. ...วมนโยคปาทเนน, อิ. ...วมนโยคมาทเนน.

อรหตฺตญฺจ. โส อาสวกฺขโย ปตฺโต อธิคโตติ อุทานวเสน อญฺญํ พฺยากาสิ.

เป็นต้น หรือพึงบรรลุด้วยความสิ้นไปแห่งอาสวะเหล่านั้น ได้แก่พระนิพพานและพระอรหัตผล. ความสิ้นอาสวะนั้น อันพระเถระบรรลุแล้ว คือถึงทับแล้ว พระเถระพยากรณ์พระอรหัตคุณ โดยเนื่องด้วยอุทาน ด้วยประการฉะนี้.

ปาราปริยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปาราปริยเถระ จบ.

๗. ยสตฺเถรคาถาวณฺณนา

สุวิลิตฺโต สุวสโนติ อายสฺมโต ยสตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยานิ ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สุเมธสฺส ภควโต กาเล มหานุภาโว นาคราชา หุตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ อตฺตโน ภวนฺ เนตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตสิ. ภควนฺตํ มหคฺเฆน ติจีวเรน อจฺฉาเทสิ, เอกเมกญฺจ ภิกฺขุ มหคฺเฆเนว ปจฺเจกทุสฺสยุเคน สพฺเพน สมณปริกฺขาเรน อจฺฉาเทสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต สิทฺธตฺถสฺส ภควโต กาเล เสฏฺฐิปุตฺโต หุตฺวา มหาโพธิมณฺฑํ สตฺตหิ รตเนหิ ปูเชสิ กสฺสปสฺส ภควโต กาเล สาสเน ปพฺพชิตฺวา สมณธมฺมํ อกาสิ. เอวํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ อมฺหากํ ภควโต กาเล พาราณสิยํ มหาวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ปุตฺโต หุตฺวา

๗. พรรณนาคาถาของพระยสเถระ

คาถาของท่านพระยสเถระมีคำว่า **สุวิลิตฺโต สุวสโน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยของวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธ เป็นพญานาคผู้มีอานุภาพมาก นำพระภิกษุสงฆ์มีพุทธเจ้าเป็นประมุขไปยังภพของตน แล้วยังมหาทานให้เป็นไปแล้ว. ได้ให้พระผู้มีพระภาคทรงนุ่งห่มด้วยไตรจีวรที่มีค่ามาก, และให้ภิกษุแต่ละรูป ๆ ใช้สอยด้วยสมณบริขารทุกอย่างกับคู่แห่งผ้าเฉพาะผืนหนึ่ง ๆ ที่มีค่ามากทีเดียว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิทธัตถะ เป็นเศรษฐีบุตร ได้บูชาพระมหาโพธิมณฑลด้วยรัตนะ ๗, ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากัสสปะ ได้ออกบวชในศาสนาบำเพ็ญสมณธรรม. ท่านเวียนว่ายอยู่ในสุคติอย่างเดียวด้วยอาการอย่างนี้ ครั้น

นิพฺพตฺติ, **ยโส** นาม นาเมน ปรมสุขุมาโล. "ตสฺส ตโย ปาสาทา"ติ สพฺพํ ขนฺธเก[๑] อาคตนเยน เวทิตพฺพํ.

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคของพวกเรานี้ มาบังเกิดเป็นบุตรเศรษฐีผู้มีสมบัติมาก ณ กรุงพาราณสี เป็นผู้มีสุขุมาลชาติอย่างยิ่ง โดยชื่อว่า**ยสะ** เรื่องทั้งหมดว่า "ท่านมีปราสาท ๓ หลัง" เป็นต้น พึงทราบโดยนัยที่มาในขันธกะ.

โส ปุพฺพเหตุนา โจทิยมาโน รตฺติภาเค นิทฺทาภิภูตสฺส ปริชนสฺส วิปฺปการํ ทิสฺวา สญฺชาตสํเวโค สุวณฺณปาทุการูโหฺหว เคหโต นิกฺคโต เทวตาวิวเฏน นครทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อิสิปตนสมีปํ คโต "อุปทฺทุตํ วต โภ, อุปสฺสฏฺจ วต โภ"ติ อาห.

ท่านเป็นผู้อันบุพเหตุตักเตือนแล้ว ในส่วนแห่งราตรีเห็นประการอันแปลกของบริวารชนผู้อันความหลับครอบงำแล้วเกิดความสังเวช จึงสวมรองเท้าทองออกจากเรือนไปทางประตูเมือง ซึ่งเทวดาได้เปิดให้ไปถึงที่ใกล้ป่าอิสิปตนะ กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญวุ่นวายหนอ, ขัดข้องหนอ".

เตน สมเยน ภควตา อิสิปตเน วิหรนฺเตน ตสฺเสว อนุคฺคณฺหนตฺถํ อพฺโภกาเส จงฺกมนฺเตน "เอหิ ยส อิทํ อนุปทฺทุตํ, อิทํ อนุปสฺสฏฺฐนฺ"ติ วุตฺโต "อนุปทฺทุตํ อนุปสฺสฏฺจ กิร อตฺถี"ติ โสมนสฺสชาโต สุวณฺณปาทุกา โอรุยฺห ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน สตฺถารา อนุปุพฺพิกถํ กเถตฺวา สจฺจเทสนาย กตาย สจฺจปริโยสาเน

สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคกำลังประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะ กำลังเสด็จจงกรมอยู่กลางแจ้งเพื่อจะอนุเคราะห์ท่านนั่นเอง ตรัสว่า "มาเถิดยสะ ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง" ท่านเกิดความโสมนัสว่า "ได้ยินว่า ที่นี่ไม่วุ่นวาย ไม่ขัดข้องมีอยู่" จึงถอดรองเท้าทองเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ในเวลาจบสัจจะ ที่พระศาสดาทรงตรัส

---

[๑] วิ. มหา. ๔/๒๘.

โสตาปนฺโน หุตฺวา คเวสนตฺถํ อาคตสฺส ปิตุ ภควตา สจฺจเทสนาย กริยมานาย อรหตฺตํ สจฺฉากาสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

อนุปุพพิกถาแสดงสัจจเทศนาแล้ว เป็นพระโสดาบัน เมื่อคราวพระผู้มีพระภาคแสดงสัจจเทศนาโปรดพระชนกผู้เสด็จมาเฝ้า ได้กระทำให้แจ้งพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงตรัสไว้**ในอปทาน** ว่า :

"มหาสมุทฺทโมคฺคยฺห[๒]
ภวนํ เม สุนิมฺมิตํ
สุนิมฺมิตา โปกฺขรณี
จกฺกวากุปกุชฺชิตา.[๓]

"ภพของเราหยั่งถึงมหาสมุทรตกแต่งดีแล้ว สระโบกขรณีตกแต่งสวยงาม มีนกจากพรากส่งเสียงร้องอยู่.

มนฺทาลเกหิ[๔] สญฺฉนฺนา
ปทุมุปฺปลเกหิ จ
นที จ สนฺทเต ตตฺถ
สุปติตฺถา มโนรมา.

ดารดาษด้วยบัวขม บัวเผื่อน บัวหลวง และอุบล ในสระนั้นมีน้ำไหล มีท่าน้ำราบเรียบ น่ารื่นรมย์ใจ.

มจฺฉกจฺฉปสญฺฉนฺนา
นานาทิชสโมตฺถตา
มยูรโกญฺจาภิรุทา
โกกิลาทีหิ วคฺคุหิ.

มีปลาและเต่าชุกชุม มีเนื้อต่าง ๆ ลงกินน้ำ มีนกยูง นกกะเรียน และนกดุเหว่าเป็นต้น ร่ำร้องด้วยเสียงไพเราะ.

---

๑ ขุ. อ. ๓๒/๕๒๔.
๒ ฉ. มหาสมุทฺทํ โอคฺคยฺห, สี. อุคฺคณฺห.
๓ ฉ. จกฺกวากปกูชิตา, สี. จกฺกวากูปกูชิตา.
๔ สี. มนฺทารเกหิ.

ปาเรวตา[๑] รวิหังสา จ
　　จกฺกวากา นทีจรา
ทินฺนทิภา สาลิกา เจตฺถ
　　จปฺปกา[๒] ชีวชีวกา.

หังสา โกญฺจาภินทิกา[๓]
　　โกสิยา สิงฺคลา[๔] พหู
สตฺตรตนสมฺปนฺนา
　　มณิมุตฺติกวาลุกา.

สพฺพโสณฺณมยา รุกฺขา
　　นานาคนฺธสเมริตา
อุชฺโชเตนฺติ ทิวา รตฺตึ
　　ภวนํ สพฺพกาลิกํ.

สฏฺฐิ ตูริยสหสฺสานิ
　　สายํ ปาโต ปวชฺชเร
โสฬสิตฺถีสหสฺสานิ
　　ปริวาเรนฺติ มํ สทา.

อภินิกฺขมฺม ภวนา
　　สุเมธํ โลกนายกํ

นกเขา นกเป็ดน้ำ นกจากพราก นกกาน้ำ นกต้อยตีวิด นกสาลิกา นกค้อนทอง นกโพระดก.

หงส์ นกกะเรียน นกแสก สิงคลา (หมาจิ้งจอก) เที่ยวอยู่มากมาย สระโบกขรณีสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ มีแก้วมณี ไข่มุกและทราย.

ต้นไม้ทั้งหลายเป็นสีทองทั้งหมด มีกลิ่นหอมต่าง ๆ ฟุ้งขจรไปส่องภพของเราให้สว่างไสวตลอดกาลทั้งปวง ทั้งกลางวันและกลางคืน.

ดนตรีหกหมื่นประโคมอยู่ ทั้งเวลาเย็น เวลาเช้า หญิง ๑,๖๐๐ คน ห้อมล้อมเราอยู่ทุกเมื่อ.

เราออกจากภพแล้ว ได้เห็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าสุเมธ ผู้นำ

---

๑ สี. ปาราปตา.
๒ ฉ. ปมฺมกา. สี. ปาวกา.
๓ ฉ. โกญฺจาปี นทิตา.
๔ ฉ. ปิงฺคลา, สี. ปิงฺคลี, ม. สิงฺคลี.

ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
วนฺทิย[๑] ตำ มหายสำ.

ของโลก มีจิตเลื่อมใส โสมนัส ได้ถวายบังคมพระองค์ผู้มียศมาก.

สมฺพุทฺธำ อภิวาเทตฺวา
สสิสฺสนฺตำ[๒] นิมนฺตยึ
อธิวาเสสิ โส ธีโร
สุเมโธ โลกนายโก.

ครั้นถวายบังคมแล้ว ได้ทูลนิมนต์พระองค์พร้อมด้วยศิษย์ พระพุทธเจ้าผู้เป็นนักปราชญ์ พระนามว่าสุเมธ ผู้นำของโลกทรงรับ.

มม ธมฺมกถำ กตฺวา
อุยฺโยเชสิ มหามุนิ
สมฺพุทฺธำ อภิวาเทตฺวา
ภวนำ เม อุปาคมึ.

พระมหามุนี กล่าวธรรมกถาแก่เรา แล้วทรงส่งเราไป เราถวายบังคมพระสัมพุทธเจ้า แล้วกลับเข้าภพของเรา.

อามนฺตยึ ปริชนำ
สพฺเพ สนฺนิปตาถ โว
ปุพฺพณฺหสมยำ พุทฺโธ
ภวนำ อาคมิสฺสติ.

เราเรียกบริวารชนมาว่าท่านทั้งหมดมาประชุมกัน เวลาเช้าพระพุทธเจ้าจะเสด็จมาสู่ภพของเรา.

ลาภา อมฺหำ[๓] สุลทฺธา โน
เย วสาม ตวนฺติเก
มยมฺปิ พุทฺธเสฏฺฐสฺส
ปูชำ กสฺสาม สตฺถุโน.

การที่เราทั้งหลายจะได้อยู่ในสำนักของพระองค์ เป็นลาภที่เราทั้งหลายได้ดีหนอ แม้เราทั้งหลายจักทำการบูชา แด่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ผู้ศาสดา.

---

๑ ฉ. วนฺทยึ, ม. วณฺณยึ.
๒ ฉ. สสำฆำ ตำ.
๓ สี. วต.

อนฺนํ ปานํ ปฏิฉเปตฺวา
กาลํ อาโรจยึ อหํ
วสีสตสหสฺเสหิ
อุเปสิ โลกนายโก.

เราตระเตรียมข้าวน้ำเสร็จแล้ว จึงกราบทูลภัตกาล พระพุทธเจ้าผู้นำของโลก เสด็จเข้ามาพร้อมด้วยพระอรหันต์หนึ่งแสน.

สงฺคีเตหิ[๑] ตูริเยหิ
ปจฺจุคฺคมนมกาสหํ
สพฺพโสณฺณมเย ปีเฐ
นิสีทิ ปุริสุตฺตโม.

เราได้ทำการต้อนรับด้วยสังคีตและดนตรี พระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุรุษประทับนั่งบนตั่งทองล้วน.

อุปริจฺฉทนํ อาสิ
สพฺพโสณฺณมยํ ตทา
วีชนิโย[๒] ปวายนฺติ
ภิกฺขุสงฺฆสฺส อนฺตเร.

คนทั้งหลายโบกพัดถวายในระหว่างภิกษุสงฆ์ เราได้อังคาสภิกษุสงฆ์ให้อิ่มหนำ.

ปหูเตนนฺนปาเนน[๓]
ภิกฺขุสงฺฆํ อตปฺปยึ
ปจฺเจกทุสฺสยุคเฬ
ภิกฺขุสงฺฆสฺสทาสหํ.

ด้วยข้าวและน้ำเพียงพอ ได้ถวายผ้าแก่ภิกษุสงฆ์รูปละ ๑ คู่.

[๔]ยํ วทนฺติ สุเมโธติ
โลกาหุติปฏิคฺคหํ[๔]

พระพุทธเจ้าที่เขาเรียกพระนามว่าสุเมธ ผู้สมควรรับเครื่องบูชาของ

---

[๑] ฉ. ปญฺจงฺคิเกหิ, สี. สตงฺคิเกหิ.
[๒] ฉ. พีชนิโย.
[๓] สี. พหุนา อนฺนปาเนน.
[๔-๔] สี. ยํ วเทสิ สุเมโธ โส, อาหุตีนํ ปฏิคฺคโห.

ภิกฺขุสงฺเฆ นิสีทิตฺวา
อิมา คาถา อภาสถ.

โลก ประทับนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า.

[๑]โย เม อนฺนญฺจ ปานญฺจ
สพฺพเมเตน ตปฺปยิ[๑]
ตมหํ กิตฺตยิสฺสามิ
สุณาถ มม ภาสโต.

ผู้ใดอังคาสเราให้อิ่มหนำ ด้วยข้าวและน้ำทั้งปวง เราจักพยากรณ์ผู้นั้น ท่านทั้งหลายจงฟังเรากล่าว.

อฏฺฐารเส กปฺปสเต
เทวโลเก รมิสฺสติ
สหสฺสกฺขตฺตุํ ราชา จ
จกฺกวตฺตี ภวิสฺสติ.

ผู้นั้นจักรื่นรมย์อยู่ในเทวโลก ตลอด ๑,๘๐๐ กัป จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ๑,๐๐๐ ครั้ง.

อุปปชฺชติ ยํ โยนึ
เทวตฺตํ อถ มานุสํ
สพฺพทา สพฺพโสวณฺณํ
ฉทนํ ธารยิสฺสติ.

ผู้นั้นจะเข้าถึงกำเนิดใด คือเป็นเทวดา หรือมนุษย์ในกำเนิดนั้น หลังคาทองล้วน ๆ จักกั้นร่มให้ทุกขณะ.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
โอกฺกากกุลสมฺภโว
โคตโม นาม นาเมน[๒]
สตฺถา โลเก ภวิสฺสติ.

ในสามหมื่นกัป พระศาสดามีพระนามว่าโคดม ซึ่งมีสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จอุบัติในโลก.

[๑-๑] ฉ. โย เม อนฺเนน ปาเนน สพฺเพ อิเม จ
ตปฺปยี., สี. สพฺเพเนว อตปฺปยี.
[๒] ฉ. โคตฺเตน.

ตสฺส ธมฺเมสุ ทายาโท
โอรโส ธมฺมนิมฺมิโต
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
นิพฺพายิสฺสตินาสโว.

ผู้นั้นจักเป็นทายาทในธรรม ของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นโอรสอันธรรมนิรมิต จักกำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะนิพพาน.

ภิกฺขุสงฺเฆ นิสีทิตฺวา
สีหนาทํ นทิสฺสติ
จิตเก ฉตฺตํ ธาเรนฺติ
เหฏฺฐา ฉตฺตมฺหิ ฑยฺหถ.

จักนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ แล้วบันลือสีหนาท ชนทั้งหลายจะกั้นฉัตรไว้ที่เชิงตะกอน จักเผาภายใต้ฉัตร.

สามญฺญํ เม อนุปตฺตํ
กิเลสา ฌาปิตา มยา
มณฺฑเป รุกฺขมูเล วา
สนฺตาโป เม น วิชฺชติ.

สามัญผลเราบรรลุแล้ว โดยลำดับกิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ความเร่าร้อนไม่มีแก่เราที่มณฑป หรือโคนไม้.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
ยํ ทานมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
สพฺพทานสฺสิทं ผลํ.

ในกัปที่สามหมื่นแต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายทานใดในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งทานทุกสิ่ง (เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ถอนภพขึ้นได้หมดแล้ว ตัดกิเลสเครื่องผูกดังช้างตัดเชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่ การที่เราได้มาในสำนักของพระพุทธเจ้าของเรานี้ เป็นการมาดีแล้วหนอ).

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อถ ภควา อายสฺมนฺตํ ยสํ ทกฺขิณํ พาหุ ปสาเรตฺวา "เอหิ ภิกฺขู"ติ อาห. วจนสมนนฺตรเมว ทฺวงฺคุลมตฺตเกสมสฺสุ อฏฺฐปริกฺขารธโร วสฺสสฏฺฐิกตฺเถโร[๑] วิย อโหสิ. โส อตฺตโน ปฏิปตฺตึ ปจฺจเวกฺขิตฺวา อุทาเนนฺโต เอหิภิกฺขุภาวปฺปตฺติโน ปุริมาวตฺถวเสน :

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคทรงเหยียดพระพาหาไปแล้วตรัสกะท่านพระยสะว่า "เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด" ดังนี้. ในระหว่างแห่งพระดำรัสนั่นเอง ยสกุมารมีผมและหนวดมีประมาณเท่า ๒ องคุลี ได้เป็นผู้ทรงบริขาร ๘ ประดุจพระเถระมีพรรษา ๖๐. ท่านพิจารณาความปฏิบัติของตน เมื่อจะเปล่งอุทานได้กล่าวคาถา ด้วยสามารถแห่งเนื้อความ อันมีมาก่อนแต่จะถึงความเป็นเอหิภิกขุว่า :

๑๑๗. "สุวิลิตฺโต สุวสโน
สพฺพาภรณภูสิโต
ติสฺโส วิชฺชา อชฺฌคมึ
กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ[๒]
คาถํ อภาสิ.

๑๑๗. "เรามีตนอันลูบไล้ดีแล้ว นุ่งห่มดี ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง บรรลุวิชชา ๓ แล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ตตฺถ **สุวิลิตฺโตติ** สุนฺทเรน กุงฺกุจนฺทนานุเลปเนน[๓] วิลิตฺตคตฺโต. **สุวสโนติ** สุฏฺฐุ มหคฺฆกาสิกวตฺถวสโน.

บทว่า **สุวิลิตฺโต** ในคาถานั้น ความว่า มีตนอันลูบไล้ดีแล้วด้วยเครื่องลูบไล้ คือหญ้าฝรั่นและจันทน์อันหอม.

---

[๑] วสฺสสติกตฺเถโร เยภุยฺเยน ทิสฺสติ.
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๖.
[๓] อิ. กุงฺกุมฺจนฺทนานุเลปเนน.

สพฺพาภรณภูสิโตติ สีสูปคาทีหิ สพฺเพหิ อาภรเณหิ อลงฺกโต. **อชฺฌคมินฺ**ติ อธิคจฺฉิ. เสสํ วุตฺตนยเมว.

ยสตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

บทว่า **สุวสโน** ความว่า นุ่งห่มผ้ากาสิกพัสตร์ อันมีค่ามากเรียบร้อย. บทว่า **สพฺพาภรณภูสิโต** ความว่า ประดับแล้วด้วยเครื่องอาภรณ์ทั้งปวงมีผ้าคลุมศีรษะเป็นต้น. บทว่า **อชฺฌคมี** แปลว่า ได้บรรลุแล้ว. คำที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วทีเดียว.

พรรณนาคาถาของพระยสเถระ จบ.

๘. กิมิลตฺเถรคาถาวณฺณนา

อภิสตฺโตว นิปตตีติ อายสฺมโต กิมิลตฺเถรสฺส[๑] คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ กโรนฺโต กกุสนฺธสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ปรินิพฺพุเต สตฺถริ ตสฺส ธาตุโย อุทฺทิสฺส สฬลมาลาหิ มณฺฑปากาเรน ปูชํ อกาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน ตาวตึเส นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุนคเร สากิยราชกุเล[๒] นิพฺพตฺติ, **กิมิโล**ติสฺส นามํ อโหสิ.

โส วยปฺปตฺโต โภคสมฺปตฺติยา สมฺปนฺโน วิหรติ, ตสฺส ญาณปริปากํ ทิสฺวา สํเวคชนนตฺถํ อนุปิยายํ วิหรนฺโต สตฺถา

๘. พรรณนาคาถาของพระกิมิลเถระ

คาถาของท่านพระกิมิลเถระมีคำว่า **อภิสตฺโตว นิปตติ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย กระทำบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว เมื่อพระศาสดาปรินิพพานแล้ว ได้เอาดอกสฬลมากระทำโดยอาการแห่งมณฑป บูชาอุทิศพระธาตุของพระผู้มีพระภาคพระนามว่ากกุสันธะนั้น.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในชั้นดาวดึงส์ ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ บังเกิดในราชสกุลสากิยะ ในพระนครกบิลพัสดุ์, ท่านมีนามว่า**กิมิละ**.

ท่านเจริญวัยแล้ว สมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติอยู่, พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ อนุปิยอัมพวัน เห็นว่าญาณของท่านแก่กล้าแล้ว

---

[๑] สี. อิ. กิมฺพิลตฺเถรสฺส.
[๒] สี. สกฺยราชกุเล.

ปฐมโยพฺพเน ฐิตํ ทสฺสนียํ อิตฺถีรูปึ อภินิมฺมินิตฺวา ปุรโต ทสฺเสตฺวา ปุน อนุกฺกเมน ยถา ชราโรควิปตฺตีหิ อภิภูตา[๑] ทิสฺสติ, ตถา อกาสิ. ตํ ทิสฺวา กิมิลกุมาโร อติวิย สํเวคํ ปกาเสนฺโต :

เพื่อจะให้เกิดความสังเวช ทรงนิรมิตรูปหญิงที่น่าดูกำลังตั้งอยู่ในวัยแรกรุ่นแสดงไว้เบื้องหน้า แล้วทรงกระทำโดยประการที่รูปหญิงนั้นปรากฏว่าถูกชรา โรค และความวิบัติครอบงำไปโดยลำดับอีก. ครั้นกิมิลกุมารเห็นรูปนั้น เมื่อจะประกาศความสังเวชอย่างยิ่งได้ภาษิตคาถาว่า :

๑๑๘ "อภิสตฺโตว นิปตติ วโย
รูปึ อณฺฑมิว ตเถว สนฺตํ
ตสฺเสว สโต อวิปฺปวสโต
อณฺฑสฺเสว สรามิ อตฺตานนฺ"ติ[๒]
คาถํ อภาสิ.

๑๑๘. "วัยย่อมล่วงไปพลัน รูปที่มีอยู่โดยอาการนั้น ย่อมปรากฏแก่เรา เหมือนเป็นอย่างอื่น เราระลึกถึงตนของเรา ผู้ไม่อยู่ ปราศจากสติเหมือนของผู้อื่นเลย".

ตตฺถ **อภิสตฺโตวาติ** "ตฺวํ สีฆํ คจฺฉ มา ติฏฺฐา"ติ เวเทหิ อนุสิฏฺโฐ อาณตฺโต วิย. "อภิสฏฺโฐวา"ติปิ[๓] ปาโฐ. "ตฺวํ ลหุ คจฺฉา"ติ เกนจิ อภิลาสาปิโต[๔] วิยาติ อตฺโถ. **นิปตตีติ** อติปตติ อภิธาวติ น ติฏฺฐติ,[๕] ขเณ ขเณ ขยวยํ ปาปุณาตีติ อตฺโถ.

บทว่า **อภิสตฺโตว** ในคาถานั้น ความว่า ผู้อันเทพทั้งหลายสั่งแล้ว คือเหมือนสั่งแล้วว่า "ท่านจงไปเร็ว จงอย่าหยุดอยู่" ดังนี้. ปาฐะว่า "อภิสฏฺโฐว" ดังนี้ก็มี. ความว่า เหมือนกับอันใคร ๆ ขับไล่ว่า "ท่านจงไปเร็ว" ดังนี้. บทว่า **นิปตติ** ความว่า ย่อมตกไปยิ่งคือ

---

[๑] สี. อภิภูตํ.
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๖.
[๓] ม. อภิเสฏฺโฐวาติปิ.
[๔] ม. อภิสามกโต, อิ. อภิสาปกโต.
[๕] สี. อภิธาวติ ติฏฺฐติ, ม. อภิธาวติ, อิ. อติธาวติ น ติฏฺฐติ.

แล่นไป ไม่ตั้งอยู่, หมายความว่า ย่อมถึงความสิ้นไปเสื่อมไปทุกขณะ.

วโยติ พาลฺยโยพฺพนาทิโก สรีรสฺส อวตฺถาวิเสโส. อิธ ปนสฺส[๑] โยพฺพญฺญํ อธิปฺเปตํ, ตํ หิสฺส อภิปตนฺตํ ขียนฺตํ หุตฺวา อุปฏฺฐิตํ. **รูปนฺติ** รูปสมฺปทาติ วทติ. **รูปนฺติ** ปน สรีรํ "อฏฺฐิญฺจ ปฏิจฺจ นฺหารุญฺจ ปฏิจฺจ มํสญฺจ ปฏิจฺจ อากาโส ปริวาริโต รูปเตฺวว สงฺขं คจฺฉตี"ติอาทีสุ[๒] วิย.

บทว่า **วโย** ได้แก่อาการอันตั้งลงพิเศษแห่งสรีระมีความเป็นเด็กอ่อนและความเป็นหนุ่มเป็นต้น. แต่ในที่นี้ประสงค์ความเป็นหนุ่มแห่งรูปนั้น, คือความเป็นหนุ่มแห่งรูปนั้นตกไปอยู่ คือสิ้นไปอยู่ปรากฏแล้ว. ด้วยบทว่า **รูปํ** ท่านกล่าวว่า รูปสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยรูป). ก็บทว่า **รูปํ** ได้แก่สรีระ เหมือนในประโยคว่า "อากาศถูกแวดล้อมแล้ว อาศัยกระดูกด้วย อาศัยเอ็นด้วย อาศัยเนื้อด้วย ถึงความนับว่า รูปนั่นเอง".

อญฺญมิว ตเถว สนฺตนฺติ อิทํ รูปํ ยาทิสํ,[๓] สยํ ตเถว เตเนวากาเรน สนฺตํ วิชฺชมานํ อญฺญํ วิย มยฺหํ อุปฏฺฐาตีติ อธิปฺปาโย. "ตเทว สนฺตนฺ"ติ จ เกจิ ปฐนฺติ. **ตสฺเสว สโตติ** ตสฺเสว เม อนญฺญสฺส สโต สมานสฺส. **อวิปฺปวสโตติ** น วิปฺปวสนฺตสฺส, จิรวิปฺปวาเสน หิ สโต อนญฺญมฺปิ อญฺญํ วิย อุปฏฺฐาติ

บาทคาถาว่า **อญฺญมิว ตเถว สนฺตํ** นี้อธิบายว่า รูปเป็นเช่นใด, แม้มีอยู่คือปรากฏอยู่เองเช่นนั้น คือโดยอาการนั้นนั่นแล. ก็ปรากฏแก่ข้าพเจ้าดุจเป็นคนอื่น. อนึ่ง บางอาจารย์กล่าวว่า "ตเทว สนฺตํ". คำว่า **ตสฺเสว สโต** ความว่า ของเรานั้นนั่นแหละมิใช่ผู้อื่นมีอยู่. บทว่า **อวิปฺปวสโต** ความว่า ผู้ไม่อยู่ปราศ

---

[๑] สี. อิธ ปน.
[๒] ม. มู. ๑๒/๓๕๘.
[๓] ม. ตาทิสํ ยาทิสํ.

อิทมฺปิ อิธ นตฺถีติ อธิปฺปาโย.

อธิบายว่า ก็รูปแม้ใคร่เป็นอย่างอื่นก็ปรากฏดุจเป็นอย่างอื่นเพราะไม่อยู่ปราศเสียนาน, แม้รูปนี้ก็ไม่มีในที่นี้.

อญฺญสฺเสว สรามิ อตฺตานนฺติ อิมํ มม อตฺตภาวํ อญฺญสฺส สตฺตสฺส วิย สรามิ อุปธาเรมิ สญฺชานามีติ อตฺโถ. ตสฺเสวํ อนิจฺจตํ มนสิ กโรนฺตสฺส ทฬฺหตโร สํเวโค อุทปาทิ, โส สํเวคชาโต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

บาทคาถาว่า **อญฺญสฺเสว สรามิ อตฺตานํ** ความว่า เราระลึกได้ เข้าไปทรงไว้จะได้ซึ่งอัตภาพของเรานี้ดุจของสัตว์อื่น. ความสังเวชมั่นคงยิ่งเกิดขึ้น แก่พระกิมิลกุมารนั้น ผู้กระทำไว้ในใจอยู่ซึ่งความเป็นของไม่เที่ยงอย่างนี้ พระกิมิล-กุมารนั้นเกิดความสังเวชแล้วจึงเข้าเฝ้าพระศาสดาฟังธรรม ได้ศรัทธาแล้วออกบวช แล้วเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"นิพฺพุเต กกุสนฺธมฺหิ
พฺราหฺมณมฺหิ วุสีมติ
คเหตฺวา สพฺพลํ มาลํ
มณฺฑปึ การยึ อหํ.

"เมื่อพระกกุสันธะนิพพานแล้ว เราเป็นพราหมณ์ผู้มีความรู้ ถือเอาดอกสพ๎ละ กระทำเป็นมณฑปบูชา.

ตาวตึสํ คโต สนฺโต
ลภิมฺห พฺยมฺหมุตฺตมํ
อญฺเญ เทเวติโรจามิ
ปุญฺญกมฺมสฺสิทं ผลं.

เราไปสู่เทวโลกชั้นดาวดึงส์ได้วิมานอันอุดมรุ่งเรือง ก้าวล่วงเทวดาเหล่าอื่น นี้เป็นผลแห่งบุญกรรม.

---

[๑] ฉ. ๔/๑๗๒-ปิฎกที่สุ.

ทิวา วา ยทิ วา รตฺตึ
จงฺกมนฺโต ฐิโต จหํ
ฉนฺโน สฬลปุปฺเผหิ
ปุญฺญกมฺมสฺสิทํ ผลํ.

เรายืนจงกรมอยู่ในกลางวัน หรือกลางคืนก็ตาม ผู้อันดอกไม้สฬละมุงบังแล้ว นี้เป็นผลแห่งบุญกรรม.

อิมสฺมึเยว กปฺปมฺหิ
ยํ พุทฺธมภิปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

เราได้บูชายิ่งซึ่งพระพุทธเจ้าใด ในกัปนี้นั่นเทียว เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวาปิ เถโร อตฺตโน ปุริมุปฺปนฺนํ อนิจฺจตามนสิการํ วิภาเวนฺโต ตเมว คาถํ ปจฺจุทาหาสิ. เตเนตํ อิมสฺส เถรสฺส อญฺญาพฺยากรณมฺปิ อโหสิ.

ก็ครั้นพระเถระบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะประกาศการกระทำไว้ในใจ ซึ่งอนิจจตา อันบังเกิดขึ้นในการก่อนของตนเอง จึงได้กล่าวย้ำคาถานั้นนั่นเทียว. ด้วยเหตุนั้น แม้การพยากรณ์พระอรหัตคุณนี้ก็ได้มีแล้วแก่พระเถระนี้.

กิมิลตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระกิมิลเถระ จบ.

๙. วชฺชิปุตฺตตฺเถรคาถา-วณฺณนา

รุกฺขมูลคหนํ ปสกฺกิยาติ อายสฺมโต วชฺชิปุตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต อิโต จตุนวุเต กปฺเป เอกํ ปจฺเจกสมฺพุทฺธํ ภิกฺขาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส กทลิผลานิ อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เวสาลิยํ ลิจฺฉวิราชปุตฺโต[๑] หุตฺวา นิพฺพตฺติ, วชฺชิราชปุตฺตตฺตา **วชฺชิปุตฺโต**เตฺวว จสฺส สมญฺญา อโหสิ.

โส ทหโร หุตฺวา หตฺถิสิกฺขาทิสิกฺขนกาเลปิ เหตุสมฺปนฺนตาย นิสฺสรณชฺฌาสโยว หุตฺวา วิจรนฺโต สตฺถุ ธมฺมเทสนากาเล วิหารํ คนฺตฺวา ปริสปริยนฺเต นิสินฺโน

๙. พรรณนาคาถาของพระวัชชีปุตตเถระ

คาถาของท่านพระวัชชีปุตตเถระมีคำว่า **รุกฺขมูลคหณํ ปสกฺกิย** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ. ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งกำลังเดินภิกขาอยู่ มีใจเลื่อมใสได้ถวายผลกล้วยแล้ว.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก แล้วยังทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ บังเกิดเป็นบุตรของเจ้าลิจฉวีในกรุงเวสาลี, และท่านมีสมัญญาว่า **วัชชีปุตต** เพราะท่านเป็นบุตรของเจ้าลิจฉวี.

ท่านยังเป็นหนุ่มก็มีอัธยาศัยในธรรม อันเป็นที่สลัดออก แม้ในเวลาศึกษาเช่นศึกษาหัตถี(ศาสตร์) เที่ยวไปอยู่ ในเวลาพระศาสดาทรงแสดงธรรม ก็ไปวิหาร

---

[๑] สี. ลิจฺฉวิราชกุเล ปุตฺโต.

ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

นั่งในที่สุดบริษัทฟังธรรม ได้ศรัทธาแล้ว ออกบวชในสำนักพระศาสดา บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สหสฺสรํสี ภควา
สยมฺภู อปราชิโต
วิเวกา วุฏฺฐหิตฺวาน
โคจรายาภินิกฺขมิ.

"พระสยัมภูผู้มีพระภาคผู้ไม่พ่ายแพ้ มีพระรัศมีเป็นพัน เสด็จออกจากวิเวก เสด็จออกเพื่อภิกษาหาร.

ผลหตฺโถ อหํ ทิสฺวา
อุปคจฺฉึ นราสภํ
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
อวฺฌํ อททึ ผลํ.

เรามีผลไม้อยู่ในมือ เห็นแล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระนราสภ มีใจเลื่อมใส โสมนัส ได้ถวายผลไม้.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ ผลํ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใดในกาลนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาสิ้นแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๔๕.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา อปรภาเค อจิรปรินิพฺพุเต สตฺถริ ธมฺมํ สงฺคายิตุํ สงฺเกตํ กตฺวา มหาเถเรสุ ตตฺถ ตตฺถ วิหรนฺเตสุ เอกทิวสํ อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เสขํเยว สมานํ มหติยา ปริสาย ปริวุตํ ธมฺมํ เทเสนฺตํ ทิสฺวา ตสฺส อุปริมคฺคาธิคมาย อุสฺสาหํ ชเนนฺโต :

ก็ท่านได้อภิญญา ๖ แล้ว ภายหลังเมื่อพระศาสดาปรินิพพานไม่นาน กระทำการสังเกตไว้เพื่อจะสังคายนาพระธรรม เมื่อพระมหาเถระทั้งหลายอยู่ในวิหารนั้น ๆ วันหนึ่งเห็นท่านพระอานนท์ผู้ยังเป็นพระเสขะอยู่เทียว อันบริษัทใหญ่แวดล้อมแสดงธรรมอยู่ เมื่อจะยังความอุตสาหะในอันบรรลุมรรคเบื้องบนให้เกิดแก่ท่าน จึงภาษิตคาถาว่า :

๑๑๙. "รุกฺขมูลคหนํ ปสกฺกิย[๑]
นิพฺพานํ หทยสฺมึ โอปิย[๒]
ฌาย โคตม มา จ ปมาโท
กึ เต พิฬิพิฬิกา กริสฺสตี"ติ[๓]
คาถํ อภาสิ.

๑๑๙. "ดูกรอานนท์ผู้โคตมโคตร ท่านจงเข้าไปสู่ป่าชัฏแห่งโคนไม้ จงหน่วงนิพพานไว้ในหทัย แล้วจงเพ่งฌานและอย่าประมาท การใส่ใจถึงประชาชนจักทำประโยชน์อะไรให้แก่ท่านได้".

ตตฺถ **รุกฺขมูลคหนนฺ**ติ รุกฺขมูลภูตํ คหนํ, คหนญฺหิ อตฺถิ, น รุกฺขมูลํ, รุกฺขมูลญฺจ อตฺถิ, น คหนํ,[๔] เตสุ รุกฺขมูลคฺคหเณน ฐานสฺส ฉายา-

บทว่า **รุกฺขมูลคหนํ** ในคาถานั้น ได้แก่ชัฏที่เป็นโคนไม้ เพราะว่าชัฏมี, แต่ไม่มีโคนไม้และโคนไม้มี แต่ไม่มีชัฏ, ท่านแสดงความไม่มีอันตรายจากลมและ

สมฺปนฺนตาย　　วาตาตปปริสฺสยาภาวํ　　แดด เพราะที่เป็นที่ที่สมบูรณ์ด้วยเงา

---

[๑] ก. ปสกฺขิย.
[๒] อิ. โอลิย.
[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๖.
[๔] ม. คหนญฺหิ อตฺถิ รุกฺขมูลํ น รุกฺขมูลญฺจ อตฺถิ คหนํ.

ทสฺเสติ. คหนคฺคหเณน นิวาตภาเวน วาตปริสฺสยาภาวํ ชนสมฺพาธาภาวญฺจ[๑] ทสฺเสติ, ตทุภเยน จ ภาวนาโยคฺยตํ.

ด้วยศัพท์ว่า "รุกฺขมูล" ในบรรดาที่ทั้งสองอย่างนั้น. ท่านแสดงความไม่มีอันตรายจากลม เพราะไม่มีลม และแสดงความไม่แออัดด้วยผู้คน ด้วยศัพท์ว่า คหน, อนึ่ง ท่านแสดงความเป็นสถานที่ควรแก่ภาวนาด้วยศัพท์ทั้ง ๒ นั้น.

ปสกฺกิยาติ อุปคนฺตฺวา. **นิพฺพานํ หทยสฺมึ โอปิยาติ** เอวํ มยา ปฏิปชฺชิตฺวา นิพฺพานํ อธิคนฺตพฺพนฺ"ติ นิพฺพุตึ หทเย ฐเปตฺวา จิตฺเต กริตฺวา. **ฌายาติ** ลกฺขณูปนิชฺฌาเนน ฌาย, วิปสฺสนาภาวนาสหิตํ มคฺคภาวนํ ภาเวหิ. **โคตมาติ** ธมฺมภณฺฑาคาริกํ โคตฺเตน อาลปติ.

บทว่า **ปสกฺกิย** ได้แก่ เข้าไปถึงแล้ว. บาทคาถาว่า **นิพฺพานํ หทยสฺมึ โอปิย** ความว่า ตั้งความดับไว้ในหทัยแล้วกระทำไว้ในจิตว่า "เราปฏิบัติด้วยอาการอย่างนี้จะพึงบรรลุพระนิพพาน" ดังนี้. บทว่า **ฌาย** คือเพ่งด้วยลักขณูปนิชฌาน, คือเจริญมรรคภาวนาอันประกอบด้วยวิปัสสนาภาวนา. บทว่า **โคตม** ท่านเรียกพระอานนท์ผู้เป็นคลังธรรมโดยโคตร.

มา จ ปมาโทติ อธิกุสเลสุ ธมฺเมสุ มา ปมาทํ อาปชฺชิ. อิทานิ ยาทิโส เถรสฺส ปมาโท, ตํ ปฏิกฺเขปวเสน ทสฺเสนฺโต "**กึ เต พิพิพิกา กริสฺสตี**"ติ อาห.

บทว่า **มา จ ปมาโท** ความว่า ท่านจงอย่าถึงความประมาทในธรรมอันเป็นกุศลอันยิ่ง. บัดนี้พระเถระเมื่อจะแสดงความประมาทของพระเถระเป็นเช่นใดนั้น ด้วยอำนาจการห้ามจึงกล่าว

---

[๑] โป. ชนสมฺภาธาภาวญฺจ,
อิ. ชนสมฺปาธาปาวญฺจ.

ตตฺถ **พิพิพิกาติ** วิพิวิพิกิริยา, พิพิพีติ สทฺทปวตฺติ ยถา นิรตฺถกา, เอวํ พิพิพิกาสทิสา[๑] ชนปญฺญตฺติ **กึ เต กริสฺสติ**[๒] กีทิสํ อตฺถํ ตุยฺหํ สาเธติ, ตสฺมา ชนปญฺญตฺตึ ปหาย สทตฺถปสุโต โหหีติ โอวาทํ อทาสิ.

ว่า **"การใส่ใจประชาชนจะทำประโยชน์อะไรให้แก่ท่าน"** ดังนี้.

บทว่า **พิพิพิกา** ในคาถานั้น ได้แก่ การกระทำความใส่ใจ, ความเป็นไปแห่งศัพท์ว่า พิพิพิ หาประโยชน์มิได้ ฉันใด ชนบัญญัติเช่นเดียวกับความใส่ใจ ก็ไม่มีประโยชน์ฉันนั้น, **จะทำประโยชน์อะไรแก่ท่านได้** คือจะยังประโยชน์เช่นไรให้สำเร็จแก่ท่านเล่า, เพราะฉะนั้น พระเถระจึงให้โอวาทว่า ท่านจงละความใส่ใจถึงประชาชนเสีย ขวนขวายแต่ประโยชน์ของตนเถิด ดังนี้.

ตํ สุตฺวา อญฺเญหิ วุตฺตวิสคนฺธวายนวจเนน[๓] สํเวคชาโต พหุเทว รตฺตึ จงฺกเมน วีตินาเมนฺโต วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา เสนาสนํ ปวิสิตฺวา มญฺจเก นิปนฺนมตฺโตว อรหตฺตํ ปาปุณิ.

พระอานนทเถระฟังโอวาทนั้นจึงเกิดความสังเวช เพราะถ้อยคำอันฟุ้งไปด้วยกลิ่นอันมีพิษที่ผู้อื่นกล่าวแล้ว จึงยังกาลให้ล่วงไปด้วยการจงกรมตลอดราตรีเป็นอันมากทีเดียว ขวนขวายวิปัสสนาแล้วเข้าไปสู่เสนาสนะพอสักว่าเอนลงนอนบนเตียงน้อยก็บรรลุพระอรหัตแล้ว.

วชฺชิปุตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวัชชีปุตตเถระ จบ.

---

[๑] ม. อิ. พิพิพิกา ปริสา.
[๒] สี. กินฺเต กริสฺสตีติ.
[๓] สี. วุตฺตวิปสฺสนาคนฺธวาสนปวเนน.

๑๐. อิสิทตฺตตฺเถรคาถา-วณฺณนา

ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตาติ อายสฺมโต อิสิทตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ ภควนฺตํ รถิยํ คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส มธุรํ อาโมทผลํ อทาสิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อวนฺติรฏฺเฐ[๑] วฑฺฒคาเม[๒] อญฺญตรสฺส สตฺถวาหสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **อิสิทตฺโต**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปตฺโต มจฺฉิกาสณฺเฑ จิตฺตสฺส คหปติโน อทิฏฺฐสหาโย หุตฺวา เตน

๑๐. พรรณนาคาถาของพระอิสิทัตตเถระ

คาถาของท่านพระอิสิทัตตเถระมีคำว่า **ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสีบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ววันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังทรงดำเนินอยู่ในถนน มีใจเลื่อมใส ได้ถวายผลไม้ดิบอันมีรสหวาน.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลกแล้วกระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุป-บาทกาลนี้ บังเกิดเป็นบุตรของนายกองเกวียนคนหนึ่ง ในบ้านวัฑฒคามแคว้นอวันติรัฐ ท่านมีนามว่า**อิสิทัตตะ**. ท่านเจริญวัยแล้วเป็นอทิฏฐสหาย(สหายผู้ไม่เคยเห็นกัน) ของจิตคหบดี ในแคว้น

---

[๑] สี. อวนฺติกรฏฺเฐ.
[๒] ก. วาฬุคาเม.

พุทฺธคุเณ ลิขิตฺวา เปสิตสาสนำ มัชฉิกาสณฑ์ ได้รับข่าวสารที่จิตคหบดี
ปฏิลภิตฺวา สาสเน สญฺชาตปฺปสาโท นั้นจารึกพระพุทธคุณส่งมาให้ จึงเกิด
เถรสฺส มหากจฺจานสฺส สนฺติเก ความเลื่อมใสในพระศาสนา ออกบวชใน
ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนำ อารภิตฺวา น สำนักของพระมหากัจจายนเถระ ปรารภ
จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตำ วิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖ แล้ว,
อปทาเน[๑] : ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**
ว่า :

"สุวณฺณวณฺณำ สมฺพุทฺธำ
อาหุตีนำ ปฏิคฺคหำ
รถิยำ ปฏิปชฺชนฺตำ
อโมรำ อททึ[๒] ผลำ.

"เราได้ถวายผลอโมระ แด่พระสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระฉวีวรรณดังทองคำ ผู้สมควรรับเครื่องบูชา กำลังเสด็จดำเนินอยู่ในถนน.

เอกนวุติโต กปฺเป[๓]
ยำ ผลำ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทำ ผลำ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา "พุทฺธุปฏฺฐานำ คมิสฺสามี"ติ เถรำ อาปุจฺฉิตฺวา อนุกฺกเมน

ก็พระเถระได้อภิญญา ๖ แล้ว คิดว่า "เราจักไปอุปัฏฐากพระพุทธเจ้า" จึง

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๔๘.
[๒] ฉ. อาโมทมททึ, อิ. อโมทผลำ อทาสหำ.
[๓] สี. เอกนวุเต อิโต กปฺเป.

มชฺฌิมเทสํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน "กจฺจิ ภิกฺขุ ขมนียํ, กจฺจิ ยาปนียนฺ"ติอาทินา สตฺถารา กตปฏิสนฺถาโร ปฏิวจนมุเขน "ภควา ตุมฺหากํ สาสนํ อุปคตกาลโต ปฏฺฐาย มยฺหํ สพฺพทุกฺขํ อปคตํ, สพฺโพ ปริสฺสโย วูปสนฺโต"ติ ปเวทนวเสน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

บอกลาพระเถระ แล้วไปยังมัชฌิม-ประเทศโดยลำดับ เข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคม แล้วยืนอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ผู้อันพระศาสดาทรงทำปฏิสันถารโดยนัยมีอาทิว่า "ภิกษุ (จักร ๔ ทวาร ๙) พอทนได้แลหรือ, พอยังอัตภาพให้เป็นไปได้หรือ" เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณด้วยอำนาจการประกาศมีอันทูลสนองพระดำรัสเป็นสำคัญว่า "ข้าแต่พระผู้มีพระภาค จำเดิมแต่เข้ามายังศาสนาของพระองค์ ข้าพระองค์ปราศจากทุกข์ทั้งปวง,อันตรายทุกอย่างสงบแล้ว" ได้กล่าวคาถาว่า :

๑๒๐. "ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตา
ติฏฺฐนฺติ ฉินฺนมูลกา
ทุกฺขกฺขโย อนุปฺปตฺโต
ปตฺโต เม อาสวกฺขโย"ติ.[๑]

๑๒๐. "ขันธ์ ๕ ข้าพระองค์กำหนดรู้แล้ว
ตัดรากเหง้าได้แล้ว ดำรงอยู่
ข้าพระองค์ ถึงความสิ้นทุกข์แล้ว
บรรลุความสิ้นอาสวะแล้ว".

คาถํ อภาสิ.

ตตฺถ **ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตาติ** ปญฺจปิ เม อุปาทานกฺขนฺธา วิปสฺสนาปญฺญาสหิตาย มคฺคปญฺญาย "อิทํ ทุกฺขํ, เอตฺตกํ ทุกฺขํ, น อิโต ภิยฺโย"ติ สพฺพโส ปริจฺฉิชฺช ญาตา, น เตสุ

บาทคาถาว่า **ปญฺจกฺขนฺธา ปริญฺญาตา** ในคาถานั้น ความว่า อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ เรากำหนดรู้แล้วโดยประการทั้งปวง ด้วยมรรคปัญญาอันประกอบด้วยวิปัสสนาปัญญาว่า "นี้เป็น

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๖.

กิญฺจิปิ ปริญฺญาตพฺพํ อตฺถีติ อธิปฺปาโย.

ทุกข์ ทุกข์มีประมาณเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้" ดังนี้, อธิบายว่า ไม่มีสิ่งที่จะพึงกำหนดรู้ในอุปาทานขันธ์ ๕ นั้นอะไร ๆ อีก.

ติฏฺฐนฺติ ฉินฺนมูลกาติ สพฺพโส ปริญฺญาตตฺตา เอว เตสํ อวิชฺชาตณฺหาทิกสฺส มูลสฺส สมุจฺฉินฺนตฺตา[๑] อริยมคฺเคน ปหีนตฺตา ยาวจริมจิตฺตนิโรธา เต ติฏฺฐนฺติ.

บาทคาถาว่า **ติฏฺฐนฺติ ฉินฺนมูลกา** ความว่า เพราะกำหนดรู้ได้โดยประการทั้งปวงนั่นแหละ พระอริยบุคคลเหล่านั้นย่อมตั้งอยู่ตราบเท่าถึงความดับจริมจิต เพราะรากเหง้ามีอวิชชาและตัณหาเป็นต้นของอุปาทานขันธ์เหล่านั้นท่านถอนได้แล้ว คือเพราะละได้แล้วด้วยอริยมรรค.

ทุกฺขกฺขโย อนุปฺปตฺโตติ ฉินฺนมูลกตฺตาเยว จ เนสํ วฏฺฏทุกฺขสฺส ขโย ปริกฺขโย อนุปฺปตฺโต, นิพฺพานํ อธิคตํ, **ปตฺโต เม อาสวกฺขโยติ** กามาสวาทีนํ สพฺเพสํ อาสวานํ ขยนฺเต อภิคนฺตพฺพตาย "อาสวกฺขโย"ติ ลทฺธนามํ อรหตฺตํ ปตฺตํ. ปฏิลทฺธนฺติ อตฺโถ. เกจิ ปน "อนฺติมายํ สมุสฺสโย"ติ ปฐนฺติ. นิพฺพานสฺส อธิคตตฺตาเยว อยํ มม สมุสฺสโย อตฺตภาโว อนฺติโม สพฺพปจฺฉิมโก, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโวติ อตฺโถ. ยํ ปน ตตฺถ ตตฺถ อวุตฺตํ, ตํ เหฏฺฐา วุตฺตนยตฺตา อุตฺตานเมวาติ.

บทว่า **ทุกฺขกฺขโย อนุปฺปตฺโต** ความว่า ความสิ้นไปคือความสิ้นไปโดยรอบแห่งวัฏทุกข์. ท่านถึงแล้วโดยลำดับเพราะถอนรากแห่งอุปาทานขันธ์เหล่านั้นได้แล้ว, คือบรรลุพระนิพพานแล้ว. คำว่า **เราถึงความสิ้นอาสวะแล้ว** ความว่า เราถึงคือได้เฉพาะพระอรหัตอันมีชื่ออันได้แล้วว่า "อาสวกฺขโย" (ความสิ้นไปแห่งอาสวะ) เพราะอันตนพึงบรรลุในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งสิ้นมีกามาสวะเป็นต้น. แต่บางอาจารย์กล่าวว่า "อนฺติมายํ สมุสฺสโย" ดังนี้. ความว่า อัตภาพอันกิเลสชาติยกขึ้นแล้ว

---

[๑] ม. ปริจฺฉินฺนตฺตา.

ของเรานี้ เป็นอัตภาพมีในที่สุด คือเป็นอัตภาพมีในภายหลังแห่งอัตภาพทั้งปวง เพราะตนบรรลุพระนิพพานแล้วนั่นเอง, หมายความว่า บัดนี้ ไม่มีภพใหม่อีก. ก็คำใดที่มิได้กล่าวไว้ในที่นั้น ๆ คำนั้นตื้นทั้งนั้น เพราะมีนัยได้กล่าวไว้ในหนหลังด้วยประการดังนี้.

อิสิทตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระอิสิทัตตเถระ จบ.

ทฺวาทสมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาทวาทสมวรรค จบ

นิฏฺฐิตา จ ปรมตฺถทีปนิยํ
เถรคาถาวณฺณนายํ
วีสาธิกสตตฺเถรคาถาปฏิมณฺฑิตสฺส
เอกกนิปาตสฺส[๑] อตฺถวณฺณนา.

และพรรณนาอรรถแห่งเอกกนิบาต อันประดับไปด้วยคาถา ๑๒๐ คาถา ในอรรถกถาเถรคาถาชื่อปรมัตถทีปนี จบแล้ว.

---

[๑] อิ. เอกนิปาตสฺส.

๒. ทุกนิปาต

๑. ปฐมวคฺค

๑. อุตฺตรตฺเถรคาถาวณฺณนา

ทุกฺนิปาเต **นตฺถิ โกจิ ภโว นิจฺโจติ** อาทิกา อายสฺมโต อุตฺตรตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต สุเมธสฺส ภควโต กาเล วิชฺชาธโร หุตฺวา อากาเสน วิจรติ. เตน จ สมเยน สตฺถา ตสฺส อนุคฺคณฺหนตฺถํ วนนฺตเร อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิ ฉพฺพณฺณพุทฺธรํสิโย วิสฺสชฺเชนฺโต.

โส อนฺตลิกฺเขน คจฺฉนฺโต ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต อากาสโต โอรุยฺห สุวิสุทฺเธหิ วิปุเลหิ กณิการปุปฺผเหิ ภควนฺตํ ปูเชสิ, ปุปฺผานิ พุทฺธานุภาเวน สตฺถุ อุปริ ฉตฺตากาเรน อฏฺฐํสุ, โส เตน ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสนฺนจิตฺโต หุตฺวา อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึเส

๒. ทุกนิบาต

๑. ปฐมวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระอุตตรเถระ

พึงทราบวินิจฉัยในทุกนิบาตต่อไป, คาถาของท่านพระอุตตรเถระมีคำว่า **นตฺถิ โกจิ ภโว นิจฺโจ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธ เป็นวิทยาธรเที่ยวไปทางอากาศ. ก็สมัยนั้นพระศาสดาเพื่อจะอนุเคราะห์ท่าน จึงทรงประทับที่ควงไม้ต้นหนึ่งในระหว่างป่าเปล่งพระพุทธรัศมีมีวรรณะ ๖ ออก.

วิทยาธรนั้น เหาะมาทางอากาศเห็นพระผู้มีพระภาค มีใจเลื่อมใส จึงลงจากอากาศเอาดอกกรรณิการ์ที่บริสุทธิ์หมดจดดอกใหญ่บูชาพระผู้มีพระภาค ด้วยพุทธานุภาพ ดอกไม้ตั้งอยู่โดยอาการดังฉัตรในเบื้องบนพระศาสดา วิทยาธรนั้นมีใจเลื่อมใสยิ่งกว่าประมาณ. เพราะ

นิพฺพตฺติตฺวา อุฬารํ ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต ยาวตายุกํ ตตฺถ ฐตฺวา ตโต จุโต เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห พฺราหฺมณมหาสาลปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ. **อุตฺตโร**ติสฺส นามํ อโหสิ.

เหตุนั้น ต่อมากระทำกาละแล้วไปบังเกิดในชั้นดาวดึงส์ เสวยทิพสมบัติอันโอฬารอยู่ในชั้นดาวดึงส์นั้นตลอดอายุแล้วจุติจากภพนั้น เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ผู้มหาศาลในกรุงราชคฤห์. ท่านมีนามว่า**อุตตระ**.

โส วิญฺญุตํ ปตฺโต พฺราหฺมณวิชฺชาสุ นิปฺผตฺตึ คนฺตฺวา ชาติยา รูเปน วิชฺชาย วเยน สีลาจาเรน จ โลกสฺส สมฺภาวนีโย ชาโต. ตสฺส ตํ สมฺปตฺตึ ทิสฺวา วสฺสกาโร มคธมหามตฺโต อตฺตโน ธีตรํ ทาตุกาโม หุตฺวา อตฺตโน อธิปฺปายํ ปเวเทสิ.

ท่านรู้ความแล้ว เรียนจบวิชาของพราหมณ์ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงอันบุคคลยกย่องของโลกด้วยชาติ รูป วิชา วัย และสีลาจาร.วัสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ของแคว้นมคธ เห็นคุณสมบัตินั้นของท่าน ประสงค์จะให้ธิดาของตนจึงให้ทราบความประสงค์ของตน.

โส นิสฺสรณชฺฌาสยตาย ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา กาเลน กาลํ ธมฺมเสนาปตึ ปยิรุปาสนฺโต ตสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วตฺตสมฺปนฺโน หุตฺวา เถรํ อุปฏฺฐหติ.

ท่านปฏิเสธความประสงค์นั้นเสีย เพราะเป็นผู้มีอัธยาศัยในความเป็นที่สลัดออก จึงเข้าไปหาพระธรรมเสนาบดีตามโอกาสอันควร ฟังธรรมในสำนักของท่าน ได้ศรัทธาแล้วออกบวชแล้ว สมบูรณ์ด้วยวัตรอุปัฏฐากพระเถระอยู่.

เตน จ สมเยน เถรสฺส อญฺญตโร อาพาโธ อุปฺปนฺโน, ตสฺส เภสชฺชตฺถาย อุตฺตโร สามเณโร ปาโตว ปตฺตจีวรมาทาย วิหารโต นิกฺขนฺโต อนฺตรามคฺเค

ก็สมัยนั้น พระเถระเกิดอาพาธขึ้นอย่างหนึ่ง, อุตตรสามเณรถือบาตรและจีวรออกจากวิหารไปแต่เช้าตรู่ เพื่อต้องการยาถวายพระเถระ ในระหว่างทาง

ตฬากสฺส ตีเร ปตฺตํ ฐเปตฺวา อุทกสมีปํ คนฺตฺวา มุขํ โธวติ.

วางบาตรไว้ที่ริมฝั่งหนองน้ำ แล้วไปจนใกล้น้ำแล้วล้างหน้า.

อถ อญฺญตโร อุมงฺคโจโร[๑] อารกฺขปุริเสหิ อนุพทฺโธ อคฺคทฺวาเรเนว นครโต นิกฺขมิตฺวา ปลายนฺโต อตฺตนา คหิตํ รตนภณฺฑิกํ สามเณรสฺส ปตฺเต ปกฺขิปิตฺวา ปลายิ. สามเณโร ปตฺตสมีปํ อุปคโต. โจรํ อนุพนฺธนฺตา ราชปุริสา สามเณรสฺส ปตฺเต ภณฺฑิกํ ทิสฺวา "อยํ โจโร, อิมินา โจริยํ กตนฺ"ติ สามเณรํ ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา วสฺสการสฺส พฺราหฺมณสฺส ทสฺเสสุ.

ครั้งนั้นมีอุโมงค์โจรคนหนึ่ง มีบุรุษคุ้มกันติดตามไป ออกจากเมืองทางประตูยอดนั่นเอง หนีไป เอาห่อรัตนะที่ตนลักไปใส่ไว้ในบาตรของสามเณร แล้วหนีไป สามเณรเข้าไปใกล้บาตรแล้ว. ราชบุรุษที่ติดตามโจรไปเห็นห่อของอยู่ในบาตรของสามเณร กล่าวว่า ผู้นี้เป็นโจร ผู้นี้ทำโจรกรรม จึงจับสามเณรผูกแขนไขว้หลังแล้วแสดงแก่วัสการพราหมณ์.

วสฺสกาโร จ ตทา รญฺโญ วินิจฺฉเย นิยุตฺโต หุตฺวา เฉชฺชเภชฺชํ อนุสาสติ. โส "ปุพฺเพ มม วจนํ นาทิยิ, สุทฺธปาสณฺฑิเยสุ ปพฺพชี"ติ จ พทฺธาฆาตตฺตา กมฺมํ อโสเธตฺวาว ชีวนฺตเมว ตํ สูเล อุตฺตาเสสิ.[๒]

วัสการพราหมณ์อยู่ในตำแหน่งผู้พิพากษาของพระราชา ในขณะนั้นจึงสั่งให้ตัดอวัยวะออกเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่. วัสการพราหมณ์นั้นไม่ไต่สวนคดีเลย สั่งให้เอาสามเณรนั้นผู้ยังมีชีวิตอยู่นั้นเอง นอนบนหลาว (หอก) เพราะผูกอาฆาตว่า "เมื่อครั้งก่อนไม่ถือถ้อยคำของตน, และออกบวชในลัทธิที่เป็นสุทธปาสัณฑิ".

---

[๑] สี. อิ. อุมฺมคฺคโจโร, ม. อุมฺมงฺคโจโร.
[๒] ม. อุตฺตาเปสิ.

อถสฺส ภควา ญาณปริปากํ โอโลเกตฺวา ตํ ฐานํ คนฺตฺวา วิปฺผุรนฺตหตฺถนขมณิมยูขสมฺภินฺนสิตาภตาย ปคฺฆรนฺตชาติหิงฺคุลกสุวณฺณรสธารํ วิย[๑] ชาลาคุณจิตมุทุตลุนทีฆงฺคุลิหตฺถํ อุตฺตรสฺส สีเส ฐเปตฺวา "อุตฺตร อิทํ เต ปุริมกมฺมสฺส ผลํ อุปฺปนฺนํ, ตตฺถ ตยา ปจฺจเวกฺขณพเลน อธิวาสนา กาตพฺพา"ติ วตฺวา อชฺฌาสยานุรูปํ ธมฺมํ เทเสสิ.

ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูความแก่แห่งญาณของสามเณรนั้นแล้ว เสด็จไปยังที่นั้นวางพระหัตถ์ อันมีพระข่ายคลุมอ่อนนุ่ม มีพระองคุลีอันยาวประดุจ สายธารแห่งน้ำทองชาติหิงคุอันไหลออกอยู่ เพราะมีพระรัศมีอันกระจายออกจากเยื่อแก้วมณีจากเล็บ แห่งพระหัตถ์อันสว่างไสวอยู่ไว้บนศีรษะของอุตตรสามเณร แล้วตรัสว่า "ดูกรอุตตระ นี้เป็นผลแห่งปุริมกรรมที่เกิดขึ้นแก่เธอ เธอพึงกระทำความอดกลั้นด้วยกำลังแห่งการพิจารณาในกรรมนั้นไว้". แล้วทรงแสดงธรรมตามสมควรแก่อัธยาศัย.

อุตฺตโร อมตาภิเสกสทิเสน สตฺถุ หตฺถสมฺผสฺเสน สญฺชาตปฺปสาท-โสมนสฺสตาย อุฬารํ ปีติปาโมชฺชํ ปฏิลภิตฺวา ยถาปริจิตํ วิปสฺสนามคฺคํ สมารุโฬฺห ญาณสฺส ปริปากํ คตตฺตา สตฺถุ จ เทสนาวิลาเสน ตาวเทว มคฺคปฏิปาฏิยา สพฺพกิเลเส เขเปตฺวา ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

อุตตรสามเณรได้ความปีติและปราโมทย์อันยิ่งใหญ่เพราะมีปสาทโสมนัส อันเกิดจากพระหัตถ์สัมผัสของพระศาสดาอันเช่นกับด้วยการรดด้วยน้ำอมฤต ขึ้นสู่ทางวิปัสสนาตามที่เคยอบรมมาแล้ว ยังกิเลสทั้งปวงให้สิ้นไปแล้ว ได้อภิญญา ๖ โดยลำดับแห่งมรรคในขณะนั้นนั่นเอง เพราะญาณแก่กล้าแล้ว และเพราะเทศนา

---

[๑] ม. ...สุวณฺณสฺส ธารํ วิย.

[๒] ขุ. อ. ๓๓/๑๓๙.

วิลาสแห่งพระศาสดา. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สุเมโธ นาม สมฺพุทฺโธ
พาตฺตึสวรลกฺขโณ
วิเวกกาโม ภควา
หิมวนฺตมุปาคมิ.

"พระสัมพุทธเจ้าพระนามว่า สุเมธ มีพระมหาปุริสลักษณะอันประเสริฐ ๓๒ ประการ พระองค์ทรงประสงค์ความสงัด จึงเสด็จไปป่าหิมพานต์.

อชฺโฌคาเหตฺวา หิมวนฺตํ
อคฺโค การุณิโก มุนิ
ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวาน
นิสีทิ ปุริสุตฺตโม.

พระมุนีผู้เลิศประกอบด้วยพระกรุณา เป็นอุดมบุรุษ เสด็จถึงป่าหิมพานต์แล้ว ประทับนั่งขัดสมาธิ.

วิชฺชาธโร ตทา อาสึ
อนฺตลิกฺขจโร อหํ
ติสูลํ สุคตํ คยฺห
คจฺฉามิ อมฺพเร ตทา.

ครั้งนั้น เราเป็นวิทยาธรสัญจรไปในอากาศ เราถือตรีศูลซึ่งกระทำไว้ดีแล้ว เหาะไปในอากาศ.

ปพฺพตคฺเค ยถา อคฺคิ
ปุณฺณมาเยว จนฺทิมา
วนํ โอภาสเต พุทฺโธ
สาลราชาว ผุลฺลิโต.

พระพุทธเจ้า ส่องสว่างอยู่ในป่าเหมือนกับไฟบนยอดภูเขา เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ และเหมือนต้นพญารังที่มีดอกบาน.

วนคฺคา นิกฺขมิตฺวาน
พุทฺธรํสีภิธาวเร
นพฺภคฺควณฺณสงฺกาสา[๑]
ทิสฺวา จิตฺตํ ปสาทยึ.

เราออกจากป่าเหาะไปตามพระรัศมีพระพุทธเจ้า เห็นคล้ายกับสีของไฟที่ไหม้ไม้อ้อ ยังจิตให้เลื่อมใส.

---

[๑] สี. นพฺภคฺควนสงฺกาสา.

วิจินำ อทฺทสำ ปุปฺผำ
กณิการำ เทวคนฺธิกำ
ตีณิ ปุปฺผานิ อาทาย
พุทฺธเสฏฺฐมปูชยึ.

เราเลือกเก็บดอกไม้อยู่ ได้เห็นดอกกรรณิการ์ที่มีกลิ่นหอม จึงเก็บเอามา ๓ ดอก บูชาพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

พุทฺธสฺส อานุภาเวน
ตีณิ ปุปฺผานิ เม ตทา
อุทฺธำวณฺฏา อโธปตฺตา
ฉายำ กุพฺพนฺติ สตฺถุโน.

ด้วยอานุภาพ แห่งพระพุทธเจ้าครั้งนั้นดอกไม้ของเราทั้ง ๓ ดอก เอาขั้วขึ้น เอากลีบลงทำเป็นเงา (บัง) แด่พระศาสดา.

เตน กมฺเมน สุกเตน
เจตนาปณิธีหิ จ
ชหิตฺวา มานุสำ เทหำ
ตาวตีสมคจฺฉหำ.

ด้วยกรรมที่ได้ทำไว้ดีแล้วนั้น และด้วยการตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

ตตฺถ เม สุกตำ พฺยมฺหำ
กณิการีติ[๑] ญายติ
สฏฺฐิโยชนมุพฺเพธำ
ตีสโยชนวิตฺถตำ.

วิมานของเราสูง ๖๐ โยชน์ กว้าง ๓๐ โยชน์ อันบุญกรรมทำให้อย่างสวยงามในดาวดึงส์นั้น ปรากฏชื่อว่ากรรณิการ์.

สหสฺสกณฺฑำ[๒] สตเกณฺฑุ
ธชาลุ หริตามยำ
สตสหสฺสนิยฺยูหา[๓]
พฺยเมฺห ปาตุภวึสุ เม.

แล่งธนูตั้งพัน ลูกคลีหนัง ๑๐๐ ลูก คนถือธง สำเร็จด้วยสีเขียวใบไม้ หิ้วแขวนตั้งแสนปรากฏในปราสาทของเรา.

---

[๑] สี. กณิกาโรติ.
[๒] สี. สหสฺสขนฺธำ.
[๓] สี. สตสหสฺสานิ พฺยูหานิ.

โสณฺณมยา มณิมยา
โลหิตงฺกมยาปิ จ
ผลิกาปิ จ ปลฺลงฺกา
เยนิจฺฉกา ยทิจฺฉกา.

บัลลังก์สำเร็จด้วยทองก็มี สำเร็จด้วยแก้วมณีก็มี สำเร็จด้วยแก้วทับทิมก็มี สำเร็จด้วยแก้วผลึกก็มี ตามแต่จะต้องการปรารถนา.

มหารหญฺจ สยนำ
ตูลิกา วิกตียุตำ
อุทฺธโลมิญฺจ เอกนฺตำ
พิมฺโพหนสมายุตำ.

ที่นอนมีค่ามากยัดด้วยนุ่น มีผ้าลวดลายรูปสัตว์ต่าง ๆ มีราชสีห์เป็นต้น ผ้าลาดมีชายเดียว มีหมอนพร้อม ปรากฏว่ามีอยู่ในปราสาทของเรา.

ภวนา นิกฺขมิตฺวาน
จรนฺโต เทวจาริกำ
ยถา อิจฺฉามิ คมนำ
เทวสงฺฆปุรกฺขโต.

เราปรารถนาจะออกจากภพ เที่ยวจาริกไปในเทวโลก ย่อมเป็นผู้อันหมู่เทวดาแวดล้อมไป.

ปุปฺผสฺส เหฏฺฐา ติฏฺฐามิ
อุปริจฺฉทนำ มม
สมนฺตา โยชนสตำ
กณิกาเรหิ ฉาทิตำ.

เราสถิตอยู่ภายใต้ดอกไม้ เบื้องบนเรามีดอกไม้ เป็นเครื่องกำบังสถานที่โดยรอบร้อยโยชน์ ถูกคลุมด้วยดอกกรรณิการ์.

สฏฺฐิตูริยสหสฺสานิ
สายำ ปาตำ อุปฏฺฐหุำ
ปริวาเรนฺติ มำ นิจฺจำ
รตฺตินฺทิวมตนฺทิตา.

ดนตรีหกหมื่นบำรุงเราทั้งเช้าและเย็น ไม่เกียจคร้านแวดล้อมเราเป็นนิตย์ตลอดคืนตลอดวัน.

ตตฺถ นจฺเจหิ คีเตหิ
ตาเฬหิ วาทิเตหิ จ

เรารื่นรมย์ด้วยการฟ้อน การขับและด้วยกังสดาล เครื่องประโคม

รมามิ ขิฑฺฑา รติยา
โมทามิ กามกามหำ.

เป็นผู้มากด้วยกาม บันเทิงอยู่ด้วยความยินดีในการเล่น.

ตตฺถ ภุตฺวา ปิวิตฺวา จ
โมทามิ ติทเส ตทา
นารีคเณหิ สหิโต
โมทามิ พฺยมฺหมุตฺตเม.

ครั้งนั้น เราบริโภคและดื่มในวิมานนั้น บันเทิงอยู่ในไตรทศ เราพร้อมด้วยหมู่นางเทพอัปสร บันเทิงอยู่ในวิมานอันสูงสุด.

สตานำ ปญฺจกฺขตฺตุญฺจ
เทวรชฺชมการยึ
สตานำ ตีณิกฺขตฺตุญฺจ
จกฺกวตฺตี อโหสหำ
ปเทสรชฺชำ วิปุลำ
คณนาโต อสงฺขิยำ.

เราได้เสวยราชสมบัติ ในเทวโลก ๕๐๐ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๐๐ ครั้ง และได้เป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพบูลย์ โดยคณนานับมิได้.

ภเว ภเว สำสรนฺโต
มหาโภคำ ลภามหำ
โภเค เม อูนตา[๑] นตฺถิ
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.

เมื่อเรายังท่องเที่ยวอยู่ ในภพน้อยภพใหญ่ ย่อมได้โภคทรัพย์มากมาย ความบกพร่องในโภคทรัพย์ไม่มีแก่เราเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ทฺเว ภเว สำสรามิ
เทวตฺเต อถ มานุเส
อญฺญำ คตึ น ชานามิ
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.

เราท่องเที่ยวอยู่ในสองภพ คือในความเป็นเทวดา และในความเป็นมนุษย์ คติอื่นไม่รู้จัก นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

---

[๑] ฉ. โอนตา.

ทุเว กุเล[๑] ปชายามิ　　เราเกิดในสองสกุล คือในสกุล
ขตฺติเย จาปิ พฺราหฺมเณน　　กษัตริย์ และสกุลพราหมณ์ ย่อม
นีเจ กุเล น ชานามิ　　ไม่เกิดในสกุลอันต่ำทราม นี้เป็นผล
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.　　แห่งพุทธบูชา.

หตฺถิยานำ อสฺสยานำ　　ยานช้าง ยานม้า และวอคันหามนี้
สิวิกำ สนฺทมานิกำ　　เราได้ทุกสิ่งทุกอย่างทีเดียว นี้เป็น
อภามิ สพฺพเมเวตำ　　ผลแห่งพุทธบูชา.
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.

ทาสีคณำ ทาสคณำ　　หมู่ทาส หมู่ทาสี และนารีที่ประดับ
นาริโย สมลงฺกตา　　ประดาแล้ว เราได้ทุกอย่างทีเดียว
ลภามิ สพฺพเมเวตำ　　นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.

โกเสยฺยกมฺพลิยานิ　　ผ้าแพร ผ้าขนสัตว์ ผ้าเปลือกไม้
โขมกปฺปาสิกานิ จ　　ผ้าฝ้าย เราได้ทุกชนิด นี้เป็นผล
ลภามิ สพฺพเมเวตำ　　แห่งพุทธบูชา.
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.

นววตฺถำ นวผลำ　　ผ้าใหม่ผลไม้ใหม่โภชนะมีรสอันเลิศ
นวคฺครสโภชนำ　　ใหม่ ๆ เราได้ทุกชนิด นี้เป็นผลแห่ง
ลภามิ สพฺพเมเวตำ　　พุทธบูชา.
พุทฺธปูชายิทำ ผลำ.

---

[๑] สี. ยตฺถ ปจฺฉา.

อิมํ ขาท อิมํ ภุญฺช
อิมมฺหิ สยเน สย
ลภามิ สพฺพเมเวตํ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

คำว่า เชิญเคี้ยวสิ่งนี้ เชิญบริโภคสิ่งนี้ เชิญนอนบนที่นอนนี้เราได้ทั้งนั้น นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

สพฺพตฺถ ปูชิโต โหมิ
ยโส อจฺจุคฺคโต มม
มหาปกฺโข[๑] สทา โหมิ
อเภชฺชปริโส สทา
ญาตีนํ อุตฺตโม โหมิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

เราเป็นผู้อันเขาบูชา ในที่ทุกสถาน เรามียศใหญ่ยิ่ง มีศักดิ์ใหญ่ มีบริษัทไม่แตกแยกทุกเมื่อ เราเป็นผู้อุดมกว่าหมู่ญาติ นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

สีตํ อุณฺหํ น ชานามิ
ปริฬาโห น วิชฺชติ
อโถ เจตสิกํ ทุกฺขํ
หทเย เม น วิชฺชติ.

เราไม่รู้จักหนาว ไม่รู้จักร้อน ไม่มีความกระวนกระวาย อนึ่ง ทุกข์ทางจิตย่อมไม่มีในหทัยของเราเลย.

สุวณฺณวณฺโณ หุตฺวาน
สํสรามิ ภวาภเว
เววณฺณิยํ น ชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ:

เราเป็นผู้มีผิวพรรณ ดังทองคำ เที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ ความเป็นผู้มีวรรณผิดแผกไป เราไม่รู้จักเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

เทวโลกา จวิตฺวาน
สุกฺกมูเลน โจทิโต
สาวตฺถิยํ ปุโร ชาโต
มหาสาเล สุอฑฺฒเก.

เราอันกุศลมูลตักเตือนแล้ว จึงจุติจากโลก มาเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาลอันมั่งคั่งในพระนครสาวัตถี.

---

[๑] ม. มเหสกฺโข.

ปญฺจ กามคุเณ หิตฺวา
ปพฺพชี อนคาริยํ
ชาติยา สตฺตวสฺโสหํ
อรหตฺตมปาปุณึ.

ละกามคุณ ๕ ออกบวชเป็นบรรพชิต เรามีอายุได้ ๗ ขวบแต่กำเนิดได้บรรลุอรหัต.

อุปสมฺปาทยี พุทฺโธ
คุณมญฺญาย จกฺขุมา
ตรุโณ ปูชนีโยหํ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

พระพุทธเจ้า ผู้มีพระปัญญาจักษุทรงทราบถึงคุณของเรา จึงรับสั่งให้เราอุปสมบท เรายังหนุ่มก็ควรบูชา นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ทิพฺพจกฺขุ วิสุทฺธํ เม
สมาธิกุสโล อหํ
อภิญฺญาปารมิปฺปตฺโต
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ทิพจักษุของเราบริสุทธิ์ เราฉลาดในสมาธิ ถึงความบริบูรณ์แห่งอภิญญา นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ปฏิสมฺภิทา อนุปฺปตฺโต
อิทฺธิปาเทสุ โกวิโท
ธมฺเมสุ ปารมิปตฺโต
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

เราบรรลุปฏิสัมภิทา ฉลาดในอิทธิบาท ถึงความบริบูรณ์ในพระสัทธรรม นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

ตีสกปฺปสหสฺสมฺหิ
ยํ พุทฺธมภิปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๓ หมื่น เราได้บูชาพระพุทธเจ้าใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา สูลโต อุฏฺฐหิตฺวา ปรานุทฺทยาย อากาเส ฐตฺวา ปาฏิหาริยํ ทสฺเสสิ. มหาชโน อจฺฉริยพฺภูตจิตฺตชาโต อโหสิ. ตาวเทวสฺส วโณ สํรูฬฺหิ, โส ภิกฺขูหิ "อาวุโส ตาทิสํ ทุกฺขํ อนุภวนฺโต กถํ ตฺวํ วิปสฺสนํ อนุยุญฺชิตุํ อสกฺขี"ติ ปุฏฺโฐ "ปเคว เม[๑] อาวุโส สํสาเร อาทีนโว, สงฺขารานํ จ สภาโว สุทิฏฺโฐ, เอวาหํ ตาทิสํ ทุกฺขํ อนุภวนฺโตปิ อสกฺขึ วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา วิเสสํ อธิคนฺตุนฺ"ติ ทสฺเสนฺโต :

ก็ท่านครั้นได้อภิญญา ๖ แล้วลุกขึ้นจากหลาว ยืนอยู่ในอากาศเพื่อความเอ็นดูสัตว์อื่น จึงแสดงปาฏิหาริย์แล้ว. มหาชนมีจิตเห็นเป็นอัศจรรย์แล้ว. ในทันใดนั้น แผลของท่านบวมขึ้นแล้ว ท่านถูกภิกษุทั้งหลายถามว่า "อาวุโส เมื่อท่านเสวยทุกขเวทนาเช่นนั้น ไฉนจะอาจเจริญในวิปัสสนาได้เล่า". จึงกล่าวว่า "อาวุโส จะกล่าวไปไยถึงโทษในสงสารของเราเล่า ก็สภาวะของสังขารทั้งหลายเราเห็นดีแล้ว แม้เราจะเสวยทุกข์ถึงเช่นนั้นอย่างนี้ ยังอาจเจริญวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะแสดงได้กล่าวคาถา ๒ คาถานี้ว่า :

๑๒๑. "นตฺถิ โกจิ ภโว นิจฺโจ
สงฺขารา วาปิ สสฺสตา
อุปฺปชฺชนฺติ จ เต ขนฺธา
จวนฺติ อปราปรํ.

๑๒๑. "ไม่มีภพไร ๆ เป็นสิ่งที่เที่ยง แม้สังขารทั้งหลาย ที่เป็นของเที่ยงก็ไม่มี ขันธ์เหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นย่อมเคลื่อนไปเนือง ๆ.

๑๒๒. เอตมาทีนวํ ญตฺวา
ภเวนมฺหิ อนตฺถิโก
นิสฺสโฏ สพฺพกาเมหิ
ปตฺโต เม อาสวกฺขโย"ติ.[๒]

๑๒๒. เราทราบโทษข้อนี้แล้วจึงไม่ต้องการด้วยภพ สลัดออกจากกามทั้งปวงแล้ว เราบรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะแล้ว" ดังนี้.

อิมํ คาถาทฺวยํ อภาสิ.

---

[๑] สี. นตฺถิ. [๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๗.

ตตฺถ **นตฺถิ โกจิ ภโว นิจฺโจติ** กมฺมภโว อุปฺปตฺติภโว กามภโว รูปภโว อรูปภโว สญฺญีภโว อสญฺญีภโว เนวสญฺญีนาสญฺญีภโว เอกโวการภโว จตุโวการภโว ปญฺจโวการภโวติ เอวมฺเภโท,[๑] ตตฺถาปิ หีโน มชฺฌิโม อุกฺกฏฺโฐ ทีฆายุโก สุขพหุโล โวมิสฺสสุข-ทุกฺโขติ เอวมฺวิภาโค[๒] โยโกจิ นิจฺโจ ธุโว ถิโร อปโลกิยธมฺโม[๓] นตฺถิ ตำ ตำ การณำ ปฏิจฺจ สมุปฺปนฺนตฺตา. ยสฺมา จ เอตเทวำ, ตสฺมา **สงฺขารา วาปิ**[๔] **สสฺสตา นตฺถีติ** โยชนา.

ในคาถานั้น คำว่า **ไม่มีภพไร ๆ เป็นสิ่งที่เที่ยง** ได้แก่ภพมีประเภทอย่างนี้ คือ กรรมภพ อุปปัตติภพ กามภพ รูปภพ อรูปภพ สัญญีภพ อสัญญีภพ เนวสัญญีนาสัญญีภพ ภพที่มีขันธ์เดียว ภพที่มีขันธ์ ๔ ภพที่มีขันธ์ ๕. แม้ในคำนั้น ภพไร ๆ ซึ่งมีวิภาคอย่างนี้ว่าเลวปานกลาง อุกฤษฎ์ มีอายุยืน มากไปด้วยความสุข มีสุขและทุกข์เจือกัน จะชื่อว่าเที่ยง. ยั่งยืน มั่นคง มีอันไม่กลับกลอกเป็นธรรมดา ย่อมไม่มี เพราะต้องอาศัยเหตุนั้น ๆ จึงเกิดขึ้น ประกอบความว่า ก็เพราะที่อาศัยเหตุนั้นอย่างนี้ ฉะนั้น **แม้สังขารทั้งหลาย จะชื่อว่ายั่งยืน ย่อมไม่มี.**

ปจฺจเยหิ สงฺขตตฺตา "สงฺขารา"ติ ลทฺธนาเม หิ ปญฺจกฺขนฺเธ อุปาทาย ภวสมญฺญาย สงฺขาราว[๕] หุตฺวา สมฺภูตา ชรามรเณน จ วิปริณมนฺตีติ อสสฺสตา วิปริณามธมฺมา. ตถา หิ เต

ก็สังขารทั้งหลาย ชื่อว่าไม่เที่ยง มีอันแปรปรวนไปเป็นธรรมดา เพราะอรรถว่าเป็นสังขารมีแล้วเป็นแล้วด้วยสมัญญาว่าภพ อาศัยขันธ์ ๕ อันได้ชื่อว่า "สังขาร" เพราะอันปัจจัยปรุงแต่งแปรปรวนไปเพราะ

---

[๑] สี. อิ. เอวำ ปเภโท.
[๒] สี. เอวญฺหิ ภโว.
[๓] อิ. อปฺปโลกินธมฺโม.
[๔] อิ. สงฺขาราปิ.
[๕] ม. สงฺขารา จ.

"สงฺขารา"ติ วุจฺจนฺติ. เตนาห **อุปฺปชฺชนฺติ จ เต ขนฺธา จวนฺติ อปราปรนฺติ**.

เต ภวปริยาเยน สงฺขารปริยาเยน[๑] จ วุตฺตา ปญฺจกฺขนฺธา ยถาปจฺจยํ อปราปรํ อุปฺปชฺชนฺติ. อุปฺปนฺนา จ ชราย ปริปีฬิตา หุตฺวา จวนฺติ ปริภิชฺชนฺตีติ อตฺโถ. เอเตน "ภโว, สงฺขารา"ติ จ ลทฺธโวหารา ปญฺจกฺขนฺธา อุทยพฺพย-สภาวาติ ทสฺเสติ.

ยสฺมา ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา สงฺขาเร สมฺมสนฺตสฺส ตโยปิ ภวา อาทิตฺตํ วิย สงฺขเต[๒] **อาทีนวํ** โทสํ ปเคว วิปสฺสนา-ปญฺญาย ชานิตฺวา อนิจฺจลกฺขเณหิ ทิฏฺฐา สงฺขารา ทุกฺขานตฺตา วิภูตตรา อุปฏฺฐหนฺติ, เตนาห ภควา "ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตทนตฺตา"ติ.[๓]

ชราและมรณะ. จริงอย่างนั้น ขันธ์เหล่านั้นท่านเรียกว่า "สังขาร". เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **ขันธ์เหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นด้วย ย่อมเคลื่อนไปด้วย**.

ขันธ์ ๕ ที่ท่านกล่าวโดยปริยายว่าภพและโดยปริยายว่าสังขารเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นเนือง ๆ ตามปัจจัยและเกิดขึ้นแล้ว ก็ถูกชราบีบคั้น ย่อมเคลื่อนไป คือย่อมแตกดับไป. ด้วยคำที่ท่านแสดงว่าขันธ์ ๕ ที่มีโวหารอันได้แล้วว่า "ภพและว่าสังขาร" มีสภาวะเกิดขึ้นดับไป.

เพราะเมื่อพระโยคาวจรยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์แล้วพิจารณาซึ่งสังขารอยู่ ภพทั้ง ๓ ก็เป็นดุจอันไฟติดทั่วแล้ว ทราบ**โทษ**ในสังขตะอันเป็นโทษด้วยวิปัสสนาปัญญาก่อนเทียว สังขารที่บุคคลเห็นแล้วด้วยอนิจจลักษณะ ก็จะปรากฏเป็นทุกข์เป็นอนัตตาแจ่มชัดขึ้น. เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็เป็นอนัตตา".

---

[๑] สี. อิทํ ปทํ นตฺถิ.
[๒] สี. อิ. สงฺขตํ.
[๓] สี. ขนฺธ. ๑๗/๒๘.

ยสฺมา ติลกฺขณํ อาโรเปตฺวา สงฺขาเร สมฺมสนฺตสฺส ตโยปิ ภวา อาทิตฺตํ วิย อคารํ สปฺปฏิภยา[๑] อุปฏฺฐหนฺติ, ตสฺมา อาห **"ภเวนมฺหิ อนตฺถิโก"**ติ. เอวํ ปน สพฺพโส ภเวหิ วินิวตฺติยมานสฺส กาเมสุ อเปกฺขาย[๒] กิเลโสปิ น สมฺภวติเยว, เตนาห **"นิสฺสโฏ สพฺพกาเมหี"**ติ, อมฺหีติ โยชนา. มานุเสหิ วิย ทิพฺเพหิปิ กาเมหิ นิวตฺติตจิตฺโตสฺมีติ อตฺโถ.

เพราะเมื่อพระโยคาวจรพิจารณาสังขาร ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์อยู่ ภพทั้งสามย่อมปรากฏว่า เป็นไปกับด้วยภัยเฉพาะหน้า ประดุจเรือนอันไฟติดทั่วแล้ว ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **"ภเวนมฺหิ อนตฺถิโก"** ดังนี้. ก็เมื่อคลายออกจากภพทั้งหลาย โดยประการทั้งปวงอย่างนี้ แม้กิเลสก็หาเกิดอีกไม่ เพราะไม่เพ่งเล็งในกามทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า **"นิสฺสโฏ สพฺพกาเมหิ"**, โยชนาว่า อมฺหิ หมายความว่า เรามีจิตอันคลายออกจากกามทั้งหลาย แม้เป็นทิพดุจเป็นของมนุษย์.

ปตฺโต เม อาสวกฺขโยติ ยสฺมา เอวํ สุปริมชฺชิตสงฺขาโร ภเวสุ สุปริทิฏฺฐาทีนโว กาเมสุ จ อนาสตฺตมานโส[๓] ตสฺมา สูลมตฺถเก นิสินฺเนนาปิ เม มยา ปตฺโต อธิคโต อาสวกฺขโย นิพฺพานํ อรหตฺตญฺจาติ. อญฺเญหิ จ สพฺรหฺมจารีหิ อปฺปตฺตมานเสหิ ตทธิคมาย อุสฺสาโห กรณีโยติ ภิกฺขูนํ โอวาทมทาสิ.

บาทคาถาว่า **ปตฺโต เม อาสวกฺขโย** ความว่า เพราะพระเถระได้ย่ำยีสังขารดีแล้วอย่างนี้ เห็นโทษในภพทั้งหลายชัดเจนแล้ว และมีใจไม่ข้องอยู่ในกามทั้งหลาย ฉะนั้น ข้าพเจ้าแม้นั่งอยู่บนที่สุดหลาว ถึงแล้วคือบรรลุความสิ้นอาสวะ คือพระนิพพานและความเป็นพระอรหันต์ดังนี้. ท่านได้ให้โอวาท

---

[๑] สี. อิ. ม. สปฺปฏิภยํ.
[๒] อิ. ม. อนเปกฺขาย.
[๓] สี. อิ. ม. อนาวตฺตมานโส.

แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ขอเพื่อนพรหมจรรย์เหล่าอื่นผู้ยังไม่บรรลุพระอรหัตคุณพึงกระทำความอุตสาหะเพื่อบรรลุพระอรหัตนั้นแล.

อุตฺตรตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา. พรรณนาคาถาของพระอุตตรเถระ จบ.

๒. ปิณฺโฑลภารทฺวาชตฺเถร-คาถาวณฺณนา

นยิทำ อนเยนาติอาทิกา อายสฺมโต ปิณฺโฑลภารทฺวาชตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยำ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล สีหโยนิยำ นิพฺพตฺติตฺวา ปพฺพตคุหายำ วิหรติ. ภควา ตสฺส อนุคฺคหำ กาตุำ โคจราย ปกฺกนฺตกาเล สยนคุหำ ปวิสิตฺวา นิโรธำ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิ.

สีโห โคจรำ คเหตฺวา นิวตฺโต คุหาทฺวาเร ภควนฺตำ ทิสฺวา หฏฺฐตุฏฺโฐ ชลชถลช-ปุปฺผเหิ ปูชำ กตฺวา จิตฺตำ ปสาเทนฺโต ภควโต อารกฺขตฺถาย อรญฺเญ วาฬมิเค อปเนตุำ ตีสุ เวลาสุ สีหนาทำ นทนฺโต พุทฺธคตาย สติ ยา อฏฺฐาสิ. ยถา ปฐมทิวสำ เอวำ สตฺตาหำ ปูเชสิ.

ภควา สตฺตาหจฺจเยน นิโรธา วุฏฺฐหิตฺวา "วตฺติสฺสติ อิมสฺส เอตฺตโก อุปนิสฺสโย"ติ

๒. พรรณนาคาถาของพระปิณโฑลภารทวาชเถระ

คาถาของท่านพระปิณโฑลภารทวาช-เถระมีคำว่า **นยิทำ อนเยน** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ครั้งศาสนากาลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในกำเนิดสีหะอยู่ในถ้ำแห่งบรรพต. เพื่อจะอนุเคราะห์สีหะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงเสด็จเข้าไปสู่คูหาเป็นที่นอน ในเวลาสีหะหลีกไปเพื่อหาอาหาร ทรงประทับเข้าสมาบัติ.

สีหะได้เหยื่อกลับมาแล้ว เห็นพระผู้มีพระภาคที่ประตูถ้ำ ยินดีแล้ว ร่าเริงแล้ว กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ ทั้งที่เกิดในน้ำ ทั้งที่เกิดบนบกแล้วมีจิตเลื่อมใส เพื่ออารักขาพระผู้มีพระภาค จึงยืนบันลือสีหนาททั้ง ๓ เวลา เพื่อให้สัตว์ร้ายในป่าออกไป ตั้งสติอันถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์. สีหะบูชาแล้วถึงสัปดาห์หนึ่งเหมือนอย่างในวันแรกฉะนั้น.

โดยเวลาล่วงไปถึงสัปดาห์หนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงออกจากนิโรธ ทรงใคร่ครวญ

ตสฺส ปสฺสนฺตสฺเสว อากาสํ ปกฺขนฺทิตฺวา วิหารเมว คโต. สีโห ปาลิเลยฺยกหตฺถี วิย พุทฺธวิโยคทุกฺขํ อธิวาเสตุ อสกฺโกนฺโต กาลํ กตฺวา หตฺถวตีนคเร มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต นครวาสีหิ สทฺธึ วิหารํ คโต ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สตฺตาหํ มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา ยาวชีวํ ปุญฺญานิ กตฺวา อปราปรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อมฺหากํ ภควโต กาเล โกสมฺพิยํ รญฺโญ[๑] อุเทนสฺส[๒] ปุโรหิตปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ **ภารทฺวาโช** นาม นาเมน.[๓]

ว่า "อุปนิสัยมีประมาณเท่านี้ ของสีหะนี้จักเป็นไปได้" จึงเสด็จไปทางอากาศ เมื่อสีหะกำลังดูอยู่นั่นเทียวไปสู่วิหารแล้ว. สีหะก็เหมือนพญาช้างปาลิไลยกะ ฉะนั้น เมื่อไม่อาจทนทุกข์ เพราะพรากจากพระพุทธเจ้าได้ จึงทำกาละ ไปบังเกิดในตระกูลที่มีโภคะมาก ในหังสวดีนคร เจริญวัยแล้ว ไปสู่วิหารกับชาวเมือง ฟังธรรมเทศนา ยังมหาทานให้เป็นไปแล้ว ตลอด ๗ วัน กระทำบุญทั้งหลาย ตลอดชีพ เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ไป ๆ มา ๆ ครั้นศาสนากาลของพระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย จึงบังเกิดเป็นบุตรปุโรหิตของพระเจ้าอุเทน โดยมีนามว่า **ภารทวาชะ**.

โส วยปฺปตฺโต ตโย เวเท อุคฺคเหตฺวา ปญฺจ มาณวกสตานิ มนฺเต วาเจนฺโต มหคฺฆสภาเวน อนนุรูปาจารตฺตา[๔] เตหิ ปริจฺจชฺชนโต ราชคหํ คนฺตฺวา ภควโต ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ลาภสกฺการํ ทิสฺวา

ท่านเจริญวัยแล้วเรียนไตรเพท บอกมนต์กะมาณพถึง ๕๐๐ เป็นผู้ถูกพวกมาณพละทิ้งแล้ว เพราะเป็นผู้มีอาจาระไม่สมควรด้วยภาวะของตนเป็นผู้มีค่ามาก จึงไปยังกรุงราชคฤห์ เห็นลาภสักการะ

---

[๑] สี. โกสมฺพิยรญฺโญ.
[๒] ฉ. อุเตนสฺส.
[๓] สี. อิ. นิพฺพตฺติ, ตสฺส ภารทฺวาโชติ นามํ อโหสิ.
[๔] สี. ทุรูปจารตฺตา.

สาสเน ปพฺพชิตฺวา โภชเน อมตฺตญฺญู หุตฺวา วิจรนฺโต สตฺถารา อุปายเน มตฺตญฺญุตาย ปติฏฺฐาปิโต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ของพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์ จึงออกบวชในศาสนาเป็นผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ เที่ยวไปอยู่ เป็นผู้อันพระศาสดาทรงให้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้รู้ประมาณโดยอุบาย จึงเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖ แล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"มิคลุทฺโท ปุเร อาสึ
วิวเน[๒] วิจรึ ตทา
อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ
สพฺพธมฺมาน ปารคุ.

ปิยาลผลมาทาย
พุทฺธเสฏฺฐสฺส ทาสหํ
ปุญฺญกฺเขตฺตสฺส วีรสฺส
ปสนฺโน เสหิ ปาณิภิ.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ ผลํ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

"เมื่อก่อนเราเป็นพรานเนื้อ ครั้งนั้น เราเที่ยวอยู่ในป่าใหญ่ ได้เห็นพระพุทธเจ้า ผู้ปราศจากกิเลสธุลี ทรงรู้จบธรรมทั้งปวง.

เราเลื่อมใส ได้เอาผลมะหาดมาถวายพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุด เป็นเขตแห่งบุญผู้แกล้วกล้า ด้วยมือทั้งสอง.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๓๗.　[๒] ฉ. วิปิเน, สี. ปวเน.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา "ภควโต สมฺมุขา ยํ สาวเกหิ ปตฺตพฺพํ, ตํ มยา ปตฺตนฺ"ติ, ภิกฺขุสงฺเฆ จ "ยสฺส มคฺเค วา ผเล วา กงฺขา อตฺถิ, โส มํ ปุจฺฉตู"ติ สีหนาทํ นทิ. เตน ตํ ภควา "เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ สีหนาทิกานํ ยทิทํ ปิณฺโฑลภารทฺวาโช"ติ[๑] เอตทคฺเค ฐเปสิ.

ก็พระเถระเป็นผู้ได้อภิญญา ๖ แล้ว บันลือสีหนาทว่า "คุณอันใดที่พระสาวกทั้งหลายพึงบรรลุในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค คุณอันนั้นเราก็ได้บรรลุแล้ว", และตอบภิกษุสงฆ์ว่า "ภิกษุใดมีความสงสัยในมรรคหรือผลของภิกษุนั้น จงถามเราเถิด" ดังนี้. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงทรงสถาปนาท่านไว้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้บันลือสีหนาทผู้เป็นสาวกของเรา ปิณโฑลภารทวาชะเป็นเอตทัคคะ".

โส เอกทิวสํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปคตํ คิหิกาเล สหายภูตํ มจฺฉรึ มิจฺฉาทิฏฺฐิพฺราหฺมณํ อนุกมฺปมาโน ตสฺส ทานกถํ กเถตฺวา เตน จ "อยํ มม ธนํ วินาเสตุกาโม"ติ ภกุฏึ[๒] กตฺวาปิ "ตุยฺหํ เอกภตฺตํ เทมี"ติ วุตฺเต "ตํ สพฺพสฺส เทหิ มา มยฺหนฺ"ติ สพฺพสฺส ปริณาเมสิ. ปุน พฺราหฺมเณน "อยํ มํ พหูนํ ทาเปตุกาโม"ติ อปฺปจฺจเย ปกาสิเต ทุติยทิวสํ ธมฺมเสนาปตินา สพฺพคตาย ทกฺขิณาย มหปฺผลภาวปฺปกาสเนน ตํ

วันหนึ่งท่านเอ็นดูพราหมณ์ผู้มิจฉาทิฐิผู้มีความตระหนี่ ซึ่งเคยเป็นสหายกันครั้งเป็นคฤหัสถ์ กล่าวทานกถาแก่พราหมณ์นั้น และถูกพราหมณ์นั้นแม้กระทำหน้างอด้วยคิดว่า "ภิกษุนี้ประสงค์จะทำทรัพย์ของเราให้พินาศแล้ว" กล่าวว่า "ผมจะให้ภัตรที่หนึ่งแก่ท่าน" จึงน้อมภัตรนั้นถวายแก่สงฆ์ตามคำของพระเถระว่า "ท่านจงถวายภัตนั้นแก่สงฆ์ อย่าถวายแก่เรา". ต่อมาเมื่อพราหมณ์ประกาศอย่างไม่มีเหตุปัจจัยว่า "ภิกษุนี้ประสงค์จะให้

---

[๑] องฺ. เอกก. ๒๐/๓๑.
[๒] ก. คนฺธกุฏึ ?

ปสาเทตฺวา "อยํ พฺราหฺมโณ 'อาหาร-เคเธน มํ ทาเน นิโยเชสี'ติ มญฺญติ, อาหารสฺส ปน มยา สพฺพโส ปริญฺญาตภาวํ น ชานาติ, หนฺท นํ ชานาเปมี"ติ.

เราให้แก่คนเป็นอันมาก" ดังนี้ ในวันที่สอง พระเถระทำพราหมณ์นั้นให้เลื่อมใสแล้ว ด้วยการประกาศว่า ทักษิณาที่ถึงแล้วแก่สงฆ์ เป็นทักษิณามีผลมากของพระธรรมเสนาบดี คิดว่า "พราหมณ์นี้เข้าใจว่า พระเถระชักชวนตนให้ทานเพราะความอยากในอาหาร แต่หารู้ไม่ว่าเรากำหนดรู้อาหารได้โดยประการทั้งปวงแล้ว เอาเถอะ เราจะทำพราหมณ์นั้นให้ทราบ" จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า.

๑๒๓. "นยิทํ อนเยน ชีวิตं
นาหาโร หทยสฺส สนฺติโก
อาหารฏฺฐิติโก สมุสฺสโย
อิติ ทิสฺวาน จรามิ เอสนํ

๑๒๓. "ชีวิตของเรานี้ ย่อมไม่เป็นไปโดยไม่สมควร อาหารไม่ได้ทำจิตให้สงบ เราเห็นว่าร่างกายจะดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร เพราะเห็นดังนี้ จึงได้เที่ยวแสวงหาอาหารโดยทางที่สงบ.

๑๒๔. ปงฺโกติ หิ นํ อเวทยุ
ยายํ วนฺทนปูชนา กุเลสุ
สุขุมํ สลฺลํ ทุรุพฺพหํ
สกฺกาโร กาปุริเสน ทุชฺชโห"ติ[๑]
คาถาทฺวยํ อภาสิ.

๑๒๔. นักปราชญ์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้กล่าวการไหว้ การบูชา ในตระกูลทั้งหลาย ว่าเป็นเปือกตม เป็นลูกศรอันละเอียด ถอนขึ้นได้ยาก สักการะ อันบุรุษชั่วละได้ยาก" ดังนี้.

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๘.

ตตฺถ **นยิทำ อนเยน ชีวิตนฺติ** ในคาถานั้น คำว่า **นยิทำ อนเยน** อิทำ มม ชีวิตำ[๑] อนเยน อถาเยน **ชีวิตำ** ความว่า ชีวิตของเรานี้ ย่อมไม่เวฬุทานปุปฺผทานาทิอเนสนาย น โหติ เป็นไปด้วย อเนสนา (การแสวงหา) ชีวิตนิกนฺติยา อภาวโต. **นาหาโร หทยสฺส สนฺติโกติ** อาหาโร จ อาหริยมาโน มคฺคผลญาณำ วิย หทยสฺส จิตฺตสฺส สนฺติกโร น โหติ, เกวลำ ปน สชฺชุกำ ขุทาปฏิฆาตมตฺตำ กโรตีติ อธิปฺปาโย.

มีการให้ไม้ไผ่และการให้ดอกไม้เป็นต้น โดยไม่สมควร คือโดยไม่รู้ เพราะไม่มีความติดใจในชีวิต. บาทคาถาว่า **นาหาโร หทยสฺส สนฺติโก** ความว่า อาหารที่เรากลืนกินเข้าไปมิได้ทำหทัย คือจิตให้สงบ ดุจมรรคญาณและผลญาณเลย. อธิบายว่า เพียงแต่กระทำความบำบัดความหิวกระหายอย่างเดียว.

อถ วา **นาหาโร หทยสฺส สนฺติโกติ** อาหาโร รสตณฺหาวตฺถุ เม หทยสฺส สนฺติโก อาสตฺโต น โหติ รสตณฺหาย เอว อภาวโต. "สนฺติเก"ติปิ ปฐนฺติ. โย หิ[๒] อาหารคิทฺโธ ลาภสกฺการปฺปสุโต วิจรติ, ตสฺส อาหาโร หทยสฺส สนฺติเก นาม[๓] อภิณฺหำ มนสิกาตพฺพโต.

อีกนัยหนึ่ง คำว่า **นาหาโร หทยสฺส สนฺติโก** ความว่า อาหารคือวัตถุ คือความอยากในรส ไม่ทำหทัยของเราให้สงบ คือไม่ทำให้เราข้องอยู่ เพราะไม่มีความอยากในรสนั่นเลย. ลางอาจารย์กล่าวว่า "สนฺติเก" ดังนี้ก็มี. ก็ผู้ใดติดในอาหาร ย่อมเที่ยวขวนขวายในลาภและสักการะ อาหารของผู้นั้น ชื่อว่ากระทำหทัยให้สงบ เพราะทำความใส่ใจอยู่เนือง ๆ.

---

[๑] สี. อิ. ชีวิตำ ชีวิกา.
[๒] สี. อิ. ปฐนฺติ. คิหี.
[๓] สี. สนฺติโก นาม.

โย ปน ปริญฺญาตาหาโร, โส ตตฺถ ปหีนจฺฉนฺทราโค, น ตสฺสาหาโร หทยสฺส สนฺติเก นาม "กถํ นุ โข ลเภยฺยนฺ"ติ-อาทิมนสิกรณสฺเสว อภาวโต ยทิ หิ ชีวิตนิกนฺติ อาหารรสตณฺหา จ นตฺถิ, อถ กสฺมา ปิณฺฑาย จรสีติ อนุโยคํ มนสิ กตฺวา อาห **"อาหารฏฺฐิติโก สมุสฺสโย, อิติ ทิสฺวาน จรามิ เอสนนฺ"**ติ.

ส่วนผู้ใดกำหนดรู้อาหารได้แล้ว ผู้นั้นชื่อว่า ละฉันทราคะในอาหารได้แล้ว อาหารนั้นจึงไม่ชื่อว่าทำหทัยของเขาให้สงบ เพราะไม่มีความใส่ใจว่า "เราจะพึงได้มาด้วยวิธีอย่างไรหนอ". ดังนี้เป็นต้นนั่นเอง. ก็ถ้าไม่มีความห่วงใยในชีวิตและความอยากในรสแห่งอาหารไซร้ เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรท่านจึงไม่เที่ยวไปเพื่อบิณฑะเล่า พระเถระกระทำอนุโยคไว้ในใจดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า **"ร่างกายจะดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร เพราะเห็นดังนี้ เราจึงได้เที่ยวแสวงหา".**

อาหาโร โภชนํ ฐิติ ฐานํ ปจฺจโย เอตสฺสาติ อาหารฏฺฐิติโก. "อาหาร-ปฏิพทฺธวุตฺติโก สมุสฺสโย กาโย"อิติ ทิสฺวาน เอวํ ญตฺวา อิมมตฺถํ พุทฺธิยํ ฐเปตฺวา จรามิ เอสนํ, ภิกฺขาปริเยสนํ กโรมีติ อตฺโถ.

ชื่อว่า อาหารฏฐิติโก เพราะอรรถว่า อาหารคือโภชนะเป็นที่ตั้งเป็นฐานะ คือเป็นปัจจัยแห่งกายนั้น. อธิบายว่า เพราะเห็นคือรู้อย่างนี้ว่า "ร่างกายมีอันเป็นไปได้เพราะเนื่องด้วยอาหาร" แล้วตั้งความต้องการนี้ไว้ในพุทธิจึงเที่ยวแสวงหา คือกระทำการแสวงหาภิกษาดังนี้.

ปจฺจยนิมิตฺตํ กุลานิ อุปสงฺกมนฺโต ตตฺถ วนฺทนปูชนาหิ ลาภสกฺกาเรหิ จ พชฺฌตีติ เอวํ มาทิเสสุ น จินฺเตตพฺพนฺติ ทสฺเสนฺโต **"ปงฺโก"**ติคาถํ อภาสิ. ตสฺสตฺโถ **ยา อยํ** ปจฺจยนิมิตฺตํ

พระเถระเมื่อจะแสดงว่า บุคคลไม่ควรคิดในบุคคลผู้เช่นกับเราอย่างนี้ว่า พระเถระเมื่อเข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลาย เพราะปัจจัยติดอยู่ในตระกูลนั้น ด้วยการไหว้การบูชา และด้วยลาภ และ

อุปคตานำ ปพฺพชิตานำ **กฺเลสฺ** เคหวาสีสุ ปวตฺติสฺสติ คุณสมฺภาวนา **ปฺชนา** จ, ยสฺมา ตำ อภาวิตตฺตานำ โอสีทาปนฏฺเฐน มลีนภาวกรเณน จ **ปงฺโก** กทฺทโมติ พุทฺธาทโย **อเวทยุำ** อพฺภญฺญาสุำ ปเวเทสุำ วา, ตสฺมา สา สปฺปุริสานำ พนฺธาย น โหติ[๑] สกฺการาสาย ปเควปหีนตฺตา.

สักการะทั้งหลาย ดังนี้ จึงได้กล่าวคาถาว่า "**ปงฺโก**" เป็นต้น. ความของคาถานั้นว่า การสรรเสริญคุณและการบูชา**นี้อันใด**จักเป็นไปแก่บรรพชิตทั้งหลาย ผู้เข้าไปเพราะเหตุปัจจัย**ในตระกูลทั้งหลาย** ผู้ครองเรือน เพราะเหตุที่ปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น **พึงกล่าวพึงตรัส** พึงประกาศการสรรเสริญคุณและ**การบูชา**นั้นว่า **เปือกตม** คือโคลน เพราะอรรถว่า ยังตนที่มิได้อบรมแล้วให้จมลง และเพราะกระทำให้ตนเศร้าหมอง, ฉะนั้นการสรรเสริญคุณและการบูชานั้นย่อมไม่เป็นไปเพื่อเป็นพันธะของสัตบุรุษทั้งหลาย เพราะความหวังในสักการะทั้งหลายละได้แล้วก่อนเทียว.

อสปฺปุริสสฺส ปน สกฺการาสา ทุวิญฺเญยฺยสภาวตาย ปีฬาชนนโต อนฺโต ตุทนโต อุทฺธริตุำ อสกฺกุเณยฺยโต จ **สุขุมำ สลฺลำ ทุรุพฺพหำ**. ตโต เอว เตน **สกฺการาโร กาปุริเสน ทุชฺชโห** ทุรุพฺพเหยฺโย ตสฺส ปหานปฏิปตฺติยา [๒]อปฺปฏิปชฺชนโต,

ส่วนความหวังในสักการะของอสัตบุรุษชื่อว่า**เป็นลูกศรอันละเอียด ถอนขึ้นได้โดยยาก** เพราะมีสภาวะรู้ได้โดยยาก เพราะเกิดความเบียดเบียน เพราะเสียดแทงในภายใน และเพราะไม่อาจถอนขึ้นได้ เพราะเหตุนั้นแหละ**สักการะ**

---

[๑] สี. อิ. ตสฺมา สา อาสา สปฺปุริสานำ พุทฺธาทีนำ น โหติ.

[๒] สี. ปฏิปชฺชนโต สกฺการาสา ปหาเนน ปหีณา โหตีติ.

สกฺการาสาปหาเนน ปหีโน[๑] โหตีติ[๒] ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ เถเร อภิปฺปสนฺโน อโหสิ.

อันบุรุษชั่วละได้โดยยาก คือพึงถอนขึ้นโดยยาก เพราะไม่ปฏิบัติเพื่อความปฏิบัติในการละสักการะนั้น บุรุษนั้นย่อมเป็นผู้ละแล้วด้วยการละความหวังในสักการะ เพราะเหตุนั้น พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้วเป็นผู้เลื่อมใสแล้วในพระเถระยิ่งนัก.

ปิณฺโฑลภารทฺวาชตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระปิณโฑลภาร-ทวาชเถระ จบ.

---

[๑] ม. น หีโน.
[๒] สี. ปฏิปชฺชนโต สกฺการาสา ปหาเนน ปหีณา โหตีติ.

๓. วลฺลิยตฺเถรคาถาวณฺณนา

มกฺกโฏ ปณฺจทฺวารายนฺติอาทิกา อายสฺมโต วลฺลิยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุณฺญานิ อุปจินนฺโต อิโต เอกตีเส กปฺเป กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ เกนจิเทว กรณีเยน อรญฺญํ คโต ตตฺถ นารทํ นาม ปจฺเจกสมฺพุทฺธํ รุกฺขมูเล วสนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส นเฬหิ สาลํ กตฺวา ติเณหิ ฉาเทตฺวา อทาสิ. จงฺกมนฏฺฐานญฺจสฺส โสเธตฺวา วาลุกา โอกิริตฺวา อทาสิ.

โส เตน ปุณฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ พฺราหฺมณมหาสาลสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **วลฺลิโยติสฺส** นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต โยพฺพนมนุปฺปตฺโต อินฺทฺริยวสิโก หุตฺวา วิจรนฺโต กลฺยาณมิตฺตสํสคฺเคน ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ

๓. พรรณนาคาถาของพระวัลลิยเถระ

คาถาของท่านพระวัลลิยเถระมีคำว่า **มกฺกโฏ ปณฺจทฺวารายํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งไปป่าด้วยกรณียกิจอย่างหนึ่ง เห็นพระปัจเจกสัมพุทธเจ้าพระนามว่านารทะ ในป่านั้น กำลังประทับอยู่ที่โคนไม้ มีใจเลื่อมใส เอาไม้อ้อมาทำศาลาแล้ว มุงด้วยหญ้าถวาย. และชำระถากถางที่จงกรมเกลี่ยทรายถวายท่าน.

ด้วยบุญกรรมนั้นท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์มหาศาลในกรุงสาวัตถี, ท่านมีนามว่า **วัลลิยะ**. ท่านเจริญวัยแล้วถึงความเป็นหนุ่ม เป็นผู้มีอินทรีย์ปราดเปรียวท่องเที่ยวไปอยู่ เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคด้วยความเกี่ยวพันกันฉันกัลยาณมิตร ฟังธรรมแล้วได้ศรัทธาออกบวชแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนา

ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

"หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
หาริโก[๒] นาม ปพฺพโต
สยมฺภู นารโท นาม
รุกฺขมูเล วสี ตทา.

นฬาคารํ กริตฺวาน
ติเณน ฉาทยึ อหํ
จงฺกมํ โสธยิตฺวาน
สยมฺภุสฺส อทาสหํ.

เตน กมฺเมน สุกเตน
เจตนาปณิธีหิ จ
ชหิตฺวา มานุสํ เทหํ
ตาวตึสํ อคจฺฉหํ.

ตตฺถ เม สุกตํ พฺยมฺหํ
นฬกุฏิกาย[๓] นิมฺมิตํ
สฏฺฐิโยชนมุพฺพิทฺธํ[๔]
ตีสโยชนวิตฺถตํ.

ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ในที่ที่ไม่ไกลภูเขาหิมวันต์ มีภูเขาลูกหนึ่งชื่อหาริกะ ครั้งนั้นพระสยัมภูพระนามว่านารทะ ประทับอยู่ใกล้ต้นไม้.

เราทำเรือนไม้อ้อ แล้วมุงด้วยหญ้า เราได้ชำระที่จงกรมถวายพระสยัมภู.

ด้วยกรรมที่ได้ทำดีแล้วนั้น และด้วยการตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

ณ ดาวดึงส์นั้น วิมานของเราสูง ๖๐ โยชน์ กว้าง ๓๐ โยชน์ อันบุญกรรมเนรมิตขึ้นอย่างสวยงาม เพราะผลการสร้างกุฏีไม้อ้อ.

---

๑ ขุ. อ. ๓๓/๑๓๖.
๒ ฉ. หาริโต.
๓ ฉ. นฬกุฏิกนิมฺมิตํ.
๔ ฉ. สฏฺฐิโยชนมุพฺเพธํ.

จตุทฺทเสสุ กปฺเปสุ
เทวโลเก รมึ อหํ
เอกสตฺตติกฺขตฺตุญฺจ
เทวรชฺชํ อการยึ.

เราร่ื่นรมย์อยู่ในเทวโลก ๑๔ กัป
ได้เสวยราชสมบัติในเทวโลก ๗๑
ครั้ง.

จตุตฺตึสติกฺขตฺตุญฺจ
จกฺกวตฺตี อโหสหํ
ปเทสรชฺชํ วิปุลํ
คณนาโต อสงฺขิยํ.

ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๔ ครั้ง
และได้เป็นพระเจ้าประเทศราช อัน
ไพบูลย์ โดยคณนานับไม่ถ้วน.

ธมฺมปาสาทมารุยฺห
สุญฺญาคารวรูปคํ[๑]
ยทิจฺฉกาหํ วิหเร
สกฺยปุตฺตสฺส สาสเน.

เราขึ้นปราสาทคือธรรมแล้ว เข้า
เรือนอันว่างเปล่า อยู่ในศาสนา
ของพระศากยบุตรตามปรารถนา.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
นฬกุฏิกายิทํ[๒] ผลํ.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
ทำกรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรม
นั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผล
แห่งกุฏีไม้อ้อ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

กิเลสทั้งหลายเราเผาแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ปุถุชฺชนกาเล อตฺตโน จิตฺตสฺส รูปาทิอารมฺมเณสุ

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อ
เวลาเป็นปุถุชน เพราะจิตของท่านเป็นไป

---

[๑] ฉ. สพฺพาการวรูปมํ.
[๒] ฉ. นฬกุฏิยิทํ.

ยถากามปฺปวตฺติยา,[๑] อิทานิ อริยมคฺเคน นิคฺคหิตภาวสฺส จ วิภาวเนน อญฺญํ พฺยากโรนฺโต :

ตามความปรารถนาในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปารมณ์เป็นต้น บัดนี้เมื่อท่านจะพยากรณ์พระอรหัตคุณ ด้วยการประกาศว่าท่านไม่ถูกกิเลสข่มขี่แล้ว ด้วยอริยมรรค จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :

๑๒๕. "มกฺกโฏ ปญฺจทฺวารายํ
กุฏิกายํ ปสกฺขิย[๒]
ทฺวาเรน อนุปริเยติ
ฆฏฺฏยนฺโต มุหุ์ มุหุ์.

๑๒๕. "วานรเข้าไปอยู่ในกระท่อมมีประตู ๕ ประตู พยายามเวียนเข้าออกทางประตูนั้นเนือง ๆ.

๑๒๖. ติฏฺฐ มกฺกฏ มา ธาวิ
น หิ เต ตํ ยถา ปุเร
นิคฺคหีโตสิ ปญฺญาย
เนว[๓] ทูรํ คมิสฺสสี"ติ[๔]
คาถาทฺวยํ อภาสิ.

๑๒๖. จงหยุดนิ่งนะเจ้าลิง อย่าวิ่งไปดังกาลก่อนเลย เราจับเจ้าไว้ได้ด้วยปัญญาแล้ว เจ้าจักไปไกลไม่ได้อีกแล้ว".

ตตฺถ **ฆฏฺฏยนฺโตติ** อตฺตโน โลลภาเวน รุกฺขสฺส อญฺญํ สาขํ มุญฺจิตฺวา อญฺญสฺส คหเณน อเนกวารํ ตตฺถ รุกฺขํ จาเลนฺโต ผลูปโภคมกฺกโฏ[๕] วิย เตน เตน จกฺขุวาทิทฺวาเรน

ในคาถานั้น บทว่า **ฆฏฺฏยนฺโต** ความว่า พระเถระพยายามเคลื่อนไหวอยู่เนือง ๆ ละอารมณ์อื่นในบรรดาอารมณ์มีรูปเป็นต้น ถือเอาอารมณ์อย่างอื่นด้วยทวารมีจักษุทวารเป็นต้น โดยไม่ให้เพื่อ

---

๑ สี. อิ. ยถากามปฺปวตฺตตาย.
๒ ฉ. ปสกฺกิย.
๓ อิ. เนโต.
๔ ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๘.
๕ สี. อิ. ผลูปโค มกฺกโฏ.

รูปาทิอารมฺมเณสุ อญฺญํ มุญฺจิตฺวา อญฺญํ คณฺหนฺโต จิตฺตสนฺตานสฺส[๑] สมาทานวเสน นิจฺจลํ ฐาตุ อปฺปทาเนน[๒] อภิกฺขณํ ฆฏฺฏยนฺโต จาเลนฺโต ตสฺมึเยว รูปาทิอารมฺมเณ อนุปริวตฺตติ ยถากามํ วิจรติ. วตฺตมานสมีปตาย เจตฺถ วตฺตมานวจนํ.

ตั้งอยู่ไม่หวั่นไหว ด้วยอำนาจการยึดมั่นจิตสันดานไว้ ดุจลิงผู้เข้าไปบริโภคผลไม้ละกิ่งอื่นของต้นไม้จับกิ่งอื่นอีก (ละกิ่งนี้จับกิ่งโน้น) เขย่าต้นไม้ให้ไหวอยู่ในที่นั้น ๆ เพราะความโลเลของตนฉะนั้น เปลี่ยนแปลงไป เที่ยวไปตามความใคร่ในอารมณ์มีรูปเป็นต้นนั้นนั่นเอง. ก็ในคำว่า ฆฏฺฏยนฺโต นี้ เป็นวัตตมานาวิภัตติ เพราะใกล้ต่อปัจจุบันกาล.

เอวํ อนุปริยนฺโต จ **ติฏฺฐ มกฺกฏ มา ธาวิ** ตฺวํ จิตฺตมกฺกฏ อิทานิ ติฏฺฐ มา ธาวิ, อิโต[๓] ปฏฺฐาย เต ธาวิตุ น สกฺกา, ตสฺมา **น หิ เต ตํ ยถา ปุเร** ยสฺมา ตํ อตฺตภาวเคหํ ปุพฺเพ วิย น เต เสวิตุ ปิหิตทฺวารภาวโต, กิญฺจ[๔] **นิคฺคหีโตสิ ปญฺญาย** สยญฺจ อิทานิ มคฺคปญฺญาย กิเลสาภิสงฺขารสงฺขาตานํ ปาทานํ[๕] เฉทเนน อจฺจนฺติกํ นิคฺคหํ ปตฺโตสิ. ตสฺมา **เนว ทูรํ คมิสฺสสิ** อิโต อตฺตภาวโต ทูรํ ทุติยาทิอตฺตภาวํ

อนึ่ง ข้อว่า **จงหยุดนิ่งนะเจ้าลิงอย่าพล่านไปเลย** ดูกรลิง คือจิตเจ้าเวียนไปอยู่อย่างนี้ บัดนี้เจ้าจงหยุดก่อน อย่าแล่นไป, คือตั้งแต่บัดนี้ไป เราไม่อาจให้เจ้าพล่านไป (อีก) **เพราะเจ้าจะไม่อาจแล่นไปได้ เหมือนในกาลก่อน** เหตุเพราะเจ้าจะไม่ได้เสพเรือนคืออัตภาพนั้นดุจในกาลก่อน เพราะเราปิดทวารเสียแล้ว, ข้อว่า **เราจับเจ้าได้ด้วยปัญญาแล้ว** คือก็บัดนี้ เจ้าอันเราให้ถึงการข่มอย่างล่วงส่วนแล้วด้วยการตัดเท้า

---

[๑] ม. จิตฺตสนฺตานํ.
[๒] สี. อิ. อปฺปโหนฺโต
[๓] ม. อิโตว.
[๔] สี. อิ. กิญฺจิ.
[๕] สี. อิ. หิ อุปาทานานํ.

เนว คมิสฺสสิ ยาวจริมกจิตฺตํ[๑] เอว เต คมนนฺติ ทสฺเสติ. "เนโต ทูรนฺ"ติปิ ปาโฐ, โส เอวตฺโถ.

(อุปาทาน) กล่าวคือกิเลสมาร อภิสังขารมาร ด้วยมรรคปัญญาด้วยตนเอง. เพราะฉะนั้น **เจ้าจักไปไกลไม่ได้อีกแล้ว** คือเจ้าจักไปไกลจากอัตภาพนี้ สู่อัตภาพที่สองเป็นต้น ไม่ได้ทีเดียว คือเจ้าจะไปได้เท่าจริมกจิตเท่านั้นเอง พระเถระแสดงไว้ดังนี้. ปาฐะว่า "เนโต ทูรํ" ดังนี้ก็มีเนื้อความเช่นนั้นแหละ.

วลฺลิยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวัลลิยเถระ จบ.

---

[๑] สี. ยาวจริมกจิตฺตา.

๔. คงฺคาตีริยตฺเถรคาถา-วณฺณนา

ติณฺณํ เม ตาลปตฺตานนฺติอาทิกา อายสฺมโต คงฺคาตีริยตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต สาสเน อภิปฺปสนฺโน หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปานียมทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส คหปติสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, "ทตฺโต"ติสฺส นามํ อโหสิ.

โส วยปฺปตฺโต ฆราวาสํ วสนฺโต อคมนียฏฺฐานภาวํ อชานิตฺวา วีติกฺกมํ กตฺวา ปุน อคมนิยฏฺฐานภาวิ ญตฺวา สํเวคชาโต ปพฺพชิตฺวา ตํ กมฺมํ ชิคุจฺฉิตฺวา ลูขปฏิปตฺตึ อนุติฏฺฐนฺโต ปํสุกูลจีวรํ ฉวสิตฺตสทิสํ มตฺติกาปตฺตญฺจ คเหตฺวา คงฺคาตีเร ตีหิ ตาลปตฺเตหิ กุฏิกํ กตฺวา วิหาสิ, เตเนวสฺส **คงฺคาตีริโย**ติ สมญฺญา อโหสิ.

๔. พรรณนาคาถาของพระคังคาตีริยเถระ

คาถาของท่านพระคงคาตีริยเถระมีคำว่า **ติณฺณํ เม ตาลปตฺตานํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินมาว่า พระเถระรูปนี้ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่า ปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้วเป็นผู้เลื่อมใสในศาสนาได้ถวายน้ำดื่มแด่พระภิกษุสงฆ์.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรของคฤหบดีคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี. ท่านมีนามว่า "ทัตตะ".

ท่านเจริญวัยแล้วอยู่ครองเรือน ไม่รู้จักว่าที่เป็นอคมนียฐาน จึงกระทำการก้าวล่วง ต่อมาจึงรู้ว่าที่เป็นอคมนียฐาน เกิดความสังเวช จึงออกบวช เกลียดกรรมนั้นปฏิบัติลูขปฏิบัติ ถือบังสุกุลจีวรและบาตรดินเหมือนที่เขารดศพเอาใบตาล ๓ ใบ ทำเป็นกระท่อมน้อยอยู่ ณ ฝั่งแม่น้ำคงคา. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงมีสมัญญาว่า **คังคาตีริยะ**.

โส "อรหตฺตํ อปฺปตฺวา น เกนจิ วาเจสฺสามี"ติ จิตฺตํ อธิฏฺฐาย ปฐมํ สํวจฺฉรํ ตุณฺหีภูโต วจีเภทํ อกโรนฺโตว วิหาสิ. ทุติเย สํวจฺฉเร โคจรคาเม อญฺญตราย อิตฺถิยา "มูโค นุ โข โน"ติ วีมํสิตุกามาย ปตฺเต ขีรํ อาสิญฺจนฺติยา หตฺถวิกาเร กเตปิ โอกิริเต "อลํ ภคินี"ติ วาจํ นิจฺฉริ.[๑] ตติเย ปน สํวจฺฉเร อนฺตรวสฺเสว ฆฏยนฺโต วายมนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

"ปทุมุตฺตรพุทฺธสฺส
ภิกฺขุสงฺเฆ อนุตฺตเร
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
ปานียมฺปิ อปูรยึ.[๓]

ปพฺพตคฺเค ทุมคฺเค วา
อากาเส วาถ ภูมิยํ
ยทา ปานียมิจฺฉามิ
ขิปฺปี นิพฺพตฺตเต มม.

ท่านตั้งจิตไว้ว่า "เรายังไม่บรรลุพระอรหัตจะไม่เจรจากับใคร ๆ" ดังนี้ จึงเป็นผู้นิ่งอยู่ปีหนึ่ง(แรก) ไม่กระทำวจีเภทเลยอยู่. ในปีที่ ๒ เมื่อหญิงคนหนึ่งเทน้ำนมลงในบาตรเพราะใคร่จะทดลองว่า "ภิกษุนี้เป็นใบ้หรือมิใช่" แม้กระทำหัตถวิการแล้วเกลี่ยลงในบ้านโคจรคาม ท่านจึงเปล่งวาจาว่า "อลํ ภคินิ" (พอละน้องหญิง). แต่ในปีที่ ๓ ท่านพยายามเพียรอยู่จึงบรรลุพระอรหัตในระหว่างพรรษานั่นเอง. เหตุนั้นท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"เรามีจิตเลื่อมใสมีใจโสมนัส ในภิกษุสงฆ์ ผู้ยอดเยี่ยมของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ จึงได้ตักน้ำใส่หม้อน้ำฉันจนเต็ม".

ในเวลาที่เราต้องการน้ำ จะเป็นยอดภูเขา ยอดไม้ ในอากาศหรือพื้นดิน น้ำย่อมเกิดแก่เราทันที.

---

[๑] สี. วาจา นิจฺฉาริตา.
[๒] ขุ. อ. ๓๓/๑๓๑.
[๓] ฉ. ปานีมฏมปูรยึ.

สตสหสฺสิโต กปฺเป
ยำ ทานมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ทกทานสฺสิทำ ผลำ.

ในกัปที่แสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ เราได้ให้ทานใด ในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการให้น้ำเป็นทาน.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตำ ปน ปตฺวา[๑] อตฺตโน ปุพฺพภาคปฏิปตฺติยา วิภาวนมุเขน อญฺญำ พฺยากโรนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณ โดยการประกาศความปฏิบัติอันเป็นบุพภาคของตนเป็นสำคัญ จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถา ว่าดังนี้ :

๑๒๗. "ติณฺณำ เม ตาลปตฺตานำ
คงฺคาตีเร กุฏี กตา
ฉวสิตฺโตว เม ปตฺโต
ปสุกูลญฺจ จีวรำ.

๑๒๗. "เราทำกระท่อมด้วยใบตาล ๓ ใบ ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา บาตรของเราเหมือนดังหม้อสำหรับตักน้ำรดศพ และจีวรของเราเป็นดังผ้าคลุกฝุ่น.

๑๒๘. ทฺวินฺนำ อนฺตรวสฺสานำ
เอกวาจา เม ภาสิตา
ตติเย อนฺตรวสฺสมฺหิ
ตโมกฺขนฺโธ ปทาลิโต"ติ[๒]

๑๒๘. ในระหว่าง ๒ พรรษา เราพูดเพียงคำเดียวเท่านั้น ในภายในพรรษาที่ ๓ เราทำลายกองความมืดคืออวิชชาได้แล้ว.

คาถาทฺวยำ อภาสิ.

---

[๑] ฉ. อรหา ปน หุตฺวา.
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๘.

ตตฺถ **ติณฺณํ เม ตาลปตฺตานํ** ในคาถานั้น คำว่า **เราสร้าง** **คงฺคาตีเร กุฏึ** กตาติ ตาลรุกฺขโต **กระท่อมด้วยใบตาล ๓ ใบที่ริมฝั่ง** ปติเตหิ ตีหิ ตาลปณฺเณหิ มยฺหํ **แม่น้ำคงคา** ความว่า เราทำกระท่อม วสฺสนปริหรณตฺถํ[๑] คงฺคาย นทิยา ตีเร น้อยไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ด้วยใบตาล กุฏิกา กตา. เตน อตฺตโน เสนาสน- ๓ ใบที่ตกจากต้นตาลเพื่อบังเวลาฝนตก. สนฺโตสํ ทสฺเสติ. วุตฺตํ หิ ธมฺมเสนา- พระเถระแสดงถึงความสันโดษ ด้วย ปตินา : เสนาสนะของตน ด้วยคำนั้น. สมดัง พระธรรมเสนาบดีกล่าวไว้ว่า :

"ปลฺลงฺเกน นิสินฺนสฺส
ชณฺณุเก นาภิวสฺสติ[๒]
อลํ ผาสุวิหาราย
ปหิตตฺตสฺส ภิกฺขุโน"ติ.[๓]

"การนั่งขัดสมาธิชันเข่า นับว่าพอ
เป็นการอยู่สบาย ของภิกษุผู้มีใจ
เด็ดเดี่ยว" ดังนี้.

"ตาลปตฺตีนนฺ"ติปิ ปาโฐ, โส ปาฐะว่า "ตาลปตฺตีนํ" ก็มี, ความ เอวตฺโถ. **ฉวสิตฺโตว เม ปตฺโตติ** มยฺหํ ก็อย่างนั้นแหละ. บาทคาถาว่า **ฉวสิตฺโตว** ปตฺโต ฉวสิตฺตสทิโส, มตานํ ขีรเสวน- **เม ปตฺโต** ความว่า บาตรของเรา กุณฺฑสทิโสติ[๔] อตฺโถ. **ปํสุกูลญฺจ จีวรนฺติ** เหมือนที่รดศพ หมายความว่า ดุจ จีวรญฺจ เม อนฺตรมคฺคสุสานาทีสุ หม้อใส่นมแก่คนตายแล้ว. บาทคาถาว่า ฉฑฺฑิตนนฺตเกหิ[๖] กตํ ปํสุกูลํ. ปททฺวเยน **ปํสุกูลญฺจ จีวรํ** ได้แก่จีวร คือผ้า ปริกฺขารสนฺโตสํ ทสฺเสติ. บังสุกุลที่เรากระทำด้วยผ้าที่ไม่มีเจ้าของ

---

๑ สี. วสฺสานํ ปริหรณตฺถํ.
๒ สี. อิ. ม. นาติวสฺสติ.
๓ ขุ. เถร. ๒๖/๔๐๑, มิลินฺท. ๔๗๒.
๔ อิ. ...กุณฺฑิสทิโส.
๕ สี. อิ. ม. อนฺตรามคฺค.
๖ สี. อิ. ฉฑฺฑิตานนฺตเกหิ

ที่เขาทิ้งในที่มีระหว่างทางและป่าช้าเป็นต้น. พระเถระแสดงความสันโดษด้วยบริขารด้วยบททั้ง ๒.

ทฺวินฺนำ อนฺตรวสฺสานนฺติ ทฺวีสุ อนฺตรวสฺเสสุ, ปพฺพชิตฺโต อรหตฺต-มปฺปตฺตสำวจฺฉเรสุ. **เอกวาจา เม ภาสิตาติ** เอกา "อลำ ภคินี"ติ ขีรปฏิกฺเขปวาจา เอว มยา วุตฺตา, อญฺโญ ตตฺถ วจีเภโท นาโหสิ. เตน อุกฺกำสคตำ กายวจีสำยมำ ทสฺเสติ. **ตติเย อนฺตรวสฺสมฺหีติ** ตติยสฺส สำวจฺฉรสฺส อพฺภนฺตเร, ตสฺมึ อปริปุณฺเณเยว. **ตโมกฺขนฺโธ ปทาลิโตติ** อคฺคมคฺเคน ตโมขนฺโธ ภินฺโน, อวิชฺชานุสโย สมุจฺฉินฺโนติ อตฺโถ. เตน ตเทกฏฺฐตาย สพฺพกิเลสานำ อนวเสสปฺปหานำ วทติ.

บาทคาถาว่า **ทฺวินฺนำ อนฺตร-วสฺสานำ** ความว่า ในระหว่างปีทั้งหลายสอง, คือในปีที่ท่านบรรลุพระอรหัตแต่ออกบวช. คำว่า **เรากล่าววาจาครั้งเดียว** คือเรากล่าวคำปฏิเสธน้ำนมครั้งเดียวว่า "พอละน้องหญิง" ดังนี้, ในที่นั้นไม่ได้เปล่งวจีอื่น. พระเถระแสดงการสำรวมกายและวาจาอย่างอุกฤษฏ์ด้วยคำนั้น. บาทคาถาว่า **ตติเย อนฺตรวสฺสมฺหิ** ความว่า ภายในปีที่สาม, คือปีที่สามนั้นยังไม่ครบทีเดียว. บาทคาถาว่า **ตโมกฺขนฺโธ ปทาลิโต** ความว่า ทำลายกองมืดด้วยมรรคอันเลิศแล้ว, หมายความว่า ถอนอวิชชานุสัยได้เด็ดขาดแล้ว. พระเถระกล่าวถึงการละกิเลสทั้งสิ้นได้ มิได้มีส่วนเหลือโดยเป็นกิเลสที่ตั้งอยู่เป็นอันเดียวกันกับอวิชชา-นุสัยนั้น. ด้วยบาท คาถาว่า ตโมขนฺโธ ปทาลิโต นั้น.

คงฺคาตีริยตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระคังคาตีริยเถระ จบ.

๕. อชินตฺเถรคาถาวณฺณนา

อปิ เจ โหติ เตวิชฺโชติอาทิกา อายสฺมโต อชินตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต พุทฺธสุญฺเญ โลเก กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เกนจิเทว กรณีเยน อรญฺญํ คโต ตตฺถ สุจินฺติตํ นาม ปจฺเจกสมฺพุทฺธํ อาพาเธน ปีฬิตํ นิสินฺนํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เภสชฺชตฺถาย[๑] ปสนฺนมานโส ฆฏมณฺฑิ อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส ทลิทฺทพฺราหฺมณสฺส เคเห ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. ตํ วิชายนกาเล อชินจมฺเมน สมฺปฏิจฺฉึสุ. เตนสฺส **อชิโน**เตฺวว นามํ อกํสุ.

๕. พรรณนาคาถาของพระอชินเถระ

คาถาของท่านพระอชินเถระมีคำว่า **อปิ เจ โหติ เตวิชฺโช** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ เมื่อครั้งโลกว่างจากพระพุทธเจ้า บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้วไปป่าด้วยกรณียกิจอย่างหนึ่ง เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าพระนามว่าสุจินติตะ ประทับถูกอาพาธบีบคั้นอยู่ในที่นั้น จึงเข้าไปหานมัสการแล้ว มีใจเลื่อมใส ได้ถวายขี้ตะกอนเปรียงหม้อหนึ่งเพื่อเป็นเภสัช.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาถือปฏิสนธิในเรือนพราหมณ์เข็ญใจคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี. ในขณะที่คลอด พวกญาติเอาหนังเสือรองรับ. ด้วยเหตุนั้นพวกญาติจึงตั้งชื่อของท่านว่า**อชินะ** นั่นเอง.

---

[๑] ม. เภสชฺชํ ทตฺวา.

โส โภคสมฺปตฺตนิยสฺส กมฺมสฺส อกตตฺตา ทลิทฺทกุเล นิพฺพตฺโต วยปฺปตฺโตปิ อปฺปนฺนปานโภชโน หุตฺวา วิจรนฺโต เชตวนปฏิคฺคหเณ พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ท่านเกิดในตระกูลเข็ญใจ เพราะไม่ได้กระทำกรรมที่จะให้มีโภคะเป็นไปไว้ แม้เจริญวัยแล้ว ก็มีข้าวน้ำไม่เต็มที่ท่องเที่ยวไป เห็นพุทธานุภาพ ในตอนรับพระวิหารเชตวันได้ศรัทธาจึงออกบวช บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖ แล้ว. ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สุจินฺติตํ ภควนฺตं
โลกเชฏฺฐํ นราสภํ
อุปวิฏฺฐํ มหารญฺญํ
วาตาพาเธน ปีฬิตํ.

"พระผู้มีพระภาคผู้มีเหตุอันทรงดำริดีแล้ว เป็นเชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านรชน เสด็จเข้าไปสู่ป่าใหญ่ ถูกอาพาธอันเกิดแต่ลมเบียดเบียน.

ทิสฺวา จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
ฆฏมณฺฑํ อุปานยึ[๒]
กตตฺตา อปจิตตฺตา จ
คงฺคา ภาคีรสี อยํ.[๓]

เราเห็นแล้วจึงทำจิตให้เลื่อมใส เอาน้ำขี้ตะกอนเปรียง เข้าไปถวาย เพราะเราได้กระทำกุศลกรรม และได้บูชาพระพุทธเจ้าเนืองๆ แม่น้ำคงคาชื่อภาคีระสีนี้.

มหาสมุทฺทา จตฺตาโร
ฆตํ สมฺปชฺชเร มม

มหาสมุทรทั้ง ๔ และพื้นปฐพีที่น่ากลัว ซึ่งจะประมาณมิได้ นับ

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๓๒.
[๒] ฉ. ฆตมณฺฑมุปานยึ, สี. อุปาทายึ.
[๓] ฉ. กตตฺตา อาจิตตฺตา จ คงฺคา ภาคีรถี อยํ,
สี. ภาวิตตฺตา จ, ตํ เม ภาคีรถี วิย.

อยญฺจ ปฐวี โมรา
อปฺปมาณา อสงฺขิยา.

ไม่ถ้วนนี้ ย่อมสำเร็จเป็นเปรียงขึ้น
ได้สำหรับเรา.

มม สงฺกปฺปมญฺญาย
ภาเต[๑] มธุสกฺกรา
จตุทฺทิสา[๒] อิเม รุกฺขา
ปาทปา ธรณีรุหา.

น้ำผึ้ง น้ำตาลกรวด ดังจะรู้ความ
ดำริของเราเกิดขึ้น ต้นไม้ที่งอกขึ้น
แต่แผ่นดินในทิศทั้ง ๔.

มม สงฺกปฺปมญฺญาย
กปฺปรุกฺขา ภวนฺติ เต
ปญฺญาสกฺขตฺตุ เทวินฺโท
เทวรชฺชมการยึ.

ดังจะรู้ความดำริของเรา ย่อมเกิด
เป็นต้นกัลปพฤกษ์ขึ้น เราได้เป็น
จอมเทวดา เสวยราชสมบัติใน
เทวโลก ๕๐ ครั้ง.

เอกปญฺญาสกฺขตฺตุญฺจ
จกฺกวตฺตี อโหสหํ
ปเทสรชฺชํ วิปุลํ
คณนาโต อสงฺขยํ.[๓]

ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๑ ครั้ง
ได้เป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพบูลย์
โดยคณนานับไม่ถ้วน.

จตุนวุเต อิโต[๔] กปฺเป
ยํ ทานมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
มตมญฺชสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ให้
ทานใด ในกาลนั้น เราไม่รู้จักทุคติ
เลย นี้เป็นผลแห่งขี้ตะกอนเปรียง.

---

๑ สี. ภวนฺติ.
๒ ฉ. จาตุทฺทีปา.
๓ ฉ. อสงฺขิยํ.
๔ ฉ. จตุนฺนวุติโต.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวาปิ ปุริมกมฺม-นิสฺสนฺเทน อปฺปลาภี อปฺปปญฺญาโตว อโหสิ. อุทฺเทสภตฺตสลากภตฺตานิปิ ลามกาเนว ปาปุณนฺติ. กมฺมผเลเนว จ นํ ปุถุชฺชนา ภิกฺขู สามเณรา จ "อปฺปปญฺญาโต"ติ อวมญฺญนฺติ. เถโร เต ภิกฺขู สํเวเชนฺโต :

ก็แม้ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ก็ยังเป็นผู้มีลาภน้อย ไม่มีใครรู้จัก เพราะผลของกรรมในปางก่อน รับแต่อุทเทสภัต สลากภัตที่เลว ๆ เท่านั้น. อนึ่ง ด้วยผลแห่งกรรมนั่นเอง ภิกษุและสามเณรที่เป็นปุถุชน ย่อมดูหมิ่นท่านว่า "ไม่มีชื่อเสียง" พระเถระเมื่อจะยังภิกษุและสามเณรเหล่านั้นให้สลดใจ จึงได้ภาษิตคาถา ๒ คาถาไว้ว่า :

๑๒๙. "อปิ เจ โหติ เตวิชฺโช
มจฺจุหายี อนาสโว
อปฺปปญฺญาโตติ นํ พาลา
อวชานนฺติ อชานตา.[๑]

๑๒๙. "ถึงแม้บุคคลจะมีวิชชา ๓ ละมัจจุราชแล้วเป็นผู้หาอาสวะมิได้ คนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่มีความรู้ก็ย่อมดูหมิ่นบุคคลนั้นว่า เป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง.

๑๓๐. โย จ โข อนฺนปานสฺส
ลาภี โหตีธ ปุคฺคโล
ปาปธมฺโมปิ เจ โหติ
โส เนสํ โหติ สกฺกโต"ติ[๒]

๑๓๐. ส่วนบุคคลใดในโลกนี้ เป็นผู้ได้ข้าวและน้ำ ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะเป็นผู้ชั่วช้าเลวทราม ก็เป็นที่สักการะนับถือ ของคนพาลทั้งหลาย.

คาถาทฺวยํ อภาสิ.

---

[๑] โป. อชานกา. [๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๘.

ตตฺถ **อปี**ติ สมฺภาวเน นิปาโต. **เจ**ติ ปริกปฺปเน. **โหตี**ติ ภวติ. ติสฺโส วิชฺชา เอตสฺสาติ **เตวิชฺโช**. มจฺจุ์ ปชหตีติ **มจฺจุหายี**. กามาสวาทีนํ อภาเวน **อนาสโว**.

ศัพท์ว่า **อปิ** ในคาถานั้นเป็นนิบาต ใช้ในความสรรเสริญ. ศัพท์ว่า **เจ** ใช้ในความปริกัป. บทว่า **โหติ** ได้แก่ย่อมมี. วิชชา ๓ ของภิกษุนี้มีอยู่เหตุนั้นภิกษุนั้นชื่อว่า**ผู้มีวิชชา ๓**. ผู้ใดย่อมละมัจจุได้ ผู้นั้นชื่อว่า**มัจจุหายี** (ผู้ละมัจจุ). ชื่อว่า **ผู้หาอาสวะมิได้** เพราะไม่มีกามาสวะเป็นต้น.

อิทำ วุตฺตำ โหติ : ทิพฺพจกฺขุญาณำ ปุพฺเพนิวาสญาณำ อาสวกฺขยญาณนฺติ อิมาสำ ติสฺสนฺนำ วิชฺชานำ อธิคตตฺตา **เตวิชฺโช** ตโต เอว สพฺพโส กามาสวาทีนำ ปริกฺขีณตฺตา **อนาสโว** อายตึ ปุนพฺภวสฺส อคฺคหณโต มรณาภาเวน **มจฺจุหายี** ยทิปิ โหติ, เอวำ สนฺเตปิ **อปฺปญฺญาโตติ นำ พาลา อวชานนฺติ** ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนาคาริยำ ปพฺพชนฺติ ตำ สทตฺถำ อนุปาปุณิตฺวา จิตมฺปิ นำ อุตฺตมำ ปุริสำ "ธุตวาโท พหุสฺสุโต ธมฺมกถิโก"ติ อุปฺปนฺนลาภสฺส[1] อภาวโต "น ปญฺญาโต น ปากโฏ"ติ พาลา ทุมฺเมธปุคฺคลา อวชานนฺติ, กสฺมา ?

มีอธิบายดังต่อไปนี้ : ภิกษุชื่อว่า**ผู้มีวิชชา ๓** เพราะได้บรรลุวิชชา ๓ เหล่านี้ คือ ทิพจักษุญาณ ปุพเพนิวาสญาณ อาสวักขยญาณ ชื่อว่า**ผู้หาอาสวะมิได้** เพราะสิ้นกามาสวะเป็นต้น แล้วโดยประการทั้งปวง แต่กาลที่บรรลุวิชชา ๓ แล้วนั่นแหละ ชื่อว่า **ผู้ละมัจจุได้** เพราะไม่มีมรณะโดยไม่ต้องถือเอาภพใหม่ต่อไป แม้โดยแท้, แม้ถึงอย่างนั้น **ชนพาลทั้งหลาย ยังดูหมิ่นภิกษุนั้นว่า เป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง** คือคนพาลทั้งหลาย คือบุคคลผู้มีปัญญาทราม ย่อมดูหมิ่นบุรุษผู้อุดมนั้น แม้ผู้บรรลุประโยชน์ของตนนั้นโดยลำดับ แล้วดำรงอยู่อย่างที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชไม่มีเหย้าเรือนจากเรือน

---

[1] ม. อุปฺปชฺชนลาภสฺส.

อชานตา อชานนการณา คุณานํ อชานนเมว[๑] ตตฺถ การณนฺติ ทสฺเสติ.

โดยชอบ เพื่อประโยชน์ใดว่า "เป็นผู้ไม่มีชื่อเสียง เป็นผู้ไม่ปรากฏ" เพราะไม่มีลาภที่เกิดขึ้น เพราะคิดว่า "เป็นผู้มีวาทะอันกำจัดแล้ว เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก" ดังนี้. เพราะเหตุไร ? พระเถระแสดงว่า **เพราะความไม่รู้** คือเพราะเหตุที่ไม่รู้คือความไม่รู้คุณทั้งหลายนั้นเอง เป็นเหตุในข้อนั้น.

ยถา จ คุณานํ อชานนโต พาลา ลาภครุตาย สมฺภาวนียมฺปิ อวชานนฺติ, เอวํ คุณานํ[๒] อชานนโต ลาภครุตาย เอวํ อวชานิตพฺพมฺปิ สมฺภาเวนฺตีติ ทสฺเสนฺโต ทุติยํ คาถํ อาห. ตตฺถ **โยติ** อนิยมวจนํ. **จ**-สทฺโท พฺยติเรเก. เตน ยถาวุตฺตปุคฺคลโต อิมสฺส ปุคฺคลสฺส วุจฺจมานเยว วิเสสํ ชเนติ. **โขติ** อวธารเณ.

เหมือนอย่างว่า คนพาลผู้ไม่รู้คุณทั้งหลาย ก็ย่อมดูหมิ่นแม้ผู้ที่ควรสรรเสริญเพราะความเป็นผู้หนักในลาภ ฉันใด, บุคคลเมื่อไม่รู้คุณทั้งหลาย ก็ย่อมยกย่องแม้บุคคลที่ควรดูหมิ่นเช่นนี้ได้เหมือนกันฉันนั้น. พระเถระเมื่อแสดงด้วยประการดังนี้จึงได้กล่าวคาถาที่ ๒. ในคาถาที่ ๒ นั้น บทว่า **โย** เป็นคำไม่กำหนดแน่นอน. **จ**-ศัพท์ใช้ในคำที่กล่าวเกิน, พระเถระย่อมยังคุณวิเศษที่กำลังกล่าวอยู่นั่นเทียวให้เกิดแก่บุคคลนี้จากบุคคลตามที่กล่าวแล้วด้วย จ-ศัพท์นั้น. ศัพท์ว่า **โข** ใช้ในอวธารณะ.

---

[๑] ม. อชานตา คุณานํ อชานนเมว.
[๒] ม อคุณานํ.

อนุนปานสฺสาติ นิทสฺสนมตฺตํ. **ลาภี**ติ บทว่า **อนุนปานสฺส** เป็นเพียงตัวอย่าง. ลาภวา. **อิธา**ติ อิมสฺมึ โลเก. บทว่า **ลาภี** ได้แก่ผู้มีลาภ. ศัพท์ว่า ชรามรเณหิ ตสฺส ตสฺส สตฺตาวาสสฺส **อิธ** ความว่า ในโลกนี้. ชื่อว่า**บุคคล** ปูรณโต คลนโต จ **ปุคฺคโล. ปาปธมฺโม**ติ ลามกธมฺโม. อยเญฺเหตฺถ อตฺโถ : โย ปน ปุคฺคโล จีวราทิ-ปจฺจยมตฺตสฺเสว ลาภี โหติ, น ฌานาทีนํ, โส ปาปิจฺฉตาย ทุสฺสีลภาเวน หีนธมฺโมปิ สมาโน อิธ อิมสฺมึ โลเก พาลานํ ลาภครุตาย สกฺกโต ครุกโต โหตีติ.

เพราะอันเต็มและเคลื่อนไปแต่สัตตาวาสนั้น ๆ ด้วยชราและมรณะ. บทว่า **ปาปธมฺโม** ได้แก่ธรรมอันลามก ในคาถานี้มีอรรถดังต่อไปนี้ : ก็บุคคลใดเป็นผู้ได้วัตถุ มาตรว่าปัจจัยมีจีวรเป็นต้น, มิใช่ฌานเป็นต้น, บุคคลนั้นแม้เป็นผู้มีธรรมอันเลว โดยความเป็นผู้ทุศีล เพราะมีความปรารถนาลามกมีอยู่ ก็เป็นผู้อันบุคคลสักการะเคารพของคนพาลทั้งหลายในโลกนี้ เพราะเป็นผู้หนักในลาภดังนี้แล.

อชินตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.　　พรรณนาคาถาของพระอชินเถระ จบ.

๖. เมฬชินฺเถรคาถาวณฺณนา

ยทาหำ ธมฺมมสฺโสสินฺติอาทิกา อายสฺมโต เมฬชินฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สุเมธสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตำ ปตฺโต เอกทิวสำ ภควนฺตำ ปิณฺฑาย คจฺฉนฺตำ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส มธุรำ อาโมทผลำ[๑] อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สำสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท พาราณสิยำ ขตฺติยกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **เมฬชิโน**ติ ลทฺธนาโม วิชฺชาสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ คโต ปณฺฑิโต พฺยตฺโต ทิสาสุ ปากโฏ อโหสิ. โส ภควติ พาราณสิยำ อิสิปตเน วิหรนฺเต วิหารำ คนฺตฺวา สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมำ สุตฺวา ปสีทิตฺวา ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนำ

๖. พรรณนาคาถาของพระเมฬชินเถระ

คาถาของท่านพระเมฬชินเถระมีคำว่า **ยทาหำ ธมฺมมสฺโสสึ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็มีอธิการอันได้กระทำไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสุเมธ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคกำลังทรงดำเนินบิณฑบาตอยู่ มีใจเลื่อมใสได้ถวายผลอาโมทะ[๑] อันมีรสหวาน.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในขัตติยตระกูล ณ กรุงพาราณสี ได้นามว่า**เมฬชิยะ** เรียนจบในวิชาศิลปะแล้วเป็นบัณฑิตฉลาด ปรากฏไปในทิศทั้งหลาย. ครั้งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะใกล้กรุงพาราณสี ท่านไปวิหารเข้าเฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมได้ศรัทธา เริ่มตั้ง

---

[๑] โป. อโมรผลำ.

[๑] อมรผล.

ปฏฺจเปตฺวา ตทเหว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

วิปัสสนา จึงบรรลุพระอรหัตในวันนั้นนั่นเอง. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สหสฺสรํสี ภควา
สยมฺภู อปราชิโต
วิเวกา วุฏฺจหิตฺวา
โคจรายาภินิกฺขมิ.

"พระผู้มีพระภาคผู้สยัมภู ผู้มีพระรัศมีนับด้วยพัน ไม่ทรงพ่ายแพ้อะไรๆ ทรงออกจากวิเวกแล้วเสด็จออกโคจรบิณฑบาต.

ผลหตฺโถ อหํ ทิสฺวา
อุปคจฺฉึ นราสภํ
ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
อวฺภ อททึ ผลํ.

เราถือผลไม้อยู่ ได้เห็นเข้าจึงเข้าไปเฝ้าพระนราสภ เรามีจิตเลื่อมใสมีใจโสมนัส ได้ถวายผลไม้.

จตุนฺนวุติโต กปฺเป
ยํ ผลํ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๔ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อปรภาเค ภิกฺขูหิ "อาวุโส กึ ตยา อุตฺตริมนุสฺสธมฺโม อธิคโต"ติ ปุฏฺโ สีหนาทํ

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วภายหลังถูกพวกภิกษุถามว่า "อาวุโส ท่านบรรลุอุตริมนุสธรรมแล้วหรือ" เมื่อ

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๔๕.

นทนฺโต :

๑๓๑. “ยทาหำ ธมฺมมสฺโสสึ
ภาสมานสฺส สตฺถุโน
น กงฺขมภิชานามิ
สพฺพญฺญู อปราชิเต.

จะบันลือสีหนาทได้กล่าวคาถา ๒ คาถา ว่า :

๑๓๑. “เมื่อใดเราได้ฟังธรรม ของพระศาสดาผู้ทรงแสดงอยู่ เมื่อนั้นเราไม่รู้สึกความสงสัยในพระศาสดาผู้รู้ธรรมทั้งปวง ผู้อันใคร ๆ ชนะไม่ได้.

๑๓๒. สตฺถวาเห มหาวีเร
สารถีนำ วรุตฺตเม
มคฺเค ปฏิปทายำ วา
กงฺขา มยฺหำ น วิชฺชตี”ติ[๑]
คาถาทฺวยำ อภาสิ.

๑๓๒. ผู้นำหมู่แกล้วกล้า เป็นอันมาก ประเสริฐสุด กว่าสารถีทั้งหลาย หรือว่าความสงสัยในมรรคปฏิปทา ย่อมไม่มีแก่เรา.

ตตฺถ **ยทา**ติ ยสฺมึ กาเล. **อหนฺ**ติ อตฺตานำ นิทฺทิสติ. **ธมฺมนฺ**ติ จตุสจฺจธมฺมำ. **อสฺโสสินฺ**ติ สุณึ. **สตฺถุโน**ติ ทิฏฺฐธมฺมิกาทิอตฺเถหิ เวเนยฺยานำ นฏฺเฐน **สพฺพญฺญู**. กุโตจิปิ ปราชิตา[๒]ภาเวน **อปราชิเต**.[๓] เวเนยฺยสตฺตานำ สำสารกนฺตารโต นิพฺพานำ ปฏิวาหนฏฺเฐน **สตฺถวาเห**.

ในคาถานั้น บทว่า **ยทา** แปลว่า ในกาลใด. บทว่า **อหำ** พระเถระย่อมแสดงอ้างตนเอง. บทว่า **ธมฺมำ** ได้แก่ จตุสัจธรรม. บทว่า **อสฺโสสึ** ได้แก่ ฟังแล้ว. บทว่า **สตฺถุโน** ความว่า ชื่อว่า **สพฺพญฺญู** เพราะอรรถว่า ทรงแนะนำเวไนยสัตว์ทั้งหลายด้วยประโยชน์มีประโยชน์ในปัจจุบันเป็นต้น. ชื่อว่า**ผู้อันใคร ๆ ไม่ชนะแล้ว** เพราะไม่พ่ายแพ้แม้แต่

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๘๙.
[๒] สี. ม. อปราชิต.
[๓] อิ. ม. อปราชิโต.

ที่ไหน ๆ. ชื่อว่า**ผู้นำหมู่** เพราะอรรถว่าทรงนำ ไวเนยสัตว์ทั้งหลายจากสังสารกันดารให้ถึงพระนิพพาน.

อิทำ วุตฺตำ โหติ : ยโต สำสารกนฺตารโต นิพฺพานำ ปฏิวาหนฏฺเฐน **สตฺถวาเห**. อิทำ วุตฺตำ โหติ : ยโต ปภูติ อหำ สตฺถุโน ธมฺมำ เทเสนฺตสฺส จตุสจฺจ**ธมฺมำ อสฺโสสึ** โสตทฺวารานุสาเรน อุปธาเรสึ อุปลภึ, ตโต ปฏฺฐาย อนวเสสสงฺขตาสงฺขต-สมฺมุติธมฺมานำ สยมฺภูญาเณน ชานนโต **สพฺพญฺญู**[๑] อนาวรณทสฺสาวิมฺหิ, ปญฺจนฺนมฺปิ มารานำ อภิภวนโต เตหิ[๒] อปราชิตตฺตา สเทวเก โลเก อปฺปฏิหตสมฺมจกฺกตฺตา จ **อปราชิเต**, เวเนยฺยสตฺตานำ โลภกนฺตาราทิโต วาหนฏฺเฐน **สตฺถวาเห**, มหาวิกฺกนฺตตาย **มหาวีเร**, อญฺเญหิ ทุทฺทมานำ ปุริสทมฺมานำ สรณโต อจฺจนฺติเกน ทมเถน[๓] ทมนโต **สารถีนำ** ปวรภูเต **อุตฺตเม** สมฺมาสมฺพุทฺเธ, "พุทฺโธ นุ โข, โน นุ โข"ติ **กงฺขำ นาภิชานามิ**

ท่านกล่าวอธิบายดังนี้ว่า ชื่อว่า**ผู้นำหมู่** เพราะอรรถว่า นำไปจากสังสารกันดารให้ถึงพระนิพพาน. มีอธิบายดังต่อไปนี้ : จำเดิมแต่กาลที่ข้าพเจ้า**ได้สดับสัจธรรม** ๔ ของพระศาสดาผู้ทรงแสดงธรรมอยู่เข้าไปทรงไว้ คือเข้าไปได้ตามแนวแห่งโสตทวารมานั้น ย่อมไม่มี คือมิได้มีความเคลือบแคลง คือความสงสัยว่า "พระองค์จะเป็นผู้นำสัตว์ออกไปได้หรือไม่หนอ" ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีปรกติเห็นด้วยอนาวรณญาณ **คือสัพพัญญูญาณ** เพราะทรงรู้สังขตธรรมและอสังขตธรรมและสมมติธรรมมิได้เหลือด้วยสยัมภูญาณ **ผู้อันใคร ๆ ชนะไม่ได้** เพราะทรงครอบงำมารทั้งหลาย ๕ ได้ เพราะอันมารทั้ง ๕ นั้นชนะไม่ได้ และเพราะทรงมีจักร คือธรรมอันอะไรไม่ขัดขวางแล้วในโลกกับทั้งเทวโลก ชื่อว่า

---

[๑] อิ. สพฺพญฺญุ.
[๒] สี. อิ. เตหิปิ.
[๓] สี. อิ. ทมเนน.

อปรปฺปจฺจยภาวโต, ตถารูเป เทสิเต **ผู้นำหมู่** เพราะอรรถว่า นำเวไนยสัตว์ อริย**มคฺเค** ตทุปาทายภูตาย จ ทั้งหลาย ไปจากกันดารมีโลภกันดาร **สีลาทิปฏิปทาย** "นิยฺยานิโก นุ โข, น เป็นต้น. ชื่อว่า **ผู้แกล้วกล้าใหญ่** นุ โข"ติ **กงฺขา** วิจิกิจฺฉา **น วิชฺชติ** เพราะทรงขนสัตว์ให้ก้าวพ้นเป็นอันมาก, นตฺถีติ. เอตฺถ จ อริยธมฺเม ชื่อว่า **ผู้สูงสุด** คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สำสยาภาวกถเนน อริยสำเฆปิ สำสยาภาโว เป็นผู้ประเสริฐสุด**กว่าสารถีทั้งหลาย** กถิโตเยวาติ ทฏฺฐพฺพำ ตตฺถ ปติฏฺฐิตสฺส เพราะทรงยังบุรุษที่คนอื่นฝึกได้ยากให้ อนญฺญถาภาวโตติ. เป็นผู้ฝึกได้ง่าย ให้แล่นไปเพราะทรงฝึก ด้วยการฝึกที่เป็นไปล่วง. โดยที่ข้าพเจ้า **ไม่รู้สึกสงสัย**ว่า "พระพุทธเจ้าจะทรงรู้ หรือไม่หนอ" โดยไม่มีบุคคลอื่นเป็นปัจจัย และในสีล**ปฏิปทา**เป็นต้น อันเป็นอุบาย แห่งอริยมรรคนั้น ชื่อว่าอริย**มรรค** ตามที่ทรงแสดงแล้วเช่นนั้น. อนึ่ง ในที่นี้ พึงทราบว่า ด้วยอันกล่าวว่าไม่มีความ สงสัยในพระอริยธรรม ก็ย่อมเป็นอัน กล่าวว่า ไม่มีความสงสัยแม้ในพระ อริยสงฆ์ด้วยทีเดียว, หมายความว่า โดยไม่เป็นโดยประการอื่นของผู้ที่ตั้งอยู่ ในอริยธรรมนั้น.

เมฬชินฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเมฬชินเถระ จบ.

๗. ราธตฺเถรคาถาวณฺณนา

ยถา อคารํ ทุจฺฉนฺนนฺติอาทิกา อายสฺมโต ราธตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน สตฺถารา เอกํ ภิกฺขุ ปฏิภาเนยฺยกานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐปิยมานํ ทิสฺวา สยํ ตํ ฐานนฺตรํ ปตฺเถตฺวา มหาทานํ ปวตฺเตสิ.

สตฺถุ อุฬารญฺจ ปูชํ อกาสิ. โส เอวํ กตปณิธาโน ตโต จุโต ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ปิณฺฑาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส มธุรานิ อมฺพผลานิ อทาสิ.

๗. พรรณนาคาถาของพระราธเถระ

คาถาของท่านพระราธเถระมีคำว่า **ยถา อคารํ ทุจฺฉนฺนํ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลในกรุงหังสวดี รู้ความแล้วไปวัดเข้าเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง เห็นภิกษุรูปหนึ่งที่พระศาสดาทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นเอตทัคคะ (ผู้เลิศ) กว่าภิกษุผู้มีปฏิภาณทั้งหลาย ตนเองจึงยังมหาทานให้เป็นไปปรารถนาฐานันดรนั้น.

และได้กระทำการบูชาอันยิ่งใหญ่แด่พระศาสดา. ท่านกระทำปณิธานไว้อย่างนี้แล้ว จุติจากอัตภาพนั้นสั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้นศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี มาบังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระศาสดาทรงดำเนินบิณฑบาตอยู่ มีใจเลื่อมใส ได้ถวายผลมะม่วงอันมีรสหวาน.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อมฺหากํ ภควโต กาเล ราชคเห พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **ราโธ**ติ ลทฺธนาโม วยปฺปตฺโต หุตฺวา ฆราวาสํ วสนฺโต มหลฺลกกาเล ปุตฺตทาเรหิ อปสาทิโต "กึ เม ฆราวาเสน, ปพฺพชิสฺสามี"ติ วิหารํ คนฺตฺวา เถเร ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา เตหิ "อยํ พฺราหฺมโณ ชิณฺโณ น สกฺโกติ วตฺตปฏิวตฺตํ ปูเรตุนฺ"ติ ปฏิกฺขิตฺโต สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อตฺตโน อชฺฌาสยํ ปเวเทตฺวา สตฺถารา อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ โอโลเกตฺวา อาณตฺเตน ธมฺมเสนาปตินา ปพฺพาชิโต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงราชคฤห์ ในกาลของพระผู้มีพระภาคของพวกเราทั้งหลาย ได้นามว่า**ราธะ** เจริญวัยแล้วอยู่ครองฆราวาส ในเวลาเป็นคนแก่ถูกลูกเมียรุกรานเอาคิดว่า "เราจะมีประโยชน์อะไรด้วยการครองเรือน เราจักออกบวช" จึงไปวัดเข้าหาพวกภิกษุผู้ที่เป็นเถระขอบรรพชา ถูกพวกภิกษุห้ามเสียว่า "พราหมณ์ผู้นี้แก่แล้ว ย่อมไม่อาจบำเพ็ญวัตรปฏิบัติให้บริบูรณ์ได้" จึงไปเฝ้าพระศาสดาทูลให้ทรงทราบอัธยาศัยของตน ผู้อันพระศาสดาทรงตรวจดูอุปนิสัยสมบัติแล้ว ให้พระธรรมเสนาบดีบวชให้แล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักบรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"สุวณฺณวณฺณํ สมฺพุทฺธํ
อาหุตีนํ ปฏิคฺคหํ

"เราได้ถวาย ผลมะม่วงกะล่อนทอง
แด่พระสัมพุทธเจ้าผู้มีพระฉวีวรรณ

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๔๖.

รถิยำ ปฏิปชฺชนฺตำ
จารผลมทาสหำ.[๑]

เหมือนทองคำ ผู้สมควรรับเครื่องบูชา กำลังเสด็จดำเนินอยู่ ณ ถนน.

เอกนวุติโต กปฺเป
ยำ ผลำ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทำ ผลำ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตำ ปน ปตฺวา สตฺถุ สนฺติกาวจโร หุตฺวา วิจรนฺโต สตฺถุ ธมฺมเทสนาปฏิภานสฺส ปจฺจยภูตานำ ปฏิภานชานนกานำ[๒] อคฺโค ชาโต. เถรสฺส หิ ทิฏฺฐิสมฺปทาจารญฺจ อาคมฺม ทสพลสฺส นวนวา[๓] ธมฺมเทสนา ปฏิภาติ. เตนาห ภควา "เอตทคฺคำ ภิกฺขเว มม สาวกานำ ภิกฺขูนำ ปฏิภาเนยฺยกานำ ยทิทำ ราโธ"ติ.[๔] โส เอกทิวสำ "อิเม สตฺตา อภาวนาย ราเคน

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเป็นผู้หยั่งลงในสำนักของพระศาสดาเที่ยวไปอยู่ เป็นผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุผู้รู้ปฏิภาณอันเป็นปัจจัยแห่งความแตกฉานในธรรม-เทศนาของพระศาสดา.. ก็พระธรรมเทศนาของพระทศพล อาศัยทิฐิและสมาจารของพระเถระย่อมปรากฏชัด. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุสาวกของเรา ผู้มีปฏิภาณเฉียบแหลม ราธะเป็นยอด"

---

[๑] ฉ. ปาทผลำ อทาสหำ.
[๒] สี. อิ. ปฏิภานกานำ.
[๓] สี. อิ. น ตำ วินา.
[๔] องฺ. เอกก. ๒๐/๓๒.

อภิภุยฺยนฺติ, ภาวนาย สติ ตํ[๑] นตฺถี"ติ ภาวนํ โถเมนฺโต **"ยถา อคารนฺ"**ติอาทินา คาถาทฺวยมาห

ดังนี้. วันหนึ่งท่านดำริว่า "สัตว์เหล่านี้ถูกราคะครอบงำเพราะไม่อบรมจิต ย่อมไม่ประกอบด้วยภาวนา". ดังนี้ เมื่อจะสรรเสริญภาวนา จึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า **"ยถา อคารํ"** เป็นต้น.

๑๓๓. "ยถา อคารํ ทุจฺฉนฺนํ
วุฏฺฐิ สมติวิชฺฌติ
เอวํ อภาวิตํ จิตฺตํ
ราโค สมติวิชฺฌติ.

๑๓๓. "เรือนที่บุคคลมุงไม่ดี ฝนย่อมรั่วรดได้ ฉันใด จิตที่ไม่ได้อบรมแล้ว ราคะย่อมรั่วรดได้ ฉันนั้น.

๑๓๔. ยถา อคารํ สุจฺฉนฺนํ
วุฏฺฐิ น สมติวิชฺฌติ
เอวํ สุภาวิตํ จิตฺตํ
ราโค น สมติวิชฺฌตี"ติ.

๑๓๔. เรือนที่มุงดีแล้ว ฝนย่อมรั่วรดไม่ได้ ฉันใด จิตที่อบรมดีแล้ว ราคะย่อมรั่วรดไม่ได้ ฉันนั้น".

๑๓๓-๔. ตตฺถ **อคารนฺ**ติ ยงฺกิญฺจิ เคหํ. **ทุจฺฉนฺนนฺ**ติ วิรฬฺหจฺฉนฺนํ ฉิทฺทาวฉิทฺทํ. **สมติวิชฺฌตี**ติ วสฺสวุฏฺฐิ วินิชฺฌติ. **อภาวิตนฺ**ติ ตํ อคารํ วุฏฺฐิ วิย ภาวนาย รหิตตฺตา อภาวิตํ จิตฺตํ.[๒] **ราโค สมติวิชฺฌตี**ติ น เกวลํ ราโคว, โทสโมหมานาทโยปิ[๓] สพฺพกิเลสา

๑๓๓-๔. ในคาถานั้น บทว่า **อคารํ** ได้แก่เรือนชนิดใดชนิดหนึ่ง. บทว่า **ทุจฺฉนฺนํ** คือมุงห่าง ๆ เป็นช่องน้อยช่องใหญ่. บทว่า **สมติวิชฺฌติ** แปลว่า เมล็ดฝนย่อมรั่วรด. บทว่า **อภาวิตํ** ความว่า จิตที่มิได้อบรมเพราะเว้นจากภาวนา ดุจเรือนที่ฝนรั่วรดนั้น.

---

[๑] สี. สหิตํ.
[๒] อิ. จิตฺตมฺปิ.
[๓] โป. สี. ม. โมหาทโยปิ.

ตถารูปี จิตฺตํ อติวิชฺฌนฺติเยว.

บาทคาถา **ราโค สมติวิชฺฌติ** ความว่า ราคะย่อมไม่ร่ำรดอย่างเดียว, แม้กิเลสทั้งหลายมีโทสะโมหะและมานะเป็นต้น ก็ย่อมร่ำรดจิตยิ่งนักเทียว.

สุภาวิตนฺติ สมถวิปสฺสนาภาวนาหิ สุฏฺฐุ ภาวิตํ, เอวรูปี จิตฺตํ สุจฺฉนฺนํ เคหํ วุฏฺฐิ วิย ราคาทโย กิเลสา อติวิชฺฌิตุ น สกฺโกนฺตีติ.

บทว่า **สุภาวิตํ** ความว่า จิตมีอย่างนี้เป็นรูปที่อบรมดีแล้วด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น ย่อมไม่อาจร่ำรดจิตเห็นปานนั้นได้ ดุจเมล็ดฝนย่อมไม่อาจร่ำรดเรือนที่มุงดีแล้ว ฉะนั้น

ราธตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระราธเถระ จบ.

๘. สุราธตฺเถรคาถาวณฺณนา

ขีณา หิ มยฺหํ ชาตีติอาทิกา อายสฺมโต สุราธตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สิขิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส มาตุลุงฺคผลํ อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อนนฺตรํ วุตฺตสฺส ราธตฺเถรสฺส กนิฏฺโฐ หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **สุราโธ**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส เชฏฺฐภาตริ ราเธ[๑] ปพฺพชิเต สยมฺปิ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ, เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๒] :

๘. พรรณนาคาถาของพระสุราธเถระ

คาถาของท่านพระสุราธเถระ มีคำว่า **ขีณา หิ มยฺหํ ชาติ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใสได้ถวายผลหมากงั่ว (แด่พระองค์). ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้บังเกิดเป็นน้องชายของพระราธเถระ ซึ่งจะได้กล่าวถัดไป. ท่านมีนามว่า **สุราธะ**. เมื่อท่านราธะพี่ชายคนโตออกบวชแล้ว ท่านก็ออกบวชเองบ้าง บำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน** ว่า :

---

[๑] อิ. ม. นตฺถิ.
[๒] ขุ. อ. ๓๓/๑๔๗.

"กณิการำว ชลิตำ
ปุญฺญมาเยว จนฺทิมำ
ชลนฺตำ ทีปรุกฺขำว
อทฺทสำ โลกนายกำ.

"เราได้เห็น สมเด็จพระโลกนาถ
ผู้โชติช่วง เหมือนกับต้นกรรณิการ์
รุ่งเรือง ดังพระจันทร์ในวันเพ็ญ
และเหมือนต้นไม้ประจำทวีป ที่
โพลงอยู่.

มาตุลุงฺคผลำ คยฺห
อทาสึ สตฺถุโน อหำ
ทกฺขิเณยฺยสฺส วีรสฺส
ปสนฺโน เสหิ ปาณิภิ.

เราเลื่อมใส ได้เอาผลหมากงั่ว
ถวายแด่พระศาสดาผู้เป็นทักขิไณย-
บุคคล เป็นวีรบุรุษ ด้วยมือทั้ง ๒
ของตน.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยำ ผลำ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทำ ผลำ.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการ
ถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย
นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตำ ปน ปตฺวา สาสนสฺส นิยฺยานิกภาวทสฺสนตฺถำ อญฺญำ พฺยากโรนฺโต **"ขีณา หิ มยฺหนฺ"**ติอาทินา คาถาทฺวยมาห.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณเพื่อแสดงว่าศาสนาเป็นนิยยานิกธรรม จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถา ด้วยคำมีว่า **"ขีณา หิ มยฺหำ"** เป็นต้น.

๑๓๕. "ขีณา หิ มยฺหำ ชาติ
วุสิตำ ชินสาสนำ

๑๓๕. "ชาติของเราสิ้นแล้ว คำสั่งสอน
ของพระชินเจ้า เราอยู่จบแล้ว

ปหีโน ชาลสงฺขาโต
ภวเนตฺติ สมูหตา.

ข่ายคือทิฐิและอวิชชา เราละได้แล้ว ตัณหาเครื่องนำไปสู่ภพเราถอนได้แล้ว.

๑๓๖. ยสฺสตฺถาย ปพฺพชิโต
อคารสฺมา อนคาริยํ
โส เม อตฺโถ อนุปฺปตฺโต
สพฺพสโยชนกฺขโย"ติ.

๑๓๖. เราออกบวชเป็นบรรพชิต เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นเราได้บรรลุแล้ว ความสิ้นสังโยชน์ทั้งปวง เราก็ได้บรรลุแล้ว".

๑๓๕-๖. ตตฺถ **ขีณาติ** ขยํ ปริโยสานํ คตา. **ชาตีติ** ภโว ภวนิพฺพตฺติ วา.[๑] **วุสิตํ ชินสาสนนฺติ** ชินสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสนํ มคฺคพรหฺมจริยํ วุฏฺฐํ ปริวุฏฺฐํ. **ปหีโน ชาลสงฺขาโตติ** สตฺตสนฺตานสฺส โอตฺถรณโต นิสฺสริตุํ อปฺปทานโต จ "ชาลสงฺขาโต"ติ จ ลทฺธนามา ทิฏฺฐิ อวิชฺชา จ ปหีนา มคฺเคน สมุจฺฉินฺนา.

๑๓๕-๖. ในพระคาถานั้น บทว่า **ขีณา** ความว่า ถึงความสิ้นไปคือที่สุดแล้ว. บทว่า **ชาติ** คือภพ หรือความบังเกิดในภพ. บาทคาถาว่า **วุสิตํ ชินสาสนํ** ความว่า คำสั่งสอน ได้แก่ มรรคพรหมจรรย์ของพระชินเจ้า คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เราอยู่แล้วคืออยู่จบแล้ว. บาทคาถา **ปหีโน ชาลสงฺขาโต** ความว่า เราละคือถอนทิฐิและอวิชชา ซึ่งได้ "ชื่อว่าข่าย" เพราะท่วมทับสันดานสัตว์ และเพราะไม่ให้ออกไป (จากสังสารวัฏ) ด้วยมรรค.

ภวเนตฺติ สมูหตาติ กามภวาทิกสฺส ภวสฺส นยนโต ปวตฺตนโต ภวเนตฺติ-สญฺญิตา ตณฺหา สมุคฺฆาฏิตา.

บาทคาถาว่า **ภวเนตฺติ สมูหตา** ความว่า ตัณหาที่รู้กันว่าเครื่องนำไปสู่ภพ เพราะนำไปสู่ภพมีกามภพเป็นต้น

---

[๑] สี. ภวนิพฺพตฺติตา.

ยสฺสตฺถาย ปพฺพชิโตติ ยสฺส อตฺถาย ยทตฺถํ อหํ **อคารสฺมา** เคหโต **อนคาริยํ** ปพฺพชฺชํ **ปพฺพชิโต** อุปคโต.[๑] **โส** สพฺเพสํ[๒] โอรมฺภาคิยุทฺธมฺภาคิยปฺปเภทานํ สโยชนานํ พนฺธนานํ ขยภูโต **อตฺโถ** นิพฺพานสงฺขาโต ปรมตฺโถ อรหตฺต-สงฺขาโต สทตฺโถ จ มยา **อนุปฺปตฺโต** อธิคโตติ อตฺโถ.

เป็นไปเราถอนได้แล้ว. บาทคาถาว่า ยทตฺถํ อหํ **อคารสฺมา** เคหโต **อนคาริยํ** **ยสฺสตฺถาย ปพฺพชิโต** ความว่า เรา **ออกจากเรือน** คือจากเคหา **บวช**คือเข้าถึงการบรรพชา **ไม่มีเหย้าเรือน**เพื่อประโยชน์ใด คือมีสิ่งใดเป็นประโยชน์ **ประโยชน์นั้น**อันเป็นที่สิ้นไปแห่งเครื่องผูก คือสังโยชน์ทั้งหลาย ด้วยสังโยชน์เบื้องต่ำและสังโยชน์เบื้องสูง อันเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน และเป็นประโยชน์ของตน คือพระอรหัต **เราได้บรรลุแล้ว** คือถึงทับแล้ว.

สุราธตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.　　พรรณนาคาถาของพระสุราธเถระ จบ.

---

[๑] สี. ปพฺพชี ปพฺพชฺชํ อุปคโต.
[๒] สี. อิ. สพฺพโส.

๑๑-๓.PI.๑๗๑.๒๑๓

๙. โคตมตฺเถรคาถาวณฺณนา

สุขํ สุปนฺตีติ อายสฺมโต โคตมตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส อาโมทผลมทาสิ.[๑]

เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ ปุญฺญานิ กตฺวา สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห พฺรหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **โคตโม**ติ ลทฺธนาโม สตฺตวสฺสิกกาเล อุปนยนํ กตฺวา รตนภิกฺขุ จริตฺวา สหสฺสํ ลภิตฺวา ตุ ตาทิเส ฐาเน ฐเปตฺวา วตฺวา จรนฺโต โสฬสสตฺตรสวสฺสุทฺเทสิก-กาเล อกลฺยาณมิตฺเตหิ กาเมสุ

๙. พรรณนาคาถาของพระโคตมเถระ

คาถาของท่านพระโคตมเถระมีคำว่า **สุขํ สุปนฺติ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระผู้มีพระภาคมีใจเลื่อมใส ได้ถวายผลอาโมทะ (อโมรผล).

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านไปบังเกิดในเทวโลก กระทำบุญอื่น ๆ อีก เวียนว่ายอยู่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงราชคฤห์ ได้นามว่า**โคตมะ** เมื่อเวลามีอายุ ๗ ขวบ กระทำการแนะนำเที่ยวภิกษารัตนะได้ทรัพย์ถึงพัน เก็บทรัพย์นั้นไว้ในที่เช่นนั้นประพฤติวัตรอยู่ ในเวลามีอายุ ๑๖-๑๗ ขวบ ถูกเพื่อนชั่วชักนำไปในกามคุณ

---

[๑] โป. อโมรผลมทาสิ.

ปรินียมาโน[๑] เอกิสฺสา รูปูปชีวินิยา ตำ สหสฺสภณฺฑิกำ ทตฺวา พฺรหฺมจริยวินาสำ ปตฺวา ตาย จสฺส พฺรหฺมจาริรูปำ ทิสฺวา วิรตฺตากาเร ทสฺสิเต เอกรตฺติวาเสเนว นิพฺพินฺนรูโป อตฺตโน พฺรหฺมจริยวินาสำ ธนชานิญฺจ สริตฺวา "อยุตฺตำ มยา กตน"ติ วิปฺปฏิสารี อโหสิ.

ทั้งหลาย จึงเอาทรัพย์นั้นให้แก่หญิงผู้เลี้ยงชีพด้วยรูปคนหนึ่ง ถึงความเสื่อมพรหมจรรย์ และเมื่อหญิงนั้นเห็นรูปพรหมจารีของท่านแล้ว แสดงอาการรังเกียจ (คลายรัก) ก็เบื่อหน่ายด้วยการอยู่ร่วมคืนเดียวเท่านั้น ระลึกถึงความวินาศของพรหมจรรย์และความเสื่อมทรัพย์ของตน จึงเกิดความเดือดร้อนใจในภายหลังว่า "เราทำกรรมที่ไม่สมควรแล้ว".

สตฺถา ตสฺส เหตุสมฺปตฺตึ จิตฺตาจารญฺจ[๒] ญตฺวา ตสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน อตฺตานำ ทสฺเสสิ. โส สตฺถารำ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส อุปสงฺกมิ, ตสฺส ภควา ธมฺมำ เทเสสิ. โส ธมฺมำ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชนฺโต ขุรคฺเคเยว อรหตฺตำ ปาปุณิ. เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[๓] :

พระศาสดาทรงทราบเหตุสมบัติ และจิตจาระของท่านแล้ว จึงแสดงพระองค์ในที่ใกล้ ๆ ของท่าน. ท่านเห็นพระศาสดาแล้วมีใจเลื่อมใสยินดี จึงเข้าเฝ้า, พระผู้มีพระภาคก็ทรงแสดงธรรมโปรดท่าน. ท่านฟังธรรมแล้ว ได้ศรัทธาจึงขอบวช พอมีดโกนจรดเท่านั้น ก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน** ว่า :

---

[๑] สี. ม. ปริตาปิยมาโน, โป. ปตาริยมาโน, ก. มาตาริยมาโน.
[๒] โป. อิ. จิตฺตจารญฺจ.
[๓] ขุ. อ. ๓๓/๑๔๘.

"สุวณฺณวณฺณํ สมฺพุทฺธํ
อาหุตีนํ ปฏิคฺคหํ
รถิยํ ปฏิปชฺชนฺตํ
อโมรํ อททึ[๑] ผลํ.

เอกนวุติโต กปฺเป
ยํ ผลํ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทํ ผลํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

"เราได้ถวายผลอโมระ แด่พระสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระฉวีวรรณปานดังทองคำ ผู้สมควรรับเครื่องบูชา กำลังเสด็จดำเนินอยู่ในถนน.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ฌานสุเขน ผลสุเขน วีตินาเมนฺตํ เอโก คิหิสหาโย อุปคนฺตฺวา "อาวุโส ตยา รตนภิกฺขาย ลทฺธํ ปพฺพชนฺโต กึ อกาสี"ติ ปุจฺฉิ. ตํ สุตฺวา เถโร "อิทำ นาม กตน"ติ อนาจิกฺขิตฺวา มาตุคาเม โทสำ ปกาเสตฺวา อตฺตโน วีตราคภาเวน[๒] อญฺญำ พฺยากฺโรนฺโต "**สุขำ สุปนฺตี**"ติ-อาทินา คาถาทฺวยมาห.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ยังกาลให้ล่วงไปด้วยสุขในฌานและด้วยสุขในผล มีสหายเมื่อครั้งเป็นคฤหัสถ์คนหนึ่งเข้าไปหาถามท่านว่า "อาวุโส เมื่อท่านจะบวช ท่านเอาทรัพย์ที่ภิกษาเขาได้ไปทำอะไร". พระเถระฟังคำนั้นแล้วไม่บอกว่า "เราเอาไปทำกรรมชื่อนี้ ๆ" แต่ประกาศโทษในมาตุคาม เมื่อจะพยากรณ์พระอรหัตคุณ เพราะท่าน

---

[๑] ฉ. อาโมทมททึ.
[๒] โป. สี. อ. วีตราคภาววิภาวเนน.

มีราคะไปปราศแล้ว จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า "**สุขํ สุปนฺติ**" ดังนี้เป็นต้น.

๑๓๗. "สุขํ สุปนฺติ มุนโย
เย อิตฺถีสุ น พชฺฌเร
สทา เว รกฺขิตพฺพาสุ
ยาสุ สจฺจํ สุทุลฺลภํ.

๑๓๗. "มุนีเหล่าใด ย่อมไม่พัวพัน ในหญิงทั้งหลาย มุนีเหล่านั้น ย่อมนอนหลับเป็นสุข สัจจะที่ได้ยากแสนยาก ในหญิงเหล่าใด หญิงเหล่านั้น อันบุคคลต้องรักษาทุกเมื่อแท้.

๑๓๘. วธํ จริมฺห เต กาม
อนณาทานิ เต มยํ
คจฺฉามทานิ นิพฺพานํ
ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจตี"ติ.

๑๓๘. ดูกรกาม เราประพฤติพรหมจรรย์เพื่อฆ่าท่าน บัดนี้ เราไม่เป็นหนี้ท่านอีก บัดนี้ เราไปถึงนิพพาน อันเป็นที่บุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก".

๑๓๗. ตตฺถ **สุขํ สุปนฺติ มุนโย เย อิตฺถีสุ น พชฺฌเร**ติ เย อิตฺถีสุ วิสยภูตาสุ นิมิตฺตภูตาสุ วา ราคพนฺธเนน น พชฺฌนฺติ. เต มุนโย[๑] ตปสฺสิโน สํยตินฺทฺริยา สุขํ สุปนฺติ สุขํ วิหรนฺติ, นตฺถิ เตสํ ทุกฺขนฺติ อธิปฺปายโย. "สุปนฺตี"ติ หิ นิทสฺสนมตฺตเมตํ.

๑๓๗. บรรดาบทเหล่านั้น กึ่งคาถาว่า **สุขํ สุปนฺติ มุนโย เย อิตฺถีสุ น พชฺฌเร** ความว่า มุนีเหล่าใดไม่พัวพันในหญิงทั้งหลาย อันเป็นอารมณ์หรือเป็นนิมิต ด้วยความผูกพันด้วยราคะ. มุนีเหล่านั้นเป็นผู้มีความเพียร เป็นผู้สำรวมอินทรีย์แล้ว ย่อมนอนเป็นสุข คืออยู่เป็นสุข อธิบายว่า มุนีเหล่านั้น

---

[๑] สี. เต เสขมุนโย.

ย่อมไม่มีทุกข์. ก็คำว่า "สุปนฺติ" นี้เป็นเพียงแสดงตัวอย่าง.

สทา เว รกฺขิตพฺพาสูติ เอกำเสน สพฺพกาลำ รกฺขิตพฺพาสุ. อิตฺถิโย หิ สตฺตภูมิเก นิปฺปุริเส ปาสาเท อุปริภูมิยำ วสาเปตฺวาปิ, กุจฺฉิยำ ปกฺขิปิตฺวาปิ น สกฺกา รกฺขิตุำ, ตสฺมา ตา กิฏฺฐาทิคาวิโย[๑] วิย สพฺพกาลำ รกฺขณียา โหนฺติ. พหุจิตฺตตาย วา สามิเกน วตฺถาลงฺการานุปฺปทานาทินา จิตฺตญฺญถตฺตโต สพฺพกาลำ รกฺขิตพฺพา.[๒] สรีรสภาวำ วา[๓] มาลาคนฺธาทีหิ ปฏิจฺฉาทนวเสน รกฺขิตพฺพจิตฺตตาย รกฺขิตพฺพาติ.[๔]

ด้วยบาทคาถาว่า **สทา เว รกฺขิตพฺพาสุ** ความว่า พึงรักษาไว้ตลอดกาลทั้งสิ้นโดยส่วนเดียว. ก็หญิงทั้งหลายแม้ให้อยู่ในปราสาท ๗ ชั้น ชั้นบนที่ไม่มีบุรุษก็ดี ขังไว้ในห้องก็ดี ก็ไม่อาจรักษาไว้ได้ เพราะฉะนั้น หญิงเหล่านั้นย่อมต้องรักษาไว้ตลอดกาลทุกเมื่อ ดุจแม่โคตัวกินข้าวกล้าเป็นอาหารเป็นต้น ฉะนั้น. อีกนัยหนึ่ง อันสามีพึงรักษาไว้ตลอดกาลเป็นนิตย์ เพราะเป็นผู้คิดมาก โดยมีจิตโดยประการอื่นด้วยการเพิ่มให้ซึ่งผ้า และเครื่องประดับเป็นต้น. หรือพึงรักษาไว้เพราะเป็นผู้มีจิตที่ควรรักษาด้วยอำนาจปกปิดสภาวะแห่งสรีระด้วยดอกไม้ และของหอมเป็นต้น.

ยาสุ สจฺจำ สุทุลฺลภนฺติ ยาสุ สจฺจวจนำ ลทฺธุ น สกฺกา, อิตฺถิโย หิ อคฺคิมฺปิ ปวิสนฺติ, วิสมฺปิ ขาทนฺติ, สตฺถมฺปิ

ด้วยบาทคาถาว่า **ยาสุ สจฺจำ สุทุลฺลภำ** พระเถระแสดงว่า คำสัตย์อันใคร ๆ ไม่อาจได้ในหญิงเหล่าใด, เพราะหญิง

---

[๑] สี. ภาคิโย, อิ. ม. โภคิโย.
[๒] สี. อิ. รกฺขิตา วา, ม. รกฺขิตำ วา.
[๓] สี. สรีรสภาคา วา.
[๔] สี. รกฺขิตพฺพาติ สทา เว รกฺขิตพฺพา.

อาหรนฺติ, อุพฺพนฺธิตฺวาปิ กาลํ กโรนฺติ, น ปน สจฺเจ ฐาตุํ สกฺโกนฺติ. ตสฺมา เอวรูปา อิตฺถิโย วชฺเชตฺวา จิตา มุนโย สุขิตา วตาติ[๑] ทสฺเสติ.

ทั้งหลาย ย่อมเข้ากองไฟบ้าง ดื่มยาพิษบ้าง นำศาสตรา (ฆ่าตัวตาย) บ้าง ย่อมกระทำวุ่นวายอยู่ตลอดกาล แต่ไม่อาจดำรงอยู่ในความสัตย์ได้. เพราะฉะนั้น มุนีทั้งหลาย เว้นหญิงเห็นปานนี้เสีย ดำรงอยู่แล้ว จึงมีความสุขแท้จริง.

๑๓๘. อิทานิ ยสฺส อปฺปหีนตฺตา เอวรูปาสุ อิตฺถีสุปิ พชฺฌนฺติ, ตสฺส กามสฺส อตฺตโน สุปฺปหีนตํ อจฺจนฺตนิฏฺฐิตตญฺจ ทสฺเสนฺโต ทุติยํ คาถมาห. **วธํ จริมฺห เต กามาติ** อมฺโภ กาม ตว วธํ อจฺจนฺตสมุจฺเฉทํ อริยมคฺเคน จริมฺห, "วธํ จริมฺหเส"ติปิ ปาโฐ, วธาย ปหานาย มคฺคพฺรหฺมจริยํ อจริมฺหาติ อตฺโถ.

๑๓๘. มุนีทั้งหลาย ยังผูกพันอยู่แม้ในหญิงทั้งหลายเห็นปานนี้ เพราะยังละกามใดไม่ได้ บัดนี้พระเถระเมื่อจะแสดงถึงความที่กามนั้น อันตนละได้เด็ดขาดแล้ว และกิจอันตนให้เสร็จแล้ว ล่วงส่วนจึงกล่าวคาถาที่ ๒ ต่อไป. บาทคาถาว่า **วธํ จริมฺห เต กาม** ความว่า แน่ะกาม เราฆ่าเจ้าแล้ว คือถอนเจ้าได้เด็ดขาด ด้วยอริยมรรคแล้ว, ปาฐะว่า "วธํ จริมฺหเส" ดังนี้ก็มี อธิบายว่า เราประพฤติมรรคพรหมจรรย์ก็เพื่อฆ่าคือละเจ้าเสีย.

อนณาทานิ เต มยนฺติ อิทานิ อคฺคมคฺคปตฺติโต[๒] ปฏฺฐาย อิณภาวกราย ปหีนตฺตา กาม เต อนณา มยํ, น ตุยฺหํ อิณํ ธาเรม. อวีตราโค หิ

บาทคาถาว่า **อนณาทานิ เต มยํ** ความว่า เจ้ากาม เราไม่เป็นหนี้เจ้า เพราะการกระทำหนี้ เราละได้แล้ว จำเดิมแต่บรรลุมรรคอันเลิศ เราจะไม่

---

[๑] สี. สุขิตาติ.
[๒] สี. อิ. อคฺคมคฺคุปฺปตฺติโต.

ราคสฺส วเส[๑] วตฺตนโต ตสฺส อิณํ ถือหนี้ของเจ้าไว้. เพราะว่าผู้มีราคะไม่ไป
ธาเรนฺโต วิย โหติ, วีตราโค ปน ตํ ปราศแล้ว ก็เหมือนยังแบกหนี้ของเขา
อติกฺกมิตฺวา ปรเมน จิตฺติสฺสริเยน ไว้อยู่ เพราะยังเป็นไปในอำนาจของราคะ
สมนฺนาคโต. อนณตฺตา เอว[๒] **คจฺฉามทานิ นิพฺพานํ ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจติ** ยสฺมึ นิพฺพาเน คมนเหตุ สพฺพโส โสกเหตูนํ อภาวโต น โสจติ, ตํ อนุปาทิเสสนิพฺพานเมว อิทานิ คจฺฉาม อนุปาปุณามาติ อตฺโถ.

อยู่, แต่ผู้มีราคะไปปราศแล้ว ก้าวล่วงราคะนั้นแล้ว เป็นผู้ประกอบแล้ว ด้วยความมีอิสระในจิตอย่างยิ่ง. ข้อว่า **บัดนี้เราถึงนิพพานซึ่งเป็นที่ที่บุคคลไปแล้วย่อมไม่เศร้าโศก** ความว่า บุคคลย่อมไม่เศร้าโศกเพราะไม่มีเหตุแห่งความโศกโดยประการทั้งปวง เพราะเหตุถึงไปในนิพพานใด เพราะเป็นผู้ไม่มีหนี้นั่นเอง เราถึงคือย่อมถึงโดยลำดับซึ่งอนุปาทิเสสนิพพานนั้นนั่นเทียวในบัดนี้.

โคตมตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา. พรรณนาคาถาของพระโคตมเถระ จบ.

---

[๑] สี. อิ. วสํ.
[๒] สี. อนิมิตฺตา เอว.

๑๐. วสภตฺเถรคาถาวณฺณนา

ปุพฺเพ หนติ อตฺตานนฺติ อายสฺมโต วสภตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต พุทฺธสุญฺเญ โลเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต พฺราหฺมณานำ วิชฺชาสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ คนฺตฺวา เนกฺขมฺมชฺฌาสยตาย ฆราวาสำ ปหาย ตาปสปพฺพชฺชำ ปพฺพชิตฺวา จุทฺทสสหสฺส-ตาปสปริวาโร หิมวนฺตสฺส อวิทูเร สมคฺเค นาม[๑] ปพฺพเต อสฺสมำ กาเรตฺวา วสนฺโต ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา ตาปสานำ โอวาทานุสาสนิโย เทนฺโต[๒] เอกทิวสำ เอวำ จินฺเตสิ "อหำ โข ทานิ อิเมหิ ตาปเสหิ สกฺกโต ครุกโต ปูชิโต วิหรามิ, มยา ปน ปุเรตพฺโพ น อุปลพฺภติ, ทุกฺโข โข ปนายำ โลเก[๓] ยทิทำ อครุวาโส"ติ.

๑๐. พรรณนาคาถาของพระวสภเถระ

คาถาของท่านพระวสภเถระมีคำว่า **ปุพฺเพ หนติ อตฺตานำ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้นๆ เมื่อโลกว่างจากพระพุทธเจ้า บังเกิดในสกุลพราหมณ์ เจริญวัยแล้ว เรียนวิชาศิลปะของพราหมณ์สำเร็จแล้ว เพราะมีอัธยาศัยในเนกขัมมะ จึงละฆราวาส ออกบวชเป็นดาบส มีดาบสเป็นบริวารถึง ๑๔,๐๐๐ สร้างอาศรมอยู่บนภูเขาชื่อสมัคคะ ไม่ห่างจากหิมวันตประเทศ ทำฌานและอภิญญาให้เกิดขึ้นแล้ว ให้โอวาทและอนุศาสน์แก่ดาบสทั้งหลายอยู่ วันหนึ่งจึงคิดว่า "บัดนี้เราเป็นผู้อันดาบสเหล่านี้สักการะนอบน้อมบูชาอยู่ แต่เราก็ควรบูชา แต่ไม่ได้(บูชา) ก็นี้เป็นความทุกข์ในโลกอย่างหนึ่ง คือการอยู่โดยไม่มีที่เคารพ" (อครุวาโส).

---

[๑] สี. สมคฺค นาม.
[๒] อิ. นิโยเชนฺโต, ก. สาสนิโย เทนฺโต.
[๓] อิ. โลโก.

เอวํ ปน จินฺเตตฺวา ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิการตาย ปุริมพุทฺธานํ เจติเย อตฺตนา กตํ ปูชาสกฺการํ อนุสฺสริตฺวา "ยนฺนูนาหํ ปุริมพุทฺเธ อุทฺทิสฺส ปุลินเจติยํ กตฺวา ปูชํ กเรยฺยนฺ"ติ หฏฺฐตุฏฺโฐ อิทฺธิยา ปุลินถูปํ สุวณฺณมยํ มาเปตฺวา สุวณฺณมยาทีหิ ติสหสฺสมตฺเตหิ[๑] ปุปฺเผหิ เทวสิกํ ปูชํ กโรนฺโต ยาวตายุกํ ปุญฺญานิ กตฺวา อปริหีนชฺฌาโน กาลํ กตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺโต.

ก็ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว เพราะตนได้เคยสร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย จึงระลึกถึงการบูชาสักการะที่ตนกระทำไว้ในเจดีย์ของพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ร่าเริงยินดีว่า "ไฉนหนอ เราจะสร้างปุลินเจดีย์อุทิศเฉพาะพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลายแล้วกระทำการบูชา" จึงนิรมิตปุลินสถูปทองขึ้นด้วยฤทธิ์ เอาดอกไม้ทองเป็นต้นประมาณ ๓,๐๐๐ ดอก บูชาทุก ๆ วัน กระทำบุญจนตราบเท่าอายุไม่เสื่อมจากฌาน แล้วกระทำกาละบังเกิดในพรหมโลกแล้ว.

ตตฺถปิ ยาวตายุกํ ฐตฺวา ตโต จุโต ตาวตึเส[๒] นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เวสาลิยํ ลิจฺฉวิราชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **วสโภ**ติ ลทฺธนาโม วยปฺปตฺโต ภควโต เวสาลิคมเน พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น

ท่านอยู่ในพรหมโลกนั้น จนตลอดอายุ จุติจากพรหมโลกนั้น บังเกิดในชั้นดาวดึงส์ เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายไป ๆ มา ๆ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ บังเกิดในราชตระกูลกษัตริย์ลิจฉวี ณ กรุงเวสาลี ได้นามว่า **วสภะ** เจริญวัยแล้ว เห็นพุทธานุภาพ เมื่อเสด็จไปยังกรุงเวสาลี ได้ศรัทธาจึงออกบวช เริ่มตั้งวิปัสสนา

---

[๑] อิ. ม. ตีสสหสฺสมตฺเตหิ.
[๒] อิ. ตาวตีเสสุ.

จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ ไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัต. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

อปทาเน[๑] :

"หิมวนฺตสฺสาวิทูเร
ยมโก[๒] นาม ปพฺพโต
อสฺสโม สุกโต มยฺหํ
ปณฺณสาลา สุมาปิตา.

"ในที่ไม่ไกลภูเขาหิมวันต์ มีภูเขาลูกหนึ่งชื่อยมกะ เราได้ทำอาศรมสร้างบรรณศาลาไว้ที่ภูเขานั้น.

นารโท นาม นาเมน
ชฏิโล อุคฺคตาปโน
จตุทฺทสสหสฺสานิ
สิสฺสา ปริจรนฺติ มํ.

เราเป็นชฎิลผู้มีตบะสูง มีชื่อว่านารทะ ศิษย์ ๔ หมื่นบำรุงเรา.

ปฏิสลฺลีนโก สนฺโต
เอวํ จินฺเตสหํ ตทา
มหาชนา มํ ปูเชนฺติ[๓]
นาหํ ปูเชมิ กิญฺจนํ.[๔]

ครั้งนั้น เราเป็นผู้หลีกออกเร้นอยู่ คิดอย่างนี้ว่ามหาชนบูชาเรา เราไม่บูชาอะไร ๆ เลย.

น เม โอวาทโก อตฺถิ
วตฺตา โกจิ น วิชฺชติ
อนาจริยุปชฺฌาโย
วเน วาสํ อุเปมหํ.

ผู้ที่จะกล่าวสั่งสอนเราก็ไม่มี ใคร ๆ ที่จะตักเตือนเราก็ไม่มี เราไม่มีอาจารย์และอุปัชฌาย์ อยู่ในป่า.

---

๑ ขุ. อ. ๓๓/๑๓๒.
๒ ฉ. สมคฺโค.
๓ ฉ. สพฺโพ ชโน มํ ปูเชติ, สี. สพฺโพ ชโน มํ ปูชยติ.
๔ สี. กิจฺจนฺ.

อุปาสมาโน ยมกำ[๑]
ครุจิตฺตำ อุปฏฺฐเห[๒]
โส เม อาจริโย นตฺถิ
วนวาโส นิรตฺถโก.

ศิษย์ผู้ภักดี พึงบำรุงใจครูทั้งคู่ได้ อาจารย์เช่นนั้นของเราไม่มี การอยู่ในป่าจึงไม่มีประโยชน์.

อายาคำ เม คเวสิยำ[๓]
ครุ ภาวนิยำ ตถา
สาสสฺสโย[๔] วสิสฺสามิ
น โกจิ ครหิสฺสติ.

สิ่งที่ควรบูชา เราควรแสวงหา สิ่งที่ควรเคารพก็ควรแสวงหาเหมือนกัน เราจักชื่อว่าเป็นผู้ที่มีที่พึ่งพำนักอยู่ ใคร ๆ จักไม่ติเราได้.

อุตฺตานกูลา นทิกา
สุปติตฺถา มโนรมา
สสทธปฺปินากิณฺณา[๕]
อวิทูเร มมสฺสมำ.

ในที่ไม่ไกลจากอาศรมของเรา มีแม่น้ำซึ่งมีชายหาดมีท่าน้ำราบเรียบน่ารื่นรมย์ใจ เกลื่อนไปด้วยทรายที่ขาวสะอาด.

นที อมริกำ นาม[๖]
อุปคนฺตฺวานหำ ตทา
สงฺกฑฺฒิตฺวาน[๗] ปุลินำ
อกำ ปุลินเจติยำ.

ครั้งนั้น เราได้ไปยังแม่น้ำชื่ออมริกา ตะล่อมเอาทรายมาก่อเป็นเจดีย์-ทราย.

---

๑ ฉ. ยมหำ.
๒ สี. อุปฏฺฐเป.
๓ ฉ. คเวสิสฺสำ.
๔ ฉ. สาวสฺสโย.
๕ ฉ. สำสุทฺธปุลินากิณฺณา.
๖ สี. อปทิกำ นาม.
๗ ฉ. สำวฑฺฒยิตฺวา.

เย เต อเหสุ๋ สมฺพุทฺธา
ภวนฺตกรณา มุนี
เตสๆ เอตาทิโส ถูโป
ตๆ นิมิตฺตๆ กโรมหๆ.

พระสถูปของพระสัมพุทธเจ้า ผู้ทำที่สุด ภพเป็นมุนี ที่ได้มีแล้ว เป็นเช่นนี้ เราได้ทำสถูปนั้นให้เป็นนิมิต.

กริตฺวา ปุฬิเน[๑] ถูปๆ
โสวณฺณๆ มาปยึ อหๆ
โสณฺณกิงฺกณิปุปฺผานิ
สหสฺเส ตีณิ ปูชยึ.

เราก่อพระสถูปที่หาดทราย แล้วปิดทอง แล้วเอาดอกกระดึงทอง ๓,๐๐๐ ดอก มาบูชา.

สายปาตๆ นมสฺสามิ
ปีติชาโต[๒] กตญฺชลี
สมฺมุขา วิย สมฺพุทฺธๆ
วนฺทึ ปุลินเจติยๆ.

เราเป็นผู้มีความอิ่มใจ ประนมกรอัญชลีนมัสการทั้งเวลาเย็น เวลาเช้า ไหว้พระเจดีย์ทราย เหมือนถวายบังคมพระสัมพุทธเจ้า ในที่เฉพาะพระพักตร์ ฉะนั้น.

ยทา กิเลสา ชายนฺติ
วิตกฺกา เคหนิสฺสิตา
สรามิ สุกตๆ ถูปๆ
ปจฺจเวกฺขามิ ตาวเท.

ในเวลาที่กิเลส และความตรึกเกี่ยวด้วยกามเกิดขึ้น เราย่อมนึกถึง เพ่งดูพระสถูปที่ได้ทำไว้.

อุปนิสฺสาย วิหรึ[๓]
สตฺถาหๆ วินายกๆ

เราอาศัยพระสัมพุทธเจ้า ผู้นำสัตว์ออกจากที่กันดาร ผู้นำชั้นพิเศษ

---

๑ ฉ. ปุลินๆ.
๒ ฉ. เวทชาโต.
๓ ฉ. วิหรๆ.

กิเลเส สำวเรยฺยาสิ[๑]
น ยุตฺตำ ตว มาริส.

ตักเตือนตนว่า ท่านควรระวังกิเลส ไว้ แน่ะท่านผู้นิรทุกข์ การยังกิเลส ให้เกิดขึ้นไม่สมควรแก่ท่าน.

สห อาวชฺชิเต ถูเป
คารวำ โหติ เม ตทา
กุวิตกฺเก วิโนเทสึ
นาโค ตุตฺตภฏฺฐิโต[๒] ยถา.

ครั้งนั้น เราคำนึงถึงพระสถูป ย่อม เกิดความเคารพขึ้นพร้อมกัน เรา บรรเทาวิตก ที่น่าเกลียดเสียได้ เปรียบเหมือนช้างตัวประเสริฐ ถูก เครื่องแทงหูเบียดเบียน ฉะนั้น.

เอวำ วิหรมานำ มำ
มจฺจุราชาภิมทฺทถ
ตตฺถ กาลงฺกโต สนฺโต
พฺรหฺมโลกำ อคจฺฉหำ.

เราประพฤติอยู่เช่นนี้ ได้ถูกพญา-มัจจุราชย่ำยี เราทำกาลกิริยา ณ ที่นั้น ได้ไปยังพรหมโลก.

ยาวตายุำ วสิตฺวาน
ติทิเว[๓] อุปปชฺชหำ
อสีติกฺขตฺตุำ เทวินฺโท
เทวรชฺชมการยึ.

เราอยู่ในพรหมโลกนั้นตราบเท่าหมด อายุ แล้วมาบังเกิดในไตรทิพย์ ได้เป็นจอมเทวดา เสวยราชสมบัติ ในเทวโลก ๘๐ ครั้ง.

สตานำ ตีณิกฺขตฺตุญฺจ
จกฺกวตฺตี อโหสหำ
ปเทสรชฺชำ วิปุลำ
คณนาโต อสงฺขยำ.[๔]

ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๐๐ ครั้ง และได้เป็นพระเจ้าประเทศราช อัน ไพบูลย์โดยคณนานับมิได้.

---

[๑] ฉ. สำวเสยฺยาสิ.
[๒] โป. ตุณฺณภฏฺฐิโต.
[๓] อิ. ติทเส.
[๔] ฉ. อสงฺขิยำ.

เตสํ กึกณิปุปฺผานิ[๑]
วิปากํ อนุโภมหํ
พาวีสติสหสฺสานิ[๒]
ปริวาเรนฺติ มํ ภเว.

เราได้เสวยผลของดอกกระดึงทอง เหล่านั้น ดอกกระดึงทอง ๒๒,๐๐๐ ดอก แวดล้อมเราทุกภพ.

ถูปสฺส ปริจิณฺณตฺตา
รโชชลฺลํ น ลิมฺปติ
คตฺเต เสทา น มุญฺจนฺติ
สปฺปภาโส[๓] ภวามหํ.

เพราะเราเป็นผู้บำเรอพระสถูป ฝุ่นละอองย่อมไม่ติดที่ตัวเรา เหงื่อไม่ไหล เรามีรัศมีซ่านออกจากตัว.

อโห เม สุกโต ถูโป
สุทิฏฺฐามริกา นที[๔]
ถูปึ กตฺวาน ปุลินํ
ปตฺโตมฺหิ อจลํ ปทํ.

โอพระสถูป เราได้สร้างไว้ดีแล้ว แม่น้ำอมริกาเราได้เห็นดีแล้ว เราได้บรรลุบทอันไม่หวั่นไหว ก็เพราะได้ก่อพระสถูปทราย.

กุสลํ กตฺตุกาเมน
ชนฺตุนา สารคาหินา[๕]
นตฺถิ เขตฺตํ อเขตฺตํ วา
ปฏิปตฺตีว สารกา.[๖]

อันสัตว์ ผู้ปรารถนาจะกระทำกุศล ควรเป็นผู้ยึดเอาสิ่งที่เป็นสาระไม่ใช่เป็นด้วยเขตหรือไม่ใช่เขต ความปฏิบัตินั่นเองเป็นสาระ.

---

[๑] ฉ. โสณฺณกิงฺกณิปุปฺผานิ.
[๒] ฉ. ธาตีสตสหสฺสานิ.
[๓] ฉ. สุปฺปภาโส.
[๔] สี. ปริชานที.
[๕] โป. อิ. ปารคามินา.
[๖] ฉ. สาธกา.

ยถาปิ พลวา โปโส
อณฺณวํ ตริตุสฺสโห[๑]
ปริตฺตํ กฏฺฐมาทาย
ปกฺขนฺเทยฺย มหาสรํ.

บุรุษ ผู้มีกำลังมีความอุตสาหะที่จะข้ามทะเลหลวง พึงถือเอาท่อนไม้เล็กวิ่งไปสู่ทะเลหลวง.

อิมาหํ กิฏฺฐํ[๒] นิสฺสาย
ตริสฺสามิ มโหทธึ
อุสฺสาเหน วีริเยน
ตเรยฺย อุทธึ นโร.

ด้วยคิดว่า เราอาศัยไม้นี้จักข้ามทะเลหลวงไปได้ นรชนพึงข้ามทะเลหลวง ไปด้วยความเพียรอุตสาหะ แม้ฉันใด.

ตเถว เม กตํ กมฺมํ
ปริตฺตํ โถกกญฺจ ยं[๓]
ตํ[๔] กมฺมํ อุปนิสฺสาย
สํสารํ สมติกฺกมึ.

เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน อาศัยกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ได้ทำไว้แล้ว จึงข้ามพ้นสงสารไปได้.

ปจฺฉิเม ภเว สมฺปตฺเต
สุกฺกมูเลน โจทิโต
สาวตฺถิยํ ปุเร[๕] ชาโต
มหาสาเล สุอทฺธเก.

เมื่อถึงภพสุดท้าย เราอันกุศลมูลตักเตือนแล้ว เกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาลอันมั่งคั่ง ในพระนครสาวัตถี.

สทฺธา[๖] มาตาปิตา มยฺหํ
พุทฺธสฺส สรณํ คตา

มารดาบิดาของเราเป็นคนมีศรัทธา นับถือพระพุทธเจ้า ท่านทั้งสองนี้

---

๑ ฉ. ตริตุสฺสเห.
๒ ฉ. กฏฺฐํ.
๓ โป. สี. โถกกญฺจตํ.
๔ อิ. กตํ.
๕ สี. กุเล.
๖ สี. สพฺเพ.

อุโภ ทิฏฺฐสุตา[๑] เอเต　　เป็นผู้เห็นธรรม ฟังธรรม ประพฤติ
อนุวตฺตนฺติ สาสนํ.　　ตามคำสอน.

โพธิปปฺปฏิกํ [๒] คยฺห　　ท่านทั้งสองถือเอาผ้าลาดสีขาว มี
โสณฺณถูปึ อการยุ๋ำ　　เนื้ออ่อนมาก ที่ต้นโพธิ์มาทำพระ
สายํ ปาตำ นมสฺสนฺติ　　สถูปทอง นมัสการในที่เฉพาะ
สกฺยปุตฺตสฺส สมฺมุขา.　　พระพักตร์แห่งพระศากยบุตร ทุก
เย็นเช้า.

อุโปสถมฺหิ ทิวเส　　ในวันอุโบสถท่านทั้งสอง นำเอา
โสณฺณถูปึ วินีหรุ๋ำ　　พระสถูปทองออก กล่าวสรรเสริญ
พุทฺธสฺส วณฺณำ กิตฺเตนฺตา　　คุณพระพุทธเจ้า ยับยั้งอยู่ตลอด
ติยามำ วีตินามยุ๋ำ.　　๓ ยาม.

สมา[๓] ทิสฺวานหำ ถูปึ　　เราได้เห็นพระสถูปเสมอ จึงระลึก
สรึ ปุลินเจติยำ　　ถึงเจดีย์ทรายขึ้นได้ นั่งบนอาสนะ
เอกาสเน นิสีทิตฺวา　　อันเดียว ได้บรรลุอรหัตแล้ว.
อรหตฺตมปาปุณึ.

คเวสมาโน ตำ ธีรำ[๔]　　เราแสวงหานักปราชญ์ ได้เห็นพระ
ธมฺมเสนาปติทฺทสำ　　ธรรมเสนาบดีนั้น จึงออกจากเรือน
อคารา นิกฺขมิตฺวาน　　บวชในสำนักของท่าน.
ปพฺพชึ ตสฺส สนฺติเก.

---

๑ ฉ. ทิฏฺฐปทา.
๒ ฉ. โพธิปปฏิกำ.
๓ ฉ. สห.
๔ ฉ. วีรำ.

มจร.ไม่อนุญาตให้จำหน่าย

ชาติยา สตฺตวสฺเสน
อรหตฺตมปาปุณึ
อุปสมฺปาทยี พุทฺโธ
คุณมญฺญาย จกฺขุมา.

เรามีพรรษา ๗ โดยชาติได้บรรลุพระอรหัต พระพุทธเจ้าผู้มีจักษุทรงทราบคุณได้ให้เราอุปสมบทแล้ว.

ทารเกเนว สนฺเตน
กิริยํ นิฏฺฐิตํ มยา[๑]
กตํ เม กรณียชฺช
สกฺยปุตฺตสฺส สาสเน.

เราได้ยังกิจให้สำเร็จแล้ว ทั้งที่เป็นทารกอยู่นั่นเทียว กิจที่ควรกระทำในพระศาสนาเราได้ทำเสร็จแล้ว.

สพฺพเวรภยาตีโต
สพฺพสงฺคาติโค อิสิ
สาวโก เต มหาวีร
โสณฺณถูปสฺสิทํ ผลํ.

เรา เป็นผู้ล่วงภัยเวรทั้งปวงแล้ว ก้าวล่วงเครื่องข้องทั้งปวงแล้ว เป็นฤาษีผู้สาวก ข้าแต่พระมหาวีระนี้เป็นผลแห่งพระสถูปทอง ของพระองค์.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา ทายกานุคฺคหํ กโรนฺโต เตหิ อุปนีเต ปจฺจเย น ปฏิกฺขิปติ, ยถาลทฺเธเยว ปริภุญฺชติ. ตํ ปุถุชฺชนา "อยํ กายทฬฺหิพหุโล อรกฺขิตจิตฺโต"ติ มญฺญมานา อวมญฺญนฺติ. เถโร ตํ อคเณนฺโตว วิหรติ. ตสฺส ปน

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อกระทำการอนุเคราะห์แก่ทายก เมื่อเขานำปัจจัยเข้ามาถวายจึงไม่ปฏิเสธ ย่อมบริโภคตามที่ตนได้แล้วเท่านั้น. ภิกษุผู้เป็นปุถุชนจึงสำคัญท่าน ดูหมิ่นท่านว่า "ภิกษุนี้เป็นผู้มากด้วยการบำรุงบำเรอ

---

[๑] สี. กิริยา นิฏฺฐิตา มยา.

อวิทูเร อญฺญตโร กุหกภิกฺขุ ปาปิจฺโฉ วิยสมาโน อปฺปิจฺโฉ วิย สนฺตุฏฺโฐ วิย อตฺตานํ ทสฺเสนฺโต โลกํ วญฺเจนฺโต วิหรติ.

ร่างกาย ไม่รักษาจิต" ดังนี้. พระเถระไม่คำนึงถึงข้อนั้นเลยอยู่. แต่ในที่ไม่ไกล ท่านมีภิกษุโกหกรูปหนึ่ง มีความปรารถนาลามก ไม่สันโดษ แสดงตนเหมือนมีความปรารถนาน้อย เหมือนมีความ สันโดษลวงโลกอยู่.

มหาชโน ตํ อรหนฺตํ วิย สมฺภาเวติ. อถสฺส สกฺโก เทวานมินฺโท ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา "ภนฺเต กึ นาม กุหโก กโรตี"ติ ปุจฺฉิ. เถโร ปาปิจฺฉํ ครหนฺโต :

มหาชนย่อมยกย่องภิกษุนั้นว่า เหมือนพระอรหันต์. ครั้งนั้นท้าวสักกะจอมเทพทราบประวัตินั้น จึงเข้าไปหาพระเถระถามว่า "ท่านเจ้าข้า คนโกหกย่อมกระทำกรรมชื่ออะไร". พระเถระเมื่อจะติเตียนผู้ปรารถนาลามก จึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :

๑๓๙. "ปุพฺเพ หนติ อตฺตานํ
ปจฺฉา หนติ โส ปเร
สุหตํ หนฺติ อตฺตานํ
วีตึเสเนว ปกฺขิมา.

๑๓๙. "บุคคลผู้ลวงโลก ย่อมฆ่าตนก่อน ภายหลังจึงฆ่าผู้อื่น บุคคลผู้ลวงโลกนั้น ย่อมฆ่าตนได้ง่ายดาย เหมือนนายพรานนกที่หาอุบายฆ่านก และทำตนให้ได้รับความทุกข์ ในอบายภูมิฉะนั้น.

๑๔๐. น พฺราหฺมโณ พหิวณฺโณ
อนฺโตวณฺโณ หิ พฺราหฺมโณ

๑๔๐. บุคคลผู้ลวงโลกนั้นไม่ใช่พราหมณ์ เพียงแต่มีเพศเหมือนพราหมณ์ใน

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๐.

ยสฺมึ ปาปานิ กมฺมานิ
ส เว กโฏฺห สุชมฺปตี"ติ[๑]

คาถาทฺวยมาห.

ภายนอกเท่านั้น เพราะพราหมณ์มีเพศอยู่ภายใน บาปกรรมทั้งหลายมีในบุคคลใด บุคคลนั้นเป็นคนดำ ดูกรท้าวสุชัมบดี ขอจงทรงทราบอย่างนี้".

ตตฺถ **ปุพฺเพ หนติ อตฺตานนฺ**ติ กุหกปุคฺคโล อตฺตโน กุหกวุตฺติยา โลกํ วญฺเจนฺโต ปาปิจฺฉตาทีหิ ปาปธมฺเมหิ[๑] ปฐมเมว อตฺตานํ หนติ, อตฺตโน กุสลโกฏฺฐาสํ วินาเสติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **ปุพฺเพ หนติ อตฺตานํ** ความว่า คนโกหกย่อมลวงโลกด้วยความประพฤติโกหกของตน ย่อมฆ่าตนเองก่อนทีเดียวด้วยบาปกรรม มีความปรารถนาลามกเป็นต้น, ย่อมทำส่วนกุศลของตนให้พินาศไป.

ปจฺฉา หนติ โส ปเรติ โส กุหโก ปฐมํ ตาว วุตฺตนเยน อตฺตานํ หนฺตฺวา ปจฺฉา ปเร เยหิ "อยํ ภิกฺขุ เปสโล อริโย"ติ วา สมฺภาเวนฺเตหิ การา กตา, เต หนติ เตสํ การานิ อตฺตนิ กตานิ อมหปฺผลานิ กตฺวา ปจฺจยวินาสเนน วินาเสติ.

บาทคาถาว่า **ปจฺฉา หนติ โส ปเร** ความว่า คนลวงโลกนั้นฆ่าตนเองก่อนตามนัยที่กล่าวทีแรก ภายหลังจึงฆ่าคนอื่น สักการะที่บุคคลเหล่าใดยกย่องชมเชยว่า "ภิกษุนี้มีศีลน่ารักเป็นอริยะ" ย่อมฆ่าบุคคลเหล่านั้น กระทำสักการะที่คนเหล่านั้นกระทำในตน ให้มีผลไม่มากแล้วให้วินาศไป เพราะทำปัจจัยให้พินาศ.

สติปิ กุหกสฺส อุภยหนเน อตฺตหนเน ปน อยํ วิเสโสติ ทสฺเสนฺโต อาห

พระเถระเมื่อจะแสดงว่าแม้เมื่อคนลวงโลกฆ่าส่วนทั้งสองมีอยู่ ความต่างกันในการ

---

[๑] โป. อิ. ปาปีจฺฉตาปาปธมฺเมหิ.

สุหตำ หนฺติ อตฺตานนฺติ. โส กุหโก อตฺตานำ หนนฺโต สุหตำ กตฺวา หนฺติ วินาเสติ, ยถา กึ? **วีตำเสเนว ปกฺขิมาติ, วีตำโสติ** ทีปกสกุโณ, เตน.[๑]

ฆ่าตนนี้ก็มีอยู่ จึงกล่าวว่า **สุหตำ หนฺติ อตฺตานำ** (ผู้ลวงโลกนั้นย่อมฆ่าตนได้ง่าย). คนลวงโลกนั้น เมื่อฆ่าตนย่อมฆ่าได้ง่าย คือให้พินาศไป ถามว่า เหมือนอย่างไร? ตอบว่า **เหมือนนายพรานนกหาอุบายฆ่านก** ฉะนั้น. บทว่า **วีตำโส** ได้แก่ นกต่อ, ด้วยนกต่อนั้น.

ปกฺขิมาติ สากุณิโก. ยถา เตน วีตำสสกุเณน อญฺเญ สกุเณ วญฺเจตฺวา หนนฺโต อตฺตานำ อิธ โลเกปิ หนติ วิญฺญุครหสาวชฺชสภาวาทินา[๒], สมฺปรายำ ปน ทุคฺคติปริกฺกิเลเสน หนติเยว, น ปน เต สกุเณ ปจฺฉา หนฺตุ[๓] สกฺโกติ, เอวำ กุหโกปิ โกทญฺเญน โลกำ วญฺเจตฺวา อิธ โลเกปิ อตฺตานำ หนติ วิปฺปฏิสารวิญฺญุครหาทีหิ, ปรโลเกปิ ทุคฺคติปริกฺกิเลเสหิ, น ปน เต[๔] ปจฺจยทายเก อปายทุกฺขำ ปาเปติ.

บทว่า **ปกฺขิมา** ได้แก่พรานนก. พรานนกลวงนกเหล่าอื่น ด้วยนกต่อแล้วฆ่าเสีย ชื่อว่าฆ่าตน, ในโลกนี้บ้างด้วยกรรมมีสภาวะอันผู้รู้ติเตียน และเป็นไปกับด้วยโทษ, แต่ถูกกิเลสรอบด้าน คือทุคติ ฆ่าในสัมปรายภพที่เดียว แต่ไม่อาจฆ่านกเหล่านั้นในภายหลังฉันใด แม้คนลวงโลก ลวงโลกด้วยความโกหก ชื่อว่าฆ่าตนแม้ในโลกนี้ด้วยกรรมมีอันเดือดร้อนในภายหลัง และถูกผู้รู้ติเตียนเป็นต้น แม้ในโลกหน้า ก็ถูกความเศร้าหมองโดยรอบเพราะทุคติเบียดเบียนด้วย แต่ไม่อาจยังทายกผู้ให้ปัจจัยเหล่านั้น ถึงอบายทุกข์ได้.

---

[๑] สี. วีตำโสติ ปกฺขิ, สกุโณ, เตน.
[๒] ม. ...สารชฺช.
[๓] ม. ปจฺจหนฺตุ.
[๔] สี. ปริกิเลเสหิ ปน เต.

อปิจ กุหโต ทุกฺขิณาย อมหปฺผลภาวกรเณเนว ทายกำ หนตีติ วุตฺโต, น นิปฺผลภาวกรเณน.[๑] วุตฺตำ เหตำ ภควตา "ทุสฺสีลสฺส มนุสฺสภูตสฺส ทานำ ทตฺวา สหสฺสคุณา ทกฺขิณา ปาฏิกงฺขิตพฺพา"ติ.[๒] เตนาห "**สุหตำ หนฺติ อตฺตานนฺ**"ติ.

อีกประการหนึ่ง คนลวงโลก ท่านกล่าวว่า ฆ่าทายกเพราะกระทำทักษิณามิให้มีผลมากนั่นเอง มิใช่ด้วยการกระทำมิให้มีผลเลย. สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "ให้ทานแก่มนุษย์ผู้ทุศีล พึงหวังทักษิณาได้ ๑,๐๐๐ เท่า" เพราะเหตุนั้น พระเถระจึงกล่าวว่า "**สุหตำ หนฺติ อตฺตานำ**" ดังนี้.

เอวำ พาหิรปริมชฺชนมตฺเต จิตา ปุคฺคลา สุทฺธา นาม น โหนฺติ, อพฺภนฺตรสุทฺธิยา เอว ปน สุทฺธา โหนฺตีติ ทสฺเสนฺโต "**น พฺราหฺมโณ**"ติ ทุติยำ คาถมาห. ตสฺสตฺโถ : อิริยาปถสณฺฐปนาทิพหิสมฺปตฺติมตฺเตน พฺราหฺมโณ น โหติ, สมฺปตฺติอตฺโถ หิ อิธ **วณฺณ**-สทฺโท. อพฺภนฺตเร ปน สีลาทิสมฺปตฺติยา พฺราหฺมโณ โหติ "พาหิตปาโป **พฺราหฺมโณ**"ติ กตฺวา.

บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอาการเพียงขัดสีแต่ภายนอกอย่างนี้ ย่อมไม่ชื่อว่าผู้บริสุทธิ์, แต่ผู้ที่ชื่อว่าบริสุทธิ์ ก็เพราะมีความบริสุทธิ์ ณ ภายในนั่นเอง พระเถระเมื่อจะแสดงดังกล่าวมานี้ จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า **น พฺราหฺมโณ** เป็นต้น. ความของคาถานั้นดังต่อไปนี้ : บุคคลย่อมไม่ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยอาการเพียงมีสมบัติภายนอก เช่นวางอิริยาบถดีงามเป็นต้น เพราะ **วณฺณ**-ศัพท์ในที่นี้มีอรรถว่าสมบัติ. แต่ผู้ที่ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ก็เพราะถึงพร้อมด้วยศีลสมบัติเป็นต้นในภายใน เพราะมีอธิบายว่า "พาหิตปาโป

---

[๑] อิ. ม. การเณเนว.
[๒] ขุ. อ. ๓๔/๔๕๙.

พฺราหฺมโณ" (ชื่อว่าพราหมณ์) **(ผู้มีบาปอันลอยแล้ว** ดังนี้.

ตสฺมา **"ยสฺมึ ปาปานิ** ลามกานิ **กมฺมานิ** สวิชฺชนฺติ, เอกํเสน โส **กโณฺห นิหีนปุคฺคโล"**ติ **สุชมฺปติ** เทวานมินฺท ชานาหิ. ตํ สุตฺวา สกฺโก กุหกภิกฺขุ ตชฺเชตฺวา "ธมฺเม วตฺตาหี"ติ โอวทิตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต.

เพราะเหตุนั้น ข้าแต่จอมเทพ**ผู้สุชัมบดี** ขอพระองค์จงทราบว่า **กรรมอันลามก มีอยู่ในบุคคลใด** บุคคลนั้นชื่อว่า**คนดำ** โดยแท้. ท้าวสักกะสดับคำนั้นแล้ว ขู่ภิกษุลวงโลกแล้วโอวาทว่า "ท่านจงประพฤติธรรม" ดังนี้แล้ว เสด็จกลับไปยังเทวสถานของพระองค์.

วสภตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระวสภเถระ จบ.

ทุกนิปาเต ปฐมวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาปฐมวรรค ทุกนิบาต จบ.

๒. ทุติยวคฺค

๑. มหาจุนฺทตฺเถรคาถา-วณฺณนา

สุสฺสูสาติ อายสฺมโต มหาจุนฺทตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต วิปสฺสิสฺส ภควโต กาเล กุมฺภการกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต กุมฺภการกมฺเมน ชีวนฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส เอกํ มตฺติกาปตฺตํ สฺวาภิสงฺขตํ กตฺวา ภควโต อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท มคธรฏฺเฐ นาลกคาเม รูปสาริยา พฺราหฺมณิยา ปุตฺโต สารีปุตฺตตฺเถรสฺส กนิฏฺฐภาตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **จนฺโท**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต ธมฺมเสนาปตึ อนุปพฺพชิตฺวา ตํ นิสฺสาย วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา ฆเฏนฺโต วายมนฺโต น

๒. ทุติยวรรค

๑. พรรณนาคาถาของพระมหาจุนทเถระ

คาถาของท่านพระมหาจุนทเถระมีคำว่า **สุสฺสูสา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้นๆ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามวิปัสสี บังเกิดในตระกูลช่างหม้อ รู้ความแล้วเลี้ยงชีพอยู่ด้วยการทำหม้อ วันหนึ่งเห็นพระศาสดามีใจเลื่อมใส กระทำบาตรดินใบหนึ่งระบมให้ดียิ่งถวายพระผู้มีพระภาค.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรของนางพราหมณีชื่อรูปสารี เป็นน้องชายของพระสารีบุตรเถระ ในบ้านนาลกคามแขวงมคธรัฐ, ท่านมีนามว่า**จุนทะ**. ท่านเจริญวัยแล้วบวชตามพระธรรมเสนาบดี อาศัยท่านเริ่มตั้งวิปัสสนา เพียรพยาม

จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

"นคเร หํสวติยา
กุมฺภกาโร อโหสหํ
อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ
โอฆติณฺณมนาสวํ.

สุกตํ มตฺติกาปตฺตํ
พุทฺธเสฏฺฐสฺสทาสหํ
ปตฺตํ ทตฺวา ภควโต
อุชุภูตสฺส ตาทิโน.

ภเว นิพฺพตฺตมาโนหํ
โสณฺณถาเล ลภามหํ
รูปิมเย จ โสวณฺเณ
ผฬิเก[๒] จ มณีมเย.

ปาติยา[๓] ปริภุญฺชามิ
ปุญฺญกมฺมสฺสิทं ผลं
ยสสาว ชนานญฺจ[๔]
อคฺคภูโต จ โหมหํ.

อยู่ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ข้าพระองค์ เป็นช่างหม้ออยู่ในนครหังสวดี ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากกิเลสธุลี มีโอฆะอันข้ามได้แล้ว ไม่มีอาสวะ.

ข้าพระองค์ได้ถวายบาตรดินที่ทำดีแล้ว แด่พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด ครั้นถวายบาตรแก่พระผู้มีพระภาคผู้ตรง ผู้คงที่แล้ว.

เมื่อข้าพระองค์เกิดในภพ ย่อมได้ภาชนะทอง และจานที่ทำด้วยเงิน ทำด้วยทอง และทำด้วยแก้วมณี.

ข้าพระองค์บริโภคในถาด นี้เป็นผลแห่งบุญกรรม ข้าพระองค์เป็นผู้เลิศกว่าชนทั้งหลายโดยยศ.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๔๓.
[๒] โป. อิ. ผฏิเก.
[๓] ฉ. ปาติโย.
[๔] ฉ. ยสานญฺจ ธนานญฺจ.

ยถาปิ ภทฺทเก เขตฺเต
วีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ
สมฺมา ธารํ ปวสฺสนฺเต[๑]
ผลํ โตเสติ กสฺสกํ.

พืชถึงแม้จะน้อย แต่หว่านลง
ในนาดี เมื่อฝนยังท่อธารให้ตกลง
ทั่วโดยชอบ และย่อมยังชาวนาให้
ยินดีได้ ฉันใด.

ตเถวิทํ ปตฺตทานํ
พุทฺธเขตฺตมฺหิ โรปิตํ
ปีติธาเร ปวสฺสนฺเต
ผลํ เม[๒] โตสยิสฺสติ.

การถวายบาตรนี้ก็ฉันนั้น ข้าพระ-
องค์ได้หว่านลงในพุทธเขต เมื่อ
ท่อธารคือปีติตกลงอยู่ ผลจักทำ
ข้าพระองค์ให้ยินดี.

ยาวตา เขตฺตา วิชฺชนฺติ
สงฺฆาปิ จ คณาปิ จ
พุทฺธเขตฺตสโม นตฺถิ
สุขโท[๓] สพฺพปาณินํ.

เขตคือหมู่และคณะมีประมาณเท่าใด
ที่จะให้ความสุขแก่สรรพสัตว์เสมอ
ด้วยพุทธเขตไม่มีเลย.

นโม เต ปุริสาชญฺญ
นโม เต ปุริสุตฺตม
เอกปตฺตํ ททิตฺวาน
ปตฺโตมฺหิ อจลํ ปทํ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นบุรุษอาชาไนย
ข้าพระองค์ขอนอบน้อมแด่พระองค์
ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นอุดมบุรุษ ข้า-
พระองค์ ขอนอบน้อมแด่พระองค์
ข้าพระองค์ได้บรรลุบทอันไม่หวั่นไหว
ก็เพราะได้ถวายบาตรใบหนึ่ง.

เอกนวุติโต กปฺเป
ยํ ปตฺตมททึ ตทา

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ ข้าพระองค์
ได้ถวายบาตรใด ในกาลนั้นด้วย

---

[๑] ฉ. ปเวจฺฉนฺเต, สี. สมฺมาธาเร ปวสฺสนฺเต.
[๒] ฉ. มํ.
[๓] อิ. สุขทานตฺถปาณินํ.

ทุคฺคตี นาภิชานามิ
ปตฺตทานสฺสิทำ ผลำ.
กิเลสา ฌาปิตา มยฺหำ
ฯเปฯ กตำ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

การถวายบาตรนั้น ข้าพระองค์ไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายบาตร. ข้าพระองค์ เผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้าข้าพระองค์ได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา อตฺตนา ปฏิลทฺธสมฺปตฺติยา การณภูตำ ครูปนิสฺสยำ วิเวกวาสญฺจ[๑] กิตฺเตนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุอภิญญา ๖ แล้ว เมื่อจะระบุการเข้าอาศัยอยู่ในสำนักครู และการอยู่อย่างวิเวกอันเป็นเหตุแห่งสมบัติที่ตนได้แล้ว ได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :

๑๔๑. "สุสฺสูสา สุตวฑฺฒนี
สุตำ ปญฺญาย วฑฺฒนำ
ปญฺญาย อตฺถำ ชานาติ
ญาโต อตฺโถ สุขาวโห.

๑๔๑. "การฟังดี เป็นเหตุให้ผู้ฟังเจริญการฟัง เป็นเหตุให้เจริญปัญญา บุคคลจะรู้ประโยชน์ ก็เพราะปัญญา ประโยชน์ที่บุคคลรู้แล้วย่อมนำสุขมาให้.

๑๔๒. "เสเวถ ปนฺตานิ[๒] เสนาสนานิ
จเรยฺย สำโยชนวิปฺปโมกฺขำ
สเจ รตึ นาธิคจฺเฉยฺย ตตฺถ
สำเม วเส รกฺขิตตฺโต สตีมา"ติ[๓]

๑๔๒. "ภิกษุควรซ่องเสพเสนาสนะอันสงัด ควรประพฤติธรรมอันเป็นเหตุให้จิตหลุดพ้นจากสังโยชน์ ถ้ายังไม่ได้ประสบความยินดีในเสนาสนะอัน

---

[๑] ม. วิเวกาวาสญฺจ.
[๒] สี. ปนฺถานิ.
[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๐.

คาถาทฺวยํ อภาสิ.

ตตฺถ **สุสฺสูสา**ติ โสตพฺพยุตฺตสฺส สพฺพสุตสฺส โสตุมิจฺฉา, ครุสนฺนิวาโสปิ. ทิฏฺฐธมฺมิกาทิเภทำ หิ อตฺถำ โสตุมิจฺฉนฺเตน[๑] กลฺยาณมิตฺเต อุปสงฺกมิตฺวา วตฺตกรเณน ปยิรุปาสิตฺวา[๒] ยทา เต ปยิรุปาสนาย อาราธิตจิตฺตา กญฺจิ อุปนิสีทิตุกามา โหนฺติ, อถ เน อุปนิสีทิตฺวา อธิคตาย โสตุมิจฺฉาย โอหิตโสเตน โสตพฺพำ โหตีติ ครุสนฺนิวาโสปิ สุสฺสูสาเหตุตาย "สุสฺสูสา"ติ วุจฺจติ. สา ปนายำ สุสฺสูสา สจฺจปฏิจฺจสมุปฺปาทาทิปฏิสำยุตฺตำ สุตำ ตำสมงฺคิโน ปุคฺคลสฺส วฑฺเฒติ พฺรูเหตีติ **สุตวฑฺฒนี** พาหุสจฺจการีติ อตฺโถ.

สงัดและธรรมนั้น ก็ควรเป็นผู้มีสติรักษาตนอยู่ในหมู่สงฆ์".

บทว่า **สุสฺสูสา** ในคาถาที่ ๑ นั้น ได้แก่ ผู้ปรารถนาจะฟังสุตะทั้งปวงอันประกอบด้วยสิ่งที่ควรฟัง, แม้การอยู่ในสำนักครูก็ชื่อว่าสุสสูสา. จริงอยู่ ผู้ปรารถนาจะฟังอรรถอันต่างด้วยประโยชน์มีประโยชน์ในปัจจุบันเป็นต้น เข้าหากัลยาณมิตร เข้าไปใกล้ด้วยการกระทำวัตรปฏิบัติ เมื่อใดเขาเหล่านั้นมีจิตยินดีในการเข้าคบหาเป็นผู้ใคร่เข้านั่งใกล้ เมื่อนั้นพึงเป็นผู้ตั้งใจฟังด้วยความปรารถนาจะฟังในสิ่งที่บุคคลเข้าไปนั่งใกล้แล้วบรรลุ. แม้การอยู่อาศัยในสำนักครู ท่านก็เรียกว่า "สุสสูสา" (ผู้ฟัง) เพราะเป็นเหตุให้ได้สดับฟังด้วย. ก็การสดับฟังนี้นั้นย่อมทำสุตะอันประกอบด้วยสัจจะและปฏิจจสมุปบาทเป็นต้นให้เจริญ คือให้เพิ่มพูนแก่บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยสุตะนั้นฉะนั้น จึงชื่อว่า**สุตวัฑฒนี** (เป็นเหตุให้เจริญด้วยสุตะ) หมายความว่า กระทำให้เป็นพหูสูต.

---

[๑] สี. โสตุมิจฺฉนฺโต.
[๒] สี. ปยิรุปาสนฺติ.

สุตำ ปญฺญาย วฑฺฒนนฺติ ยำ ตำ "สุตธโร สุตสนฺนิจโย"ติ,[๑] "อิเธกจฺจสฺส พหุกำ สุตำ โหติ สุตฺตำ เคยฺยำ เวยฺยากรณนฺ"ติ[๒] จ เอวมาทินา นเยน วุตฺตำ พาหุสจฺจำ, ตำ อกุสลปฺปหานกุสลาธิคมนเหตุภูตำ ปญฺญำ วฑฺเฒตีติ สุตำ ปญฺญาย วฑฺฒนำ.

บาทคาถาว่า **สุตำ ปญฺญาย วฑฺฒนำ** ความว่า พาหุสัจจะที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า "ผู้ทรงสุตะ ผู้สั่งสมสุตะก็ดี" และว่า "บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตตะ เคยยะ ไวยากรณะ ได้สดับแล้วมาก" ดังนี้ก็ดี อันใดนั้น ย่อมทำปัญญาอันเป็นเหตุให้ละอกุศลและบรรลุกุศล เจริญขึ้น ดังนั้น สุตะจึงเป็นเหตุให้ปัญญาเจริญ.

วุตฺตเญฺหตำ ภควตา :

"สุตาวุโธ โข ภิกฺขเว[๓] อริยสาวโก อกุสลำ ปชหติ, กุสลำ ภาเวติ, สาวชฺชำ ปชหติ, อนวชฺชำ ภาเวติ, สุทฺธำ อตฺตานำ ปริหรตี"ติ.[๔]

สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า :

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระอริยสาวกผู้มีสุตะเป็นอาวุธ ย่อมละอกุศล ย่อมยังกุศลให้เจริญ, ย่อมละสิ่งที่มีโทษ ย่อมยังสิ่งที่ไม่มีโทษให้เจริญ ย่อมรักษาตนให้บริสุทธิ์ได้".

ปญฺญาย อตฺถำ ชานาตีติ พหุสฺสุโต สุตมยญาเณ ฐิโต ตำ ปฏิปตฺตึ ปฏิปชฺชนฺโต สุตานุสาเรน อตฺถูปปริกฺขาย ธมฺมนิชฺฌาเนน ภาวนาย จ โลกิย-โลกุตฺตรเภทำ ทิฏฐธมฺมาทิวิภาคำ

บาทคาถาว่า **ปญฺญาย อตฺถำ ชานาติ** ความว่า ผู้เป็นพหูสูต ดำรงอยู่ในสุตมยญาณ ปฏิบัติตามข้อปฏิบัตินั้นอยู่ ย่อมรู้ทัว ย่อมรู้แจ้งอรรถอันต่างด้วยโลกิยะและโลกุตระ อันมีทิฏฐธรรม

---

[๑] ม. มู. ๑๒/๓๙๘, องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๒๙.
[๒] องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๘.
[๓] โป. อิ. สุตฺวา จ โข ภิกฺขเว.
[๔] องฺ. สตฺตก. ๒๓/๑๑๐, ๑๑๑.

ทุกฺขาทิวิภาคญฺจ อตฺถํ ยถาภูตํ ปชานาติ จ ปฏิวิชฺฌติ จ, เตนาห ภควา :

เป็นต้นเป็นวิภาค และมีสัจจะมีทุกข์เป็นต้นเป็นวิภาค ด้วยการเข้าไปเห็นอรรถตามแนวแห่งสุตะ และด้วยภาวนาด้วยการตัดสินธรรม, เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า :

"สุตสฺส (ยถาปริยตฺตสฺส)[๑] อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน โหตี"ติ.[๒]

"ภิกษุรู้อรรถ รู้ธรรมแห่งสุตะ (ตามที่ตนได้เรียนมาแล้ว) ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม" ดังนี้.

"ธตานํ[๓] ธมฺมานํ อตฺถํ อุปปริกฺขติ, อตฺถํ อุปปริกฺขโต ธมฺมา นิชฺฌานํ ขมนฺติ, ธมฺมนิชฺฌานกฺขนฺติยา สติ ฉนฺโท ชายติ, ฉนฺทชาโต อุสฺสหติ, อุสฺสหิตฺวา ตุเลติ, ตุลยิตฺวา ปทหติ, ปหิตตฺโต สมาโน กาเยน เจว ปรมสจฺจํ สจฺฉิกโรติ, ปญฺญาย จ นํ อติวิชฺฌ ปสฺสตี"ติ[๔] จ.

"และว่า ภิกษุย่อมเข้าไปเพ่งอรรถแห่งธรรมที่ตนทรงไว้แล้ว เมื่อเพ่งอรรถ ธรรมย่อมควรแก่อันเพ่ง เมื่อธรรมควรแก่อันเพ่งมีอยู่ ฉันทะย่อมเกิด ผู้มีฉันทะเกิดแล้วย่อมอุตสาหะ, ครั้นอุตสาหะแล้วย่อมชั่งใจ ครั้นชั่งใจแล้ว ย่อมตั้งใจ, ผู้มีใจอันส่งไปแล้ว ย่อมกระทำให้แจ้งสัจจะอย่างยิ่ง ด้วยกายและย่อมรู้แจ้งเห็นธรรมนั้นด้วยปัญญา" ดังนี้.

---

[๑] ( ) นตฺถิ ปาลิยํ.
[๒] องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๘.
[๓] ม. ธาตานํ.
[๔] ม. ม. ๑๓/๖๐๕.

ฌาโต อตฺโถ สุขาวโหติ ยถาวุตฺโต ทิฏฺฐธมฺมิกาทิอตฺโถ เจว ทุกฺขาทิอตฺโถ จ ยาถาวโต[๑] ฌาโต อธิคโต โลกิย-โลกุตฺตรเภทำ สุขำ อาวหติ นิปฺผาเทตีติ อตฺโถ.

บาทคาถาว่า **ฌาโต อตฺโถ สุขาวโห** ความว่า ผู้มีทิฏฐธรรมเป็นต้นเป็นประโยชน์ และผู้มีสัจจะ มีทุกข์เป็นต้นเป็นประโยชน์ ตามที่กล่าวแล้ว อันตนรู้แล้ว บรรลุแล้ว ตามความเป็นจริง ย่อมนำความสุขอันต่างด้วยโลกิยะและโลกุตระมาให้ คือย่อมยังความสุขให้สำเร็จ ดังนี้.

จิตาย[๒] ภาวนาปญฺญาย สุตมตฺเตเนว น สิชฺฌตีติ ตสฺสา ปฏิปชฺชนวิธึ ทสฺเสนฺโต "**เสเวถ ฯเปฯ วิปฺปโมกฺขนฺ**"ติ อาห. ตตฺถ **เสเวถ ปนฺตานิ เสนาสนานี**ติ กายวิเวกมาห. เตน สโยชนปฺปหานสฺส จ วกฺขมานตฺตา วิเวการหสฺเสว วิเวกวาโสติ[๓] สีลสำวราทโย อิธ อวุตฺตสิทฺธา เวทิตพฺพา.

บุคคลย่อมจะไม่สำเร็จ ด้วยเหตุเพียงสุตะอย่างเดียว ด้วยภาวนาปัญญาที่ตั้งอยู่แล้ว ฉะนั้น พระเถระเมื่อจะแสดงวิธีปฏิบัติเพื่อปัญญานั้น จึงกล่าวว่า "**เสเวถ ฯเปฯ วิปฺปโมกฺขำ**". คำว่า **จงเสพเสนาสนะอันสงัด** ในคาถานั้น ท่านกล่าวถึงกายวิเวก. เพราะเหตุนั้น การอยู่อย่างสงัด ก็สำหรับผู้ควรแก่วิเวกเท่านั้น เพราะการละสังโยชน์อันท่านกำลังกล่าวถึงอยู่ ฉะนั้น ศีลสังวรเป็นต้น พึงทราบว่ามีความสำเร็จอันมิได้กล่าวไว้ในที่นี้.

---

[๑] สี. ยถาวโต.
[๒] สี. อิ. ธตาย.
[๓] ม. วิเวกาวาโสติ.

จเรยฺย สโยชนวิปฺปโมกฺขนฺติ ยถา สโยชเนหิ จิตฺตํ วิปฺปมุจฺจติ, ตถา วิปสฺสนาภาวนํ มคฺคภาวนญฺจ จเรยฺย ปฏิปชฺเชยฺยาติ อตฺโถ. **สเจ รตี นาธิคจฺเฉยฺย ตตฺถาติ** เตสุ ปนฺตเสนาสเนสุ ยถาลทฺเธสุ อธิกุสลธมฺเมสุ จ รตึ ปุพฺเพนาปรํ วิเสสสฺส อลาภโต อภิรตึ น ลเภยฺย, **สโม ภิกฺขุสมูเห รกฺขิตตฺโต** กมฺมฏฺฐานปริคณฺหนโต[๑] รกฺขิตจิตฺโต ฉสุ ทฺวาเรสุ สติอารกฺขาย อุปฏฺฐปเนน **สติมา วเสยฺย** วิหเรยฺย, เอวํ วิหรนฺตสฺส จ อปิ นาม สโยชนวิปฺปโมกฺโข ภเวยฺยาติ อธิปฺปาโย.

มหาจุนฺทตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

บาทคาถาว่า **จเรยฺย สโยชนวิปฺปโมกฺขํ** ความว่า จิตจะหลุดพ้นจากสังโยชน์ได้ด้วยประการใด ก็พึงประพฤติ พึงปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาและมรรคภาวนา ด้วยประการนั้น. บาทคาถาว่า **สเจ รตึ นาธิคจฺเฉยฺย ตตฺถ** อธิบายว่า ภิกษุไม่พึงได้ความยินดียิ่ง เพราะไม่ได้ความยินดีคุณวิเศษทั้งเบื้องต้นเบื้องปลายในเสนาสนะอันสงัดนั้น และในธรรมอันเป็นกุศลอันยิ่งตามที่ตนได้แล้ว ก็พึง**เป็นผู้รักษา**ตนไว้ใน**สงฆ์** คือหมู่แห่งภิกษุ (และ) รักษาจิตไว้โดยกำหนดกรรมฐานไว้**มีสติอยู่**, พักอยู่ด้วยการเข้าไปตั้งไว้ด้วยการรักษาด้วยสติในทวารทั้ง ๖ เถิด. และเมื่ออยู่ได้อย่างที่กล่าวมานี้ ก็จะพึงเป็นผู้ล่วงพ้นสังโยชน์ได้บ้าง ดังนี้.

พรรณนาคาถาของพระมหาจุนทเถระ จบ.

---

[๑] สี. อิ. กมฺมฏฺฐานปริพนฺธโต.

๒. โชติทาสตฺเถรคาถา-วณฺณนา

เย โข เตติ อายสฺมโต โชติทาสตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สิขิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ ปิณฺฑาย คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต กาสุมาริกผลํ อทาสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ปาทิยตฺถ-ชนปเท[๑] วิภวสมฺปนฺนสฺส พฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **โชติทาโส**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วิญฺญุตํ ปตฺวา ฆรมาวสนฺโต[๒] เอกทิวสํ มหากสฺสปตฺเถรํ อตฺตโน คาเม ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺโต โภเชตฺวา เถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา อตฺตโน คามสมีเป ปพฺพเต

๒. พรรณนาคาถาของพระโชติทาสเถระ

คาถาของท่านพระโชติทาสเถระมีคำว่า **เย โข เต** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว วันหนึ่งเห็นพระศาสดากำลังเสด็จบิณฑบาตอยู่ มีใจเลื่อมใส จึงถวายผลไม้มะริ่นแด่พระองค์.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ผู้มั่งคั่งด้วยสมบัติ ในปาทิยัตถชนบท. ท่านมีนามว่า **โชติทาส**. ท่านรู้ความแล้วครอบครองเรือนอยู่ วันหนึ่งเห็นท่านพระมหากัสสปเถระกำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในหมู่บ้านของตน มีใจเลื่อมใส นิมนต์ให้ฉันแล้วฟังธรรมในสำนักของท่าน จึง

---

[๑] สี. อิ. ปานิยตฺถชนปเท.
[๒] สี. อิ. ฆราวาสํ วสนฺโต.

มหนฺตํ วิหารํ กาเรตฺวา เถรํ ตตฺถ วาเสตฺวา จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหนฺโต เถรสฺส ธมฺมเทสนาย ปฏิลทฺธสํเวโค ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ให้สร้างวิหารใหญ่ไว้ ณ บรรพตใกล้บ้านของตน นิมนต์ให้พระเถระอยู่ในวิหารนั้น บำรุงด้วยปัจจัย ๔ อยู่ ได้ความสังเวชเพราะพระธรรมเทศนาของพระเถระ จึงออกบวชบำเพ็ญวิปัสสนาไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"กณิการํว โชตนฺตํ
นิสินฺนํ ปพฺพตนฺตเร
อทฺทสํ วิรชํ พุทฺธํ
โลกเชฏฺฐํ นราสภํ.

"เราได้พบพระพุทธเจ้า ผู้ปราศจากกิเลสธุลี เชษฐบุรุษของโลกประเสริฐกว่านรชน โชติช่วงเหมือนต้นกรรณิการ์ ประทับนั่งอยู่ที่ซอกภูเขา.

ปสนฺนจิตฺโต สุมโน
สิเร กตฺวาน อญฺชลึ
กาสุมาริกมาทาย
พุทฺธเสฏฺฐสฺสทาสหํ.

เรามีจิตเลื่อมใส มีใจโสมนัส ประนมกรอัญชลี เหนือเศียรเกล้าแล้วเอาผลไม้มะรื่น ถวายแด่พระ-พุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ ผลํ อททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ผลทานสฺสิทं ผลํ.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ถวายผลไม้ใด ในกาลนั้น ด้วยการถวายผลไม้นั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการถวายผลไม้.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๔๔.

กิเลสา ณาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

ฉฬภิญฺโญ ปน หุตฺวา ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคเหตฺวา วิเสสโต วินยปิฏเก สุกุสลภาวํ ปตฺวา ทสวสฺสิโก ปริสุปฏฺฐาโก จ หุตฺวา พหูหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ ภควนฺตํ วนฺทิตุํ สาวตฺถึ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค อทฺธานปริสฺสมวิโนทนตฺถํ ติตฺถิยานํ อารามํ ปวิสิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน เอกํ ปญฺจตปึ ตปนฺตํ พฺราหฺมณํ ทิสฺวา "กึ พฺราหฺมณ อญฺญสฺมึ ตปนีเย อญฺญํ ตปตี"ติ อาห. ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ กุปิโต "โภ มุณฺฑก กึ อญฺญํ ตปนียนฺ"ติ อาห. เถโร ตสฺส :

ก็ครั้นท่านได้อภิญญา ๖ แล้ว เรียนพระไตรปิฎกถึงความเป็นผู้ฉลาด เป็นอันดีในวินัยปิฎก โดยพิเศษมีพรรษา ๑๐ และอุปัฏฐากบริษัทด้วย จึงไปกรุงสาวัตถี เพื่อถวายบังคมพระผู้มีพระภาคพร้อมกับภิกษุเป็นอันมาก ในระหว่างทางเข้าไปสู่อารามของเดียรถีย์ เพื่อบรรเทาความเหน็ดเหนื่อยในการเดินทาง นั่งอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง เห็นพราหมณ์คนหนึ่งกำลังเผาตบะ ๕ อยู่ จึงพูดว่า "พราหมณ์ เมื่อมีสิ่งอื่นเผาอยู่ ยังเอาสิ่งอื่นมาเผาอีกหรือ". พราหมณ์ฟังคำนั้นแล้วก็โกรธ จึงกล่าวตอบว่า "ท่านสมณะโล้น สิ่งอื่นที่เผาอยู่คืออะไร" พระเถระแสดงธรรมด้วยคาถาแก่พราหมณ์นั้นว่า :

"โกโป[๑] จ อิสฺสา ปรเหฐนา[๒] จ
มาโร จ สารมฺภมโท ปมาโท

"ความโกรธ ความริษยา และการเบียดเบียนผู้อื่น กิเลสมาร สารัมภะ

---

[๑] สี. อิ. โกโธ.
[๒] อิ. ปรวมฺภนา, ก. ปรโมทนา.

ตณฺหา อวิชฺชา ภวสงฺคตี จ
เต ตปฺปนียา น หิ[๑] รูปขนฺโธ"ติ
คาถาย ธมฺมํ เทเสสิ.

และมทะ ความประมาท ตัณหา อวิชชา ความติดข้องอยู่ในภพ สิ่งเหล่านี้แหละเผาอยู่ ไม่ใช่รูปขันธ์ดอก".

ตํ สุตฺวา โส พฺราหฺมโณ ตสฺมึ ติตฺถิยาราเม สพฺเพ อญฺญติตฺถิยา จ เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุ. เถโร เตหิ สทฺธึ สาวตฺถึ คนฺตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา กติปาหํ ตตฺถ วสิตฺวา อตฺตโน ชาติภูมิเยว คโต ทสฺสนตฺถํ อุปคเตสุ ญาตเกสุ นานาลทฺธิเก ยญฺญสุทฺธิเก โอวทนฺโต :

พราหมณ์นั้นกับอัญญเดียรถีย์ทั้งหมดในอารามนั้น ฟังธรรมเทศนานั้นแล้วออกบวชในสำนักของพระเถระ. พระเถระกับภิกษุเหล่านั้นไปถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วพักอยู่ ณ ที่นั้น ๒-๓ วัน จึงกลับไปยังชาติภูมิของตน เมื่อพวกญาติเข้ามาเยี่ยมจึงโอวาทถึงในเรื่องลัทธิต่าง ๆ อันทำให้ยัญบริสุทธิ์กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :

๑๔๓. "เย ([๒]) โข เต เวจมิสฺเสน[๓]
นานตฺเตน[๔] จ กมฺมุนา
มนุสฺเส อุปรุนฺธนฺติ
ผรุสูปกฺกมา ชนา
เตปิ ตตฺเถว กีรนฺติ
น หิ กมฺมํ ปนสฺสติ.

๑๔๓. "ชนเหล่าใดแล พยายามในทางร้ายกาจ ย่อมเบียดเบียนมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยการกระทำอันเจือด้วยความผลุนผลันก็ดี ด้วยการกระทำมีความประสงค์ต่าง ๆ ก็ดี ชนเหล่านั้นกระทำทุกข์ให้แก่ผู้อื่น

---

[๑] อิ. ตปนียา หิ น.
[๒] ก. จสทฺโท ทิสฺสติ.
[๓] ก. เวมมิสฺเสน, สี. เวสมิสฺเสน, อิ. เวขมิสฺเสน.
[๔] ก. นานตฺเถน.

ฉันใด　แม้ผู้อื่นก็ย่อมทำทุกข์ให้แก่ตน　ฉันนั้น.

๑๔๔. ยำ กโรติ นโร กมฺมำ
กลฺยาณำ ยทิ ปาปกำ
ตสฺส ตสฺเสว ทายาโท
ยำ ยำ กมฺมำ ปกุพฺพตี"ติ[๑]
คาถาทฺวยำ อภาสิ.

๑๔๔. นรชนทำกรรมใดไว้ดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลแห่งกรรม ที่ตนทำไว้นั้นโดยแท้".

ตตฺถ **เยติ** อนิยมฺมุทฺเทโส. **เตติ** อนิยมโต เอว ปฏินิทฺเทโส. ปททฺวยสฺสาปิ "ชนา"ติ อิมินา สมฺพนฺโธ. **โขติ** นิปาตมตฺตำ. **เวฐมิสฺเสนาติ** วรตฺต-ขณฺฑาทินา สีสาทีสุ เวฐทาเนน. "เวธมิสฺเสนา"ติปิ[๒] ปาลิ, โส เอวตฺโถ.

บทว่า **เย** ในคาถานั้น เป็นอุเทศโดยอนิยม. บทว่า **เต** เป็นปฏินิเทศโดยไม่นิยมเหมือนกัน. ทั้ง ๒ บทนั้นสัมพันธ์เข้ากับบทว่า "ชนา" นี้. ศัพท์ว่า **โข** เป็นเพียงนิบาต. บทว่า **เวฐมิสฺเสน** ได้แก่ด้วยการให้เครื่องผูกมีศีลเป็นต้น มีความประเสริฐ และเป็นท่อนเป็นต้น. บาลีว่า "เวธมิสฺเสน" ก็มี เนื้อความก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน.

นานตฺเตน จ กมฺมุนาติ หนนฆาตน-หตฺถปาทาทิจฺเฉทเนน ขุทฺทกเสฬ-ทานาทินา[๓] จ นานาวิเธน ปรูปฆาต-กมฺเมน. **มนุสฺเสติ** นิทสฺสนมตฺตำ, ตสฺมา

บาทคาถาว่า **นานตฺเตน จ กมฺมุนา** ความว่า ด้วยกรรมคือการเบียดเบียนผู้อื่นมีอย่างต่าง ๆ ด้วยอันตัดมีอันตัดมือและเท้าเป็นต้น คือด้วยการฆ่าและ

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๐.
[๒] สี. เวฐมิสฺเสนาติปิ.
[๓] สี. ขุทฺทกภาเว เวฐนาทินา,
อิ. ขุทฺทกเวลาทานาทินา.

เย เกจิ สตฺเตหิ อธิปฺปาโย.

ทำลาย และด้วยกิจมีให้เลสเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นต้น. บทว่า **มนุสฺเส** เป็นเพียงตัวอย่าง อธิบายว่า ตสฺมา เย เกจิ สตฺเต (สัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง).

อุปรุนฺธนฺตีติ วิพาเธนฺติ. **ผรุสูปกฺกมาติ** ทารุณปโยคา, กุรูรกมฺมนฺตาติ อตฺโถ. **ชนาติ** สตฺตา. **เตปิ ตตฺเถว กีรนฺตีติ** เต วุตฺตปฺปการา ปุคฺคลา ยาหิ กมฺมการณาหิ[๑] อญฺเญ พาธึสุ. **ตตฺเถว** ตาสุเยว การณาสุ สยมฺปิ กีรนฺติ ปกฺขิปียนฺติ, ตถารูปิเยว ทุกฺขํ อนุภวนฺตีติ อตฺโถ. "ตเถว กีรนฺตี"ติ จ ปาโฐ, ยถา สยํ อญฺเญสํ ทุกฺขํ อกํสุ, ตเถว อญฺเญหิ กรียนฺติ, ทุกฺขํ ปาปียนฺตีติ อตฺโถ, กสฺมา? **น หิ กมฺมํ ปนสฺสติ** กมฺมํ หิ เอกนฺตํ อุปจิตํ วิปากํ[๒] อทตฺวา น วิคจฺฉติ, อวเสสปจฺจยสมวาเย วิปจฺจเตวาติ อธิปฺปาโย.

บทว่า **อุปรุนฺธนฺติ** แปลว่าย่อมเบียดเบียน. บทว่า **ผรุสูปกฺกม** ได้แก่ ประโยคที่โหดร้าย อธิบายว่า การกระทำอันโหดเหี้ยม. บทว่า **ชนา** ได้แก่สัตว์ทั้งหลาย. บาทคาถาว่า **เตปิ ตตฺเถว กีรนฺติ** บุคคลมีประการดังกล่าวมาเหล่านั้น เบียดเบียนแล้วซึ่งสัตว์เหล่าอื่นด้วยเหตุแห่งการกระทำเหล่าใด แม้ตนเองก็ย่อมถูกเบียดเบียนใน**เพราะเหตุเหล่านั้น** คือในการณ์เหล่านั้นเหมือนกัน หมายความว่า ย่อมเสวยทุกข์เห็นปานนั้นเหมือนกัน. อนึ่ง ปาฐะว่า "ตเถว กีรนฺติ" อธิบายว่า ตนเองได้กระทำทุกข์แก่สัตว์เหล่าอื่น ด้วยประการใด ก็ถูกสัตว์เหล่าอื่นกระทำเอาเหมือนอย่างนั้นด้วยประการนั้น คือย่อมถึงความทุกข์ด้วยประการนั้น ถามว่า เพราะเหตุไร? ข้อว่า **น หิ กมฺมํ ปนสฺสติ** ความว่า

---

[๑] สี. อิ. ยานิ กมฺมการณานิ กโรนฺตา.
[๒] สี. เอกมนฺตํ อุปจิตํ วิปากํ.

เพราะว่าที่สั่งสมไว้โดยส่วนเดียว จะไม่ให้วิบากคือจะปราศไปหามิได้ อธิบายว่า เมื่อความพร้อมแห่งปัจจัยที่เหลือมีอยู่ก็ย่อมให้ผลที่เดียว.

อิทานิ "น หิ กมฺมํ ปนสฺสตี"ติ สงฺเขปโต วุตฺตมตฺถํ วิภชิตฺวา สตฺตานํ กมฺมสฺสกตํ วิภาเวตุํ "**ยํ กโรตี**"ติ คาถํ อภาสิ. ตสฺสตฺโถ : **ยํ กมฺมํ กลฺยาณํ** กุสลํ, **ยทิ** วา **ปาปกํ** อกุสลํ สตฺโต **กโรติ**, กโรนฺโต จ ตตฺถ **ยํ กมฺมํ** ยถา ผลทานสมตฺถํ โหติ, ตถา **ปกุพฺพติ** อุปจิโนติ.

บัดนี้ พระเถระได้ภาษิตคาถาว่า "**ยํ กโรติ**" เป็นต้น ก็เพื่อจะจำแนกอรรถที่กล่าวไว้โดยสังเขปว่า "น หิ กมฺมํ ปนสฺสติ" แล้วขยายความที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น. ความของคาถานั้นดังต่อไปนี้ : สัตว์กระทำ**กรรมอันงาม คือ**กุศลใด หรือว่า **กรรมอันชั่วคือ**อกุศล, และเมื่อ**กระทำอยู่**ในกรรมนั้น **กรรมใด**สามารถให้ผลด้วยประการใด ก็**เผล็ดผล**คือสั่งสมไว้ด้วยประการนั้น.

ตสฺส ตสฺเสว ทายาโทติ ตสฺส ตสฺเสว กมฺมผลสฺส คณฺหนโต เตน เตน กมฺเมน ทาตพฺพวิปากสฺส ภาคี โหตีติ อตฺโถ. เตนาห ภควา "กมฺมสฺสกา มาณว สตฺตา กมฺมทายาทา"ติอาทิ.[๑]

ข้อว่า **ย่อมเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น ๆ** ความว่า ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งวิบากที่กรรมนั้น ๆ จะพึงให้ เพราะจะต้องถือเอาซึ่งผลแห่งกรรมนั้น ๆ. เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ดูกรมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้มี

---

[๑] ม. อุ. ๑๔/๓๗๖.

กมฺมสฺสกตายํ ปติฏฺฐหึสูติ.

กรรมเป็นทายาท" ดังนี้เป็นต้น. พวกญาติของพระเถระฟังคาถาเหล่านี้แล้ว ตั้งอยู่แล้วในกัมมัสสกถาญาณแล.

โชติทาสตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระโชติทาสเถระ จบ.

๓. เหรฺญกานิตฺเถรคาถา-วณฺณนา

อจฺจยนฺติ อโหรตฺตาติ อายสฺมโต เหรญฺญกานิตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ปเรสํ ภตโก หุตฺวา ชีวนฺโต[๑] เอกทิวสํ สุชาตสฺส นาม สตฺถุ สาวกสฺส ปิสุกูลํ ปริเยสนฺตสฺส อุปฑฺฒทุสฺสํ ปริจฺจชิ.

๓. พรรณนาคาถาของพระเหรัญญกานิเถระ

คาถาของท่านพระเหรัญญกานิเถระ มีคำว่า **อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล ณ กรุงหังสวดี เจริญวัยแล้ว เป็นลูกจ้างคนอื่น ๆ เลี้ยงชีพ วันหนึ่ง สละผ้าครึ่งผืนถวายสาวกของพระศาสดาชื่อว่าสุชาตะ ผู้กำลังแสวงหาอยู่.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท โกสลรญฺโญ คามโภชกสฺส[๒] โจรโวสาสกสฺส[๓] ปุตฺโต หุตฺวา นิพฺพตฺติ, **เหรญฺญกานี**ติสฺส นามํ อโหสิ. โส วยปฺปตฺโต ปิตุ อจฺจเยน รญฺญา ตสฺมึเยว คามโภชกฏฺฐาเน ฐปิโต เชตวนปฏิคฺคหเณ พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ อตฺตโน กนิฏฺฐสฺส ตํ ฐานนฺตรํ ทาเปตฺวา ราชานํ

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านบังเกิดในชั้นดาวดึงส์ เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ไป ๆ มา ๆ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดเป็นบุตรของนายโจรโวสาสก (โจรฆ่าคน) ผู้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ในแคว้นโกศล ท่านมีนามว่า **เหรัญญกานิ** ท่านเจริญวัยแล้ว เมื่อบิดาล่วงไป พระราชาก็ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้นนั่นแหละ เห็นพุทธานุภาพเมื่อครั้งรับพระวิหารเชตวัน ได้ศรัทธา ได้มอบ

---

[๑] สี. อิ. วิจรนฺโต.
[๒] อิ. ม. โภชกสฺส.
[๓] สี. โจรฆาตกสฺส, อิ. โจรโวสาปกสฺส.

อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนำ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตำ ปาปุณิ. เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[๑] :

ตำแหน่งนั้นให้แก่น้องชายของตน ทูลลาพระราชาออกบวช เริ่มตั้งวิปัสสนาไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"ปทุมุตฺตรภควโต
สุชาโต นาม สาวโก
ปัสุกูลำ คเวสนฺโต
สงฺกาเร รถิยา[๒] ตทา.

"ครั้งนั้น สาวกของพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ ชื่อสุชาตะ แสวงหาผ้าบังสุกุลอยู่ที่กองหยากเยื่อใกล้ทางรถ.

นคเร หำสวตียา
ปเรสำ ภติโก[๓] อหำ
อุปฺปฺฌฺฒทุสฺสำ ทตฺวาน
สิรสา อภิวาทยึ.

เราเป็นลูกจ้างของคนอื่น อยู่ในพระนครหังสวดี ได้ถวายผ้าครึ่งผืนแล้วอภิวาทด้วยเศียรเกล้า.

เตน กมฺเมน สุกเตน
เจตนาปณิธีหิ จ
ชหิตฺวา มานุสำ เทหำ
ตาวตีสำ อคญฺฉหำ.

ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีแล้วนั้น และด้วยการตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

เตตฺตึสกฺขตฺตุำ เทวินฺโท
เทวรชฺชมการยึ
สตฺตสตฺตติกฺขตฺตุญฺจ[๔]
จกฺกวตฺตี อโหสหำ.

เราเป็นจอมเทวดา เสวยราชสมบัติในเทวโลก ๓๓ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๗๗ ครั้ง.

---

๑ ขุ. อ. ๓๓/๑๒๙.
๒ ฉ. จรเต, อิ. จรเต สทา.
๓ ฉ. ภตโก.
๔ โป. สตฺตวีสติกฺขตฺตุญฺจ.

ปเทสรชฺชํ วิปุลํ
คณนาโต อสงฺขิยํ
อุปฑฺฒทุสฺสทาเนน
โมทามิ อกุโตภโย.

และได้เป็นพระเจ้าประเทศราช อันไพบูลย์โดยคณนานับมิได้ เพราะถวายผ้าครึ่งผืนเป็นทาน เราเป็นผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน เบิกบานอยู่.

อิจฺฉมาโน อหํ[1] อชฺช
สกานนํ สปพฺพตํ
โขมทุสฺเสหิ ฉาเทยฺยํ
อฑฺฒทุสฺสสฺสิทं ผลं.

ทุกวันนี้ เราปรารถนาก็เอาผ้าเปลือกไม้คลุมแผ่นดินนี้พร้อมทั้งป่าและภูเขาได้ นี้เป็นผลแห่งผ้าครึ่งผืน.

สตสหสฺสิโต กปฺเป
ยํ ทานมททึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
อฑฺฒทุสฺสสฺสิทं ผลं.

ในกัปที่แสนกัปแต่ภัทรกัปนี้ เราได้ให้ทานใด ในกาลนั้น ด้วยทานนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งผ้าครึ่งผืน.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหं
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา อตฺตโน กนิฏฺฐภาตรํ ตโต กมฺมโต นิวตฺเตตุกาโม ตสฺมึเยว กมฺเม อภิรตึ ทิสฺวา ตํ โจเทนฺโต :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ประสงค์จะให้น้องชายของตน เลิกจากการงานนั้น เมื่อจะตักเตือนน้องชายนั้น เพราะเห็นหมกมุ่นในการงานนั้นอย่างเดียว จึงได้ภาษิตคาถา ๒ คาถาว่า :

---

[1] ฉ. จหํ.

๑๔๕. “อจฺจยนฺติ อโหรตฺตา
ชีวิตํ อุปรุชฺฌติ
อายุ ขียติ มจฺจานํ
กุนฺนทีนำว โอทกำ.

๑๔๖. อถ ปาปานิ กมฺมานิ
กรำ พาโล น พุชฺฌติ
ปจฺฉาสฺส กฏุกำ โหติ
วิปาโก หิสฺส ปาปโก”ติ[๑]
คาถาทฺวยำ อภาสิ.

๑๔๕. “วันและคืนย่อมล่วงไป ๆ ชีวิตย่อมดับไป อายุของสัตว์ทั้งหลายย่อมสิ้นไป เหมือนน้ำในแม่น้ำน้อยฉะนั้น.

๑๔๖. เมื่อเป็นเช่นนั้น คนโง่ทำกรรมชั่วอยู่ ย่อมไม่รู้สึก เขาย่อมมีความเดือดร้อนในภายหลัง เพราะผลอันลามกของกรรมชั่วนั้น”.

ตตฺถ **อจฺจยนฺตีติ** อติกฺกมนฺติ, ลหุำ ลหุำ อปคจฺฉนฺตีติ อตฺโถ. **อโหรตฺตาติ** รตฺตินฺทิวา. **ชีวิตำ อุปรุชฺฌตีติ** ชีวิตินฺทฺริยำ จ ขณิกนิโรธวเสน นิรุชฺฌติ. วุตฺตำ หิ “ขเณ ขเณ ตฺวำ ภิกฺขุ ชายสิ จ ชิยฺยสิ จ มิยฺยสิ จ จวสิ จ อุปปชฺชสิ จา”ติ.[๒]

บทว่า **อจฺจยนฺติ** ในคาถานั้น ความว่า ย่อมก้าวล่วงไป, หมายความว่า ย่อมปราศไปรวดเร็ว. บทว่า **อโหรตฺตา** แปลว่า วันและคืน. สองบทว่า **ชีวิตำ อุปรุชฺฌติ** ความว่า ก็ชีวิตินทรีย์ย่อมดับไปโดยดับไปทุกขณะ. สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า “ดูกรภิกษุ เธอย่อมเกิดด้วย ย่อมแก่ด้วย ย่อมตายด้วย ย่อมเคลื่อนไปด้วย ย่อมเกิดขึ้นด้วยทุก ๆ ขณะ” ดังนี้.

อายุ ขียติ มจฺจานนฺติ มริตพฺพสภาวตฺตา **มจฺจาติ** ลทฺธนามานำ อิเมสำ สตฺตานำ **อายุ** “โย จิรำ ชีวติ, โส วสฺสสตำ อปฺปี

บาทคาถาว่า **อายุ ขียติ มจฺจานำ** ความว่า **อายุ**ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ ผู้ได้นามว่า **มจฺจา** เพราะมีอันจะต้อง

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๑.
[๒] สี. อิ. จาติอาทิ.

วา ภิยฺโย"ติ[๑] เอวํ ปริจฺฉินฺนกาลปรมายุ **ขียติ** ขยํ จ สมฺเภทํ จ คจฺฉติ, ยถา กึ ? **กุนฺนทีนฺว โอทกํ** ยถา นาม กุนฺนทีนํ ปพฺพเตยฺยานํ ขุทฺทกนทีนํ อุทกำ[๒] จิรํ น ติฏฺฐติ, ลหุตรํ ขียติ, อาคตมตฺตเมว วิคจฺฉติ, เอวํ สตฺตานำ อายุ ลหุตรำ ขียติ ขยำ คจฺฉติ. เอตฺถ จ อุทกเมว "โอทกนฺ"ติ วุตฺตำ, ยถา มโนเยว มานสนฺติ.

ตายเป็นสภาวะ คืออายุยิ่งกว่ากาลที่กำหนดไว้อย่างนี้ว่า "ผู้ใดมีชีวิตอยู่นานผู้นั้นเป็นอยู่ร้อยปีโดยมากน้อยกว่านั้น". ดังนี้**ย่อมสิ้นไป** คือถึงความสิ้นไป และความแตกดับไป อุปมาเหมือนกับอะไร? **อุปมาเหมือนน้ำแห่งแม่น้ำน้อย** ฉะนั้น ธรรมดาว่าน้ำแห่งแม่น้ำน้อย คือน้ำเล็กน้อยที่ไหลมาแต่ภูเขา ย่อมไม่ขังอยู่นาน คือสิ้นไปเร็วกว่า ย่อมสักว่ามาแล้วเท่านั้นก็ไหลไป ฉันใด อายุของสัตว์ทั้งหลายก็ย่อมสิ้นไปเร็วกว่า คือถึงความสิ้นไป ฉันนั้น. อนึ่ง ในที่นี้น้ำนั่นแหละท่านกล่าวว่า "โอทกำ" เหมือนคำว่า มโน นั่นแหละเป็น มานสำ.

อถ ปาปานิ กมฺมานิ กรำ พาโล น พุชฺฌตีติ เอวำ สำสาเร อนิจฺเจปิ สมาเน พาโล โลภวเสน วา โกธวเสน วา ปาปานิ กมฺมานิ กโรติ, กโรนฺโตปิ น พุชฺฌติ, ปาปำ กโรนฺโต จ "ปาปำ กโรมี"ติ อุพุชฺฌนโก นาม นตฺถิ, "อิมสฺส กมฺมสฺส เอวรูโป ทุกฺโข วิปาโก"ติ ปน

คำว่า **เมื่อเป็นเช่นนั้น คนโง่ทำกรรมชั่วอยู่ ก็ย่อมไม่รู้สึก** ความว่า แม้เมื่อความไม่เที่ยงมีอยู่ในสงสารอย่างนี้ คนโง่ยังกระทำกรรมอันชั่วอีก เพราะความโลภบ้าง เพราะความโกรธบ้าง, แม้เมื่อกระทำอยู่ ก็ย่อมไม่รู้สึก และเมื่อกระทำกรรมชั่วอยู่ ชื่อว่าผู้รู้สึกว่า "เรา

---

[๑] ที. มหา. ๑๐/๖๐, สำ. นิ. ๑๖/๒๒๗, องฺ. สตฺตก. ๒๓/๑๔๑.

[๒] สี. อิ. ปพฺพเตยฺยำ อุทกำ.

อชานนโต "น พุชฺฌตี"ติ วุตฺตํ. กำลังทำกรรมชั่วอยู่" หามีไม่ แต่เพราะไม่รู้ว่า "กรรมนี้ย่อมมีวิบากอันทุกข์ยากเห็นปานนี้" ท่านจึงกล่าวว่า "ย่อมไม่รู้สึก".

ปจฺฉาสฺส กฏุกํ โหตีติ ยทิปิ ปาปสฺส กมฺมสฺส อายูหนกฺขเณ "อิมสฺส กมฺมสฺส เอวรูโป วิปาโก"ติ น พุชฺฌติ, ตโต ปจฺฉา ปน นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตสฺส อสฺส พาลสฺส กฏุกํ อนิฏฺฐํ ทุกฺขเมว โหติ. **วิปาโก หิสฺส ปาปโกติ**[๑] ยสฺมา อสฺส ปาปกมฺมสฺส นาม วิปาโก ปาปโก นิหีโน อนิฏฺโฐ เอวาติ. อิมํ ปน โอวาทํ สุตฺวา เถรสฺส กนิฏฺฐภาตา ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิตฺวา น จิรสฺเสว สทตฺถํ นิปฺผาเทสิ.

คำว่า **เขามีความเดือดร้อนในภายหลัง** ความว่า แม้หากว่าในขณะที่กรรมชั่วประมวลมา ก็หารู้สึกไม่ว่า "กรรมนี้มีวิบากเห็นปานนี้" แต่ภายหลังจากนั้น ความเผ็ดร้อนที่ไม่น่าปรารถนาที่เป็นทุกข์อย่างเดียว ย่อมมีแก่คนโง่นั้น ผู้บังเกิดแล้วในนรกเป็นต้น. คำว่า **เพราะผลอันลามกของกรรมชั่วนั้น** ความว่า เพราะเหตุที่ชื่อว่ากรรมชั่วนั้น มีวิบากอันลามกอันต่ำทราม ไม่น่าปรารถนาแท้จริง. ฝ่ายน้องชายของพระเถระ ฟังโอวาทแล้วจึงทูลลาพระราชาออกบวช ไม่นานนักก็ทำประโยชน์ตนให้สำเร็จแล้ว.

เหรญฺญกานิตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระเหรัญญกานิเถระ จบ.

---

[๑] ฉ. โป.. อิติสทฺโท น ทิสฺสติ.

๔. โสมมิตฺตตฺเถรคาถา-วณฺณนา

ปริตฺตํ ทารุนฺติ อายสฺมโต โสมมิตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต สิขิสฺส ภควโต กาเล กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต พุทฺธคุเณ สุตฺวา ปสนฺนมานโส เอกทิวสํ กึสุกรุกฺขํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา ปุปฺผานิ คเหตฺวา สตฺถารํ อุทฺทิสฺส อากาเส ขิปิตฺวา ปูเชสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท พาราณสิยํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **โสมมิตฺโต**ติ ลทฺธนาโม ติณฺณํ เวทานํ ปารคู หุตฺวา วิมเลน นาม เถเรน กตปริจยตฺตา อภิณฺหํ ตสฺส สนฺติกํ คจฺฉนฺโต ธมฺมํ สุตฺวา สาสเน ลทฺธปฺปสาโท ปพฺพชิตฺวา ลทฺธูปสมฺปโท วตฺตปฏิวตฺตํ ปูเรนฺโต วิจรติ.

๔. พรรณนาคาถาของพระโสมมิตตเถระ

คาถาของท่านพระโสมมิตตเถระมีคำว่า **ปริตฺตํ ทารุ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าสิขี บังเกิดในเรือนแห่งตระกูล รู้ความแล้ว ฟังพระพุทธคุณมีใจเลื่อมใส วันหนึ่งเห็นต้นทองกวาวมีดอกบาน จึงเก็บดอกไม้มาซัดไปในอากาศบูชาเฉพาะพระศาสดา.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ได้นามว่า **โสมมิตต** เรียนจบไตรเพทแล้ว เพราะท่านเคยกระทำความคุ้นเคยไว้กับพระเถระนามว่าวิมละ จึงไปยังสำนักของท่านเนือง ๆ ฟังธรรมแล้วก็มีศรัทธาปสาทะในพระศาสนา จึงออกบวช ได้อุปสมบท แล้วบำเพ็ญวัตรปฏิบัติเที่ยวไปอยู่.

วิมลตฺเถโร ปน กุสีโต มิทฺธพหุโล รตฺตินฺทิวํ วีตินาเมติ. โสมมิตฺโต "กุสีตํ นาม นิสฺสาย โก คุโณ"ติ ตํ ปหาย มหากสฺสปตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺเต ปติฏฺฐาสิ, เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

ส่วนท่านพระวิมลเถระ เกียจคร้านมากไปด้วยความง่วงเหงา ยังวันและคืนให้ล่วงไปอยู่. ท่านโสมมิตตะคิดว่า "คุณอะไรจะมีเพราะอาศัยความเกียจคร้าน" จึงละท่านไปหาพระมหากัสสปเถระ ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน เริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็ได้ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว, ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน** ว่า :

"กีสุกํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา
ปคฺคเหตฺวาน อญฺชลึ
พุทฺธเสฏฺฐํ สริตฺวาน
อากาเส อภิปูชยึ.

เตน กมฺเมน สุกเตน
เจตนาปณิธีหิ จ
ชหิตฺวา มานุสํ เทหํ
ตาวตึสํ อคญฺฉหํ.

เอกตึเส อิโต กปฺเป
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทं ผลं.

"เราเห็นต้นทองกวาว มีดอกบาน
จึงประนมกรอัญชลี นึกถึงพระ-
พุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด แล้วบูชาใน
อากาศ.

ด้วยกรรมที่ทำดีแล้วนั้น และด้วย
การตั้งเจตจำนงไว้และละร่างมนุษย์
แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

ในกัปที่ ๓๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้
ทำกรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรม
นั้นเราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผล
แห่งพุทธบูชา.

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๒๘.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ภวา สพฺเพ สมูหตา
นาโคว พนฺธนํ เฉตฺวา
วิหรามิ อนาสโว.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ภพทั้งสิ้น
เราถอนแล้ว เราไม่มีอาสวะอยู่
ดุจช้างตัดเครื่องผูกแล้ว ฉะนั้น.

สฺวาคตํ วต เม อาสิ
มม พุทฺธสฺส สนฺติเก
ติสฺโส วิชฺชา อนุปฺปตฺตา
กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เรามาดีแล้วในสำนักของพระพุทธ-
เจ้าของเรา เราบรรลุวิชชา ๓ แล้ว
คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ
เสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิมลตฺเถรํ โอวาเทน ตชฺเชนฺโต.

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว เมื่อจะคุกคามพระวิมลเถระด้วยโอวาท ได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :

๑๔๗. "ปริตฺตํ ทารุมารุยฺห
ยถา สีเท มหณฺณเว
เอวํ กุสีตมาคมฺม
สาธุชีวีปิ สีทติ.
ตสฺมา ตํ ปริวชฺเชยฺย
กุสีตํ หีนวีริยํ.

๑๔๗. "เต่าตาบอดเกาะขอนไม้เล็ก ๆ จม
ลงไปในห้วงน้ำใหญ่ ฉันใด
กุลบุตรอาศัยคนเกียจคร้านดำรง
ชีพ ย่อมจมลงในสังสารวัฏ ฉันนั้น
เพราะฉะนั้น บุคคลพึงเว้นคน
เกียจคร้าน ผู้มีความเพียร
เลวทรามเสีย.

๑๔๘. ปวิวิตฺเตหิ[๑] อริเยหิ
ปหิตตฺเตหิ ฌายิหิ

๑๔๘. ควรอยู่ร่วม กับบัณฑิตทั้งหลาย
ผู้สงัดเป็นอริยะ มีใจเด็ดเดี่ยว

[๑] ก. วิวิตฺเตหิ.

นิจฺจํ อารทฺธวีริเยหิ
ปณฺฑิเตหิ สหาวเส"ติ[๑]
คาถาทฺวยํ อภาสิ.

ผู้เพ่งฌานมีความเพียรอันปรารภแล้วเป็นนิตย์".

ตตฺถ **ปริตฺตํ ทารุมารุยฺห ยถา สีเท มหณฺณเวติ**[๒] เปสโลปิ กุลปุตฺโต กุสีตํ อลสปุคฺคลํ นิสฺสาย สีทติ สํสาเร ปตติ, น ตสฺส ปารํ นิพฺพานํ คจฺฉติ. ยสฺมา เอตเทวํ, **ตสฺมา ตํ** อธิกุสลธมฺมวเสน[๓] สีลํ อนุกฺขิปิตฺวา กุจฺฉิตํ สีทนโต **กุสีตํ** วีริยารมฺภาภาวโต **หีนวีริยํ** ปุคฺคลํ สพฺพถา วชฺเชยฺย, น ตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺเชยฺยาติ อตฺโถ.

คำว่า **เต่าตาบอดเกาะขอนไม้เล็ก ๆ จมลงไปในห้วงน้ำใหญ่ ฉันใด** ในคาถานั้น ความว่า กุลบุตรแม้มีศีลเป็นที่รัก อาศัยบุคคลเกียจคร้าน ย่อมจมลงคือตกลงในสังสารวัฏ ย่อมไม่ไปสู่ฝั่งแห่งสังสารวัฏนั้น คือพระนิพพาน เพราะเหตุที่ข้อนี้เป็นอย่างนี้ **ฉะนั้น** พึงเว้นบุคคลนั้นผู้ชื่อว่า**เกียจคร้าน** เพราะทอดทิ้งศีล จมลงไปอย่างน่าเกลียด เพราะอำนาจอกุศลธรรม **ชื่อว่าผู้มีความเพียรอันเลวทราม** เพราะไม่มีความปรารภความเพียรเสีย, หมายความว่า ไม่ควรเอาบุคคลนั้นเป็นเยี่ยงอย่าง.

เอวํ ปุคฺคลาธิฏฺฐานาย คาถาย โกสชฺเช อาทีนวํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ วีริยารมฺเภ อานิสํเส ทสฺเสตุํ "ปวิวิตฺเตหี"ติอาทิ วุตฺตํ. ตสฺสตฺโถ : เย

พระเถระครั้นแสดงโทษในเพราะความเกียจคร้าน ด้วยคาถาเป็นบุคลาธิษฐานอย่างนี้ แล้วประสงค์จะแสดงอานิสงส์ในการปรารภความเพียร จึง

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๑.
[๒] อิเมสํ อตฺถวณฺณนา อิติวุตฺตกฏฺฐกถาย ๒๓๔ ปิฏฺฐโต คเหตพฺพา.
[๓] สี. อกุสลธมฺมวเสน.

ปน กายวิเวกสมฺภเวน **ปวิวิตฺตา**, ตโต เอว กิเลเสหิ อารกตฺตา **อริยา**, นิพฺพานํ ปติเปสิตตฺตตาย **ปหิตตฺตา**, อารมฺมณูปนิชฺฌานวเสน ลกฺขณูปนิชฺฌานวเสน จ **ฌายิโน**, สพฺพกาลํ ปคฺคหิตวีริยตาย **อารทฺธวีริยา**, โลกิยโลกุตฺตรเภทาย ปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา **ปณฺฑิตา**, เตหิเยว **สห** อาวเสยฺย สทตฺถํ นิปฺผาเทตุกาโม สวเสยฺยาติ. ตํ สุตฺวา วิมลตฺเถโร สวิคฺคมานโส วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา สทตฺถํ อาราเธสิ. สฺวายมตฺโถ ปรโต อาคมิสฺสติ.

โสมมิตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

กล่าวว่า "ปวิวิตฺเตหิ" เป็นต้น. ความของคำเป็นต้นนั้นดังต่อไปนี้ : ก็บุคคลเหล่าใด ชื่อว่าเป็น**ผู้สงัดแล้ว** เพราะมีกายวิเวก ชื่อว่า**เป็นอริยะ** เพราะห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย เพราะมีกายวิเวกนั้นนั่นเอง ชื่อว่า**ผู้มีใจเด็ดเดี่ยว** เพราะส่งใจไปเฉพาะพระนิพพาน ชื่อว่า**ผู้มีปรกติเพ่งฌาน** ด้วยอารัมมณูปนิชฌาน และด้วยลักขณูปนิชฌาน ชื่อว่า**ผู้ปรารภความเพียรแล้ว** เพราะมีความเพียรอันประคองไว้ตลอดกาลทุกเมื่อ ชื่อว่า**ผู้เป็นบัณฑิต** เพราะประกอบด้วยปัญญา อันต่างด้วยโลกียปัญญาและโลกุตรปัญญา, ผู้ต้องการจะยังประโยชน์ตนให้สำเร็จ พึงอยู่ร่วม คือพึงอยู่**พร้อมกับ**บุคคลเหล่านั้นนั่นแหละ. พระวิมลเถระฟังคำนั้นแล้วมีใจสลด เริ่มตั้งวิปัสสนา ยังประโยชน์ตนให้สำเร็จแล้ว. เนื้อความนี้นั้นจักมีมาข้างหน้า.

พรรณนาคาถาของพระโสมมิตตเถระ จบ.

๕. สพฺพมิตฺตตฺเถรคาถา-วณฺณนา

ชโน ชนมฺหิ สมฺพทฺโธติ อายสฺมโต สพฺพมิตฺตตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต อิโต ทฺวานวุเต กปฺเป ติสฺสสฺส ภควโต กาเล เนสาทกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วนจาริโก[๑] หุตฺวา วเน มิเค วธิตฺวา มำสำ ขาทนฺโต ชีวติ. อถสฺส ภควา อนุคฺคณฺหนตฺถำ วสนฏฺฐานสมีเป ตีณิ ปทเจติยานิ ทสฺเสตฺวา ปกฺกามิ.

๕. พรรณนาคาถาของพระสัพพมิตตเถระ

คาถาของท่านพระสัพพมิตตเถระมีคำว่า **ชโน ชนมฺหิ สมฺพทฺโธ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าติสสะ บังเกิดในตระกูลเนสาท เป็นพรานป่าฆ่าเนื้อแล้วกินเนื้ออยู่แต่ในป่า. ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงอนุเคราะห์พรานนั้น จึงแสดงรอยพระบาทไว้ ณ ที่ใกล้ที่อยู่(ของเขา) แล้วเสด็จหลีกไป.

โส อตีตกาเล สมฺมาสมฺพุทฺเธสุ กตปริจยตฺตา จกฺกรตนานิ[๒] ทิสฺวา ปสนฺนมานโส โกรณฺฑปุปฺเผหิ ปูชำ กตฺวา เตน ปุญฺญกมฺเมน ตาวตึสภวเน นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรำ สุคตีสุเยว สำสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท

เขาเห็นจักรรัตนะแล้ว มีจิตใจเลื่อมใส เพราะได้กระทำความสั่งสมไว้ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตกาล จึงเก็บดอกหงอนไก่ ทำการบูชา ด้วยบุญกรรมนั้น จึงไปบังเกิดในภพชั้นดาวดึงส์ เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคตินั่นเทียว ครั้นพุทธุปบาทกาล

---

[๑] โป. สี. อิ. วนจรโก.
[๒] ฉ. จกฺกงฺกิตานิ.

สาวตฺถินคเร พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, **สพฺพมิตฺโตติสฺส** นามํ อโหสิ.

นี้มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กรุงสาวัตถี. ท่านมีนามว่า **สัพพมิตตะ**.

โส วิญฺญุตํ ปตฺโต เชตวนปฏิคฺคหเณ พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺเญ วิหรนฺโต วสฺสํ อุปคนฺตฺวา วุฏฺฐวสฺโส ภควนฺตํ วนฺทิตุํ สาวตฺถึ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค มาควิเกหิ โอฑฺฑิเต ปาเส มิคโปตกํ พทฺธํ อทฺทส.[๑]

ท่านรู้ความแล้วเมื่อครั้งทรงรับพระวิหารเชตวัน ได้เห็นพุทธานุภาพก็ได้ศรัทธา จึงออกบวชรับพระกรรมฐานไปเข้าพรรษาอยู่ในป่า ออกพรรษาแล้ว จึงไปยังกรุงสาวัตถี เพื่อจะถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ได้เห็นลูกเนื้อติดบ่วงที่พวกพรานดักไว้.

มาตา ปนสฺส มิคี ปาสํ อปฺปวิฏฺฐาปิ ปุตฺตสิเนเหน ทูรํ น คจฺฉติ, มรณภเยน ปาสสมีปมฺปิ น อุปคจฺฉติ, มิคโปตโก จ ภีโต อิโตจิโต จ ปริวตฺเตนฺโต กรุณํ วิลปติ, ตํ ทิสฺวา เถโร "อโห สตฺตานํ เสฺนหเหตุกํ ทุกฺขนฺ"ติ คจฺฉนฺโต ตโต ปรํ สมฺพหุเล โจเร เอกํ ปุริสํ ชีวคาหํ คเหตฺวา ปลาลเวณิยา สกลสรีรํ[๒] เวเฐตฺวา ฌาเปนฺเต, ตญฺจ มหาวิรวํ วิรวนฺตํ ทิสฺวา ตทุภยํ นิสฺสาย สญฺชาตสํเวโค เตสํ โจรานํ สุณนฺตานเยว :

ส่วนนางเนื้อที่เป็นแม่ลูกเนื้อนั้น มิได้ติดบ่วง ก็ไม่ไปไกล เพราะความสิเนหาในบุตร, แต่ไม่เข้าไปใกล้บ่วง เพราะกลัวตาย, ลูกเนื้อดิ้นรนไปทางโน้นทางนี้, ครวญครางน่ากรุณา. พระเถระเห็นลูกเนื้อนั้นดำริว่า "โอ! ความทุกข์ของสัตว์ทั้งหลาย มีเหตุมาแต่ความเสน่หา" เดินไปอยู่ข้างหน้านั้น ได้เห็นพวกโจรจับชายคนหนึ่ง จับเป็นเอาเขน็ดฟางมัดตัวไว้แล้วเอาไฟเผา และชายนั้นก็ร้องเสียงลั่น เพราะอาศัยเหตุทั้งสองนั้น จึงเกิดความสลดใจ ได้กล่าวคาถา ๒

---

[๑] โป. ม. มิคโปตโก พทฺโธ อโหสิ.
[๒] ฉ. สรีรํ.

คาถา ซึ่งโจรเหล่านั้นก็ได้ยินเหมือนกันว่าดังนี้ :

๑๔๙. “ชโน ชนมฺหิ สมฺพทฺโธ[๑]
ชนเมวสฺสิโต ชโน
ชโน ชเนน เหจียติ
เหเจติ จ ชโน ชนํ.

๑๔๙. “คนเกี่ยวข้องในคน คนยินดีกะคน คนถูกคนเบียดเบียน และคนก็เบียดเบียนคน.

๑๕๐. โก หิ ตสฺส ชเนนตฺโถ
ชเนน ชนิเตน วา
ชนํ โอหาย คจฺฉ ตฺวं[๒]
เหจยิตฺวา พหุ ชนนฺ”ติ[๓]
คาถาทวยํ อภาสิ.

๑๕๐. ใครเล่าต้องการอะไรกับคน หรือกับสิ่งที่คนนั้น ทำให้เกิดแล้วแก่คนเล่า คนควรละเว้นคนที่เบียดเบียนคนเป็นอันมากไปเสีย” ดังนี้.

ตตฺถ **ชโนติ** อนฺธพาลชโน. **ชนมฺหี**ติ อญฺเญ ชเน.[๔] **สมฺพทฺโธ**ติ ตณฺหาพนฺธเนน พทฺโธ. “อยํ เม ปุตฺโต, มาตา”ติอาทินา[๕] ปฏิพทฺโธ. อยเมว วา ปาโฐ, “อิเม มํ โปเสนฺติ, อหํ อิเม นิสฺสาย ชีวามี”ติ ปฏิพทฺธจิตฺโตติ อตฺโถ. **ชนเมวสฺสิโต ชโนติ** “อยํ เม ปุตฺโต, ธีตา”ติอาทินา อญฺญเมว ชนํ

คำว่า **คน** ในคาถานั้น ได้แก่คนอันธพาล. คำว่า **ในคน** คือในคนอื่น. คำว่า **เกี่ยวข้อง** คือติดพันด้วยเครื่องผูก คือตัณหา อธิบายว่า ติดข้องอยู่แล้วว่า “คนนี้เป็นลูกของเรา คนนี้เป็นแม่ของเรา” เป็นต้น, หรือปาฐะก็ว่าดังนี้แหละ, หมายความว่า มีใจผูกพันว่า “คนเหล่านี้เลี้ยงดูเรา เราอาศัยคนเหล่านี้เป็นอยู่”

---

[๑] โป. ชนสฺมึ สมฺพนฺโธ.
[๒] โป. คจฺเฉยฺย.
[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๑.
[๔] สี. อิ. อญฺเญน ชเนน.
[๕] สี. อยํ เม ปุตฺโตติ มาตาปิตฺอาทินา.

อญฺโญ ชโน อสฺสิโต[๑] ตณฺหาย อลฺลีโน ปริคฺคยฺห ฐิโต.

ดังนี้เป็นต้น. บาทคาถาว่า **ชนเมวสฺสิโต** **ชโน** ความว่า คนอื่นติดคนอื่นด้วยคิดว่า "คนนี้ลูกเรา คนนี้ลูกสาวเรา" คือติดกำหนดถือเอาอยู่เพราะตัณหา.

ชโน ชเนน เหฐียติ เหเฐติ จ ชโน ชนฺติ กมฺมสฺสกตาย ยถาภูตาวโพธสฺส จ[๒] อภาวโต อชฺฌุเปกฺขนํ อกตฺวา โลภวเสน ยถา ชโน ชนํ อสฺสิโต, เอวํ โทสวเสน ชโน ชเนน เหฐียติ วิพาธียติ. ตยิทํ มยฺหาว อุปริ เหฐนผลวเสน ปริปติสฺสตี"ติ อชานนฺโต เหเฐติ จ ชโน ชนํ.

คำว่า **คนถูกคนเบียดเบียน และคนเบียดเบียนคน** ความว่า คนถูกคนเบียดเบียน คือทำให้เดือดร้อน ด้วยอำนาจโทสะ เหมือนอย่างคนที่ยินดีกะคน ฉะนั้น ด้วยอำนาจความโลภไม่ทำการเพ่งเล็ง เพราะไม่มีกัมมัสสกตาญาณและความหยั่งรู้ตามความเป็นจริง. คนเมื่อไม่รู้อยู่ว่า "กรรมนี้จักตกต้องในเบื้องบนเราเหมือนกัน เพราะผลแห่งการเบียดเบียน" จึงชื่อว่า เบียดเบียนคน.

โก หิ ตสฺส ชเนนตฺโถติ ตสฺส อญฺญชนสฺส อญฺเญน ชเนน ตณฺหาวเสน อสฺสิเตน โทสวเสน เหฐิเตน วา โก อตฺโถ. **ชเนน ชนิเตน วาติ** มาตาปิตา หุตฺวา เตน อญฺเญน ชเนน[๓] ชนิเตน วา โก อตฺโถ. **ชนํ ชนิเตน วา** **โอหาย คจฺฉํ ตํ เหฐยิตฺวา พหุ**

บาทคาถาว่า **โก หิ ตสฺส ชเนนตฺโถ** ความว่า ต้องการอะไรกับคนอื่นนั้น ที่ถูกคนอื่นเบียดเบียนด้วยอำนาจตัณหาที่ถูกทำร้าย หรือด้วยอำนาจโทสะ. บาทคาถาว่า **ชเนน** ความว่า ประโยชน์อะไรกับสิ่งที่คนอื่นนั้นทำให้เกิด เพราะเป็น

---

[๑] ม. อาสิโต.
[๒] สี. ยถาภูตเถตภาวโต โพธสฺส จ.
[๓] ม. ชนเกน.

ชนนฺติ. ยสฺมา สํสาเร จรโต ชนสฺส อยเมวานุรูปา[๑] ปฏิปตฺติ, ตสฺมา ตํ ชนํ, ตสฺส จ พาธิกา ยา สา ตณฺหา จ, โย จ โส โทโส เอว พหุ ชนํ พาธยิตฺวา ฐิโต,[๒] ตญฺจ โอหาย สพฺพโส ปหาย ปริจฺจชิตฺวา คจฺฉ, เตหิ[๓] อนุปทฺทุตํ ฐานํ คจฺเฉยฺยํ ปาปุเณยฺยนฺติ อตฺโถ. เอวํ ปน วตฺวา เถโร ตาวเทว วิปสฺสนํ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๔] :

มารดาบิดา หรือว่าผู้ให้เกิดแล้ว. **จึงควรละคนที่เบียดเบียนคนเป็นอันมากนั้นไปเสีย**. อธิบายว่า เหตุที่ความปฏิบัติเห็นปานนี้แหละ ของชนผู้เที่ยวไปอยู่ในสังสารวัฏ, ฉะนั้น จงละคือทิ้งโดยประการทั้งปวง คือสละเสียซึ่งชนนั้น, ซึ่งตัณหาอันเป็นตัวเบียดเบียนชนนั้นด้วยโทสะอันเบียดเบียนคนเป็นอันมากอยู่นั้นด้วยไปเสีย ก็จะพึงถึงคือพึงบรรลุสถานที่ชนนั้น. ตัณหานั้น, และโทสะนั้นจะประทุษร้ายไม่ได้. ก็พระเถระครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว เพียรพยายามขวนขวายวิปัสสนาบรรลุพระอรหัตแล้วในขณะนั้นเทียว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"วนกมฺมิโก ปุเร อาสึ
ปิตุปิตามเหนหํ[๕]
ปสุมาเรน[๖] ชีวามิ
กุสลํ เม น วิชฺชติ.

"เมื่อก่อนเรากับบิดาและปู่ เป็นคนทำงานในป่า เลี้ยงชีพด้วยการฆ่าปศุสัตว์ กุศลกรรมของเราไม่มี.

---

๑ สี. อยเมว เอวรูปา, อิ. อยเมวรูปา.
๒ ม. ฐิตํ.
๓ อิ. คจฺฉ เตหิ, ม. คจฺฉนฺเตหิ.
๔ ขุ. อ. ๓๓/๑๒๗.
๕ ฉ. ปิตุมาตุมเตนหํ.
๖ สี. โป. ปรฺหิเรน.

มม อาสยสามนฺตา
ติสฺโส โลกคฺคนายโก
ตีณิ ปทานิ[๑] ทสฺเสสิ
อนุกมฺปาย จกฺขุมา.

พระผู้นำชั้นเยี่ยมของโลก พระนามว่าติสสะ ผู้มีพระปัญญาจักษุ ทรงแสดงรอยพระบาท ๓ รอย ไว้ใกล้ที่อยู่ของเราด้วยทรงพระอนุเคราะห์.

อกฺกมนฺเต ปเท[๒] ทิสฺวา
ติสฺสนามสฺส สตฺถุโน
หฏฺโฐ หฏฺเฐน จิตฺเตน
ปเท จิตฺตํ ปสาทยึ.

เราเห็นรอยพระบาทของพระศาสดาพระนามว่าติสสะ ที่ทรงเหยียบไว้ เป็นผู้ร่าเริง มีจิตบันเทิง ยังจิตให้เลื่อมใสในรอยพระบาท.

โกรณฺฑํ ปุปฺผิตํ ทิสฺวา
ปาทปึ ธรณีรุหํ
จงฺโกฏกํ[๓] คเหตฺวาน
ปทเสฏฺฐํ อปูชยึ.

เราเห็นต้นหงอนไก่ งอกงามอยู่มีดอกบาน จึงเก็บใส่ผอบมาบูชารอยพระบาทอันประเสริฐสุด.

เตน กมฺเมน สุกเตน
เจตนาปณิธีหิ จ
ชหิตฺวา มานุสํ เทหํ
ตาวตึสํ อคญฺฉหํ.

ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีแล้วนั้น และด้วยการตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์แล้วได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

ยํ ยํ โยนูปปชฺชามิ
เทวตฺตํ อถ มานุสํ
โกรณฺฑกวิ โหมิ
สปฺปภาโส[๔] ภวามหํ.

เราเข้าถึงกำเนิดใด ๆ คือเป็นเทวดาหรือมนุษย์ในกำเนิดนั้น ๆ เรามีผิวพรรณ เหมือนดอกหงอนไก่ มีรัศมีออกจากตัว.

---

[๑] ฉ. ปทานิ ตีณิ.　[๒] ฉ. อกฺกนฺเต จ.
[๓] สี. สโกฏกํ, ฉ. สโกสกํ.　[๔] ฉ. สุปฺปภาโส.

เทฺวนวุเต อิโต กปฺเป
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ปทปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๙๒ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใด ในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการบูชารอยพระพุทธบาท.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

เต ปน โจรา เถรสฺส สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา สํเวคชาตา ปพฺพชิตฺวา ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชึสูติ.

ฝ่ายพวกโจรเหล่านั้น ฟังธรรมในสำนักพระเถระแล้ว เกิดความสังเวช ออกบวชแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมแล้วแล.

สพฺพมิตฺตตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสัพพมิตตเถระ จบ.

๖. มหากาฬตฺเถรคาถา-วณฺณนา

กาฬี อิตฺถีติ อายสฺมโต มหากาฬตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต อิโต เอกนวุเต กปฺเป กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต เกนจิเทว กรณีเยน อรญฺญํ คโต ตตฺถ อญฺญตรสฺส รุกฺขสฺส[๑] สาขาย โอลมฺพมานํ ปีสุกูลจีวรํ ทิสฺวา "อริยทฺธโช โอลมฺพตี"ติ ปสนฺนจิตฺโต กิงฺกณิปุปฺผานิ[๒] คเหตฺวา ปีสุกูลํ ปูเชสิ.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท เสตพฺยนคเร สตฺถวาหกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **มหากาโฬ**ติ ลทฺธนาโม วิญฺญุตํ ปตฺวา ฆราวาสํ วสนฺโต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ภณฺฑํ คเหตฺวา วาณิชฺชวเสน สาวตฺถึ คโต เอกมนฺตํ สกฏสตฺถं[๓] นิเวเสตฺวา

๖. พรรณนาคาถาของพระมหากาฬเถระ

คาถาของท่านพระมหากาฬเถระมีคำว่า **กาฬี อิตฺถี** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้า ในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้นๆ ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลรู้ความแล้ว ไปป่าด้วยกรณียกิจบางอย่างนั่นเอง เห็นผ้าบังสุกุลจีวรห้อยอยู่ที่กิ่งไม้ต้นหนึ่งในป่านั้น มีใจผ่องใสด้วยคิดว่า "ธงชัยของพระอริยเจ้าห้อยอยู่" จึงถือเอาดอกกรรณิการ์มาบูชาผ้าบังสุกุล.

ด้วยบุญกรรมนั้น ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในตระกูลพ่อค้าเกวียนในกรุงเสตัพยนคร ได้นามว่า **มหากาฬ** รู้ความแล้วอยู่ครองเรือน บรรทุกสิ่งของด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม ไปค้าขายยังกรุงสาวัตถี พักกองเกวียนไว้

---

[๑] สี. ม. รุกฺขมูลสฺส.
[๒] อิ. กณิการ.
[๓] สี. อิ. สกฏสตํ.

อทฺธานปริสฺสมํ วิโนเทตฺวา อตฺตโน ปริสาย สทฺธึ นิสินฺโน สายณฺหสมยํ คนฺธมาลาทิหตฺเถ อุปาสเก เชตวนํ คจฺฉนฺเต ทิสฺวา สยมฺปิ เตหิ สทฺธึ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ธมฺมํ สุตฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา โสสานิกงฺคํ อธิฏฺฐาย สุสาเน วสติ.

ณ ส่วนสุดแห่งหนึ่ง บรรเทาความเหน็ดเหนื่อยในการเดินทางไกลแล้วนั่งอยู่กับบริษัทของตน เมื่อเวลาเย็นเห็นพวกอุบาสกอุบาสิกาต่างถือของหอม และดอกไม้ เป็นต้น ไปยังพระเชตวันวิหาร จึงไปวิหารกับชนเหล่านั้นด้วยตนเอง ฟังธรรมในสำนักของพระศาสดาแล้ว ได้ศรัทธา จึงออกบวช อธิษฐานโสสานิกังคธุดงค์อยู่ในป่า.

อเถกทิวสํ กาฬี นาม เอกา อิตฺถี ฉวฑาหิกา เถรสฺส กมฺมฏฺฐานตฺถาย[๑] อจิรมตสรีรํ อุโภ สตฺถี[๒] ภินฺทิตฺวา[๓] อุโภ จ พาหู ภินฺทิตฺวา[๓] สีสญฺจ ทธิถาลกํ[๔] วิย ภินฺทิตฺวา สพฺพํ องฺคปจฺจงฺคํ สมฺพนฺธเมว กตฺวา เถรสฺส โอโลเกตฺวา โยคฺยฏฺฐาเน ฐเปตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ. เถโร ตํ ทิสฺวา อตฺตานํ โอวทนฺโต[๕] :

ภายหลังวันหนึ่ง มีหญิงคนหนึ่งชื่อกาฬี เป็นผู้เผาซากศพ จึงตัดศพที่ตายไม่นานพร้อมทั้งมือและตัดแขนทั้งสองข้าง ตัดศีรษะเหมือนดังหม้อนมส้ม เพื่อต้องการเป็นกรรมฐานแก่พระเถระ กระทำอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งหมดให้ต่อติดกัน แล้ววางไว้ในที่เหมาะแก่พระเถระจะตรวจดูได้ แล้วนั่งอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. พระเถระเห็นซากศพนั้นแล้ว เมื่อจะโอวาทตน ได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :

---

[๑] สี. กมฺมฏฺฐานตฺถา.
[๒] สี. ม. หตฺเถ.
[๓] สี. อิ. ม. ฉินฺทิตฺวา.
[๔] สี. อิ. ทธิถาลิกํ.
[๕] สี. อิ. ม. โอวเทนฺโต.

๑๕๑. “กาฬี อิตฺถี พฺรหตี ธงฺกรูปา
สตฺถิญฺจ เภตฺวา อปรญฺจ สตฺถึ
พาหญฺจ เภตฺวา อปรญฺจ พาหุ
สีสญฺจ เภตฺวา ทธิถาลกำว[๑]
เอสา นิสินฺนา อภิสนฺทหิตฺวา.

๑๕๑. “หญิงชื่อกาฬี มีร่างกายใหญ่ดำดังกา หักขาซ้ายขวา แขนซ้ายแขนขวา และทุบศีรษะของซากศพให้มันสมองไหลออก ดังหม้อนมเปรี้ยว แล้ววางไว้ตามเดิม นั่งอยู่.

๑๕๒. โย เว อวิทฺวา อุปธึ กโรติ
ปุนปฺปุนำ ทุกฺขมุเปติ มนฺโท
ตสฺมา ปชานำ อุปธึ น กยิรา
มาหำ ปุน ภินฺนสิโร สยิสฺสนฺ”ติ[๒]
คาถาทฺวยำ อภาสิ.

๑๕๒. ผู้ใดแลไม่รู้แจ้ง เป็นคนเขลา ก่อให้เกิดกิเลส ผู้นั้นย่อมเข้าถึงทุกข์ร่ำไป เพราะฉะนั้น บุคคลรู้ว่าอุปธิเป็นเหตุเกิดทุกข์ จึงไม่ควรก่อกิเลสให้เกิด เราอย่าถูกเขาทุบศีรษะ นอนอยู่อย่างนี้อีกต่อไป”.

ตตฺถ **กาฬี**ติ ตสฺสา นามำ, กาฬวณฺณตฺตา วา เอวำ วุตฺตำ.[๓] **พฺรหตี**ติ มหาสรีรา อาโรหปริณาหวตี. **ธงฺกรูปา**ติ กาฬวณฺณตฺตา เอว กากสทิสรูปา. **สตฺถิญฺจ เภตฺวา**ติ มตสรีรสฺส สตฺถึ ชณฺณุเภทเนน ภญฺชิตฺวา. **อปรญฺจ สตฺถินฺ**ติ อิตรญฺจ สตฺถึ ภญฺชิตฺวา.[๔] **สตฺถิญฺจ เภตฺวา** ความว่า หักขาของ

บทว่า **กาฬี** ในคาถานั้นเป็นชื่อของหญิงนั้น, อีกนัยหนึ่ง ท่านกล่าวอย่างนั้น เพราะนางมีผิวดำ. บทว่า **พฺรหตี** ความว่า มีตัวใหญ่ทั้งสูง อ้วน. บทว่า **ธงฺกรูปา** ความว่า มีรูปร่างดังกา เพราะความที่มีสีดำนั่นเอง. สองบทว่า

---

[๑] สี. อิ. ทธิถาลิกำว.
[๒] ม. ปสฺสิสฺสนฺติ, ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๒.
[๓] ม. เอวำ วุตฺตา.
[๔] สี. ปริภญฺชิตฺวา.

๒๑-ม.ค.-๖๑ ๑๗:๓๓:๓๓

พาหญฺจ เภตฺวาติ พาหฏฺฐิญฺจ อคฺคพาหฏฺฐาเนเยว[๑] ภญฺชิตฺวา.

ศพแล้วหักเข่า. สองบทว่า **อปรญฺจ สตฺถึ** ได้แก่หักแขนขาอีกข้างหนึ่ง. สองบทว่า **พาหญฺจ เภตฺวา** ความว่า หักกระดูก แขนตรงปลายแขนนั่นเอง.

สีสญฺจ เภตฺวา ทธิถาลกำวาติ มตสรีรสฺส[๒] สีสำ ภินฺทิตฺวา ภินฺนตฺตา เอว เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ ปคฺคฬรนฺตำ ทธิถาลกำ วิย, ปคฺฆรนฺตำ มตฺถลุงฺคำ กตฺวาติ อตฺโถ. **เอสา นิสินฺนา อภิสนฺทหิตฺวาติ** ฉินฺนภินฺนาวยวำ[๓] มตสรีรำ เต อวยเว ยถาฐาเนเยว ฐปเนน สนฺทหิตฺวา สหิตำ กตฺวา มำสาปณำ ปสาเรนฺตี วิย เอสา นิสินฺนา.

บาทคาถาว่า **สีสญฺจ เภตฺวา ทธิถาลกำว** ความว่า ทำให้มันสมองกระจายออกเหมือนหม้อทธิไหลออกอยู่ เพราะเอาไม้พลองเป็นต้น ทุบศีรษะจนแตกนั่นเอง. บาทคาถาว่า **เอสา นิสินฺนา อภิสนฺทหิตฺวา** ความว่า หญิงนั้นวางเรียงซากศพที่มีอวัยวะตัดแล้ว ให้อวัยวะเหล่านั้นอยู่ในที่ตามเดิม เหมือนวางเนื้อแผ่ไว้ที่ตลาดขายเนื้อแล้วนั่งอยู่แล้ว.

โย เว อวิทฺวา อุปธึ กโรตีติ โย อิมาย อุปฏฺฐาปิตำ กมฺมฏฺฐานำ ทิสฺวาปิ อวิทฺวา อกุสโล กมฺมฏฺฐานำ ฉฑฺเฑตฺวา อโยนิโสมนสิกาเรน กิเลสูปธึ อุปฺปาเทติ, โส **มนฺโท** มนฺทปญฺโญ สำสารสฺส อนติวตฺตนโต **ปุนปฺปุนำ** อปราปรำ นิรยาทีสุ **ทุกฺขำ อุเปติ. ตสฺมา ปชานำ คนเขลา** มีปัญญาอ่อน **ย่อมเข้าถึงอุปธึ น กยิราติ ตสฺมาติ** ยสฺมา **ทุกข์**ในนรกเป็นต้นบ่อย ๆ เพราะไม่

คำว่า **ผู้ใดแลไม่รู้แจ้ง เป็นคนเขลา ก่อให้เกิดกิเลส** ความว่า ผู้ใดเป็นคนโง่ แม้เห็นกรรมฐานที่หญิงนี้เข้าไปตั้งไว้ก็ไม่รู้แจ้ง ทิ้งกรรมฐานเสีย ทำกิเลสอุปธิให้เกิดขึ้น เพราะไม่มนสิการโดยอุบายอันแยบคาย. ผู้นั้นชื่อว่า

---

[๑] อิ. อคฺคตหฏฺฐีนิเยว, ม. อคฺคตหฏฺเฐเยว.
[๒] อิ. ม. ฉวสรีรสฺส.
[๓] สี. ฉินฺนภินฺนำว ฉวำ, ก. ภินฺนำ วา ฉวำ.

เจตเทวๆ, ตสฺมา.

ล่วงพ้นสงสารไปได้. คำว่า **เพราะฉะนั้น บุคคลรู้ว่าอุปธิเป็นเหตุเกิดทุกข์ จึงไม่ควรก่อให้กิเลสเกิด** คือเพราะเหตุที่เป็นอย่างนี้ ฉะนั้น.

ปชานำ อุปธินฺติ "อิธ ยำ ทุกฺขำ สมุโภตี"ติ ปชานนฺโต โยนิโส มนสิกโรนฺโต กิเลสูปธึ น กยิรา น อุปฺปาเทยฺย. กสฺมา.

สองบทว่า **ปชานำ อุปธึ** ความว่า เมื่อรู้อยู่ว่าเป็นเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้นในโลกนี้ กระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ไม่ก่ออุปธิ คือไม่ทำให้เกิดขึ้น. ถามว่า เพราะเหตุไร.

มาหำ ปุน ภินฺนสิโร สยิสฺสนฺติ ยถยิทำ มตสรีรำ ภินฺนสรีรำ สยติ, เอวำ กิเลสูปธีหิ สำสาเร ปุนปฺปุนำ อุปฺปตฺติยา กฏสิวฑฺฒโก หุตฺวา ภินฺนสิโร[1] อหำ มา สยิสฺสนฺติ. เอวำ วทนฺโต เอว[2] เถโร วิปสฺสนำ อุสฺสุกฺกาเปตฺวา อรหตฺตำ ปาปุณิ. เตน วุตฺตำ **อปทาเน**[3] :

บาทคาถาว่า **มาหำ ปุน ภินฺนสิโร สยิสฺสำ** ความว่า ซากศพนี้มีสรีระอันทำลายแล้วนอนอยู่ ฉันใด เราเองก็อย่าก่อกิเลสอุปธิให้เกิดขึ้นในสงสารเนือง ๆ มีสมองแตกนอนอยู่เลยเหมือนอย่างนั้น. พระเถระเมื่อกล่าวอยู่อย่างนี้ ขวนขวายวิปัสสนาแล้วบรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"หิมวนฺตสฺส อวิทูเร
อุทพฺพโล[4] นาม ปพฺพโต

"ในที่ไม่ไกลภูเขาหิมวันต์ มีภูเขาลูกหนึ่งชื่ออุทัพพละ ที่ภูเขานั้น

---

[1] อิ. ภินฺนสรีโร.
[2] สี. อิมำ วทนฺโต.
[3] ขุ.อป. ๓๓/๑๒๖.
[4] ฉ. อุทงฺคโณ, สี. อุรุคโณ, อิ. อุรโณ.

ตตฺถทฺทสํ ปสุกูลํ
ทุมคฺคมฺหิ วิลมฺพิตํ.

เราได้เห็นผ้าบังสุกุลจีวร ห้อยอยู่บนยอดไม้.

ตีณิ กิงกณิปปฺผานิ
โอจินิตฺวานหํ ตทา
หฏฺโฐ หฏฺเฐน จิตฺเตน
ปสุกูลํ อปูชยึ.

ครั้งนั้นเราร่าเริงมีจิตยินดี เลือกเก็บเอาดอกกระดึงทอง ๓ ดอก มาบูชาผ้าบังสุกุลจีวร.

เตน กมฺเมน สุกเตน
เจตนาปณิธีหิ จ
ชหิตฺวา มานุสํ เทหํ
ตาวตึสํ อคญฺฉหํ.

ด้วยกรรมที่ทำไว้ดีแล้ว และด้วยการตั้งเจตจำนงไว้ เราละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์.

เอกนวุติโต กปฺเป
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ปูเชตฺวา[๑] อรหทฺธชํ.

ในกัปที่ ๙๑ แต่ภัทรกัปนี้ เราได้ทำกรรมใด ในกาลนั้น เพราะบูชาธงชัยแห่งพระอรหันต์ เราไม่รู้จักทุคติเลย.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

มหากาฬตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระมหากาฬเถระ จบ.

---

[๑] ฉ. ปูชิตฺวา.

๗. ติสฺสตฺเถรคาถาวณฺณนา

พหู สปตฺเต ลภตีติ อายสฺมโต ติสฺสตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว วิวฏฺฏูปนิสฺสยํ ปุญฺญํ อุปจินนฺโต ปิยทสฺสิสฺส ภควโต กาเล พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต สิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ คนฺตฺวา กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ฆราวาสํ ปหาย ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อรญฺญายตเน สาลวเน อสฺสมํ กาเรตฺวา วสติ.

ภควา ตสฺส อนุคฺคณฺหนตฺถํ อสฺสมสฺส อวิทูเร สาลวเน นิโรธํ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิ. โส อสฺสมโต นิกฺขมิตฺวา ผลาผลตฺถาย คจฺฉนฺโต ภควนฺตํ ทิสฺวา ปสนฺนมานโส จตฺตาโร ทณฺเฑ ฉเปตฺวา ภควโต อุปริ ปุปฺผิตาหิ สาลสาขาหิ สาขามณฺฑปํ กตฺวา สตฺตาหํ นวนเวหิ[๑] สาลปุปฺเผหิ ภควนฺตํ

๗. พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ

คาถาของท่านพระติสสเถระมีคำว่า **พหู สปตฺเต ลภติ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญอันเป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปิยทัสสี บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ รู้ความแล้วถึงความสำเร็จในศิลปะทั้งหลาย เห็นโทษในกามทั้งหลาย ละฆราวาสออกบวช บวชเป็นดาบส สร้างอาศรมไว้ในป่าสาลวันแนวป่าอยู่.

พระผู้มีพระภาคเสด็จประทับเข้านิโรธ-สมาบัติ ณ ป่าสาลวัน ไม่ไกลอาศรมเพื่อทรงอนุเคราะห์ดาบสนั้น. ดาบสนั้นออกจากอาศรมไปเพื่อแสวงหาผลาผล เห็นพระผู้มีพระภาคแล้ว มีใจโสมนัส ปักเสา ๔ เสาไว้ เอากิ่งรังที่มีดอกบานมาทำเป็นมณฑปกิ่งไม้ ณ เบื้องบนพระผู้มีพระภาค แล้วเอาดอกรังใหม่ ๆ

---

[๑] สี. วณฺณวนฺเตหิ.

ปูเชนฺโต อฏฺฐาสิ พุทฺธารมฺมณํ ปีตึ อวิชหนฺโต. สตฺถา สตฺตาหสฺส อจฺจเยน นิโรธโต วุฏฺฐหิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ จินฺเตสิ. ตาวเทว สตสหสฺสมตฺตา ขีณาสวา สตฺถารํ ปริวาเรสุ.

บูชาพระผู้มีพระภาคถึง ๗ วัน ยืนอยู่แล้ว ไม่ละปีติ ที่มีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์. พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธโดยล่วงไป ๗ วัน ระลึกถึงพระภิกษุสงฆ์. ในทันใดนั้น พระขีณาสพประมาณแสนหนึ่งแวดล้อมพระศาสดาแล้ว.

ภควา ตสฺส ภาวินึ สมฺปตฺตึ วิภาเวนฺโต อนุโมทนํ วตฺวา ปกฺกามิ. โส เตน ปุญฺญกมฺเมน เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อปราปรํ สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา **ติสฺโส**ติ ลทฺธนาโม วยปฺปตฺโต ติณฺณํ เวทานํ ปารคู หุตฺวา ปญฺจมตฺตานิ มาณวกสตานิ มนฺเต วาเจนฺโต ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต หุตฺวา สตฺถุ ราชคหคมเน พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺโธ ปพฺพชิตฺวา วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๑] :

พระผู้มีพระภาค เมื่อจะประกาศสมบัติที่เกิดแก่ดาบสนั้น ตรัสอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับไป. ด้วยบุญกรรมนั้น ดาบสนั้นบังเกิดในเทวโลก เวียนว่ายอยู่ในสุคติอย่างเดียวไปๆ มาๆ ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ณ กรุงราชคฤห์ ได้นามว่า**ติสสะ** เจริญวัยแล้ว ถึงฝั่งไตรเพท แล้วบอกมนต์แก่มาณพประมาณ ๕๐๐ ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภและเลิศด้วยยศ เห็นพุทธานุภาพในครั้งเสด็จสู่กรุงราชคฤห์ของพระศาสดา ได้ศรัทธาออกบวชแล้ว เริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักบรรลุพระอรหัตแล้ว. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"อชฺโฌคาเหตฺวา สาลวนํ
สุกโต อสฺสโม มม

"เราเข้าไปสู่ป่ารัง สร้างอาศรม
อย่างสวยงาม มุงบังด้วยดอกรัง

---

[๑] ขุ. อ. ๓๓/๑๒๐.

สาลปุปฺเผหิ สญฺฉนฺโน
วสามิ ปวเน[๑] ตทา.

ครั้งนั้นเราอยู่ในป่า.

ปิยทสฺสี ตุ[๒] ภควา
สยมฺภู อคฺคปุคฺคโล
วิเวกกาโม สมฺพุทฺโธ
สาลวนมุปาคมิ.

ก็พระผู้มีพระภาคผู้สยัมภู เอกอัครบุคคล ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง พระนามว่าปิยทัสสี. ทรงประสงค์ความสงัด จึงได้เสด็จเข้าสู่ป่ารัง.

อสฺสมา อภินิกฺขมฺม
ปวนํ อคมาสหํ
มูลผลํ คเวสนฺโต
อาหิณฺฑามิ วเน ตทา.

เราออกจากอาศรมไปป่า เพื่อแสวงหามูลผลาผลในป่า ณ เวลานั้น ณ ที่นั้น.

ตตฺถทฺทสาสึ สมฺพุทฺธํ
ปิยทสฺสึ มหายสํ
สุนิสินฺนํ สมาปนฺนํ
วิโรจนฺตํ มหาวเน.

เราได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าปิยทัสสี ผู้มียศใหญ่ ประทับนั่ง เข้าสมาบัติ รุ่งโรจน์อยู่ในป่าใหญ่.

จตุทณฺเฑ ฐเปตฺวาน
พุทฺธสฺส อุปรี อหํ
มณฺฑปํ สุกตํ กตฺวา
สาลปุปฺเผหิ ฉาทยึ.

เราปักเสา ๔ เสา ทำปะรำอย่างเรียบร้อย แล้วเอาดอกรังมุงเหนือพระพุทธเจ้า.

สตฺตาหํ ธารยิตฺวาน
มณฺฑปึ สาลฉาทิตํ

เราทรงปะรำ ซึ่งมุงด้วยดอกรังไว้ ๗ วัน ยังจิตให้เลื่อมใสในกรรม

---

[๑] ฉ. วิปิเน.
[๒] ฉ. จ.

ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
พุทฺธเสฏฺฐํ อวนฺทหํ.

นั้น ได้ถวายบังคมพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุด.

ภควา ตมฺหิ สมเย
วุฏฺฐหิตฺวา สมาธิโต[๑]
ยุคมตฺตํ เปกฺขมาโน
นิสีทิ ปุริสุตฺตโม.

สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคผู้อุดมบุรุษ เสด็จออกจากสมาธิ ประทับนั่งทอดพระเนตรดูเพียงชั่วแอก.

สาวโก วรุโณ นาม
ปิยทสฺสิสฺส สตฺถุโน
วสีสตสหสฺเสหิ
อุปคจฺฉิ วินายกํ.

สาวกของพระศาสดา พระนามว่าปิยทัสสี ชื่อว่าวรุณะ กับพระอรหันต์ขีณาสพแสนองค์ ได้มาเฝ้าพระศาสดาผู้นำชั้นพิสดาร.

ปิยทสฺสี ตุ[๒] ภควา
โลกเชฏฺโฐ นราสโภ
ภิกฺขุสงฺเฆ นิสีทิตฺวา
สิตํ ปาตุกรี ชิโน.

ส่วนพระผู้มีพระภาค พิชิตมาร พระนามว่าปิยทัสสีเชษฐบุรุษของโลก ประเสริฐกว่านรชน ประทับนั่งในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์แล้ว ได้ทรงกระทำการแย้มพระสรวลให้ปรากฏ.

อนุรุทฺโธ อุปฏฺฐาโก
ปิยทสฺสิสฺส สตฺถุโน
เอกํสํ จีวรํ กตฺวา
อปุจฺฉิตฺถ[๓] มหามุนึ.

พระอนุรุทธเถระ ผู้อุปัฏฐากของพระศาสดา พระนามว่าปิยทัสสี ห่มจีวรเฉวียงบ่าข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูลถามพระมหามุนีว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค.

---

[๑] อิ. สมาธิโน.
[๒] ฉ. จ.
[๓] ม. อปุจฺฉิตํ.

โก นุ โข ภควา เหตุ
สิตกมฺมสฺส สตฺถุโน
การเณ วิชฺชมานมฺหิ
สตฺถา ปาตุกเร สิตํ.

อะไรเล่าหนอเป็นเหตุให้พระศาสดา
ทรงแย้มพระสรวล ให้ปรากฏ
เพราะเมื่อมีเหตุ พระศาสดาจึงทรง
แย้มพระสรวลให้ปรากฏ.

สตฺตาหํ ปุปฺผฉทนํ[๑]
โย เม ธาเรสิ มาณโว
ตสฺส กมฺมํ สริตฺวาน
สิตํ ปาตุกรึ อหํ.

พระศาสดาตรัสว่า มาณพใด
ธารปะรำที่มุงด้วยดอกไม้ ให้ตลอด
๗ วัน เรานึกถึงกรรมของมาณพนั้น
จึงได้ทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ.

อโนกาสํ[๒] น ปสฺสามิ
ยนฺตํ[๓] ปุญฺญํ วิปจฺจติ
เทวโลเก มนุสฺเส วา
โอกาโสว น สมฺมติ.

เราไม่พิจารณาเห็นช่องทางที่ไม่ควร
ที่บุญจะไม่ให้ผล ช่องทางที่ควร
ในเทวโลกหรือมนุษยโลก ย่อมไม่
ระงับไปเลย.

เทวโลเก วสนฺตสฺส
ปุญฺญกมฺมสมงฺคิโน
ยาวตา ปริสา ตสฺส
สาลจฺฉนฺนา ภวิสฺสติ.

เขาผู้เพียบพร้อมด้วยบุญกรรมอยู่ใน
เทวโลก มีบริษัทเท่าใด บริษัท
เท่านั้น จักถูกบังด้วยดอกรัง.

ตตฺถ ทิพฺเพหิ นจฺเจหิ
คีเตหิ วาทิเตหิ จ
รมิสฺสติ สทา สนฺโต
ปุญฺญกมฺมสมาหิโต.

เขาเป็นผู้ประกอบด้วยบุญกรรม จัก
รื่นเริงอยู่ในเทวโลกนั้น ด้วย
การฟ้อน การขับ การประโคม
อันเป็นทิพย์ในกาลทุกเมื่อ.

---

[๑] ฉ. สาลจฺฉทนํ.
[๒] โป. อิ. โอกาสาหํ.
[๓] ฉ. ยตฺถ.

ยาวตา ปริสา ตสฺส
คนฺธคนฺธี[๑] ภวิสฺสติ
สาลสฺส ปุปฺผวสฺโส จ
ปวสฺสิสฺสติ[๒] ตาวเท.

บริษัทของเขาประมาณเท่าที่มี จักมีกลิ่นหอมฟุ้ง และฝนดอกรังจักตกลงทั่วไป.

ตโต จุโตยํ มนุโช
มานุสํ อาคมิสฺสติ
อิธาปิ สาลจฺฉทนํ
สพฺพกาลํ ธริสฺสติ.

ในขณะนั้น มาณพนี้จุติจากเทวโลกแล้ว จักมาสู่ความเป็นมนุษย์ แม้ในมนุษยโลกนี้ หลังคาดอกรังก็จักทรงอยู่ตลอดกาลทั้งปวง.

อิธ นจฺจญฺจ คีตญฺจ
สมฺมตาฬสมาหิตํ
ปริวาเรสฺสนฺติ มํ นิจฺจํ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ณ มนุษยโลกนี้ การฟ้อนและการขับที่ประกอบด้วยกังสดาล จักแวดล้อมมาณพนี้ อยู่เป็นนิตย์ นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา.

อุคฺคจฺฉนฺเต จ สูริเย
สาลวสฺสํ ปวสฺสติ
ปุญฺญกมฺเมน สํยุตฺตํ
วสฺสติ[๓] สพฺพกาลิกํ.

และเมื่อพระอาทิตย์อุทัย ฝนดอกรังก็จักตกลง ฝนดอกรังที่บุญกรรมแต่งแล้ว จักตกลงทุกเวลา.

อฏฺฐารเส กปฺปสเต
โอกฺกากกุลสมฺภโว
โคตฺโม นาม นาเมน[๔]
สตฺถา โลเก ภวิสฺสติ.

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ พระศาสดามีพระนามว่าโคดม ซึ่งสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก.

---

๑ ม. สาลจฺฉนฺนา.
๒ ม. โป. ปวตฺติสฺสติ.
๓ ฉ. วสฺสเต.
๔ ฉ. โคตฺเตน.

ตสฺส ธมฺเมสุ ทายาโท
โอรโส ธมฺมนิมฺมิโต
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
นิพฺพายิสฺสตินาสโว.

มาณพนี้ จักเป็นทายาทในธรรม
ของพระศาสดาพระองค์นั้น เป็น
โอรสอันธรรมเนรมิต จักกำหนดรู้
อาสวะทั้งปวง แล้วจักไม่มีอาสวะ
นิพพาน.

ธมฺมํ อภิสเมนฺตสฺส
สาลฉทนํ[๑] ภวิสฺสติ
จิตเก ฌายมานสฺส
ฉทนํ ตตฺถ เหสฺสติ.

เมื่อเขาตรัสรู้ธรรมอยู่ จักมีหลังคา
ดอกรัง เมื่อถูกทำฌาปนกิจอยู่บน
เชิงตะกอน ที่เชิงตะกอนนั้น ก็จัก
มีหลังคาดอกรัง.

วิปากํ กิตฺตยิตฺวาน
ปิยทสฺสี มหามุนิ
ปริสาย ธมฺมํ เทเสสิ
ตปฺเปนฺโต ธมฺมวุฏฺฐิยา.

พระมหามุนี พระนามว่าปิยทัสสี
ทรงพยากรณ์วิบากแล้ว ทรงแสดง
ธรรมแก่บริษัท ให้อิ่มหนำด้วยฝน
คือธรรม.

ตึสกปฺปานิ เทเวสุ
เทวรชฺชมการยึ
สฏฺฐี จ สตฺตกฺขตฺตุญฺจ[๒]
จกฺกวตฺตี อโหสหํ.

เราได้เสวยราชสมบัติ ในเทวโลก
ในหมู่เทวดา ๓๐ กัป ได้เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิ ๖๗ ครั้ง.

เทวโลกา อิธาคนฺตฺวา
ลภามิ วิปุลํ สุขํ
อิธาปิ สาลจฺฉทนํ
มณฺฑปสฺส อิทํ ผลํ.

เราออกจากเทวโลกมาในมนุษยโลกนี้
ได้ความสุขอันไพบูลย์ แม้ใน
มนุษยโลกนี้ ก็มีหลังคาดอกรัง
นี้เป็นผลแห่งปะรำ.

---

[๑] ฉ. สาลจฺฉนฺนํ.
[๒] โป. จตุกฺขตฺตุญฺจ.

อยํ ปจฺฉิมโก มยฺหํ
จริโม วตฺตเต ภโว
อิธาปิ สาลจฺฉนฺนํ
เหสฺสติ สพฺพกาลิกํ.

นี้เป็นความเกิดครั้งหลัง ของเรา ภพสุดท้ายกำลังเป็นไป แม้ในภพนี้ หลังคาดอกรัง ก็จักมีตลอดกาลทั้งปวง.

มหามุนึ โตสยิตฺวา
โคตมํ สกฺยปุงฺควํ
ปตฺโตมฺหิ อจลํ ฐานํ
หิตฺวา ชยปราชยํ.

เรายังพระมหามุนีพระนามว่าโคดม ผู้ประเสริฐกว่าศากยราช ให้ทรงยินดีได้ ละความมีชัยและความปราชัยเสียแล้ว บรรลุถึงฐานะที่ไม่หวั่นไหว.

อฏฺฐารเส กปฺปสเต
ยํ พุทฺธมภิปูชยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
พุทฺธปูชายิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ เราได้บูชาพระพุทธเจ้าใด ด้วยการบูชานั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งพุทธบูชา

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

โส อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิเสสโต ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺโต อโหสิ. ตตฺถ เกจิ ปุถุชฺชนภิกฺขู เถรสฺส ลาภสกฺการํ ทิสฺวา พาลภาเวน อสหนากาโร ปเวเทสุ. เถโร ตํ ญตฺวา ลาภสกฺกาเร อาทีนวํ ตตฺถ อตฺตโน อลคฺคภาวญฺจ ปกาเสนฺโต

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้ว ได้เป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ ความเป็นผู้เลิศด้วยยศโดยพิเศษ. ในบรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุที่เป็นปุถุชน บางพวกเห็นลาภสักการะของพระเถระ จึงประกาศอาการที่อดทนมิได้ เพราะความเป็นพาล. พระเถระทราบเหตุนั้นแล้ว เมื่อจะ

ประกาศโทษในลาภสักการะ และความเป็นผู้ไม่ติดอยู่ในลาภและสักการะนั้นของตน ได้ภาษิตคาถา ๒ คาถาว่า :

๑๕๓. “พหู[๑] สปตฺเต ลภติ
มุณฺโฑ สงฺฆาฏิปารุโต
ลาภี อนฺนสฺส ปานสฺส
วตฺถสฺส สยนสฺส จ.

๑๕๓. “ภิกษุศีรษะโล้น ครองผ้าสังฆาฏิ ได้ข้าว น้ำ ผ้าและที่นอนที่นั่ง ย่อมชื่อว่าได้ข้าศึกไว้มาก.

๑๕๔. เอตมาทีนวํ ญตฺวา
สกฺกาเรสุ มหพฺภยํ
อปฺปลาโภ อนวสฺสุโต
สโต ภิกฺขุ ปริพฺพเช”ติ[๒]
คาถาทฺวยํ อภาสิ.

๑๕๔. ภิกษุรู้โทษในลาภสักการะ ว่าเป็นภัยใหญ่อย่างนี้แล้ว ควรเป็นผู้มีลาภน้อย มีจิตไม่ซุ่มด้วยราคะ มีสติงดเว้นความยินดีในลาภ”.

ตสฺสตฺโถ : สิขมฺปิ อเสเสตฺวา มุณฺฑิตเกสตาย **มุณฺโฑ**, ฉินฺทิตฺวา สงฺฆาฏิตกาสาวธาริตาย[๓] **สงฺฆาฏิปารุโต**, เอวํ เวณฺณิยํ อชฺฌุปคโต ปรายตฺต-วุตฺติโก ปพฺพชิโต สเจ อนฺนปานาทีนํ **ลาภี** โหติ, โสปิ **พหู สปตฺเต ลภติ**, ตสฺส อุสูยนฺตา พหู สมฺภวนฺติ.[๔]

พึงทราบความของคาถาทั้ง ๒ นั้น ดังต่อไปนี้ : ภิกษุชื่อว่า**ศีรษะโล้น** เพราะโกนผมไม่เหลือไว้แม้สักแหยมหนึ่ง ชื่อว่า**ครองผ้าสังฆาฏิ** เพราะทรงผ้าย้อมด้วยน้ำฝาดที่ตัดแล้วต่อกันไว้ ผู้เข้าถึงเพศอันแปลกอย่างนี้ เป็นบรรพชิตมีความเป็นไปเนื่องด้วยบุคคล

---

[๑] สี. ปหู.
[๒] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๒.
[๓] อิ. ม. ธารณตาย.
[๔] สี. อุสูยกา พหู ภวนฺติ.

ตสฺมา **เอตํ** เอวรูปึ ลาภ**สกฺกาเรสุ มหพฺภยํ** วิปุลภยํ **อาทีนวํ** โทสํ วิทิตฺวา อปฺปิจฺฉตํ สนฺโตสญฺจ หทเย ฐเปตฺวา อนวชฺชุปฺปาทสฺสาปิ อุปฺปนฺนสฺส ลาภสฺส ปริวชฺชเนน **อปฺปลาโภ**, ตโต เอว ตตฺถ ตณฺหาวสฺสุตาภาเวน **อนวสฺสุโต** สํสาเร ภยสฺส อิกฺขนโต ภินฺนกิเลสตาย วา **ภิกฺขุ** สนฺตุฏฺฐิฏฺฐานียสฺส สติสมฺปชญฺญสฺส[๑] วเสน **สโต** หุตฺวา **ปริพฺพเช** จเรยฺย วิหเรยฺยาติ. ตํ สุตฺวา เต ภิกฺขู ตาวเทว เถรํ ขมาเปสุ.

อื่น ถ้ามีปรกติได้วัตถุมีข้าวและน้ำเป็นต้น แม้ผู้นั้นชื่อว่า **ได้ศัตรูไว้มาก** คือผู้เย้ยหยันภิกษุนั้น ย่อมมีมาก. เพราะฉะนั้น ภิกษุเห็น**โทษอันเป็นภัยใหญ่** คือเป็นภัยที่ไพบูลย์ในเพราะลาภและ**สักการะ**เห็นปานนี้ **อย่างนี้** ตั้งความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อย และความสันโดษไว้ในหทัย **เป็นผู้มีลาภน้อย** เพราะเว้นลาภที่เกิดขึ้น แม้มีอันเกิดขึ้นโดยหาโทษมิได้ **เป็นผู้มีจิตไม่ซุ่ม** ด้วยความไม่มีความซุ่มด้วยตัณหาในลาภนั้น ๆ เพราะเป็นผู้มีลาภน้อยนั่นเทียว. ชื่อว่า**เป็นภิกษุ** เพราะเห็นภัยในสังสารวัฏ หรือเป็นผู้ทำลายกิเลสแล้ว **เป็นผู้มีสติ** ด้วยสามารถแห่งสติและสัมปชัญญะ อันเป็นที่ตั้งแห่งสันโดษ**พึงเว้นรอบ** เที่ยวไป คือพึงอยู่ด้วยประการดังนี้. ภิกษุเหล่านั้น ฟังคาถา ๒ คาถานั้นแล้ว ขอให้พระเถระอดโทษแล้วในขณะนั้นทีเดียว.

ติสฺสตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา. พรรณนาคาถาของพระติสสเถระ จบ.

---

[๑] ม. สนฺตุฏฺโฐ นิสฺสรณสมฺปชญฺญสฺส.

๘. กิมฺพิลตฺเถรคาถาวณฺณนา[๑]

ปาจีนวํสทายมฺหีติอาทิกา อายสฺมโต กิมฺพิลตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? ตสฺส ปุพฺพโยโค สํเวคุปฺปตฺติ ปพฺพชฺชา จ เอกกนิปาเต "อภิสตฺโต"ติ คาถาย สำวณฺณนายำ วุตฺตาเยว. ตาย จ คาถาย เถเรน อตฺตโน วิเสสาธิคมสฺส การณำ ทสฺสิตำ. อิธ ปน อธิคตวิเสสสฺส อตฺตโน อายสฺมตา จ อนุรุทฺเธน อายสฺมตา จ นนฺทิเยน สห สมคฺควาโส ทสฺสิโตติ เวทิตพฺพำ.[๒] สมคฺควาสำ ปน วสนฺตา เต ยถา จ วสึสุ, ตำ ทสฺเสนฺโต :

๑๕๕. "ปาจีนวำสทายมฺหิ
สกฺยปุตฺตา สหายกา

๘. พรรณนาคาถาของ พระกิมพิลเถระ

คาถาของท่านพระกิมพิลเถระมีคำว่า **ปาจีนวำสทายมฺหิ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? บุพโยคก็ดี ความอุบัติแห่งความสังเวชก็ดี การบรรพชาก็ดี ของพระเถระนั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้แล้ว ในการสังวรรณนาคาถาว่า "อภิสตฺโต" เป็นต้น ในเอกกนิบาต. อนึ่ง พระเถระแสดงเหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษของตน ด้วยคาถานั้น. แต่ในที่นี้พึงทราบว่า ท่านแสดงถึงการอยู่ร่วมอย่างสามัคคีกับท่านพระอนุรุทธะ และท่านพระนันทิยะของตน ผู้บรรลุคุณวิเศษแล้ว. ก็พระเถระเหล่านั้นผู้อยู่ร่วมกันอย่างพร้อมเพรียงอยู่กันอย่างไรด้วย พระเถระเมื่อจะแสดงเหตุนั้น จึงได้กล่าวคาถา ๒ คาถาว่า :

๑๕๕. "พระศากยบุตรทั้งหลาย ผู้เป็นสหายกัน ในปาจีนวังสทายวัน

---

[๑] ฉ. กิมิลตฺเถรคาถาวณฺณนา.
[๒] สี. อตฺตโน อายสฺมตา จ นนฺทิเยน สมคฺควาโสติ เวทิตพฺพำ.

ปหายานปุปเก โภเค
อุญเฉ ปตฺตาคเต[๑] รตา.

ได้พากันละโภคะไม่น้อย มายินดีในการเที่ยวบิณฑบาต.

๑๕๖. อารทฺธวีริยา ปหิตตฺตา
นิจฺจํ ทฬฺหปรกฺกมา
รมนฺติ ธมฺมรติยา
หิตฺวาน โลกิยํ รตินฺ"ติ.

๑๕๖. ปรารภความเพียรแล้ว มีใจเด็ดเดี่ยว มีความบากบั่นมั่นเป็นนิตย์ ละความยินดีในโลกมายินดีอยู่ในธรรม" ดังนี้.

คาถาทฺวยํ อภาสิ.

ตตฺถ **ปาจีนวํสทายมฺหี**ติ ปาจีนวํสนามเก รกฺขิตฺโคปิเต สหปริจฺเฉเทวเน. ตํ หิ วนํ คามสฺส ปาจีนทิสายํ ฐิตตฺตา วํสคุมฺพปริกฺขิตฺตตฺตา จ "ปาจีนวํสทาโย"ติ วุตฺโต. วํสวนภาเวน วาติ.[๒] **สกฺยปุตฺตา**ติ อนุรุทฺธตฺเถราทโย สกฺยราชกุมารา.[๓] **สหายกา**ติ สเวคุปฺปตฺติปพฺพชฺชาสมณธมฺมกรณสวาเสหิ สหอยนโต ปวตฺตนโต สหายกา.

ในคาถานั้น **ปาจีนวังสทายวัน** ได้แก่ในป่าที่มีเขตกำหนดร่วมกันทั้งรักษาทั้งคุ้มครอง ซึ่งมีชื่อว่าปาจีนวังสะ. ก็ป่านั้นท่านเรียกว่า "ปาจีนวังสทายะ" เพราะมีบ้านอยู่ทางด้านทิศปราจีน และเพราะมีพุ่มไม้วังสะล้อมรอบ, หรือเพราะมีป่าวังสะ. คำว่า **ศากยบุตร** คือพระเถระมีพระอนุรุทธเถระเป็นต้น เป็นราชโอรสของเจ้าศากยะ. คำว่า **เป็นสหายกัน** ความว่า ชื่อว่าเป็นสหายกัน เพราะไปร่วม คือเป็นไปด้วยการร่วม เกิดความสังเวช การบรรพชาและการบำเพ็ญสมณธรรม.

---

[๑] ปาฬิ. อุญฺฉาปตฺตาคเต.
[๒] สี. สวสนภาเวนาติ.
[๓] ม. สกฺยราชาโน.

ปหายานปฺปเก โกเคติ อุฬาเรน ปุญฺญานุภาเวน อธิคเต กุลปรมฺปราคเต จ มหนฺเต โภคกฺขนฺเธ ฉฑฺเฑตฺวา. "สหายานปฺปเก"ติปิ ปาฬิ. **อุญฺเ ปตฺตาคเต รตาติ** อุญฺฉาจริยาย อาภตตฺตา อุญฺเ ปตฺเต อาคตตฺตา ปตฺตาคเต ปตฺตปริยาปนฺเน รตา อภิรตา, สมฺภตฺตาทิอติเรกลาภํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ชงฺฆพลํ นิสฺสาย ภิกฺขาจริยาย ลทฺเธน มิสฺสกภตฺเตเนว สนฺตุฏฺฐาติ อตฺโถ.

คำว่า **พากันละโภคะมีใช่น้อย** คือทิ้งกองโภคะใหญ่ ที่ได้ด้วยบุญญานุภาพอันโอฬาร และสืบต่อ ๆ กันมาจากตระกูล บาลีว่า "มีสหายไม่น้อยก็มี" (สหายานปฺปเก). คำว่า **มายินดีในการเที่ยวบิณฑบาต** คือยินดีแล้ว ยินดียิ่งแล้วในอาหารที่มาถึงบาตร คือที่นับเนื่องด้วยบาตร เพราะนำมาด้วยการเที่ยวแสวงหา คือเพราะมาแล้วในบาตรที่เป็นภาชนะแสวงหา, อธิบายว่า เว้นอติเรกลาภมีสลากภัตเป็นต้น ยินดีแล้วด้วยภัตที่เจือปนนั้นเทียว เพราะอาศัยกำลังแข้งได้มาด้วยภิกษาจาร.

อารทฺธวีริยาติ อุตฺตมตฺถสฺส อธิคมาย อาทิโตว ปเคว สมฺปาทิตวีริยา.[1] **ปหิตตฺตาติ** นินฺนโปณปพฺภาราภาเวน กาเลน กาลํ สมาปชฺชเนน จ[2] นิพฺพานํ ปติเปสิตจิตฺตา. **นิจฺจํ ทฬฺหปรกฺกมาติ** วตฺตปฏิปตฺตีสุ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารานุโยเคน สพฺพกาลํ อสิถิลปรกฺกมา. **รมนฺติ ธมฺมรติยา หิตฺวาน โลกิยํ รตินฺติ** โลเก

คำว่า **ปรารภความเพียร** ความว่า ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยความเพียรก่อนเทียวในตอนต้น เพื่อบรรลุอรรถอันอุดม. บทว่า **ปหิตตฺตา** ความว่า ผู้มีจิตส่งไปสู่นิพพาน โดยเป็นผู้น้อมไปแล้ว เงื้อมไปแลโอนไปแล้ว และด้วยอันเข้าถึงตามกาลอันควร. คำว่า **ผู้มีความบากบั่นมั่นเป็นนิตย์** ความว่า มีความบากบั่นไม่ย่อหย่อนตลอดกาลทุกเมื่อใน

---

[1] สี. อิ. สมาหิตวีริยา.
[2] สี. สมาปชฺชเนเนว, ม. สมาปชฺชเนน.

วิทิตตาย โลกปริยาปนฺนตาย จ โลกิยํ รูปารมฺมณาทิรตึ ปหาย มคฺคปญฺญาย ปชหิตฺวา โลกุตฺตรธมฺมรติยา อคฺคผลนิพฺพานาภิรติยา จ รมนฺติ อภิรมนฺตีติ.

อันประกอบเนือง ๆ ซึ่งความสุขในทิฏฐธรรมในเพราะวัตรปฏิบัติ. คำว่า **ละความยินดีอันเป็นโลกิยะมายินดีในธรรม** ความว่า ละความยินดีในรูปารมณ์เป็นต้น อันเป็นโลกิยะ เพราะปรากฏในโลก และเพราะนับเนื่องอยู่ในโลกแล้ว ละด้วยมรรคปัญญา มายินดี คือยินดียิ่งด้วยความยินดีในโลกุตรธรรม และด้วยความยินดียิ่งในมรรคผลและพระนิพพานแล.

กิมฺพิลตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระกิมพิลเถระ จบ.

๙. นนฺทตฺเถรคาถาวณฺณนา

อโยนิโส มนสิการาติ อายสฺมโต นนฺทตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยํ กิร ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต กาเล หํสวตีนคเร กุลเคเห นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺโต ภควโต สนฺติเก ธมฺมํ สุณนฺโต สตฺถารํ เอกํ ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํ อคฺคฏฺฐาเน ฐเปนฺตํ ทิสฺวา สยมฺปิ ตํ ฐานนฺตรํ ปตฺเถนฺโต ภควโต ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ ปูชาสกฺการพหุลํ[๑] มหาทานํ ปวตฺเตตฺวา "อหมฺปิ อนาคเต ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส เอวรูโป สาวโก ภเวยฺยนฺ"ติ ปณิธานํ กตฺวา ตโต ปฏฺฐาย[๒] เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อตฺถทสฺสิสฺส ภควโต กาเล วินตาย[๓] นาม นทิยา มหนฺโต กจฺฉโป หุตฺวา นิพฺพตฺโต เอกทิวสํ สตฺถารํ นทิยา ปารํ คนฺตุ ตีเร ฐิตํ ทิสฺวา สยํ ภควนฺตํ ตาเรตุกาโม สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิ. สตฺถา ตสฺส อชฺฌาสยํ

๙. พรรณนาคาถาของพระนันทเถระ

คาถาของท่านพระนันทเถระมีคำว่า **อโยนิโส มนสิการา** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? ได้ยินว่า พระเถระรูปนี้ครั้งศาสนาพระผู้มีพระภาค พระนามว่าปทุมุตตระ บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลในกรุงหังสวดี รู้ความแล้ว ฟังธรรมในสำนักพระผู้มีพระภาค เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย จึงปรารถนาตำแหน่งนั้นแม้ด้วยตนเอง จึงบำเพ็ญมหาทานอันมากไปด้วยการบูชา และสักการะแด่พระผู้มีพระภาคและพระภิกษุสงฆ์ ตั้งความปรารถนาไว้ว่า "ต่อไปในอนาคตแม้ตัวข้าพเจ้าพึงเป็นสาวกเห็นปานนี้ของพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับพระองค์" ดังนี้ ตั้งแต่บัดนี้มาก็เวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้งศาสนาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าอัตถทัสสี ได้บังเกิด

---

[๑] สี. ปูชาสกฺการํ.
[๒] อิ. ม. ตโต.
[๓] โป. ม. วิตตาย, ก. จินตาย.

โอโลเกตฺวา ปิฏฺฐึ อภิรุหิ. โส หฏฺฐตุฏฺโฐ เวเคน โสตํ ฉินฺทนฺโต สีฆตรํ ปรตีรเมว ปาเปสิ. ภควา ตสฺส อนุโมทนํ วทนฺโต ภาวินึ สมฺปตฺตึ กเถตฺวา ปกฺกามิ.

เป็นเต่าใหญ่อยู่ ณ แม่น้ำวินตา วันหนึ่ง เห็นพระศาสดาประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำ เพื่อจะเสด็จข้ามฟากแห่งแม่น้ำ ตัวเองใคร่จะนำพระผู้มีพระภาคให้เสด็จข้ามฟาก จึงมาหมอบ ณ บาทมูลของพระศาสดา. พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของเธอ จึงเสด็จขึ้นสู่หลัง. เต่านั้นยินดีปรีดารีบตัดกระแสน้ำด้วยกำลังเร็ว จนให้พระองค์เสด็จถึงฝั่งโน้นอย่างเร็วกว่า. พระผู้มีพระภาค ทรงตรัสอนุโมทนาแก่เธอ ตรัสบอกถึงสมบัติที่จะเกิดมีแล้วก็เสด็จหลีกไป.

โส เตน ปุญฺญกมฺเมน สุคตีสุเยว สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท กปิลวตฺถุสฺมึ สุทฺโธทนมหาราชสฺส ปุตฺโต หุตฺวา มหาปชาปติยา โคตมิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ. ตสฺส นามคฺคหณทิวเส ญาติสงฺฆํ นนฺเทนฺโต[๑] ชาโตติ **นนฺโท**เตฺวว นามํ อกํสุ.

ด้วยบุญกรรมนั้น เต่านั้นก็เวียนว่ายอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ จึงมาเป็นโอรสของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ณ กรุงกบิลพัสดุ์ บังเกิดในครรภ์แห่งพระนางมหาปชาบดีโคตมี. ในวันขนานนามท่านก็ยังหมู่ญาติให้ยินดี พวกญาติจึงถวายนามว่า**นันทะ**.

ตสฺส วยปฺปตฺตกาเล สตฺถา ปวตฺตวรธมฺมจกฺโก โลกานุคฺคหํ กโรนฺโต กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา ญาติสมาคเม โปกฺขรวสฺสํ อฏฺฐุปฺปตฺตึ กตฺวา

ในเวลาท่านเจริญวัยแล้ว พระศาสดาทรงประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐแล้ว เมื่อจะทรงกระทำอนุเคราะห์แก่โลก จึงเสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ ในสมาคมแห่ง

---

[๑] สี. อิ. นนฺทนฺโต โตเสนฺโต.

เวสฺสนฺตรชาตกํ[๑] กเถตฺวา ทุติยทิวเส ปิณฺฑาย ปวิฏฺโฐ "อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺยา"ติ[๒] คาถาย ปิตรํ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา "ธมฺมํ จเร สุจริตนฺ"ติ[๓] คาถาย มหาปชาปตึ โสตาปตฺติผเล ราชานํ สกทาคามิผเล ปติฏฺฐาเปตฺวา ตติเย ทิวเส นนฺทกุมารสฺส อภิเสกนิเวสนปฺปเวสนวิวาหมงฺคเลสุ วตฺตมาเนสุ ปิณฺฑาย ปวิสิตฺวา นนฺทกุมารสฺส หตฺเถ ปตฺตํ ทตฺวา มงฺคลํ วตฺวา ตสฺส หตฺถโต ปตฺตํ อคเหตฺวาว วิหารํ คโต ตํ ปตฺตหตฺถํ วิหารํ อาคตํ อนิจฺฉมานํเยว ปพฺพาเชตฺวา ตถา ปพฺพชิตตฺตาเยว อนภิรติยา ปีฬิตํ ญตฺวา อุปาเยน ตสฺส ตํ อนภิรตึ วิโนเทสิ. โส โยนิโส ปฏิสงฺขาย วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๔] :

พระญาติทรงกระทำฝนโบกขรพรรษให้เป็นอรรถบัติเหตุ แล้วตรัส**เวสสันตรชาดก**ในวันที่ ๒ จึงเสด็จเข้าไปบิณฑบาต ยังพระชนกให้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลด้วยคาถาว่า "อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย" เป็นต้นแล้วเสด็จเข้าสู่นิเวศน์ โปรดพระมหาปชาบดีให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลด้วยคาถาว่า "ธมฺมํ จเร สุจริตํ" เป็นต้น และยังพระชนกให้ตั้งอยู่ในสกทาคามิผลในวันที่ ๓ ทรงเสด็จเข้าไปบิณฑบาตเมื่องานวิวาหมงคลในการเข้านิเวศน์ในการอภิเษกของนันทกุมารกำลังเป็นไปอยู่ ทรงประทานบาตรไว้ในหัตถ์ของนันทกุมารตรัสมงคลแล้วไม่ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมาร เสด็จไปสู่วิหารทรงให้นันทกุมารผู้ยังถือบาตรอยู่มาสู่วิหาร แล้วให้บรรพชา ทั้ง ๆ ที่เธอไม่ปรารถนาเลย เพราะนันทกุมารบวชแล้วเช่นนั้น ก็ทรงทราบว่า ถูกความไม่ยินดีเบียดเบียนแล้ว จึงทรงบรรเทาความไม่ยินดีนั้นของเธอเสียด้วยอุบาย. ท่านพิจารณาโดยอุบายอัน

---

๑ ขุ. ชา. ๒๘/๓๖๕.
๒ ขุ. ธ. ๒๕/๓๗.
๓ ขุ. ธ. ๒๕/๓๘.
๔ ขุ. อ. ๓๓/๑๑๕.

แยบคาย เริ่มตั้งวิปัสสนาแล้ว ไม่นานนัก ก็บรรลุพระอรหัตแล้ว. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

"อตฺถทสฺสี ตุ ภควา
สยมฺภู โลกนายโก
วินตานทิยา[๑] ตีเร[๒]
อุปาคญฺฉิ ตถาคโต.

"ก็พระผู้มีพระภาค พระนามว่า อัตถทัสสี ผู้เป็นพระสยัมภู เป็นนายกของโลก เป็นพระตถาคต ได้เสด็จไปที่ฝั่งแม่น้ำวินตา.

อุทกา อภินิกฺขมฺม
กจฺฉโป วาริโคจโร
พุทฺธํ ตริตุกาโมหํ[๓]
อุเปสึ โลกนายกํ.

เราเป็นเต่าเที่ยวไปในน้ำ ออกไปจากน้ำแล้ว ประสงค์จะทูลเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จข้ามฟาก จึงเข้าไปเฝ้าพระองค์ผู้เป็นนายกของโลก.

อภิรูหตุ มํ พุทฺโธ
อตฺถทสฺสี มหามุนิ
อหํ ตํ ตารยิสฺสามิ
ทุกฺขสฺสนฺตกโร ตุวํ.

(กราบทูลว่า) ขอเชิญพระพุทธเจ้าผู้เป็นมหามุนี พระนามว่าอัตถทัสสี เสด็จขึ้นหลัง ข้าพระองค์เถิด ข้าพระองค์ จะให้พระองค์เสด็จข้ามฟาก ขอพระองค์โปรดทรงทำที่สุดแห่งทุกข์แก่ข้าพระองค์เถิด.

มม สงฺกปฺปมญฺญาย
อตฺถทสฺสี มหายโส

พระพุทธเจ้า ผู้มีพระยศใหญ่ พระนามว่าอัตถทัสสี ทรงทราบถึง

---

[๑] อิ. จินฺตานทิยา.
[๒] ฉ. ตีรํ.
[๓] ฉ. ตาเรตุกาโมหํ.

อาโรหิตฺวาน[๑] เม ปิฏฺฐึ
อฏฺฐาสิ โลกนายโก.

ความดำริของเรา จึงได้เสด็จขึ้น
หลังเราแล้วประทับยืนอยู่.

ยโต สรามิ อตฺตานำ
ยโต ปตฺโตสฺมิ วิญฺญุตำ
สุขำ เม ตาทิสำ นตฺถิ
ผุฏฺเจ ปาทตเล ยถา.

ความสุขของเรา ในเวลาที่นึกถึงตน
ได้ และในเวลาถึงความเป็นผู้รู้
เดียงสา หาเหมือนกับเมื่อพื้น
พระบาทสัมผัสไม่.

อุตฺตริตฺวาน สมฺพุทฺโธ
อตฺถทสฺสี มหายโส
นทีตีรมฺหิ ฐตฺวาน
อิมา คาถา อภาสถ.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่า
อัตถทัสสี ผู้มีพระยศใหญ่ เสด็จขึ้น
ประทับยืนที่ฝั่งแม่น้ำแล้ว ได้ตรัส
พระคาถาเหล่านี้ว่า.

ยาวตา วตฺตเต จิตฺตำ
คงฺคาโสตำ[๒] ตรามหำ
อยญฺจ กจฺฉโป ราชา
ตาเรติ มม ปุญฺญวา.[๓]

เราข้ามกระแสคงคาชั่วเวลาประมาณ
เท่าจิตเป็นไป ก็พญาเต่าผู้มีบุญ
นี้ส่งเราข้ามฟาก.

อิมินา พุทฺธตรเณน
เมตฺตจิตฺตวตาย จ
อฏฺฐารเส กปฺปสเต
เทวโลเก รมิสฺสติ.

ด้วยการส่งพระพุทธเจ้าข้ามฟากนี้
และด้วย ความเป็นผู้มีจิตเมตตา
เราจักรื่นรมย์อยู่ในเทวโลก ตลอด
๑,๘๐๐ กัป.

เทวโลกา อิธาคนฺตฺวา
สุกฺกมูเลน โจทิโต

จากเทวโลกมามนุษยโลกนี้ เป็นผู้
อันกุศลมูลตักเตือนแล้ว นั่งบน

---

[๑] ฉ. อภิรูหิตฺวา, โป. อารุหิตฺวาน.
[๒] สี. กงฺขาโสตำ.
[๓] ฉ. ตาเรสิ มม ปญฺญวา.

เอกาสเน นิสีทิตฺวา
กงฺขาโสตํ ตริสฺสติ.

อาสนะอันเดียว จักข้ามพ้นกระแสน้ำคือความสงสัยได้.

ยถาปิ ภทฺทเก เขตฺเต
พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ
สมฺมา ธารํ[๑] ปวจฺฉนฺเต[๒]
ผลํ โตเสติ กสฺสเก.[๓]

พืชแม้น้อย แต่เขาเอาหว่านลงในเนื้อนาดี เมื่อฝนยังอุทกธารให้ตกอยู่โดยชอบ ผลย่อมทำชาวนาให้ยินดี แม้ฉันใด.

ตเถวิทํ พุทฺธเขตฺตํ
สมฺมาสมฺพุทฺธเทสิตํ
สมฺมา ธารํ ปวจฺฉนฺเต
ผลํ มํ โตสยิสฺสติ.

พุทธเขตที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้นี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อบุญเพิ่มอุทกธารโดยชอบ ผลจักทำเราให้ยินดี.

ปธานปหิตตฺโตมฺหิ
อุปสนฺโต นิรูปธิ
สพฺพาสเว ปริญฺญาย
วิหรามิ อนาสโว.

เราเป็นผู้มีตนอันส่งไปแล้ว เพื่อความเพียร เป็นผู้สงบระงับ ไม่มีอุปธิ กำหนดรู้อาสวะทั้งปวงแล้วย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

อฏฺฐารเส กปฺปสเต
ยํ กมฺมมกรึ ตทา
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
ตรณาย อิทํ ผลํ.

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ เราได้ทำกรรมใดในกาลนั้น ด้วยกรรมนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการส่งพระพุทธเจ้าข้ามฟาก.

---

[๑] สี. สมฺมาธาเร.
[๒] ฉ. ปเวจฺฉนฺเต.
[๓] ฉ. กสฺสกํ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำเสร็จแล้ว" ดังนี้.

อรหตฺตํ ปน ปตฺวา วิมุตฺติสุขํ อนุภวนฺโต "อโห สตฺถุ อุปายโกสลฺลํ, เยนาหํ ภวปงฺกโต อุทฺธริตฺวา นิพฺพานถเล ปติฏฺฐาปิโต"ติ อตฺตโน ปหีนสงฺกิเลสํ ปฏิลทฺธญฺจ สุขํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา สญฺชาตโสมนสฺโส อุทานวเสน :

ก็ครั้นท่านบรรลุพระอรหัตแล้วเสวยวิมุตติสุขอยู่ พิจารณาถึงสังกิเลสที่ตนละได้แล้ว และความสุขที่ตนได้เฉพาะแล้วว่า "โอหนอ พระศาสดาทรงฉลาดในอุบายที่ทรงยกเราจากเปือกตม คือภพให้ตั้งอยู่บนบกคือพระนิพพาน" เกิดความโสมนัส แล้วได้กล่าวคาถา ๒ คาถาด้วยอำนาจอุทานว่า :

๑๕๗. "อโยนิโส มนสิการา
มณฺฑนํ อนุยุญฺชิสํ
อุทฺธโต จปโล จาสึ
กามราเคน อฏฺฏิโต.

๑๕๗. "เรามัวแต่ประกอบ การประดับตกแต่ง เพราะไม่มีโยนิโส-มนสิการ มีใจฟุ้งซ่านกลับกลอก ถูกกามราคะเบียดเบียนแล้ว.

๑๕๘. อุปายกุสเลนาหํ
พุทฺเธนาทิจฺจพนฺธุนา
โยนิโส ปฏิปชฺชิตฺวา
ภเว จิตฺตํ อุทพฺพหินฺ"ติ[๑]
คาถาทฺวยํ อภาสิ.

๑๕๘. เราได้ปฏิบัติ โดยอุบายที่ชอบตามที่พระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ ฉลาดในอุบายได้ทรงสั่งสอนแนะนำแล้ว ถอนจิตอันจมลงในภพขึ้นได้".

ตตฺถ **อโยนิโส มนสิการาติ** อนุปายมนสิการโต อสุภํ กายํ สุภโต

บาทคาถาว่า **อโยนิโส มนสิการา** ในคาถานั้น ความว่า เพราะเหตุกระทำ

---

[๑] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๓.

มนสิ กริตฺวา สุภโต มนสิการเหตุ, อสุภํ กายํ[๑] สุภสญฺญายาติ[๒] อตฺโถ. **มณฺฑนนฺติ** หตฺถูปคาทิอาภรเณหิ เจว มาลาคนฺธาทีหิ จ อตฺตภาวสฺส อลงฺกรณํ. **อนุยุญฺชิสนฺติ** อนุยุญฺชึ, สรีรสฺส วิภูสนปฺปสุโต อโหสินฺติ อตฺโถ.

กายที่ไม่งามว่างามไว้ในใจ โดยไม่มนสิการโดยอุบายอันชอบ แล้วมนสิการว่างาม หมายความว่า ด้วยสำคัญกายที่ไม่งามว่างาม. บทว่า **มณฺฑนํ** ได้แก่ เครื่องประดับอัตภาพ ด้วยอาภรณ์ที่เหมาะแก่มือเป็นต้น และด้วยวัตถุมีระเบียบและของหอมเป็นต้น. บทว่า **อนุยุญฺชิสํ** ได้แก่การประกอบ หมายความว่า เรามัวแต่ขวนขวายในการประดับสรีระเสีย.

อุทฺธโตติ ชาติโคตฺตรูปโยพฺพนมทาทีหิ อุทฺธโต อวูปสนฺตจิตฺโต. **จปโลติ** วนมกฺกโฏ วิย อนวฏฺฐิตจิตฺตาย โลโล, กายมณฺฑนวตฺถมณฺฑนาทิจาปเลฺลยยุตฺตตาย วา จปโล **จ. อาสินฺติ** อโหสึ. **กามราเคนาติ** วตฺถุกาเมสุ ฉนฺทราเคน **อฏฺฏิโต** ปีฬิโต วิพาธิโต อาสินฺติ โยชนา.[๓]

บทว่า **อุทฺธโต** ความว่า มีจิตฟุ้งซ่านไม่สงบ เพราะเมาด้วยชาติโคตรรูปและความเป็นหนุ่มเป็นต้น. บทว่า **จปโล** คือกลับกลอก เพราะมีจิตไม่มั่นคงดุจลิงป่า, อีกนัยหนึ่งว่า เป็นผู้กลับกลอก เพราะประกอบด้วยความกลับกลอกมีอันประดับกาย และการประดับด้วยผ้าเป็นต้น. บทว่า **อาสึ** คืออโหสึ. บทว่า **กามราเคน** โยชนาว่า อันฉันทราคะในวัตถุกามครอบงำแล้ว **เบียดเบียนแล้ว** ได้ลำบากแล้ว ดังนี้.

---

[๑] สี. อสุเภ กาเย.
[๒] อิ. สุภมญฺเญยฺยาติ, โป. สุภมญฺญายาติ.
[๓] อิ. วิพาธิโตติ โยชนา.

อุปายกุสเลนาติ วิเนยฺยานํ ทมนูปายจฺเฉเกน โกวิเทน **พุทฺเธน** ภควตา เหตุภูเตน. เหตุอตฺเถ หิ เอตํ กรณวจนํ. ปลุฏฺฐมกฺกฏีเทวจฺฉราทสฺสเนน หิ อุปกฺกิตวาทโจทนาย อตฺตโน กามราคาปนยนํ สนฺธาย วทติ.

บทว่า **อุปายกุสเลน** ความว่า อันพระผู้มีพระภาคผู้ชื่อว่า**พุทธ** ผู้ฉลาดในอุบายทรมาน ผู้ที่ควรแนะนำทั้งหลายเป็นผู้ฉลาดเป็นเหตุ. ก็คำนี้เป็นตติยาวิภัติใช้ในอรรถแห่งเหตุ. ก็พระเถระกล่าวหมายเอาการนำกามราคะของตนออกไปด้วยการตักเตือนด้วยวาทะที่แนะนำด้วยการชี้ให้เห็นนางเทพอัปสรประดุจนางลิงหางลุ่น.

ภควา หิ อายสฺมนฺตํ นนฺทตฺเถรํ ปฐมํ ชนปทกลฺยาณึ อุปาทาย “ยถายํ มกฺกฏี, เอวํ กกฺกฏปาทินิโย อุปาทาย ชนปทกลฺยาณี”ติ มหติยา อาณิยา ขุทฺทกํ อาณึ นีหรนฺโต ฉฑฺฑโก วิย. สิเนหปาเนน สรีรํ กิเลเทตฺวา[๑] วมนวิเรจเนหิ โทสํ นีหรนฺโต ภิสกฺโก วิย จ กกฺกฏปาทินิทสฺสเนน ชนปทกลฺยาณิยํ[๒] วิรตฺตจิตฺตํ กาเรตฺวา ปุน อุปกฺกิตวาเทน กกฺกฏปาทินีสุปิ จิตฺตํ วิราเชตฺวา สมฺมเทว สมถวิปสฺสนานุโยเคน อริยมคฺเค ปติฏฺฐาเปสิ.

คือพระผู้มีพระภาคทรงยังท่านพระนันทเถระให้กระทำจิตให้คลายกำหนัด ในนางชนบทกัลยาณี ด้วยการชี้ถึงความมีเท้าดุจนกพิราบ ให้คลายจิตในนางชนบทกัลยาณีผู้มีเท้าดุจนกพิราบ ด้วยว่าทรงแนะนำอีก แล้วให้ตั้งอยู่ในอริยมรรคด้วยการประกอบเนือง ๆ ในสมถะและวิปัสสนาโดยชอบ ดุจบุคคลนำลิ่มเล็กออกจากลิ่มใหญ่ทิ้งเสีย ด้วยยึดเอานางชนบทกัลยาณีก่อนว่า “นางลิงนี้เป็นฉันใด นางชนบทกัลยาณี ผู้มีเท้าดังนกพิราบก็ฉันนั้น” และทรงเหมือนหมอที่นำโทษออก ด้วยการยังสรีระที่ลำบาก ด้วย

---

[๑] สี. สรีรา ขีรํ ทตฺวา, อิ. สรีรํ อุกฺกิเลเทตฺวา.
[๒] อิ. กลฺยาณึ.

การดื่มความสิเนหาออก ด้วยการถ่าย และสำรอกออก ฉะนั้น.

เตน วุตฺตํ **"โยนิโส ปฏิปชฺชิตฺวา ภเว จิตฺตํ อุทพฺพหิน"**ติ อุปาเยน ญาเยน[๑] สมฺมเทว สมถวิปสฺสนาย วิสุทฺธิปฏิปทำ ปฏิปชฺชิตฺวา ภเว สำสารปงฺเก นิมุคฺคญฺจ เม จิตฺตำ อริยมคฺเคน หตฺเถน อุตฺตาริ, นิพฺพานถเล ปติฏฺฐาเปสินฺติ อตฺโถ.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **"โยนิโส ปฏิปชฺชิตฺวา ภเว จิตฺตำ อุทพฺพหี"** หมายความว่า ทรงยกจิตของเราที่จมลงในภพคือเปือกตม คือสงสารให้ปฏิบัติปฏิปทาอันบริสุทธิ์ด้วยสมถะและวิปัสสนา โดยชอบด้วยอุบาย คือไญยธรรมด้วยพระหัตถ์ คืออริยมรรคให้ประดิษฐานอยู่บนบกคือพระนิพพาน.

อิมำ อุทานำ อุทาเนตฺวา เถโร ปุนทิวเส ภควนฺตำ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห "ยำ เม ภนฺเต ภควา ปาฏิโภโค ปญฺจนฺนำ อจฺฉราสตานำ ปฏิลาภาย กกุฏปาทานำ, มุญฺจามหำ ภนฺเต ภควนฺตำ เอตสฺมา ปฏิสฺสวา"ติ.[๒] ภควาปิ "ยเทว โข เต นนฺท อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตำ วิมุตฺตำ, อถาหำ มุตฺโต เอตสฺมา ปฏิสฺสวา"ติ[๓] อาห.

พระเถระครั้นเปล่งอุทานนี้แล้วในวันรุ่งขึ้น จึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่พระองค์ทรงรับรองข้าพระองค์ เพื่อให้ได้นางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดุจนกพิราบนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พ้นจากปฏิญญานั้นกะพระผู้มีพระภาคแล้ว". แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงตรัสว่า "นันทะ เมื่อใดแล จิตของเธอ พ้นจากอาสวะทั้งหลาย

---

[๑] สี. อิ. อุทยพฺพเยน ญาเณน.
[๒] ขุ. ธ. ๒๕/๑๐๗.
[๓] ขุ. ธ. ๒๕/๑๐๗.

เมื่อนั้นเราตถาคตก็พ้นจากปฏิญญานั้นแท้จริง".

อถสฺส ภควา สวิเสสํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตํ ญตฺวา ตํ คุณํ วิภาเวนฺโต "เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํ ยทิทํ นนฺโท"ติ[๑] อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารภาเวน อคฺคฏฺฐาเน ฐเปสิ.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่าท่านมีคุณวิเศษคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายได้แล้ว เมื่อจะประกาศคุณนั้น จึงทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศโดยความคุ้มครองทวารได้ในอินทรีย์ทั้งหลายว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุผู้สาวกของเรา ผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายได้เป็นเลิศ คือท่านนันทะ" ดังนี้.

เถโร หิ "ยเมวาหํ อินฺทฺริยานํ อสංวรํ นิสฺสาย อิมํ วิปฺปการํ ปตฺโต, ตเมวาหํ สุฏฺฐุ นิคฺคเหสฺสามี"ติ อุสฺสาหชาโต พลวหิโรตฺตปฺโป ตตฺถ จ กตาธิการตฺตา อินฺทฺริยสංวเร อุกฺกංสปารมึ อคมาสีติ.

ก็พระเถระคิดว่า "เหตุที่เราอาศัยความไม่ระวังอินทรีย์ทั้งหลาย จึงถึงประการอันแปลกนี้ เราข่มอินทรีย์นั้นได้ด้วยดีแล้ว" ดังนี้ จึงเกิดความอุตสาหะมีหิริโอตตัปปะอย่างมาก และได้ถึงความมีบารมีอย่างอุกฤษฏ์ในอินทรียสังวร เพราะท่านได้สร้างอธิการไว้ในภพนั้น ๆ ด้วยประการ ดังนี้.

นนฺทตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.　　พรรณนาคาถาของพระนันทเถระ จบ.

---

[๑] องฺ. เอกก. ๒๐/๓๒.

๑๐. สิริมตฺเถรคาถาวณฺณนา

ปเร จ นำ ปสำสนฺตีติ อายสมโต สิริมตฺเถรสฺส คาถา. กา อุปฺปตฺติ ? อยมฺปิ ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิกาโร ตตฺถ ตตฺถ ภเว ปุญฺญานิ อุปจินนฺโต ปทุมุตฺตรสฺส ภควโต[๑] ปารมิโย ปูเรตฺวา ตุสิตภวเน จิตกาเล พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตำ ปตฺโต ติณฺณำ เวทานำ ปารคู สนิฆณฺฑุเกฏุภานำ สกฺขรปฺปเภทานำ อิติหาสปญฺจมานำ ปทโก เวยฺยากรโณ โลกายตมหาปุริส-ลกฺขเณสุ อนวโย เนกฺขมฺมชฺฌาสยตาย กาเม ปหาย ตาปสปพฺพชฺชำ ปพฺพชิตฺวา จตุราสีติสหสฺสปริมาเณน ตาปสคเณน ปริวุโต หิมวนฺตปฺปเทเส เทวตาภินิมฺมิเต อสฺสเม[๒] ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา วสนฺโต[๓] ปุริมพุทฺเธสุ กตาธิการตาย ลกฺขณมนฺเตสุ อาคตนิยาเมน จ พุทฺธคุเณ อนุสฺสริตฺวา อตีเต พุทฺเธ อุทฺทิสฺส อญฺญตรสฺมึ นทีนิวตฺตเน

๑๐. พรรณนาคาถาของพระสิริมาเถระ

คาถาของท่านพระสิริมาเถระมีคำว่า **ปเร จ นำ ปสำสนฺติ** เป็นต้น. มีอุบัติมาอย่างไร ? พระเถระแม้รูปนี้ก็ได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย สั่งสมบุญไว้ในภพนั้น ๆ ครั้งพระผู้มีพระภาคพระนามว่าปทุมุตตระ ทรงบำเพ็ญพระบารมีแล้ว เสด็จอยู่ ณ ภพดุสิต มาบังเกิดในตระกูลพราหมณ์ รู้ความแล้วเรียนจบไตรเพท เป็นผู้กระทำบทคัมภีร์สนิฆัณฑุและเกฏุภะอันเป็นประเภทมีอักขระ มีอิติหาสเป็นที่ห้า เป็นนักไวยากรณ์ รู้ในลักษณะมหาบุรุษอันเป็นโลกายตะ เพราะมีอัธยาศัยในเนกขัมมะ จึงละกามทั้งหลายออกบวชเป็นนักบวชดาบส มีหมู่ดาบสประมาณ ๘๔,๐๐๐ เป็นบริวาร ทำฌานและอภิญญาให้เกิดแล้ว อยู่ในอาศรมที่เทวดานิรมิตไว้ ในหิมวันตประเทศ เพราะได้สร้างอธิการไว้ในพระพุทธเจ้า

---

[๑] สี. อิ. ภควโต กาเล.
[๒] สี. อิ. อสฺสมปเท.
[๓] สี. ปสนฺโน.

ปุลินเจติยํ กตฺวา ปูชาสกฺการาภิรโต อโหสิ.

ในปางก่อนทั้งหลาย จึงระลึกถึงพระพุทธคุณโดยนิยามที่มาในลักษณะมนต์ทั้งหลาย สร้างเจดีย์ไว้ที่เนินทรายในที่ที่เวียนไปยังแม่น้ำแห่งหนึ่ง อุทิศพระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย เป็นผู้ยินดีแล้วในการบูชาและสักการะอย่างยิ่ง.

ตํ ทิสฺวา ตาปสา "กึ อุทฺทิสฺส อยํ ปูชาสกฺกาโร กรียตี"ติ ปุจฺฉึสุ. โส เตสํ ลกฺขณมนฺเต อาหริตฺวา ตตฺถ อาคตานิ มหาปุริสลกฺขณานิ วิภชิตฺวา ตทนุสาเรน อตฺตโน พเล ฐตฺวา พุทฺธคุเณ กิตฺเตสิ. ตํ สุตฺวา เตปิ ตาปสา ปสนฺนมานสา ตโต ปฏฺฐาย สมฺมาสมฺพุทฺธํ อุทฺทิสฺส ถูปปูชํ กโรนฺตา วิหรนฺติ.

พวกดาบสเห็นประพฤติ เหตุนั้น จึงพากันถามว่า "ท่านกระทำบูชาและสักการะนี้อุทิศใคร". ดาบสนั้น นำมนต์ทายลักษณะมาแล้วจำแนกมหาปุริสลักษณะที่มาในคัมภีร์นั้นๆ แก่พวกดาบสเหล่านั้น แล้วตั้งกำลังของตนไว้ โดยแนวของมหาปุริสลักษณะนั้น ระบุพระพุทธคุณทั้งหลาย. พวกดาบสแม้เหล่านั้นสดับคำนั้นแล้วก็มีใจเลื่อมใส จำเดิมแต่นั้นก็กระทำบูชาพระสถูป อุทิศพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่.

เตน จ สมเยน ปทุมุตฺตรโพธิสตฺโต ตุสิตกายา จวิตฺวา มาตุกุจฺฉึ โอกฺกนฺโต โหติ. จริมภเว ทฺวตฺตึส ปุพฺพนิมิตฺตานิ ปาตุรเหสุ, สพฺเพ จ อจฺฉริยพฺภูตธมฺมา. ตาปโส ตานิ อนฺเตวาสิกานํ ทสฺเสตฺวา ภิยฺโยโส มตฺตาย สมฺมาสมฺพุทฺเธสุ เตสํ ปสาทํ

ก็โดยสมัยนั้น พระปทุมุตตรโพธิสัตว์เคลื่อนจากกายชั้นดุสิต หยั่งลงสู่พระครรภ์พระมารดา. บุพนิมิต ๓๒ ประการปรากฏแล้วในจริมภพ และพร้อมทั้งอัจฉริยัพภูตธรรมทั้งหลาย. พระดาบสแสดงลักษณะเหล่านั้นแก่พวกอันเตวาสิก ทำดาบสเหล่านั้น ให้เจริญ

วฑฺเฒตฺวา กาลํ กตฺวา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติตฺวา เตหิ อตฺตโน สรีรสฺส ปูชาย กริยมานาย ทิสฺสมานรูโป[๑] อาคนฺตฺวา "อหํ ตุมฺหากํ อาจริโย พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺโต, ตุเมฺห อปฺปมตฺตา ปุลินเจติยปูชมนุยุญฺชถ, ภาวนาย จ ยุตฺตปฺปยุตฺตา โหถา"ติ วตฺวา พฺรหฺมโลกเมว คโต.

ปสาทะในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ยิ่งกว่าประมาณ กระทำกาละแล้ว บังเกิดในพรหมโลก เมื่อพวกดาบสเหล่านั้น กระทำการบูชาสรีระของตนอยู่ จึงมีรูปอันปรากฏอยู่มาแล้วกล่าวว่า "เราเป็นอาจารย์ของพวกท่านไปบังเกิดในพรหมโลก ท่านทั้งหลายจงอย่าประมาท จงประกอบเนือง ๆ ซึ่งการบูชาพระเจดีย์ที่เนินทราย และจงประกอบแล้วประกอบยิ่งแล้วในภาวนาเถิด" ดังนี้แล้วก็กลับไปยังพรหมโลกตามเดิม.

เอวํ โส เทวมนุสฺเสสุ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท สาวตฺถิยํ คหปติกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย ตสฺมึ กุเล สิริสมฺปตฺติยา วฑฺฒมานตฺตา **สิริมา**เตฺวว นามํ อกํสุ. ตสฺส ปทสา คมนกาเล กนิฏฺฐภาตา นิพฺพตฺติ, ตสฺส "อยํ สิรี วฑฺเฒนฺโต ชาโต"ติ **สิริวฑฺโฒ**ติ นามํ อกํสุ.

ด้วยประการดังนี้ ท่านเวียนว่ายอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ครั้นพุทธุปบาทกาลนี้ มาบังเกิดในตระกูลคหบดีในกรุงสาวัตถี, ตั้งแต่วันที่ท่านเกิดแล้ว พวกญาติจึงขนานนามท่านว่า **สิริมา** เพราะตระกูลนั้น เจริญด้วยสิริสมบัติตั้งแต่วันที่ท่านเกิด. ในเวลาที่ท่านเดินได้ น้องชายของท่านก็บังเกิดมา, พวกญาติจึงขนานนามน้องชายของท่านว่า**สิริวัฑฒ์** "เพราะท่านเกิดสิริให้เจริญเกิดแล้ว".

เต อุโภปิ เชตวนปฺปฏิคฺคหเณ พุทฺธานุภาวํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสทฺธา

ท่านทั้งสองนั้น เห็นพระพุทธานุภาพในวันทรงรับพระเชตวันวิหาร ได้ศรัทธาจึง

---

[๑] ม. **อทิสฺสมานรูโป**, อาทิสฺสมานรูโป.

ปพฺพชีสุ. เตสุ สิริวฑฺโฒ น ตาว[๑] ออกบวชแล้ว. ในท่านทั้งสองนั้น ท่านสิริวัฑฒ์ ยังไม่ได้อุตริมนุสธรรมก่อน มีปรกติได้ปัจจัย ๔ เป็นผู้อันคฤหัสถ์และบรรพชิตสักการะเคารพ, ส่วนท่านพระสิริมาเถระจำเดิมตั้งแต่บวชเป็นผู้มีลาภน้อย เพราะมีกรรมตัดรอนเช่นนั้น แต่เป็นผู้อันมหาชนยกย่องสรรเสริญ บำเพ็ญสมถวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานนักก็ได้อภิญญา ๖. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวไว้**ในอปทาน**ว่า :

อุตฺตริมนุสฺสธมฺมสฺส ลาภี อโหสิ, จตุนฺนํ ปจฺจยานํ ลาภี, คหฏฺฐปพฺพชิตานํ สกฺกโต ครุกโต, สิริมตฺเถโร ปน ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย ตาทิเสน กมฺมจฺฉิทฺเทน อปฺปลาภี อโหสิ พหุชนา-สมฺภาวิโต,[๒] สมถวิปสฺสนาสุ กมฺมํ กโรนฺโต น จิรสฺเสว ฉฬภิญฺโญ อโหสิ. เตน วุตฺตํ **อปทาเน**[๓] :

"ปพฺพเต หิมวนฺตมฺหิ
เทวโล นาม ตาปโส
ตตฺถ เม จงฺกโม อาสิ
อมนุสฺเสหิ มาปิโต.

ชฏาภารสฺส[๔] ภริโต
กมณฺฑลุธโร ตทา
อุตฺตมตฺถํ คเวสนฺโต
ปวนา[๕] นิกฺขมึ ตทา.

"เราเป็นดาบสชื่อเทวละ อาศัยอยู่ที่ภูเขาหิมพานต์ ที่จงกรมของเราเป็นที่อันอมนุษย์เนรมิตให้ ณ ภูเขานั้น.

ครั้งนั้น เรามุ่นมวยผม สะพายคนโทน้ำ เมื่อจะแสวงหาประโยชน์อันสูงสุด ได้ออกจากป่าใหญ่ไป.

---

๑ สี. สิริวฑฺโฒ ตาว.
๒ สี. พหุชนสฺส จ สมฺภาวิโต, อิ. พหุชนา อสมฺภาวิโต.
๓ ขุ. อ. ๓๗/๑๑๑.
๔ ฉ. ชฏาภาเรน.
๕ ฉ. วิปินา.

จุลฺลาสีติสหสฺสานิ สิสฺสา มยฺหํ อุปฏฺฐหุ
สกกมฺมาภิปสุตา[๑]
วสนฺติ วิปิเน ตทา.

ครั้งนั้น ศิษย์ ๘๔,๐๐๐ คน อุปัฏฐากเรา เขาทั้งหลายขวนขวายเฉพาะกรรมของตนอยู่ในป่าใหญ่.

อสฺสมา อภินิกฺขมฺม
อกํ ปุลินเจติยํ
นานาปุปฺผํ สมาเนตฺวา
ตํ เจติยํ อปูชยึ.

เราออกจากอาศรมก่อพระเจดีย์ทราย แล้ว รวบรวมเอาดอกไม้นานาชนิดมาบูชาพระเจดีย์นั้น.

ตตฺถ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา
อสฺสมํ ปวิสามหํ
สพฺเพ สิสฺสา สมาคนฺตฺวา
เอตมตฺถํ อปุจฺฉิสุ.[๒]

เรายังจิตให้เลื่อมใสในพระเจดีย์นั้น แล้วเข้าไปสู่อาศรม พวกศิษย์ได้มาประชุมพร้อมกันทุกคนแล้ว ถามถึงความข้อนี้ว่า.

ปุลิเนน กโต ถูโป
ยํ ตฺวํ เทว นมสฺสสิ
มยมฺปิ ญาตุมิจฺฉาม
ปุฏฺโฐ อาจิกฺข โน ตุวํ.

ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐ สถูปที่ท่านนมัสการก่อด้วยทราย แม้ข้าพเจ้าทั้งหลายก็อยากจะรู้ ท่านอันข้าพเจ้าทั้งหลายถามแล้ว ขอจงบอกแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย.

ทิฏฺฐา โน โว[๓] มนฺตปเท
จกฺขุมนฺโต มหายสา

เราตอบว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีพระจักษุมียศใหญ่ ท่านทั้งหลาย

---

[๑] ม. สกกมฺมานิ ปสุตา.
[๒] ฉ. ปุจฺฉึสุ มํ, สี. อปุจฺฉุ มํ.
[๓] ฉ. นิทฺทิฏฺฐา นุ.

เต โข อหำ นมสฺสามิ
พุทฺธเสฏฺเฐ มหายเส.
กีทิสา เต มหาวีรา
สพฺพญฺญู โลกนายกา
กถำวณฺณา กถำสีลา
กีทิสา เต มหายสา.

ได้พบแล้วในบทมนต์ของเรามิใช่หรือ ทรงนมัสการพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐสุดมียศใหญ่เหล่านั้น. ศิษย์เหล่านั้น ได้ถามอีกว่า พระพุทธเจ้า ผู้มีความเพียรใหญ่ รู้ไญยธรรมทั้งปวง ทรงเป็นผู้นำโลก เหล่านั้น เป็นเช่นไร มีคุณเป็นอย่างไร มีศีลเป็นอย่างไร พระ-พุทธเจ้า ผู้มียศใหญ่เหล่านั้น เป็นดังฤา.

พตฺตึสลกฺขณา พุทฺธา
จตฺตาริว ทิชาปิ จ[๑]
เนตฺตา โคปขุมา เตสำ
ชิณฺหุกา ผลสนฺนิภา.

เราได้ตอบว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีพระมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ มีพระทนต์ครบ ๔๐ ทัศ มีดวงพระเนตรดังตาแห่งโค และเหมือนผลมะกล่ำ.

คจฺฉมานา จ เต สุทฺธา[๒]
ยุคมตฺตญฺจ เปกฺขเร
น เตสำ ชาณุ นทติ
สนฺธิสทฺโท น สุยฺยติ.

อนึ่ง พระพุทธเจ้าเหล่านั้น เมื่อเสด็จดำเนินไป ก็ย่อมทอดพระเนตรดูเพียงชั่วแอก พระชานุของพระองค์ไม่ลั่น ใคร ๆ ไม่ได้ยินเสียงที่ต่อ.

---

[๑] ฉ. จตฺตาลีสทิชาปิ จ.
[๒] ฉ. พุทฺธา.

คจฺฉมานา จ สุคตา
อตุริตาว[๑] คจฺฉเร
ปฐมํ ทกฺขิณํ ปาทํ
พุทฺธานํ เอส ธมฺมตา.

อนึ่ง พระสุคตทั้งหลาย เมื่อเสด็จดำเนินไป ย่อมไม่รีบร้อนเสด็จดำเนินไป ทรงก้าวพระบาทเบื้องขวาก่อน นี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

อสมฺภีตา จ เต พุทฺธา
มิคราชาว เกสรี
เนวุกฺกเสนฺติ อตฺตานํ
โน จ วมฺภนฺติ ปาณินํ.

และพระพุทธเจ้าเหล่านั้น เป็นผู้ไม่หวาดกลัว เปรียบเหมือนไกรสรมฤคราช ฉะนั้น พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ไม่ทรงยกพระองค์ และไม่ทรงข่มขี่สัตว์ทั้งหลาย.

มานาติมานโต[๒] มุตฺตา
สมา สพฺเพสุ ปาณิสุ
อนตฺตุกฺกํสกา พุทฺธา
พุทฺธานํ เอส ธมฺมตา.

ทรงหลุดพ้นจากการถือตัว และดูหมิ่นท่าน พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ไม่ทรงยกพระองค์ นี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

อุปฺปชฺชนฺตา จ สมฺพุทฺธา
อาโลกํ ทสฺสยนฺติ เต
ฉพฺพิการํ ปกาเสนฺติ[๓]
เกวลํ วสุธํ อิมํ.

และพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อเสด็จอุบัติขึ้น พระองค์ทรงแสดงแสงสว่าง ทรงประกาศวิการ ๖ ทั่วพื้นแผ่นดินนี้ทั้งสิ้น.

ปสฺสนฺติ นิรยญฺเจเต
นิพฺพาติ นิรโย ตทา

ทั้งพระองค์ ทรงเห็นนรกด้วย ครั้งนั้น ไฟนรกดับ มหาเมฆ

---

[๑] ฉ. อุทฺธรนฺตาว.
[๒] ฉ. มานาวมานโต.
[๓] ฉ. ฉปฺปการํ ปกมฺเปนฺติ.

ปวสฺสติ มหาเมโฆ
พุทฺธานำ เอส ธมฺมตา.

ยังฝนให้ตก นี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

อีทิสา เต มหานาคา
อตุลา เต[๑] มหายสา
วณฺณโต อนติกฺกนฺตา
อปฺปเมยฺยา ตถาคตา.

พระพุทธเจ้า ผู้มหานาคเหล่านั้น เป็นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าผู้มียศใหญ่เหล่านั้น ไม่มีใครเทียมเท่า พระตถาคตทั้งหลายเป็นผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ ใคร ๆ ไม่เกินพระองค์ไปโดยเกียรติคุณ.

อนุโมทีสุ เม วากฺยำ
สพฺเพ สิสฺสา สคารวา
ตถาว[๒] ปฏิปชฺชีสุ
ยถาสตฺติ ยถาพลำ.

ศิษย์ทุกคน เป็นผู้มีความเคารพชื่นชมถ้อยคำของเรา ต่างได้ปฏิบัติเช่นนั้นตามสติกำลัง.

ปฏิปูเชนฺติ ปุลินำ
เต สกมฺมาภิลาสิโน[๓]
สทฺทหนฺตา มม วากฺยำ
พุทฺธตฺตคตมานสา.[๔]

พวกเขามีความเพลิดเพลินในกรรมของตน เชื่อฟังถ้อยคำของเรา มีฉันทะอัธยาศัย น้อมไปในความเป็นพระพุทธเจ้า พากันบูชาพระเจดีย์ทราย.

ตทา จวิตฺวา ตุสิตา
เทวปุตฺโต มหายโส

ในกาลนั้น เทพบุตรผู้มียศใหญ่จุติจากชั้นดุสิต บังเกิดในพระครรภ์

---

[๑] ฉ. อิ. จ.
[๒] ฉ. จ.
[๓] ฉ. สกกมฺมาภิลาสิโน.
[๔] ฉ. พุทฺธสกฺกตมานสา

อุปฺปชฺชิ มาตุกุจฺฉิสฺมึ[๑]
ทสสหสฺสิ กมฺปถ.

ของพระมารดา หมื่นโลกธาตุหวั่นไหว.

อสฺสมสฺสาวิทูรมฺหิ
จงฺกมมฺหิ ฐิโต อหํ
สพฺเพ สิสฺสา สมาคนฺตฺวา
อาคจฺฉุ มม สนฺติเก.

เรายืนอยู่ในที่จงกรมไม่ไกลอาศรม ศิษย์ทุกคน ได้มาประชุมพร้อมกันในสำนักของเรา.

อุสโภว มหี นทติ
มิคราชาว กุชฺฌติ[๒]
สุสุมาโรว สฬติ[๓]
กึ วิปาโก ภวิสฺสติ.

ถามว่า แผ่นดินบันลือลั่นดุจโคอุสภะ คำรามดุจมฤคราช ร้องดุจจระเข้ จักมีผลเป็นอย่างไร.

ยํ ปกิตฺเตมิ สมฺพุทฺธํ
สิกตาถูปสนฺติเก
โส ทานิ ภควา สตฺถา
มาตุกุจฺฉิมุปาคมิ.

เราตอบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด ที่เราประกาศ ณ ที่ใกล้พระสถูปคือกองทราย บัดนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีโชค เป็นศาสดาพระองค์นั้น เสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดาแล้ว.

เตสํ ธมฺมกถํ กตฺวา[๔]
กิตฺตยิตฺวา มหามุนี
อุยฺโยเชตฺวา สเก สิสฺเส
ปลฺลงฺเก อาภุชี[๕] อหํ.

เราแสดงธรรมกถา แก่พวกศิษย์เหล่านั้น แล้วกล่าวสดุดีพระมหามุนี ส่งศิษย์ของตนไปแล้วนั่งขัดสมาธิ.

---

[๑] ฉ. มาตุกุจฺฉิมฺหิ, สี. อุปคญฺฉิ มาตุกุจฺฉึ.
[๒] ฉ. กูชติ.
[๓] สี. ผลติ.
[๔] ฉ. วตฺวา.
[๕] ฉ. ปลฺลงฺกมาภุชึ.

พลญฺจ วต เม ขีณํ
พฺยาธิโก ปรเมนหิ[๑]
พุทฺธเสฏฺฐํ สริตฺวาน
ตตฺถ กาลงฺกโต อหํ.

ก็เราเป็นผู้สิ้นกำลังหนอ เจ็บหนัก ระลึกถึงพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐสุด ทำกาลกิริยา ณ ที่นั้นเอง.

สพฺเพ สิสฺสา สมาคนฺตฺวา
อกํสุ จิตกํ ตทา
กเฬวรญฺจ เม คยฺห
จิตกํ อภิโรปยุ.

ครั้งนั้น ศิษย์ทุกคนพร้อมกัน ทำเชิงตะกอน แล้วยกซากศพของเราขึ้นเชิงตะกอน.

จิตกํ ปริวาเรตฺวา
สีเส กตฺวาน อญฺชลึ
โสกสลฺลปเรตา เต
วิกฺกนฺทึสุ สมาคตา.

พวกเขาล้อมเชิงตะกอน ประนมอัญชลีเหนือเศียร อันลูกศรคือความโศกครอบงำ ชวนกันมาคร่ำครวญ.

เตสํ ลาลปฺปมานานํ
อคมํ จิตกนฺติกํ[๒]
อหํ อาจริโย ตุมฺหํ
มา โสจิตฺถ สุเมธสา.

เมื่อศิษย์เหล่านั้น พิไรรำพันอยู่ เราได้ไปใกล้เชิงตะกอน สั่งสอนพวกเขาว่า เราคืออาจารย์ของท่าน แน่ะท่าน ผู้มีปัญญาดีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้เศร้าโศกเลย.

สทตฺเถ วายเมยฺยาถ
รตฺตินฺทิวมตนฺทิตา
มา โว ปมตฺตา อหุตฺถ[๓]

ท่านทั้งหลาย ควรเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน พยายามในประโยชน์ของตน ทั้งกลางคืนและกลางวัน

---

[๑] ฉ. พฺยาธินา ปรเมน ตํ.
[๒] ฉ. จิตกํ ตทา, สี. อคมาสึ จิตนฺติกํ.
[๓] สี. อหุวตฺถ.

ขโณ โว ปฏิปาทิโต. ท่านทั้งหลาย อย่าได้ประมาท ควรทำขณะเวลาให้ถึงเฉพาะ.

สเก สิสฺเสนุสาสิตฺวา
เทวโลกํ ปุนาคมึ
อฏฺฐารส จ กปฺปานิ[๑]
เทวโลเก อโหสหํ.[๒]

เราพร่ำสอนศิษย์ของตนแล้วกลับไป ยังเทวโลก เราได้อยู่ในเทวโลกถึง ๑๘ กัป.

สตานํ ปญฺจกฺขตฺตุญฺจ
จกฺกวตฺตี อโหสหํ
อเนกสตกฺขตฺตุญฺจ
เทวรชฺชํ อการยึ.

ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐๐ ครั้ง และได้เสวยราชสมบัติ ในเทวโลก เกิน ๑๐๐ ครั้ง.

อวเสเสสุ กปฺเปสุ
โวกิณฺณึ[๓] สํสรึ อหํ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
อุปฺปาทสฺส อิทํ ผลํ.

ในกัปที่เหลือ เราได้ท่องเที่ยวไป อย่างสับสน แต่ก็ไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการก่อเจดีย์ทราย.

ยถา โกมุทิเก มาเส
พหู ปุปฺผนฺติ ปาทปา
ตเถวาหมฺปิ สมเย
ปุปฺผิโตมฺหิ มเหสินา.[๔]

ในเดือนที่ดอกโกมุทบาน ต้นไม้เป็นอันมาก ต่างก็ออกดอกบาน ฉันใด เป็นผู้อันพระศาสดาผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ให้บานแล้ว ในสมัยนั้นเหมือนกัน.

---

[๑] สี. อฏฺฐารสานิ กปฺปานิ.
[๒] ฉ. รมามหํ.
[๓] ฉ. โวกิณฺโณ.
[๔] อิ. มเหสิโน.

วีริยํ เม ธุรโธรยฺหํ
โยคกฺเขมาธิวาหนํ
นาโคว พนฺธนํ เฉตฺวา
วิหรามิ อนาสโว.

ความเพียรของเรานำธุระน้อยใหญ่ไป นำเอาธรรมที่เป็นแดนเกษมจากโยคะมา เราตัดกิเลสเครื่องผูกดังช้างตัดเชือกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะอยู่.

สตสหสฺสิโต กปฺเป
ยํ พุทฺธมภิกิตฺตยึ
ทุคฺคตึ นาภิชานามิ
กิตฺตนาย อิทํ ผลํ.

ในกัปที่แสนแต่ภัทรกัปนี้ เราได้สรรเสริญพระพุทธเจ้าใด ด้วยการสรรเสริญนั้น เราไม่รู้จักทุคติเลย นี้เป็นผลแห่งการสรรเสริญ.

กิเลสา ฌาปิตา มยฺหํ
ฯเปฯ กตํ พุทฺธสฺส สาสนนฺ"ติ.

เราเผากิเลสทั้งหลายแล้ว ฯลฯ คำสอนของพระพุทธเจ้า เราได้ทำ - เสร็จแล้ว" ดังนี้.

ฉฬภิญฺญํ หิ สมานํ อายสฺมนฺตํ สิริมตฺเถรํ "อริโย"ติ อชานนฺตา ปุถุชฺชนา ภิกฺขู สามเณรา จ อปฺปลาภิตาย โลกสฺส อนภิคตภาเวน[๑] อสมฺภาเวนฺตา ยงฺกิญฺจิ กเถตฺวา ครหนฺติ. สิริวฑฺฒตฺเถรํ ปน ปจฺจยานํ ลาภิภาเวน โลกสฺส สกฺกตครุกตภาวโต สมฺภาเวนฺตา ปสํสนฺติ. เถโร "อวณฺณารหสฺส นาม วณฺณภณนํ, วณฺณารหสฺส จ อวณฺณภณนํ

ก็พวกภิกษุและสามเณรที่เป็นปุถุชนไม่ทราบว่าท่านสิริมาเถระผู้ได้อภิญญา ๖ ว่า "เป็นพระอริยะ" จึงไม่ยกย่องเพราะความที่ชาวโลกไม่เคารพ เพราะท่านมีลาภน้อยไปมา จึงพากันกล่าวติเตียนอย่างใดอย่างหนึ่ง. แต่พากันยกย่องสรรเสริญท่านสิริวัฑฒเถระ เพราะชาวโลกมีความเคารพสักการะโดยความที่ท่านมีลาภปัจจัยทั้งหลาย. พระเถระคิดว่า "การกล่าวสรรเสริญผู้ที่ไม่ควร

---

[๑] สี. อสมฺภาวิตภาเวน, อิ. อนภิรติภาเวน.

อสฺส[๑] ปุถุชฺชนภาวสฺส[๒] ปุถุชฺชนภาวญฺจ ครหนฺโต โทโส"ติ สรรเสริญก็ดี การไมกล่าวสรรเสริญผู้ที่ควรสรรเสริญก็ดี เป็นโทษของความเป็นปุถุชนนั้น" และเมื่อจะตำหนิความเป็นปุถุชนจึงกล่าวคาถา ๒ คาถาว่า

๑๕๙. "ปเร จ นํ ปสํสนฺติ
อตฺตา เจ อสมาหิโต
โมฆํ ปเร ปสํสนฺติ
อตฺตา หิ อสมาหิโต.

๑๕๙. "ถ้าเขามีจิตไม่ตั้งมั่น ถึงชนเหล่าอื่นจะสรรเสริญ ชนเหล่าอื่นก็สรรเสริญเปล่า เพราะตนมีจิตไม่ตั้งมั่น.

๑๖๐. ปเร จ นํ ครหนฺติ
อตฺตา เจ สุสมาหิโต
โมฆํ ปเร ครหนฺติ
อตฺตา หิ สุสมาหิโต"ติ[๓]

๑๖๐. ถ้าตนมีจิตตั้งมั่นดีแล้ว ถึงชนเหล่าอื่นจะติเตียน ชนเหล่าอื่นก็ติเตียนเปล่า เพราะตนมีจิตตั้งมั่นดีแล้ว".

คาถาทฺวยมภาสิ.

ตตฺถ **ปเรติ** อตฺตโต อญฺเญ ปเร นาม, อิธ ปน ปณฺฑิเตหิ อญฺเญ พาลา ปเรติ อธิปฺเปตา. เตสํ หิ อชานิตฺวา อปริโยคาเหตฺวา ภาสนฺโต ครหา วิย ปสํสาปิ อปฺปมาณภูตา.[๔] **นนฺติ** นิปาตมตฺตํ. ปุคฺคลํ.

ในคาถานั้น คำว่า **ชนเหล่าอื่น** คือคนอื่นนอกจากตน ชื่อว่าคนเหล่าอื่น. แต่ในที่นี้คนเหล่าอื่นจากบัณฑิต ท่านประสงค์เอาว่า คนเหล่าอื่นที่เป็นคนโง่เขลา. เพราะคนเหล่านั้นไม่รู้ไม่ได้กำหนดรู้จึงกล่าวว่า แม้การสรรเสริญก็ไม่เป็นประมาณเหมือนกับการติเตียน.

---

[๑] สี. อิ. ภณนญฺจาติ อยํ, โป. วณฺณภาณนํ อยํ.
[๒] สี. ปุถุชฺชนสฺส.
[๓] ขุ. เถร. ๒๖/๒๙๓.
[๔] สี. อปฺปมาณา

บทว่า **นํ** (โยค) นํ ปุคฺคลํ แปลว่า บุคคลนั้น.

ปสํสนฺตีติ อวิทฺทสุภาเวน ตณฺหา-วิปนฺนตาย วา, อถ วา อภูตเยว ปุคฺคลํ "อสุโก ภิกฺขุ ฌานลาภี, อริโย"ติ วา อภูตคุณโรปเนน[๑] กิตฺเตนฺติ อภิตฺถวนฺติ. โย ปเนตฺถ จ-สทฺโท, โส อตฺตูปนยตฺโถ. เตน ปเร นํ ปุคฺคลํ ปสํสนฺติ จ,[๒] ตญฺจ โข เตสํ ปสํสนมตฺตํ, น ปน ตสฺมึ ปสํสาย วตฺถุ อตฺถีติ อิมมตฺถํ ทสฺเสติ.

บทว่า **ปสํสนฺติ** ความว่า ย่อมสรรเสริญเยินยอเพราะความไม่รู้หรือเพราะวิบัติไป เพราะตัณหา, อีกนัยหนึ่ง ย่อมสรรเสริญเยินยอบุคคลนั้น ผู้ไม่มีคุณจริงด้วยการยกย่องคุณที่ไม่มีจริงว่า "ภิกษุนั้นเป็นผู้ได้ฌานหรือว่าเป็นพระอริยะ". อนึ่ง ในคาถานี้ **จ**-ศัพท์นั้น มีอรรถว่าน้อมตนเข้าไป. เพราะเหตุนั้น บุคคลเหล่าอื่นย่อมสรรเสริญบุคคลนั้น และการสรรเสริญนั้น ก็เพียงเป็นการสรรเสริญบุคคลเหล่านั้น พระเถระย่อมแสดงอรรถนี้ว่า ก็เรื่องในการสรรเสริญนั้นย่อมไม่มี.

อตฺตา เจ อสมาหิโตติ ยํ ปุคฺคลํ ปเร ปสํสนฺติ, โส เจ สยํ อสมาหิโต มคฺคสมาธินา ผลสมาธินา อุปจารปฺปนา-สมาธิมตฺเตเนว วา น สมาหิโต,[๓] สมาธานสฺส ปฏิปกฺขภูตานํ กิเลสานํ อปฺปหีนตฺตา วิกฺขิตฺโต วิพฺภนฺตจิตฺโต สมาธิ หมายความว่า ถ้าบุคคลนั้นมีจิต

บาทคาถาว่า **อตฺตา เจ อสมาหิโต** ความว่า บุคคลเหล่าอื่นย่อมสรรเสริญบุคคลใด ถ้าบุคคลนั้นตัวเองไม่ตั้งมั่นคือไม่ตั้งมั่นด้วยมรรคสมาธิ ผลสมาธิ หรือด้วยคุณเพียงอุปจารสมาธิและอัปปนา-

---

[๑] ม. ภูตคุณาโรปเนน, ภูตคุณโรปเนน.
[๒] สี. โส อวูปสนฺตตฺโต, เต ปน ปเร ตํ ปุคฺคลํ ปสํสนฺติ เจ.
[๓] โป. สี. อิ. น สมาหิโต เจ.

โหติ เจติ อตฺโถ. "อสมาหิโต"ติ[๑] จ เอเตน สมาธินิมิตฺตานํ คุณานํ อภาวํ ทสฺเสติ.

ฟุ้งไป คือมีจิตหมุนไป เพราะยังละกิเลสที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสมาธิไม่ได้. ก็ด้วยบทว่า "อสมาหิโต" นี้ พระเถระย่อมแสดงความไม่มีคุณที่มีสมาธิเป็นนิมิต.

โมฆนฺติ ภาวนปุสกนิทฺเทโส "วิสมํ จนฺทิมสูริยา ปริวตฺตนฺตี"ติอาทีสุ[๒] วิย. **ปเร ปสํสนฺตีติ** เย ตํ อสมาหิตํ ปุคฺคลํ ปสํสนฺติ เต โมฆํ มุธา อมูลกํ ปสํสนฺติ. กสฺมา? **อตฺตา หิ อสมาหิโต** ยสฺมา ตสฺส ปุคฺคลสฺส จิตฺตํ อสมาหิตํ, ตสฺมาติ อตฺโถ.

บทว่า **โมฆ** เป็นภาวนปุสกนิทเทสดุจในประโยคว่า "วิสมํ จนฺทิมสูริยา ปริวตฺตนฺติ" เป็นต้น (พระจันทร์และพระอาทิตย์ ย่อมหมุนเวียนไปวิปริตไม่เสมอ). สองบทว่า **ปเร ปสํสนฺติ** ความว่า บุคคลใดย่อมสรรเสริญบุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่นนั้น บุคคลเหล่านั้นย่อมสรรเสริญเปล่า คือโมฆะไม่มีมูล. ถามว่าเพราะเหตุไร? **เพราะตนมีจิตไม่ตั้งมั่น** หมายความว่า เพราะเหตุที่บุคคลนั้นมีจิตไม่ตั้งมั่น.

ทุติยคาถายํ **ครหนฺตีติ** อตฺตโน อวิทฺทสุภาเวน โทสนฺตรตาย วา[๓] อริยํ ฌานลาภึ จ สมานํ[๔] "อสุโก ภิกฺขุ ชาคริยํ นานุยุญฺชติ อนฺตมโส โคทุหนมตฺตมฺปิ[๕] กาลํ, เกวลํ

พึงทราบความในคาถาที่ ๒ ต่อไป : บทว่า **ครหนฺติ** ความว่า ย่อมติเตียนคือย่อมนินทา หรือย่อมจ้วงจาบพระอริยะผู้มีปรกติได้ฌาน เพราะความที่ตนไม่รู้หรือเพราะมีโทษอย่างอื่นด้วย ความไม่

---

[๑] ม. อตฺตา หิ อสมาหิโตติ.
[๒] องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๙๗.
[๓] ม. โทสนฺตรตายปิ.
[๔] สี. สมาหิตํ.
[๕] สี. คณฺหนฺตสหนนมตฺตมฺปิ, ก. สทฺทูหน..

กายทฬฺหิพหุโล นิทฺทาราโม ภสฺสาราโม สงฺคณิการาโม วิหรตี"ติอาทินา อปฺปฏิปชฺชมานตาวิภาวเนน วา คุณปริธํสเนน วา ครหนฺติ นินฺทนฺติ, อุปกฺโกสนฺติ วาติ อตฺโถ.

สรรเสริญคุณที่ไม่ปรากฏ หรือด้วยการกำจัดคุณเป็นต้นว่า "ภิกษุนั้นไม่ประกอบเนือง ๆ ซึ่งชาคริยธรรมโดยที่สุดแม้ชั่วกาลเพียงรีดนมโค เป็นผู้มากไปด้วยกายทัฬหี ยินดีแต่ในการนอน ยินดีแต่การคุย ยินดีในความคลุกคลี ด้วยหมู่คณะอยู่อย่างเดียว" เป็นต้น.

เสสํ ปฐมคาถาย วุตฺตปริยาเยน เวทิตพฺพํ.

คนที่เหลือพึงทราบโดยปริยายที่กล่าวไว้ในคาถาต้น.

เอวํ เถเรน อิมาหิ คาถาหิ อตฺตโน นิกฺกิเลสภาเว สิริวฑฺฒสฺส จ สกิเลสภาเว ปกาสิเต ตํ สุตฺวา สิริวฑฺโฒ สเวคชาโต วิปสฺสนํ ปฏฺฐเปตฺวา น จิรสฺเสว สทตฺถํ ปริปูเรสิ, ครหกปุคฺคลา จ เถรํ ขมาเปสุํ.

เมื่อพระเถระประกาศความที่ตนเป็นผู้ไม่มีกิเลส และประกาศว่า พระสิริวัฑฒ์ยังมีกิเลส ด้วยคาถาเหล่านี้อย่างนี้แล้ว พระสิริวัฑฒ์ฟังคำนั้นแล้วเกิดความสังเวชเริ่มตั้งวิปัสสนา ไม่นานนักก็ยังประโยชน์ของตนให้เต็มรอบได้ ส่วนบุคคลผู้ติเตียนก็ได้ขอขมาพระเถระแล้ว.

สิริมตฺเถรคาถาวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาคาถาของพระสิริมาเถระ จบ.

ทุติยวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาทุติยวรรค จบ.

เถรคาถาอฏฺฐกถาย
สำวณฺณิตปทานำ ปทานุกฺกโม

	องฺเก		องฺเก
อ		**อ**	
อคารำ	๒๓๘	อนตฺถสำหิตำ	๘๖
อคารสฺมา	๒๔๓	อนตฺถิโก	๒๐๑
อคฺคธมฺโม	๒๒	อนปฺปเก	๓๑๙
อคฺคหึ	๔๒	อนเยน	๒๐๘
อฆมูลำ	๑๖๐	อนวสฺสุโต	๓๑๖
อจฺจยนฺติ	๒๘๖	อนโวสิตตฺโต	๕๘
อจฺโฉทิกา	๑๒๗	อนาสโว	๕๗,๒๒๗
อชานตา	๒๒๘	อนิจฺจตำ	๑๒๐
อชฺฌคมึ	๑๗๑	อนิมิตฺโต	๑๑
อชฺโฌส	๔๘	อนิสฺสิโต	๑๐
อฏฺฏิโต	๓๒๘	อนุปฺปตฺโต	๑๒๖
อตฺตา	๓๔๕	อนุยุญฺชิสำ	๓๒๘
อตฺถำ	๒๗๑	อนุวิคเณติ	๑๐๖
อตฺถสฺส	๙๐	อนุตรวสฺสมฺหิ	๒๒๒
อตฺถาย	๒๔๓	อนุตรวสฺสานำ	๒๒๒
อตฺถิโก	๗๒,๖๙	อนุโธ	๒๙
อตฺโถ	๒๔๓,๒๗๓	อนุนปานสฺส	๒๒๙
อนคาริยำ	๒๔๓	อปราชิเต	๒๓๒
อนณา	๒๔๙	อปราปรำ	๒๐๐

องฺเก องฺเก

อ อ

อปริมิตทสฺสินา ๖ อหำ ๒๓๒
อปิ ๒๒๗ อโหรตฺตา ๒๘๖
อปฺปญฺญาโต ๒๒๗
อปฺปลาโภ ๓๑๖ อา
อภาวิตำ ๒๓๘ อาทีนวำ ๒๐๐-๓๑๖
อภิสตฺโตว ๑๗๓ อายุ ๒๘๖
อภิสนฺทหิตฺวา ๓๐๔ อารทฺธวีริยา ๒๙๓,๓๑๙
อมฺพุเสวาลสญฺฉนฺนา ๑๓๑ อาสวกฺขโย ๑๘๕
อมฺหิ ๒๐๑ อาสวา ๑๐,๔๘
อมฺหิ นิพฺพุโต ๓๕ อาสึ ๓๒๘
อยำ ๒๒ อาหารฏฺฐิติโก ๒๐๙
อโยนิโส ๓๒๗ อาหาโร ๒๐๘
อรญฺญสญฺญิโน ๑๑๑
อริยา ๒๙๓ อิ
อวชานนฺติ ๒๒๗ อิตรีตเรน ๑๑๙
อวหิยฺยเส ๑๔๕ อิธ ๒๒๙
อวิทฺวา ๓๐๔
อวิปฺปวสโต ๑๗๔ อุ
อเวทยุำ ๒๑๐ อุกฺกณฺฐิโตปิ ๘๕
อสมาหิโต ๓๔๖ อุญฺเญ ๓๑๙
อสีติ วสฺสโกฏิโย ๓๕ อุตฺตมำ ๗๓
อสฺส ๒๘๘ อุตฺตเม ๒๓๓
อสฺโสสึ ๒๓๒ อุทคฺคเมเฆน ๑๑๑

องฺเก

อุ

อุทพฺพหี
อุทฺธโต
อุปคามิโน
อุปธี
อุปรุชฺฌติ
อุปรุนฺธนฺติ
อุปายกุสเลน
อุเปติ
อุปฺปชฺชนฺติ
อุสภสฺส

เอ

เอกงฺคทสฺสี
เอกํ ปุปฺผํ
เอกวาจา
เอเตน
เอรก
เอริตํ
เอสนํ
เอโส

โอ

โอทกํ

องฺเก

โอ

๓๓๐ โอทริโก
๓๒๘ โอปิย
๔๘ โอหาย
๓๐๔

ก

๒๘๖
๒๘๐ กึสุ
๓๒๙ กงฺขึ
๖๒,๓๐๔ กงฺขา
๒๐๐ กุฏฺฐึ
๑๑๒ กโณฺห
กนฺตารทฺธานปกฺขนฺโธ
กรํ พาโล
กโรติ
กลฺยตึ
กาปุริเสน
กามยติ
กามราเคน
กายทุฏฺฐุลฺลครุโน
กาโย
กาหามิ
กาฬี
กึ เต
กิจฺฉา

๖๒
๑๘๐
๒๙๗

๔๒
๒๓๓
๒๓๔
๒๘๘
๒๖๕
๓๐
๒๘๗
๒๘๑
๑๑๒
๒๑๐
๑๗
๓๒๘
๑๔๑
๘๐
๗๓
๓๐๓
๑๘๐
๑๑๙

องฺเก องฺเก

ก ค

กีรนฺติ ๒๘๐ โคตม ๑๘๐
กุฏี กตา ๒๒๑ โคนงฺคุลมิคายุตา ๑๓๑
กุนฺนทีนำว ๒๘๗ โคนงฺคุลา ๑๓๑
กุเลสุ ๒๑๐
กุสีโต ๖๒ ฆ
กุสีตำ ๒๙๒ ฆฏฺฏยนฺโต ๒๑๕

ข จ

ขีณา ๒๔๒ จ ๒๒๘,๓๔๕
ขยติ ๒๘๗ จชตฺวาน ๓๕
โข ๒๒๘,๒๗๙ จปโล ๓๒๘
จรามิ ๒๐๙
ค จริมฺห ๒๔๙
คงฺคาตีเร ๒๒๑ จเรยฺย ๒๗๔
คจฺฉำ ๒๙๗ จวนฺติ ๒๐๐
คนฺตฺวา ๒๕๐ จิตฺตำ ๓๓๐
คพฺภำ ๖๒ จินฺเตตุำ ๑๒๐
คมิสฺสสิ ๒๑๖ เจ ๒๒๗
คมฺภีโร ๑๑๘ เจโตสมถโกวิโท ๑๒๕
ครหนฺติ ๓๔๖
คิรินา ๑๔๕ ฉ
คิหิตฺตำ ๖๑ ฉผสฺสายตเน ๑๕๙
คุตฺตทฺวาโร ๑๖๐ ฉวสิตฺโต ๒๒๑

ฉ

ฉินฺนมูลกา องฺเก ๔

ช

ชนมฺหิ ๒๙๖ ตปฺปิโต ๗๓
ชนา ๒๘๐ ตโมกฺขนฺโธ ๒๒๒
ชนิเตน ๒๙๗ ตรุณชาติกา ๑๐๗
ชเนติ ๑๑๒ ตาลปตฺตานํ ๒๒๑
ชเนน ๒๙๗ ติฏฺฐติ ๔๘
ชโน ๒๙๗ ติฏฺฐ มกฺกฏ ๒๑๖
ชาติ ๒๔๒ ติณฺณ เม ๒๒๑
ชาลสงฺขาโต ๒๔๒ ตุลยิตฺวาน ๙๕
ชินสาสนํ ๒๔๒ ตูลมิว ๘๐
ชีวิตํ ๒๐๘,๒๘๖ เต ๒๔๙
ชีวิเต ๑๔๑ เต ขนฺธา ๒๐๐
เตวิชฺโช ๒๒๗

ฌ

ฌาย ๑๘๐
ฌายิโน ๒๙๓

ญ-ต

ญาโต ๒๗๓ ทิสฺวา ๔๔
ตติเย ๒๒๑ ทุกฺขกฺขโย ๑๘๕
ตตฺเถว ๒๘๐ ทุกฺขา กามา ๑๖

ท

ทธิถาลกํ ๓๐๔
ทฬฺหปรกฺกมา ๓๑๙
ทายาโท ๒๘๑

ท

ทุจฺฉนฺนำ
ทุชฺชโห
ทุติยาภิเสจนำ
ทุปฺปพฺพชฺชำ
ทุมฺเมโธ
ทุรธิคมา
ทุรธิวาสา
ทุรนฺวยำ
ทุรุพฺพหำ
ทูรำ
เทสิโต
ทฺวินฺนำ

ธ

ธงฺกรูปา
ธมฺมำ
ธมฺมรติยา
ธมฺมรเสน
ธาวิ

น

นำ
น

องฺเก ๒๓๘
องฺเก ๒๑๐
นคา ๔๓
นโม ๑๑๘
นเวน ๙๓
นาธิคจฺฉนฺติ ๒๓๒
นาธิคจฺเฉยฺย ๓๑๙
นานตฺเตน จ กมฺมุนา ๓๒
นิคฺคหีโตสิ ๑๑
นิจฺจำ ๒๑๐
นิจฺโจ ๒๒๒
นิปตติ ๒๒
นิพฺพานำ ๒๒๒
นิสินฺนา ๒๑๖
นูน ๓๐๓

ป

ปสุกูลญฺจ ๓๑๙
ปกุพฺพติ ๗๓
ปกฺกเม ๒๑๖
ปงฺโก ๒๑๖
ปชานำ ๒๒๗
ปญฺจกฺขนฺธา ๘๖,๑๐๖
ปญฺญาย

องฺเก ๓๕๓
นคคฺเคสุ ๑๑๑
นคา ๑๑๑
นโม ๒๑
นเวน ๑๑๑
นาธิคจฺฉนฺติ ๖๗
นาธิคจฺเฉยฺย ๒๗๔
นานตฺเตน จ กมฺมุนา ๒๗๙
นิคฺคหีโตสิ ๒๑๖
นิจฺจำ ๓๑๙
นิจฺโจ ๑๙๙
นิปตติ ๑๗๒
นิพฺพานำ ๑๘๐
นิสินฺนา ๓๐๔
นูน ๑๐๖

ป

ปสุกูลญฺจ ๒๒๑
ปกุพฺพติ ๒๘๑
ปกฺกเม ๘๖
ปงฺโก ๒๑๐
ปชานำ ๓๐๔
ปญฺจกฺขนฺธา ๑๘๔
ปญฺญาย ๒๑๖

องฺเก ป ๒๔๒
องฺเก ป ๒๓๔
ปฏิปทาย
ปณฺฑิโต ๙๔
ปตฺตาคเต ๓๑๙
ปตฺโต ๑๖๐,๒๐๑
ปทาลิโต ๒๒๒
ปนสฺสติ ๒๘๐
ปพฺพเตน ๑๔๕
ปมาโท ๑๘๐
ปรมหิตานุกมฺปิโน ๑๐๖
ปริกฺขีณา ๑๐
ปริจาเรตฺวา ๓๖
ปริจฺฉเทน ๑๔๕
ปริญฺญาตา ๑๘๔
ปริตฺตํ ทารุ ๒๙๒
ปรินิพฺพิสฺสติ ๕๗
ปริพฺพเช ๓๑๖
ปริภุตฺตํ ๔
ปเร ๓๔๖
ปวิวิตฺตา ๒๙๓
ปสํสนฺติ ๓๔๖
ปสกฺกิย ๑๘๐
ปหาย ๓๑๙
ปหิตตฺตา ๒๙๓,๓๑๙
ป
ปาจีนวํสทายมฺหิ ๓๑๘
ปาปโก ๒๘๘
ปาปธมฺโม ๒๒๙
ปาปานิ ๒๖๕
ปาปานิ กมฺมานิ ๒๘๗
ปาเปน ๓๐
ปิตฺวา ๗๓
ปิยํ นิมิตฺตํ ๔๗
ปิลวตีว ๘๐
ปีติสุเขน ๗๘
ปุคฺคโล ๒๒๙
ปุถุสิลา ๑๓๑
ปุนปฺปุนํ ๓๐๔
ปุพฺเพ ๒๖๒
ปูชนา ๒๑๐
ผ-พ
ผรุสูปกฺกมา ๒๘๐
ผุฏฺโฐ ๗๘
พชฺฌเร ๒๔๗
พหุ ๒๙๗

องฺเก

พ

พหุกฺฏชสลฺลกิเกน ๑๔๕
พาหำ ๓๐๔
พิพิพิพิกา ๑๘๑
พุชฺฌติ ๒๘๗
พุทฺเธน ๓๒๙
พฺรหตี ๓๐๓

ภ

ภวเนตฺติ ๒๔๒
ภวมูโลปคามิโน ๔๘
ภเว ๓๓๐
ภโว ๑๙๙
ภาสิตา ๒๒๒
ภิกฺขุ ๓๑๖
ภินฺนสิโร ๓๐๕
ภิยฺโย ๑๑๒
ภาตฺวา ๓๐๓

ม

มคฺเค ๒๓๔
มจฺจานำ ๒๘๖
มจฺจุหายี ๒๒๗
มณฺฑนำ ๓๒๘

องฺเก

ม

มตำ ๑๔๕
มตฺติกาปตฺตำ ๔๒
มถิตา ๖๗
มนสิกโรโต ๔๗
มนสิการา ๓๒๗
มนฺโท ๖๒,๓๐๔
มหณฺณเว ๒๙๒
มหพฺภยำ ๓๑๖
มหาฌายี ๑๒๕
มหาวราโหว ๖๒
มหาวีเร ๒๓๓
มาเนน ๖๔,๖๖
มาลุเตน ๘๐
มิคี ยถา ๑๐๗
มุขนงฺคลี ๖๒
มุณฺโฑ ๓๑๕
มุนโย ๒๔๗
เม ๑๒๖,๒๒๒
โมฆำ ๓๔๖

ย

ยำ กมฺมำ ๒๘๑
ยทา ๒๓๒

องฺเก องฺเก

ย **ว-ส**

ยสสฺสินา ๑๔๕ วณฺจิตาเส ๖๖
ยสฺส ๑๐ วฑฺฒนฺติ ๔๘
เย เต ๒๗๙ วณฺณ ๒๖๔
โยนิโส ๓๓๐ วฑฺฒนํ ๒๗๑
วธิ ๒๔๙
ร วมิตฺวาน ๑๖๐
รกฺขิตตฺโต ๒๗๔ วโย ๑๗๔
รกฺขิตพฺพาสุ ๒๔๘ วเส ๘๕
รตา ๓๑๙ วเสยฺย ๒๗๔
รตี ๓๑๙ วาสํ วิจกฺขโณ ๘๖
รมนฺติ ๓๑๙ วิปุเลน ๗๘
รมมาโน ๘๖ วิมุตฺติกุสุมสญฺฉนฺโน ๕๗
รมยนฺติ ๑๓๑ วิโมกฺโข ๑๑
รสคฺคํ ๗๓ วิเวกกามสฺส ๑๑๑
รโหคโต ๑๐๖ วิเสน ๗๓
รุกฺขมูลคหนํ ๑๗๙ วีตเสเนว ๒๖๓
รูปี ๔๗,๑๗๔ วีตโส ๒๖๓
วุตฺต ๑๑๙
ล วุสิตํ ๒๔๒
ลหุโก วต ๗๘ เว ๑๑๕,๒๔๘
ลาภาลาเภน ๖๗ เวจมิสฺเสน ๒๗๙
ลาภี ๓๑๕ สงฺกิลิสฺสมานาเส ๖๗
โลกิยํ ๓๑๙ สเม ๒๗๔

องฺเก

ส

สโยชนวิปฺปโมกฺขำ ๒๗๔
ส ๑๐๒
สกุนฺตานำ ๑๑
สกฺกาเรสุ ๓๑๖
สกฺกาโร ๒๑๐
สกฺยปุตฺตา ๓๑๘
สกฺยปุตฺโต ๒๒
สคฺเคสุ ๓๖
สงฺขารา ๑๙๙
สงฺขาเรสุ ๖๖
สงฺฆาฏิปารุโต ๓๑๕
สจฺจำ ๒๔๘
สตตำ ๑๒๐
สตทสฺสี ๙๔
สตปลำ ๔๒
สตรสำ ๔
สตราชิกำ ๔๒
สตลกฺขณธาริโน ๙๒
สตลิงฺคสฺส ๙๑
สติปฏฺฐานโคจโร ๕๗
สติ มุฏฺฐา ๔๗
สโต ๑๗๔
สตฺถวาเห ๒๓๓

องฺเก

ส

สตฺถิ ๓๐๓
สตฺถุโน ๒๓๒
สทตฺโถ ๑๒๕
สนฺตำ ๑๗๔
สนฺติโก ๒๐๘
สนฺถวำ ๗๓
สปตฺเต ๓๑๕
สพฺพญฺญู ๒๓๓
สพฺพาภรณภูสิโต ๑๗๑
สมณสาธุตา ๑๔๒
สมติวิชฺฌติ ๒๓๘
สมาธึ ๖๗
สมุสฺสโย ๒๐๙
สมูหตา ๒๔๒
สมฺพทฺโธ ๒๙๖
สมฺมปฺปธานสมฺปนฺโน ๕๖
สยมาโนปิ ๓๐
สยิสฺสำ ๓๐๕
สรามิ ๑๗๕
สรีรสุขคิทฺธสฺส ๑๔๒
สลฺลำ ๒๑๐
สสฺสตา ๑๙๙
สห ๒๙๓

องฺเก

ส

สหายกา ๓๑๘
สารตฺตจิตฺโต ๔๘
สาสนํ ๑๐๖
สิตฺตา ๑๑๑
สิรีมา ๒๒
สีเท ๒๙๒
สีสํ ๓๐๔
สุขิ ๒๔๗
สุขา กามา ๑๗
สุขาวโห ๒๗๓
สุขิโต ๗๓
สุขมฺปติ ๒๖๕
สุตวฑฺฒนี ๒๗๐
สุทุลฺลภา ๒๔๘
สุเทสิโต ธมฺโม ๖
สุธนฺนา ๔
สุญฺญโต ๑๑
สปนฺติ ๒๔๗
สุภาวิตา ๒๓๙
สุวสโน ๑๗๐

องฺเก

ส

สุวิลิตฺโต ๑๗๐
สุสวิรูฬฺหา ๑๑๑
สุสวุโต ๑๖๐
สุสฺสูสา ๒๗๐
เสเวถ ๒๗๓
เสสเกนมฺปิ ๓๖
โสวณฺณา ๔๒

ห

หตเนตฺโต ๒๙
หทยสฺส ๒๐๘
หนฺติ ๒๖๔
หิตฺวา ๔๒,๖๑
หิยฺยมานมฺหิ ๑๔๑
หีนวีริยา ๒๙๒
เหจฺจิตฺวา ๒๙๗
เหจฺจิ ๒๙๗
เหเจติ ๒๙๗
โหติ ๒๒๗

อนุโมทนากุศลการสร้างพระคัมภีร์

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความถูกต้องแห่งพระสัทธรรม เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ผู้ศึกษาประพฤติปฏิบัติด้วยสัมมาทิฐิ อันจะนำมาซึ่งการปฏิบัติที่บริสุทธิ์และเข้าถึงพระนิพพาน

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ เพื่อสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพโลภิกขุ ขออานิสงส์แห่งกุศลจงเป็นพลวปัจจัยให้ท่านได้พบแสงสว่างแห่งปัญญา หยั่งถึงพระสัทธรรมอันลึกซึ้งของสมเด็จพระสัมมา-สัมพุทธเจ้า และขอให้ท่านทั้งหลายประสบความสุขสวัสดีด้วยเหตุแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญในครั้งนี้ตลอดกาลนาน เทอญ

สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ
การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง

(ขุ. ธ. ๒๕/๓๔/๖๓)

รายนามผู้บริจาคสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑.	คุณปกรณ์ มาตระกูล	๑๐,๐๐๐.-
๒.	คุณประสิทธิ์ พฤกษาจารสิริ	๗,๕๐๐.-
๓.	คุณชลกร มหาปิยศิลป และคุณจุไรรัตน์ อภิรัตน์	๗,๐๐๐.-
๔.	คุณทิพย์วรรณ วีระภุชงค์	๖,๐๐๐.-
๕.	คุณสุภชัย วีระภุชงค์	๖,๐๐๐.-
๖.	สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์	๕,๒๘๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๗.	คุณอุไร คุณานันทกุล	๕,๐๐๐.-
๘.	ร้านแม่ทองใบ (สะพานหัน)	๓,๐๑๑.-
๙.	คุณธัญญา นุชนิยม	๓,๐๐๐.-
๑๐.	คุณนพพร ตันติบุตร	๓,๐๐๐.-
๑๑.	คุณวิไลลักษณ์ จารุดุล	๓,๐๐๐.-
๑๒.	คุณวราภรณ์ วีระภุชงค์	๓,๐๐๐.-
๑๓.	มูลนิธิแก้ไขฟื้นฟูและสงเคราะห์	๓,๐๐๐.-
๑๔.	มูลนิธิร่วมใจเครือสหพัฒน์ ๒๕๔๐	๓,๐๐๐.-
๑๕.	คุณปกาสิต วิริยานนท์	๓,๐๐๐.-
๑๖.	คุณมนู วิริยานนท์	๓,๐๐๐.-
๑๗.	มูลนิธิบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ด้วยกิจกรรมทางศาสนา สำนักงานประเทศไทย	๓,๐๐๐.-
๑๘.	คุณรัตนา วิเศษแพทยา	๒,๓๐๐.-
๑๙.	ร.ท.สมศักดิ์ ยมะสมิต	๒,๐๐๐.-
๒๐.	มูลนิธิ "อาจารย์สนั่น สุมิตร"	๒,๐๐๐.-
๒๑.	คุณภารดา อเนกบุณย์	๒,๐๐๐.-
๒๒.	ด.ช.ธนวัฒน์ แก้วฉ่ำ	๒,๐๐๐.-
๒๓.	มูลนิธิลิน-สาท-สอง (คุณวราพร สุรวดี)	๒,๐๐๐.-
๒๔.	คุณวราพร สุรวดี	๒,๐๐๐.-
๒๕.	คุณละออ-คุณดวงจิต-คุณปิยจิต-คุณภัทรดล พนมวัน ณ อยุธยา	๒,๐๐๐.-
๒๖.	คุณทรงศักดิ์ ศิวนารถ	๒,๐๐๐.-
๒๗.	ประธานมูลนิธิอายิโนะโมะโตะ	๒,๐๐๐.-
๒๘.	คุณสุวัสสา ตรรศุลวัฒน์	๒,๐๐๐.-
๒๙.	พลตรีมนัส เปาริก	๒,๐๐๐.-
๓๐.	พันเอกเชาว์ฤทธิ์ ศิริกิจ	๒,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๓๑.	พันเอกสัมพันธ์ ศรีราชบัวผัน	๒,๐๐๐.-
๓๒.	พันเอกสัญชัย จูมั่น	๒,๐๐๐.-
๓๓.	พันเอกสาธิต ศรีสุวรรณ	๒,๐๐๐.-
๓๔.	พันเอกนพพร เรือนจันทร์	๒,๐๐๐.-
๓๕.	พันเอกโอม สิทธิสาร	๒,๐๐๐.-
๓๖.	พันเอกสมพงษ์ แจ้งจำรัส	๒,๐๐๐.-
๓๗.	บริษัทไฮโดร สปา จำกัด (โดยคุณธนกร-คุณณัฏฐณิชา โฆษิตพิสิฐพร)	๒,๐๐๐.-
๓๘.	คุณเอมอร เชตุพน	๒,๐๐๐.-
๓๙.	มูลนิธิการศึกษาหลวงพ่อเกษม เขมโก	๒,๐๐๐.-
๔๐.	คุณวิภาพรรณ ชูทรัพย์	๒,๐๐๐.-
๔๑.	มูลนิธิหลวงปู่โภค ฑีฆายุโก	๒,๐๐๐.-
๔๒.	คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล	๒,๐๐๐.-
๔๓.	มูลนิธิโรงพยาบาลเลิศสิน	๒,๐๐๐.-
๔๔.	มูลนิธิลูกเสือชาวบ้านเมืองแกลง	๒,๐๐๐.-
๔๕.	คุณสนิทชัย-คุณสุมน สุวรรณรัตน์	๒,๐๐๐.-
๔๖.	โรงพยาบาลสงขลา	๒,๐๐๐.-
๔๗.	มูลนิธิหยาดน้ำฝนเพื่อเยาวชนปราจีนบุรี	๑,๗๐๐.-
๔๘.	มูลนิธิคณะเทคนิคการแพทย์	๑,๕๑๐.-
๔๙.	คุณกัลยาณี วัธนเวคิน	๑,๕๐๐.-
๕๐.	มูลนิธิเกื้อการุณย์	๑,๕๐๐.-
๕๑.	คุณดิเรก-คุณจันทร์เพ็ญ สัตตบรรณสุข	๑,๓๒๐.-
๕๒.	คุณอาทร-คุณยุพยง ติตติรานนท์	๑,๒๗๐.-
๕๓.	คุณวัฒนา วัธนเวคิน	๑,๑๖๐.-
๕๔.	คุณสันติ ฮวดบำรุง	๑,๐๕๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๕๕.	คุณจุฬามาศ ศรีสัจจารักษ์	๑,๐๐๐.-
๕๖.	คุณชูเกียรติ ตันสุวรรณ	๑,๐๐๐.-
๕๗.	คุณชนะพล เอกอรรถพร	๑,๐๐๐.-
๕๘	คุณอินทิรา ชาลีจันทร์	๑,๐๐๐.-
๕๙.	คุณศุภกาญจน์ ภักดีศรี	๑,๐๐๐.-
๖๐.	คุณประเสริฐ สิทธิไชย	๑,๐๐๐.-
๖๑.	คุณสมจิตต์ สิทธิไชย	๑,๐๐๐.-
๖๒.	คุณประเสริฐ เพียรพิทักษ์	๑,๐๐๐.-
๖๓.	คุณสุคนธ์ ประทุมศรี และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๖๔.	ด.ช.อเลล์ซานโตร อาร์เซซิ	๑,๐๐๐.-
๖๕.	พันตำรวจโทเชิดชัย รักษาเวศ	๑,๐๐๐.-
๖๖.	คุณรัศมีแข ตีระวนิชพงศ์	๑,๐๐๐.-
๖๗.	คุณศิลป์ชัย เชาวณาพรรณ์	๑,๐๐๐.-
๖๘.	คุณพัชรา การะเกตุ และเพื่อน ๆ	๑,๐๐๐.-
๖๙.	คุณพวงทอง มั่นเมือง	๑,๐๐๐.-
๗๐.	คุณสจิราวรรณ-คุณเหมวรรณ-ด.ญ.มัลลิกา เยนทร์ธีระ	๑,๐๐๐.-
๗๑.	คุณรัชนา ลิ้มสถาพรพงศ์	๑,๐๐๐.-
๗๒.	คุณสามารถ-คุณอรพินท์-ด.ช.กษิดิศ ทรัพย์แสง	๑,๐๐๐.-
๗๓.	คุณบุญสิตา สรรพกิจจานนท์	๑,๐๐๐.-
๗๔.	ด.ญ.พชวรรณ โชว์ศรี	๑,๐๐๐.-
๗๕.	คุณปิยะศิลป์ จันทร์ภู่	๑,๐๐๐.-
๗๖.	ด.ช.พีรณัฐ เขตตระการ	๑,๐๐๐.-
๗๗.	คุณสุภาพ ละเอียด และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๗๘.	คุณวีณา กุลศิริ และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๗๙.	คุณพงษ์ศักดิ์ วัธนเวคิน และครอบครัว	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๘๐.	คุณนันทนา ขัมพานนท์	๑,๐๐๐.-
๘๑.	คุณวัฒนา ยังถาวร และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๘๒.	คุณเอียดมณี หิรัญประดิษฐ์	๑,๐๐๐.-
๘๓.	คุณธีรานุช หิรัญประดิษฐ์	๑,๐๐๐.-
๘๔.	คุณศราวุธ ศิวนารถ	๑,๐๐๐.-
๘๕.	คุณอัจฉริยะ ศิวนารถ	๑,๐๐๐.-
๘๖.	คุณอัมรินทร์ ศิวนารถ	๑,๐๐๐.-
๘๗.	คุณวรินทร ศิวนารถ (ทอมเศรษฐี)	๑,๐๐๐.-
๘๘.	คุณอัศวิน ศิวนารถ	๑,๐๐๐.-
๘๙.	ศาสตราจารย์ คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต	๑,๐๐๐.-
๙๐.	คุณนริศรา สุจินดา	๑,๐๐๐.-
๙๑.	ด.ญ.แพรวพรรณ สุจินดา	๑,๐๐๐.-
๙๒.	คุณฉัตร สุจินดา	๑,๐๐๐.-
๙๓.	คุณณัฐิยา สุจินดา	๑,๐๐๐.-
๙๔.	รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา	๑,๐๐๐.-
๙๕.	ศาสตราจารย์พิพัฒน์ สุจินดา	๑,๐๐๐.-
๙๖.	ครอบครัวอัศวมงคล	๑,๐๐๐.-
๙๗.	คุณธวัช โพธิสุนทร	๑,๐๐๐.-
๙๘.	คุณวัจนีย์ เอี่ยมกุล	๑,๐๐๐.-
๙๙.	คุณวิชา-คุณวัชรี ตันวงษ์วาน	๑,๐๐๐.-
๑๐๐.	คุณทรงธรรม-คุณจุไรรัตน์ ประนิช	๑,๐๐๐.-
๑๐๑.	คุณเกษศิรินทร์ ปริยวิศว์	๑,๐๐๐.-
๑๐๒.	คุณโฉมยง ประทีปอุษานนท์	๑,๐๐๐.-
๑๐๓.	คุณวลัยพร จึงไพศาล	๑,๐๐๐.-
๑๐๔.	คุณบุญญาณี สงวนศักดิ์	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๐๕.	ด.ญ.กานต์ชนิต พัฒนแก้ว	๑,๐๐๐.-
๑๐๖.	ด.ญ.ธัญญานุช รักษนาเวศ	๑,๐๐๐.-
๑๐๗.	คุณนุชนารถ ตั้งสุพงษ์	๑,๐๐๐.-
๑๐๘.	คุณณรงค์ พ่วงเขียว, คุณวัณนีศิริ ประสิทธิ์จันทร์ และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๑๐๙.	คุณสมบูรณ์ นุกูลอุดมพานิชย์	๑,๐๐๐.-
๑๑๐.	คุณอภิรักษ์-คุณทองรัก-ด.ช.จิรสิน มานะธิติการ	๑,๐๐๐.-
๑๑๑.	คุณประจักษ์ รัตนศิริมณีเวทย์	๑,๐๐๐.-
๑๑๒.	คุณสุมาณี ศรีวัฒนา	๑,๐๐๐.-
๑๑๓.	คุณวโรดม วีระภุชงค์	๑,๐๐๐.-
๑๑๔.	คุณประชา เอมอมร	๑,๐๐๐.-
๑๑๕.	คุณสุวรรณา บุญคุณศักดิ์	๑,๐๐๐.-
๑๑๖.	คุณสุมิตตา จงพลาผลกุล	๑,๐๐๐.-
๑๑๗.	คุณทวี-คุณอรนุช-ด.ช.ธนัชชา ศรีสุโพธิ์	๑,๐๐๐.-
๑๑๘.	คุณประสิทธิโชค-คุณสุธิดา-คุณอาสา เสือเอก	๑,๐๐๐.-
๑๑๙.	ด.ช.อานนท์ เจียรนัยศิลป์	๑,๐๐๐.-
๑๒๐.	คุณสุธิป จิตรสุภา	๑,๐๐๐.-
๑๒๑.	คุณทิพวรรณ เกลี้ยงขำ	๑,๐๐๐.-
๑๒๒.	คุณศิริมณี ธนะอุดมสาคร และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๑๒๓.	คุณธนาธิป พึ่งประเสริฐ และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๑๒๔.	มูลนิธิสำเนียง พีรานนท์	๑,๐๐๐.-
๑๒๕.	มูลนิธิอรัญกิจโกศล	๑,๐๐๐.-
๑๒๖.	จังหวัดทหารบกพะเยา (พันเอกชาติชาย มุสิกดิลก)	๑,๐๐๐.-
๑๒๗.	ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.บุญเลิศ เลียวประไพ	๑,๐๐๐.-
๑๒๘.	มูลนิธิ "สงขลามูลนิธิ" คุณณรงค์ รัตนเลิศ	๑,๐๐๐.-
๑๒๙.	คุณแม่ดอกไม้-คุณสุภาพร-ด.ช.ต่อพงษ์ คมขำ	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๓๐.	คุณแม่ลา-คุณนงลักษณ์ สำราญ	๑,๐๐๐.-
๑๓๑.	พระครูอุดมธรรมรส (ประธานมูลนิธิสุนทรธรรมรส)	๑,๐๐๐.-
๑๓๒.	คุณสัญชัย-คุณวิภรณ์ อัศวประภาส	๑,๐๐๐.-
๑๓๓.	สถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค	๑,๐๐๐.-
๑๓๔.	คุณวิรัช จันทร์วิทยานุชิต และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๑๓๕.	มูลนิธิโรงพยาบาลชลบุรี	๑,๐๐๐.-
๑๓๖.	คุณวิภาดา โทณวณิก	๑,๐๐๐.-
๑๓๗.	คุณวิภาวดี ศิริมงคลเกษม	๑,๐๐๐.-
๑๓๘.	คุณเกศวดี จุฑาทอง ชมรมพุทธศาสตร์สากล	๑,๐๐๐.-
๑๓๙.	คณะครูธีรพงษ์ สายศิริวิทย์	๘๕๐.-
๑๔๐.	พันเอกสมศักดิ์ นิลบรรเจิดกุล	๘๐๐.-
๑๔๑.	คุณพิไลลักษณ์ นาคเจริญ และคณะ	๖๐๐.-
๑๔๒.	นาวาเอกหญิงเรวดี นาคพิพัฒน์ - คุณสุเทพ ทิพยมนตรี และครอบครัว	๖๐๐.-
๑๔๓.	คุณวิสุทธิ บุญสรนาผล	๕๐๐.-
๑๔๔.	คุณน้อย นาคเจริญ	๕๐๐.-
๑๔๕.	คุณประเทือง เอียสกุล, คุณลัดดา ปัทมะสุนทร, คุณบุญนาค สติตานนท์	๕๐๐.-
๑๔๖.	คุณพงศ์ศักดิ์ กาญจนเสวี และครอบครัว	๕๐๐.-
๑๔๗.	คุณศิริรัตน์ ด้วงสน	๕๐๐.-
๑๔๘.	ด.ญ.นิตย์ทิรา บัวเจริญ	๕๐๐.-
๑๔๙.	คุณเชวงศักดิ์-ด.ญ.ชลิตา กลิ่นมาหอม	๕๐๐.-
๑๕๐.	คุณปิติ-คุณณิชยา เกรียงไกร	๕๐๐.-
๑๕๑.	คุณดรุณา สมบูรณกูล	๕๐๐.-
๑๕๒.	คุณอุษา มนต์เสรีนุสรณ์	๕๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๕๓.	คุณขจิตพรรณ ไทยเพชร	๕๐๐.-
๑๕๔.	คุณพลอย เทียนทอง	๕๐๐.-
๑๕๕.	คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์	๕๐๐.-
๑๕๖.	คุณสำเนียง พฤกษะศรี	๕๐๐.-
๑๕๗.	คุณอรไท มรรคยาธร	๕๐๐.-
๑๕๘.	คุณเล็ก-คุณพรรณี หลิวสุวรรณ	๕๐๐.-
๑๕๙.	คุณบุญส่ง เด่นดวง	๕๐๐.-
๑๖๐.	คุณกรุณา นครชัย	๕๐๐.-
๑๖๑.	คุณบุญรักษ์ นาครัตน์	๕๐๐.-
๑๖๒.	คุณอรนุช นครชัย	๕๐๐.-
๑๖๓.	คุณพยอม วงศาสนธิ์ (บุญล้อม)	๕๐๐.-
๑๖๔.	คุณวิภา อโนทิพย์	๕๐๐.-
๑๖๕.	คุณอรัญญา วรพิศาล	๕๐๐.-
๑๖๖.	ครอบครัวคุณณัฐชนก รอดสมบุญ และคณะนักเรียน ม.๓	๕๐๐.-
๑๖๗.	ด.ช.ปฐมพร เณรยอด	๕๐๐.-
๑๖๘.	มูลนิธิโรงเรียนปัว	๕๐๐.-
๑๖๙.	คุณวรรณอนงค์ จัตุรงค์พัฒนา	๕๐๐.-
๑๗๐.	พ.อ.ประสงค์-คุณยิ่งฤดี ฟักสังข์	๕๐๐.-
๑๗๑.	คุณทองแดง-คุณสมจันทร์ สายมูล	๕๐๐.-
๑๗๒.	โรงพยาบาลราชบุรี	๕๐๐.-
๑๗๓.	มูลนิธิธรรมิกชนเพื่อคนตาบอดในประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์	๕๐๐.-
๑๗๔.	มูลนิธิบานชื่นเชียงใหม่	๕๐๐.-
๑๗๕.	มูลนิธิวัดจันทนาราม	๕๐๐.-
๑๗๖.	มูลนิธิโรงพยาบาลอานันทมหิดล	๕๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๗๗.	คุณอาภรณ์ พงษ์ธนพฤกษ์	๕๐๐.-
๑๗๘.	คุณสถาพร-คุณณิชาพร-คุณวรัมพร-คุณอติวิชญ์ สิงหพันธ์	๕๐๐.-
๑๗๙.	มูลนิธิโรงพยาบาลราชวิถี	๕๐๐.-
๑๘๐.	มูลนิธิเพื่อการศึกษาบุตรข้าราชการค่ายพระยอดเมืองขวาง	๕๐๐.-
๑๘๑.	คุณคัมภีร์ สุวรรณรัต	๕๐๐.-
๑๘๒.	คุณวันดี ประการแก้ว	๔๐๐.-
๑๘๓.	คุณสมทรง บุญญภัทโร	๔๐๐.-
๑๘๔.	คุณจารุณี ไตรเทพาภิรักษ์	๔๐๐.-
๑๘๕.	อ.บาง เอี่ยมอำนวย	๓๒๐.-
๑๘๖.	เจ้าหน้าที่สปาฟา	๓๐๐.-
๑๘๗.	คณะกรรมการบริหารสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย	๓๐๐.-
๑๘๘.	คุณลีลาวดี ว่องไววิทย์	๓๐๐.-
๑๘๙.	คุณวิลาศ อยู่ถนอม	๓๐๐.-
๑๙๐.	คุณอุไร เชาวรินทร์ และบุตรธิดา	๓๐๐.-
๑๙๑.	คุณวิรัตน์-คุณสุณีย์ โรจน์วิทยา	๓๐๐.-
๑๙๒.	ด.ช.ประณิธาน รูปน้อย	๓๐๐.-
๑๙๓.	พ.อ.ณรงค์-คุณชวนชม-คุณสุชาดา-คุณสุพรรณา ครองแถว	๓๐๐.-
๑๙๔.	พล.ต.มงคล พุ่มหิรัญ	๓๐๐.-